გლობალიზაცია და ბიზნესი

№12

GLOBALIZATION & BUSINESS

www.eugb.ge

ევროპის უნივერსიტეტი
EUROPEAN UNIVERSITY

2021 თბილისი
TBILISI

გლობალიზაცია და ბიზნესი
GLOBALIZATION AND BUSINESS

სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი

ეკონომიკისა და ბიზნესის აქტუალური პრობლემები
გლობალიზაციის თანამედროვე პირობებში
თეორია და პრაქტიკა

ევროპის უნივერსიტეტი
EUROPEAN UNIVERSITY

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

Actual Problems of Economy and
Business in Modern Globalization
Theory and Practice

თბილისი
TBILISI
2021

ევროპის უნივერსიტეტის ბიზნესისა და ტექნოლოგიების ფაკულტეტის და გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევის ინსტიტუტის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო–პრაქტიკული ჟურნალი

ჟურნალში გამოქვეყნებული სტატიის სიზუსტეზე პასუხისმგებელია ავტორი. ამასთან, მისი პოზიცია შეიძლება არ ემთხვეოდეს ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის მოსაზრებებს.

REFEREED AND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL OF THE FACULTY OF BUSINESS AND TECHNOLOGY AND THE INSTITUTE OF RESEARCH OF ECONOMIC AND SOCIAL PROBLEMS OF GLOBALIZATION OF THE EUROPEAN UNIVERSITY

Each author is responsible for the accuracy of the article in this journal. His/her position may not coincide with the opinions of the editorial board.

ISSN 2449-2396

სარედაქციო საბჭო

ორგანიზაციულ-ადმინისტრაციული საბჭო

სარედაქციო კოლეგია

სარედაქციო კოლეგიის უცხოელი წევრები

EDITORIAL BOARD

თეორია, მეთოდოლოგია და სისტემური პრობლემები
THEORY, METHODOLOGY AND SYSTEMIC PROBLEMS

ძვირფასო კოლეგებო, ეკონომისტებო და ეკონომიკური პროფილის სტუდენტებო!

113 წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც 1918 წელს გამოვიდა პირველი ქართული ეკონომიკური ჟურნალის – „საქართველოს ეკონომისტის“ – პირველი ნომერი. 1999 წელს კი მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომ ჟურნალის გამოსვლის დღეს, სექტემბრის მეორე პარასკევს, აღვნიშნოთ „საქართველოს ეკონომისტის დღე“.

2018 წლიდან ამ პროფესიული დღის აღსანიშნავად ქართველი ეკონომისტები ასევე ვატარებთ ერთდღიან ეროვნულ კონფერენციას, რაც საშუალებას გვაძლევს, ერთმანეთს გავუზიაროთ საკუთარი კვლევის შედეგები და უშუალო კონტაქტებიც დავამყაროთ.

I ეროვნული კონფერენცია ჩატარდა 2018 წელს თბილისში, ევროპის უნივერსიტეტში, II ეროვნული კონფერენცია – 2019 წელს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, III ეროვნული კონფერენცია – 2020 წელს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. 2021 წელს კი ეკონომისტის დღეს, 10 სექტემბერს, გადაწყვეტილი იყო IV ეროვნული კონფერენცია ჩატარებულიყო გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტში. სამწუხაროდ, COVID–19–ის პანდემიის გამო საქართველოში გამწვავებულმა ვითარებამ გვაიძულა, რომ ეს კონფერენცია გადაგვეტანა 2022 წლისთვის.

უკვე მეორე წელია, რაც მსოფლიოს ეკონომისტთა ყურადღება უმთავრესად მიპყრობილია COVID–19–ის პანდემიით გამოწვეული ატიპური ეკონომიკური კრიზისის შესწავლაზე. ქართველი ეკონომისტების კვლევის ძირითად ობიექტს ასევე წარმოადგენს ანტიკრიზისული ეკონომიკური ღონისძიებების თავისებურებები და ეფექტიანობა, მსოფლიოს და საქართველოს პოსტკრიზისული განვითარების გზების გაანალიზება და კონკრეტული პერსპექტივის ადეკვატური გააზრება.

ეკონომისტთა წინაშე მდგარი ამოცანები სულაც არ არის მარტივად გადასაჭრელი, რადგანაც COVID–19–ის პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის დასრულება სრულადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ როდის შეძლებს მედიცინა კორონავირუსის დამარცხებას. ცალკე აღსანიშნავია, რომ საზოგადოებამ თანდათან ისწავლა კორონავირუსთან თანაარსებობა, რამაც შესაძლებელი გახადა ეკონომიკის ეტაპობრივი გახსნა.

აშკარაა, რომ ეკონომისტებს არაერთი რთული საკითხი აქვთ გადასაწყვეტი და ერთობლივი ძალისხმევით შესაძლებელი იქნება პოსტპანდემიურ პერიოდში ეკონომიკის არა მარტო სრულად აღდგენა, არამედ თვისებრივად ახალ დონეზე განვითარებაც.

საქართველოს ეკონომისტის დღეს – პროფესიულ დღესასწაულს – ვულოცავ ყველა კოლეგას, ეკონომისტს, მეცნიერს და საჯარო მოხელეს. განსაკუთრებით კი ვულოცავ ჩვენ მომავალ თაობას – სტუდენტობას, რომელმაც უფროსი თაობის ეკონომისტებთან ერთად უნდა იშრომონ ჩვენი ქვეყნის საკეთილდღეოდ!

პატივისცემით,
*აკადემიკოსი **ვლადიმერ (ლადო) პაპავა***
10 სექტემბერი, 2021 წელი

თეორია, მეთოდოლოგია და სისტემური პრობლემები

THEORY, METHODOLOGY AND SYSTEMIC PROBLEMS

JEL Classification: O1, O3, O38. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.001

FOCUSING ON DIGITALIZATION: CORE FOR NATIONAL ECONOMIC POLICIES TO COMPETE GLOBALLY

EKA SEPASHVILI
Associate professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
eka.sepashvili@tsu.ge

Abstract. The contemporary ultimate goal for any national government is to insure science-based economic development to achieve higher standard of leaving for citizens. Technological achievements are significant factors for modern global economic development. The new industrial revolution is fundamentally different from the old ones. The current one – named as fourth industrial revolution-creates the new environment of digital world. Fourth Industrial Revolution is the key issue on contemporary development agenda in academic, political and economic circles. Against the constant development of the information technologies, more and more business processes, products, goods, and services are impacted by innovations. This process entails the continuous evolution of business models, which eventually are becoming more and more digitalized.

However, the digital development remains still an on-going process even in condition of COVID pandemic rather than a reality of every national economy. National Governments have to redouble their efforts to create better and larger infrastructure for the digital economy to grow. The ability of expanding business through physical infrastructure cannot be considered for granted in the digital economy. Not only physical infrastructure is enough for further digitalization. The creation of an ecosystem that systematically allows top innovations to be advanced globally still remains a key policy goals. Consequently, the national economic policy aiming at rising the welfare of the country has to pay particular attention to resource, mainly labour and capital, efficiency by providing basic infrastructure for facilitation of digitalization and increasing their expenditure on R&D to enable businesses and individuals effectively use novelties for creating competitive advantages to take stronger position in global markets.

KEYWORDS: DIGITALIZATION, ECONOMIC POLICY, GLOBAL COMPETITIVENESS.

For citation: Sepashvili, E., (2021). Focusing on Digitalization: Core for National Economic Policies to Compete Globally. *Globalization and Business.* 12, 13-20. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.001

INTRODUCTION

In contemporary world digital technologies gaining speed to be incorporated in every spare of our lives over the globe. Against the constant development of the information technologies, more and more business processes, products, goods, and services are impacted by innovations. This process entails the continuous evolution of business models, which eventually are becoming more and more digitalized. In this article, we will not try to analyze whether it is good or bad, or what positive and negative consequences it may have. The article points to the fact that the world is slowly moving towards digital processes, and this process should be followed by national economies. Consequently, the promotion of digital processes should be an integral part of any national economic policy. It goes without saying that policy-making must also take into account the difficult task of avoiding negative aspects as much as possible and simultaneously making available all the benefits of introducing digital technologies.

Current pandemic caused by COVID-19 Virus accelerated the process of digitalization worldwide. The process is not restricted just to the use of digital means and tools. It has also encouraged and supported significant deepening of digital transformation creating the numerous ways in which governments, businesses, and individuals are suing the digital devises to conduct daily tasks previously done mostly personally. The reality created by the pandemic has shown that many things can be done online, using digital technologies. The debate over the future of artificial intelligence (AI) and its impact on the workplaces has been filled with new evidence and arguments. However, we emphasize that these new arguments and evidence are not only positive and/or negative. Most of them are contradictory and serve to demonstrate the complexity of the problem rather than to draw any concrete conclusions.

The contemporary ultimate goal for any national government is to insure science-based economic development to achieve higher standard of leaving for citizens. At the same time it should adequately face the challenges of globalization

targeting at positive benefits that global economy offers to players meanwhile avoiding negative impact that globalized world imposes on national developments. Technological achievements are significant factors for modern global economic development. Fourth Industrial Revolution is the key issue on modern development agenda in academic, political and economic circles (Schwab, 2016). Success of the country in science and research significantly defines the level of national welfare. However, increasing of resources efficiency depends rather on usage of knowledge and technology than on simple existing of well-equipped higher educational institutions and/ or highly skilled workers (Sepashvili, 2019b). Thus, just exiting of higher educational system and generating researchers do not mean higher positions in R&D (Gagnidze, 2016).

LITERATURE REVIEW

A quick glance on current global development proves that unprecedented economic growth since late 90s of the past century till 2007, before global economic crisis, was accompanied by rapid expansion and knowledge development of digital technologies. Both, quantitative and qualitative changes in IT equipment, which made able to broadly spread digital electronic devises among wide range of populations, cheaper and broader access to the internet, consumer-friendly usages, easier access to different data bases and etc. accelerated diffusion of knowledge and science into modern goods and services.

Production processes are determined by the combination of technology and devices along the whole value chain. Computer-driven systems are becoming more and more common to monitor and conduct physical processes. Digital technologies create a virtual copy of the physical world. Manufacturing industries easily integrate physical objects with /into the information network, "allowing real-time adaptation in the future" (Smit et al., 2016).

Digital technologies dramatically reduce the cost of business operations and transactions, and thus, significantly improve the efficiency of economy. Unprecedented spread of digital enterprises entails the new practice of social, mobile, analytics and cloud (SMAC) technologies to achieve greater productivity. At the same time, unprecedented growth of digital consumers, in its turn, boost even wider usage of SMAC technologies and thus, lead to a new era of digital economy and digital world (Gazzola et al., 2021; Mermanisvili, 2019). In contemporary global development digital technologies force business to adapt novelties to survival in the transformed global industrial space against the tough international competition (Lekashvili, 2019; Sepashvili, 2020b).

The rapid development of digital firms is main characteristics of the Fourth Industrial Revolution. Against the constant development of the information technologies, more and more business processes, products, goods, and services are impacted by innovations that boost policy-makers, economic actors and business operators to evolve accordingly and eventually will become more and more digitalized. In the digital economy, the focus is on the production of intellectual products, which is associated with high capital expenditure (Gogorishvili, 2019; Gazzola et al, 2017).

In particular, digital technologies influence development and introduction of innovation in numerous ways. Digital technologies expanded research tools and methods through more precise implication of huge amounts of data and broader participation of researchers, who currently have excellent opportunity for distance cooperation. Due to the Digital technologies new services and products are developed and invented as well as old products and services are acquiring new, digital dimension and thus, additionally advance quality and achieve competitive cost advantages (Mella, 2019). At the same time, digital technologies make faster and easier market integration through significant dropping communication costs and increasing matching efficiency, which in its turn increases competitive advantage of those who use this novelties (Sepashvili, 2019a). They support to easily overcome entry barriers by offering online services, like globally accessible cloud computing and online marketing platforms to wider range of enterprises and start-ups both in internal markets and foreign markets (Bedianashvili 2018, Mermanishvili, 2020). Big data and the digital methods of their analysis equip economic actors and business with the possibility to precisely target products so they more thoroughly align with consumer preferences grounded on more accurate information about the latters.

Forming a modern globally competitive economy and reaching permanent economic growth and high level of welfare is barely possible without the recognition and realization of an innovation-based policy approach. Innovative development, knowledge- and science-based growth nowadays is impossible without digital technological development and transformation. At the same time, policy approach ensuring relevant volume of investments in technology, R&D alone cannot ensure higher levels of development without appropriate digital network readiness. New technologies, devices, equipment, and remote services require that the corresponding physical infrastructure and relevant skills be available to widely use the opportunities offered by digital technologies. The economic policy has to focus on efficient synergy of digital infrastructure with human capital through continuous encouraging and facilitating skill development and education of workers and individuals. The example of advanced economies illustrates that education is a key factor for achieving global competitiveness. As jobs continue to modificate, education requires to be regarded as a life-long process. Curricula and teaching as well as learning methods have to be constantly developed and renewed. Such approach is critically important for economic policy in modern areas such as artificial intellect, bio-engineering, remote services and etc. (Sepashvili, 2019b).

Business and government should cooperate to accelerate and enforce efforts to invest in innovative digital resolutions to motivation social impact. Government should play more active role in the processes as sustainable digital economy will depend on rapidly evolving governance regulations and relevant legislation that allow societies to trust and feel secure when facing the numerous evidences of impact of digital

technologies and respond quickly to changing circumstances.

Every country is trying to keep abreast of the rapid development of digital technologies. Therefore, government have to support by sound economic policy, which is aiming at continuous looking for investors and high-tech specialists who are able to move across different industries to digital platforms. Digital readiness is indeed a scourge for conventional competitive advantage in the economy. The policy measures vary according to the countries but the common for all of them is creating suitable and relevant basic infrastructure and legislative base. These are two main pillars that are policy-makers' responsibility (Dimchenko et al., 2021; Sepashvili, 2020a).

Ability of national economy to respond to digitalization is a measure of the success in international competition that will encourage the stimulation of the countries' economies (Shkarlet et al., 2020). Digitalization brought a significant technological change in the economy (Curran, 2017). The openings and challenges offered by digital renovation and following production advanced technologies rise the importance of policies that can assist countries take advantage of these new technologies (OECD, 2019).

However, it is still too early to observe accurate data on impact imposed by COVID pandemic on the process of digitalization and government actions to respond by supporting appropriate infrastructure. National accounts and annual reports of different international organization are only starting tracking and showing comparable figures and evidences. So far, the rapid development of remote working in locked-down economies, as well as the replacement of physical meetings and events by virtual conferencing have demonstrated that the potential to digitize a number of activities (including education, for example) was generally far greater than anticipated, though proved to be not so efficient as it was regarded from the very beginning. However, the subsequent practices will continue to influence the way of work, learn, compete, and cooperate for governments, business and individuals (Bedianashvili, 2021; Dimchenko, 2021).

Digitalalization requires both digital competence and digital culture of the population. Therefore, introducing the digital process in business operations is essential and should be taken on the board completely (Jakubik & Berazhny, 2017). While focusing on increasing of labor productivity, resource efficiency, and business profitability, policy-makers have to change approaches to adapt the new reality (Bolte et al. 2018). Digital advancement can be also regarded as promotion of electronic interaction or to say in other words so called virtual leadership (Saputra, 2020). It means to create appropriate digital environment that facilitates to higher level of resource effectiveness and labor productivity (Roman et al. 2018). The digital technologies will become the part of nearly every industry. Though, it is contemporary economic opportunity (Kane et al., 2016), that nations have to use and adapt with.

All national economies have to meet new challenges for the next decades. Industry 4.0 is accompanied massive processes of digitization translated into automatization and robotozation of major production processes. Thus, it requires economy to ensure relevant level of digital performance. Therefore, policy-makers need to assess their maturity in facing this new paradigm of global economic development trend. The methodology to measure digital readiness is comparatively new. Readiness assessment deals with knowledge, skills, and availability of physical infrastructure. It means to measure the level of digitization of the country using for processing and utilizing resources as well as the level of efficiency and effectivness (Pai et al., 2020).

Digital technology represents a key driver of innovation and modern economic growth globally and has greatly contributed to national competitiveness (Sepashvili, 2020; Nesterova et al., 2018;). At the present stage, the main task of competitive national economies is to develop policies that create and develop technological innovations and thus, become prepared to meet the Fifth Industrial Revolution (Manta, 2019).

RESEARCH RESULTS

Physical infrastructure, appropriate electronic devises and relevant skills are necessary to widely apply digital technologies. No innovations could be developed without the appropriate physical network infrastructure, which connects persons, productions, devices and countries. Those countries that are adjust at expansion of physical infrastructure enabling digital operations' well-functioning will maintain and/or gain additional advantages in international competitiveness.

It's worth emphasizing, that more and more innovation are based on digital technologies and business models, which can initiative economic and social gains from ICTs if managed in a smart way. The means and ways through which the businesses adopt ICTs is decisive for leveraging them for development, so supporting and encouraging businesses to fully utilize the powers of digital technologies should be a priority for national policy actions.

Since 2001, the World Economic Forum in cooperation with INSEAD and Cornell University publishes The Global Information Technology Report to estimate and measure these factors, namely the drives of information and communication technologies. The index is called Networked Readiness Index (NRI). It has evolved since 2001 and currently measures and assess the networked readiness of the major countries using wide range of indicators. The indicators describe four main aspects of the country readiness for digital economy: 1. overall environment for usage and creation of the technology covering political, regulatory, business, and innovation factors; 2. Physical infrastructure of the network to use ICT and appropriate skills; 3. technology adoption/usage by the government, the private sector/business, and individuals/ consumers; and 4. the economic and social impact of the new technologies.

According the Global Information Technology Report 2016, the Network Readiness Index (NRI) was measured through 53 indicators formulating the following 4 pillars:

1. Environment subindex
– Political and regulatory environment (9 indicators);
– Business and innovation environment (9 indicators).
2. Readiness subindex
– Infrastructure (4 indicators);
– Affordability (3 indicators);
– Skills (4 indicators).
3. Usage subindex
– Individual usage (7 indicators);
– Business usage (6 indicators);
– Government usage (3 indicators).
4. Impact subindex
– Economic impacts (4 indicators);
– Social impacts (4 indicators).

The calculation of the overall NRI score is based on following aggregations of scores: individual indicators are combined to gain pillar scores, which are then combined get sub-index scores. Sub-index scores are in turn combined to produce a country's overall NRI score. Networked readiness is improving almost everywhere in the world, with a clear upward trend in performance over the globe across all regions.

Recent developments showed that underlying concept of NRI has to be modified to reflect the key essence of the readiness. Renewed NRI model includes 30 other general or technology-specific indices and reflects new surveys' results. The most recent tendency is that, the only assessment of physical infrastructure, based on its presence, affordability, adoption, and relevance (e.g. the existence of local language content) and the level of personal adoption, do not provide accurate country-level data that is enough to allow fair rankings. A curtain number of observation proves growing importance of the human factor of network readiness. The new model attempts to capture the influence of people's choices concerning technology and governance for economic growth. It tries to reveal the impact of network readiness to the achievement of SDGs broader goals, representing main challenge for the nations.

The new NRI model measures a harmonious integration of people and technology, as the technologies are continuously evolving and becoming more intelligent. Interaction between individuals and technologies will increase in most fragments of governance, business and society. To support the efficiency of this integration, appropriate governance and relevant economic policy is needed to address problems dealing with security, trust, and inclusion. At the same time, the main issues do not take into consideration the level of welfare. To say in other word to meet the SDGs and ensure a positive impact on the economy.

Thus, the new NRI model was developed that incorporate three major principles:

1. to maintain continuity of the major components of the previous years' NRI;
2. to reflect the current to ICT arrangement that were not adequately captured in the 2016 NRI model;
3. to take into consideration the future technology development trends in the NRI model.

Based on these considerations, a new NRI model was developed that maintains the four pillars: Technology, People, Governance, and Impact. Each pillar includes three sub-pillars:

1. Technology

Technology is at the core of the network economy. This pillar seeks to assess the level of technology that correlated to a country's participation in the global economy.

- **Access:** The level of ICT in countries, including communications infrastructure and affordability.
- **Content:** The type of digital technology formed in countries, and the content/applications that can be arranged locally.
- **Future Technologies:** The level to which countries are equipped for the future of the network economy and new technology development trends.

2. People

- This pillar seeks to for the level of the access, resources, and skills to use technologies productively. It deals with the application of ICT at three levels of analysis: governments, businesses, and individuals.
- **Individuals:** the degree individuals use technology and how they use their skills to participate in the network economy.
- **Businesses:** the degree businesses use ICT and take part in the network economy.
- **Governments:** How governments use and advance in ICT for the benefit of the population.

3. Governance

This pillar seeks to determine how favorable the national environment is for a country's participation in the network economy, based on issues of trust, regulation, and inclusion.

- Trust: safety of individuals and firms in the context of the network economy, as well as the trusting behavior of the population.
- **Regulation:** The government regulations promoting participation in the network economy.
- **Inclusion:** The digital divides where governance can address inequality based on gender, disabilities, and socio-economic status.

4. Impact

The pillar seeks to evaluate the improvement of the growth and well-being of society and the economy through the economic, social, and human impact of participation in the network economy.

- **Economy:** The economic effect of participating in the network economy.
- **Quality of Life:** The social influence of participating in the network economy.
- **SDG Contribution:** how participation in the network economy affect health, education, and environment and contributes to achieve the SDGs.

The main deviations in NRI 2020 concern the two sub-pillars: Trust (Governance) and SDG Contribution (Impact).

The Trust sub-pillar has been theoretically and essentially reinforced by including: trust environment and trust behavior. This approach is partially based on a study about digital trust (Chakravorti et al. 2017). The SDG Contribution sub-pillar has been redefined in a way that each indicator is clearly linked to a particular SDG. Currently, the sub-pillar consists of five indicators that each embodies one SDG: SDG 3, Good Health and Well-Being; SDG 4, Quality Education; SDG 5, Gender Equality; SDG 7, Affordable and Clean Energy; and SDG 11, Sustainable Cities and Communities. Finally, 60 indicators were identified to settle these 12 sub-pillars.

For comparison we look through the data for selected countries, namely for top three countries, some EU state members, especially the format socialist and soviet countries and the EU eastern partnership countries (former soviet countries) to track tendency and the prospect for future development.

Comparison of 2015-2020 data shows that some countries maintain their leading positions, though changed the rank slightly. For instance, Sweden, ranked as third position in 2015-2016, advanced and holed steady first positions in 2019-2020, meanwhile Denmark demonstrates steady improvement and being at 15 and 11 positions in 2015 and 2016, accordingly, significantly improved its performance and holds second position in 2020 after having 6th position in 2019. The same tendency in observed with certain countries as well, e.g. Germany 13 and 15 in 2015 and 2016 accordingly, advanced at 9th position in 2019-2020; France showed steady advancement from 26 and 24 in 2015 and 2016, progressed to the 18 and 17 position in 2019-2020. The same situation is for Italy, Bulgaria and Ukraine. At the same time, some countries worsen their positions after the ranking concept changed slightly and included human impact more broadly in measurement methodology. The examples of such countries which we select, are Singapore, Japan, Estonia, Latvia, Russian Federation, Turkey, Azerbaijan, and Georgia. It's worth to mentioning that, some of these worsening positions were steady in 2015-2016, e.g. Singapore, Japan, Estonia, Russian Federation, Turkey had firmly positions at 1, 10, 22, 41, 48 accordingly both in 2015 and 2016, but Positions deteriorated in 2019-2020 and demonstrate less favorable conditions for digital transformations.

Data shows that advanced countries are leaders in the index positions, including the performance on all pillars of the NRI: Technology, People, Governance, and Impact. No wonder that Technologies have significant constructive influence on national economic developments and on their ability to meet the SDGs. But be achieve this the effective governance mechanisms have to be in place to support the integration of technologies with the three key stakeholders – governments, businesses, and individuals.

Economies over the globe are all the different stage of the digital transformation. Moreover, their economic policy priorities are varying and therefore, creating diverse picture of digital global pictures. Hence, no wonder that despite the fact that digitization in influencing everywhere and everything, the benefits it generates are disseminated unevenly.

The technological gap is still a key concern at the global level. High-income countries demonstrate the most future-readiness in all dimensions and especially in technology.

Table 1. Network Readiness Rank by Country 2015-2020

	Rank				Pillars' rank in 2020			
countries	2015	2016	2019	2020	technology	people	governance	Impact
Sweden	3	3	1	1	2	4	4	3
Denmark	15	11	6	2	5	1	2	5
Singapore	1	1	2	3	10	5	13	1
Germany	13	15	9	9	7	12	12	7
Japan	10	10	12	15	21	6	23	11
France	26	24	18	17	18	20	15	12
Estonia	22	22	23	23	24	21	11	29
Lithuania	31	29	31	29	32	23	21	39
Italy	55	45	34	32	30	36	33	28
Slovakia	n/a	n/a	35	35	34	49	30	35
Latvia	33	32	39	37	38	39	28	42
Bulgaria	73	69	49	46	43	55	44	52
Russian Federation	41	41	48	48	49	31	65	60
Armenia	58	56	62	55	42	42	76	65
Turkey	48	48	51	57	58	53	48	81
Ukraine	71	64	67	64	62	65	58	79
Belarus	n/a	n/a	61	65	68	62	71	56
Azerbaijan	57	53	70	66	60	57	87	58
Georgia	60	58	68	68	59	63	64	94
Moldova	78	71	66	71	74	69	74	66

Source: Global Information Technology Report 2016; The Network Readiness Report 2019, Portulans Institute; The Network Readiness Report 2020, Portulans Institute.

Obviously, the group of high-income countries leads the NRI rank. One of the strongest indicators of NRI performance is a country's income level. Due to the tendency, that high-income countries have usually invested profoundly in their technology infrastructure and thus, boosting both access and content, no wonder that they maintain better positions and manage to better use the opportunities offered by technological innovations. The clear correlations can be observed if we look through the showings concerning GDP per capita both in nominal US dollar or PPP US dollar (see the table 2).

The data of both tables demonstrate a significant and strong positive correlation between digital readiness and GDP per capita. As data shows NRI ranks rises alongside with income level. Henceforth, the top NRI performers are mainly high-income economies, whereas the bottom NRI performers are mostly low-income economies and lower-middle-income and upper-middle-income countries placed in between. However, despite this clear correlation, government spending on R&D as 5 of GDP reveals, that juts volume of financial resources that are directed to research and innovations is not itself the only factor that support country's readiness for digitalization. As figures show in the table 2, some countries with less percentage of GDP spent of R&D, nevertheless hold upper position in NRI rank in comparison with other countries. For instance, Singapore is spending just 1, 94% of its GDP, but is ahead of such countries as Germany, France, which spend on R&D much higher present of their GDP, 3.09%, and 2, 20% accordingly. Lithuania (29) is ahead of Italy (32), Russia (48) and Turkey (57) in terms of NRI rank though spends smaller amounts on R&D as percentage of GDP 0.94% in comparison of these countries (1,4%, 0.99% and 0.96%) and though in total volume of financial recourse it ranks higher positions if we take glance at GDP per capita level of these countries – Lithuania 19 997 USD, Russia 10 127 USD and Turkey 8 538 USD, but France showing for GDP per capita represents much impressive amount 38 625 USD, which lives space for further consideration for policy makers.

Hence, the more important is to support and facilitate the connection of individuals and business with digital infrastructure, electronic devises and on-line services offered by government agencies and businesses alongside with development of physical infrastructure and relevant legislative regulations ensuring security, safety and stability of digital process. Such synergy encourages and boosts national firms and economic actors to produce new products and services that are compatible in the global markets and supports them to achieve and maintain sound positions as well as to generate higher incomes translated into improved welfare of nation overall. This means stronger competitiveness of the country.

CONCLUSION

Emergence and unprecedented wide spread of digital technologies together with such new technologies as gen-engineering, artificial intellect, telecommunication, new materials, microelectronics, bio-technology and etc. dictates

Table 2. GDP per capita by Country

Country	GDP per capita (nominal)		GDP per capita (PPP)			R&D expenditure as % of DGP 2018	NRI in 2020
	2018	2019	2018	2019	2020		
Sweden	53 747	55 815	54 589	51 610	51 925	3.34	1
Denmark	57 218	59 830	61 391	59 822	60 908	3.06	2
Singapore	100 051	101 376	66 189	65 233	59 797	1.94[1]	3
Germany	54 457	56 052	47 639	46 259	45 723	3.09	9
Japan						3.26	15
France	46 605	49 435	41 631	40 494	38 625	2.20	17
Estonia	36 358	38 811	23 258	23 660	23 312	1.43	23
Lithuania	35 832	38 214	19 081	19 455	19 997	0.94	29
Italy	42 816	44 197	34 520	33 190	31 676	1.40	32
Slovakia	32 575	34 178	19 428	19 329	19 156	0.83	35
Latvia	30 645	32 204	17 805	17 836	17 620	0.63	37
Bulgaria	22 601	24 561	9 424	9 738	9 975	0.77	46
Russian Federation	28 764	29 181	11 371	11 585	10 126	0.99	48
Armenia	13 015	14 220	4 220	4 623	4 267	0.19	55
Turkey	28 139	27 875	9 370	9 042	8 538	0.96	57
Ukraine	12 629	13 361	3 097	3 659	3 726	0.47	64
Belarus	19 331	19 943	6 330	6 663	6 411	0.61	65
Azerbaijan	14 545	15 001	4 740	4 794	4 214	0.18	66
Georgia	14 594	15 637	4 723	4 769	4 278	0.30	68
Moldova	12 665	13 574	4 234	4 499	4 551	0.25	71

Source: the World Bank data. [1] *2017 data*

national governments to take special measures to encourage appropriate national policy including but not limiting to physical infrastructure, generating knowledge, facilitating for innovations business and individuals and thus enabling firms and market actors to produce new products and services that will be compatible at the global markets. Of course, the policy means and tools as well as national models, ways and practices differ according countries and their resources such as financial, human, capital expenditures on research and development and etc.

Today more than ever future of countries depends on how national governments can coordinate businesses and individuals to deal with digital technologies. This political goal equally concerns variety of issues such as physical infrastructure for internet networks, regulatory frameworks, business readiness, consumer skills and etc. Policymakers have to develop such policy measures that support basic infrastructural development in closely cooperation with other stakeholders - business, academicians, individuals, - to promptly implement universal long-term goals for modern technological development and lead in adapting environment to ensure that ICTs deliver maximum benefit for national development.

Digitalization has been an advantage to the global economy. However, the digital development remains still an on-going process even in condition of COVID pandemic rather than a reality of every national economy. National Governments have to redouble their efforts to create better and larger infrastructure for the digital economy to grow. The ability of expanding business through physical infrastructure cannot be considered for granted in the digital economy. Not only physical infrastructure is enough for further digitalization. The creation of an ecosystem that systematically allows top innovations to be advanced globally still remains a key policy goals.

Consequently, the national economic policy aiming at rising the welfare of the country has to pay particular attention to resource, mainly labour and capital, efficiency by providing basic infrastructure for facilitation of digitalization and increasing their expenditure on R&D to enable businesses and individuals effectively use novelties for creating competitive advantages to take stronger position in global markets. The economic policy has to focus on efficient synergy of digital infrastructure with human capital. Such synergy encourages and boosts national firms and economic actors to produce new products and services that are compatible in the global markets and supports them to achieve and maintain sound positions as well as to generate higher incomes translated into improved welfare of nation overall.

REFERENCES:

Baller, S., Dutta, S., & Bruno Lanvin, B. (Eds). (2016). *The Global Information Technology Report 2016. Innovating in the Digital Economy.* World Economic Forum & INSEAD. The Business School for the world. Johnson Cornel University.

Bedianashvili, G. (2018). Knowledge Economy, Innovative Entrepreneurial Policy and Culture: Systemic View. Materials of the International Scientific-Practical Conference: *Modern tendencies of development of economy and economic science*. Paata Gugushvili institute of economics, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, 28-32.

Bedianashvili, G., & Maglakelidze A. (2021). The Digital Economy and Business in the Conditions of Pandemic, The materials of the International Scientific Conference: *Social Sciences for Regional Development 2020,* part 3. Issues of economics, Daugavpils University, 26-37.

Chakravorti, B., Bhalla, A., & Chaturvedi, R. Sh. (2017, July 12). 60 Countries' Digital Competitiveness, Indexed. *Harvard Business Review*.

Curran, D. (2017). Risk, innovation, and democracy in the digital economy. *European Journal of Social Theory*.

Dimchenko, O. (2021), Organizational and economic support of innovative development of public utilities: conceptual provisions. *Danish Scientific Journal,* 2 (46/2021), 39-47.

Dymchenko, O., Sepashvili, E., & Slavata, D. (2021), Analysis of Existing Approaches to the Regions Competitiveness Determining. *Internet conferences of KhNUMG named after OM Beketova.* Kharkov, Ukraine, 28 January, 2021.

Gagnidze, I. (2016). The Impact of Entrepreneurial Universities on the Innovative Development of Economy**,** Conference Proceedings: *Strategic Imperatives of Modern Management*, KNEY, Kiev, 186-192. http://wiki.kneu.kiev.ua/bitstream/2010/20956/1/186-192.pdf

Gazzola, P., Colombo, G., Pezzetti, R., & Nicolescu, L. (2017). Consumer empowerment in the digital economy: Availing sustainable purchasing decisions. *Sustainability*, 9(5), 693.

Gazzola, P., Grechi, D., Papagiannis, F., & Marrapodi, C. (2021). The Sharing economy in a digital society: youth consumer behavior in Italy. *Kybernetes*. 50(1), 147-164.

Gogorishvili, I. (2019). *State Economic Policy for Regulating Digital Economy in Small Countries*. Università Degli Studi DI Pavia. AB 57. 2019. http://bslab-symposium.net/Pavia-2019/BSLAB-%20Book%20of%20Abstract-Pavia- 2019.pdf.

http://bslab-symposium.net/Pavia-2019/BSLAB-%20Book%20of%20Abstract-Pavia-2019.pdf

Jakubik, M., & Berazhny, I. (2017). Rethinking Leadership and It´s Practices in the Digital Era. Paper presented at the Management International Conference, Monastier di Treviso (Venice), Italy, May 24–27, 471–483.

Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., Kiron, D., & Buckley, N. (2016). Aligning the Organization for Its Digital Future. *MITS Loan Management Review, Research Report. Digital Evolution.* 58180. London: Deloitte University Press.

Lekashvili, E. (2019), Management on Innovations in Georgian Higher Educational Insitutions: Key Problems with teaching Economic Science. *Marketing and Management of Innovations*. 1, 281-293. http://doi.org/10.21272/mmi.2019.1-23;

Mella, P. (2012). Business and non-Business Value Creating Organizations in the "Information and Internet Age". *Economia Aziendale Online*, (1), 1-22.

Mella, P. (2019). Quality, a Key Value Driver in Value Based Management. *Economia Aziendale Online*, 9(4), 439-462.

Mermanishvili, T. & Sepashvili, E. (2020), Digital Signature: A key Tool for Technological Transformation in Global Economy, *ISBN: 9788890824296 Book of Abstracts of the 7th Business Systems Laboratory International Symposium "Socio-Economic Ecosystems"*, Alicante, Spain January, 2020. 188-195.

Mermanishvili, T. (2019). Digital Marketing -a Modern Technological Tool for Gaining Competitive Advantages in Global Markets. Business Systems Laboratory 6th International Symposium, *Borders without Borders: Systematic Frameworks and their Applications for Sustainable Well-being in the Global Era*. University De Pavia, Italy,134-139;

Nesterova, Z. V., Solosichenko,T., & EMakovkina, E. I. (2018). Digitalization Process as a Factor Increasing Austrian Competitiveness. Advances in Social Science, Education and Humanities Research. In 2nd International Scientific Conference on New Industrialization: Global, National, Regional Dimension (SICNI). Amsterdam: Atlantis Press, vol. 240.

OECD. (2019). Public Governance Policy Papers, Digital Government Index. OECD Public Governance Policy Papers, 03. Paris: OECD.

Otilia, M. (2019). The Role of Competitiveness on the Sustainability of the National Real Economy. *The Journal Contemporary Economy* 4, 138–146.

Pai, P. R., Navab, A.,& Sureshc, A. S. (2020). Factors of Digital Readiness and Its Impact on Adoption of Industrial Internet of Things. *Journal of Xi'an University of Architecture & Technology,* 12: 5703.

Roman, A. R., Montgomery, V., Wart, V., Wang, X. H., Liu, C., Kim, S. & McCarthy, A. (2018). Defining E-leadership as Competence in ICT-Mediated Communications: An Exploratory Assessment. *Public Administration Review* 79, 853–866.

Saputra, N., & Saputra, A. M. (2020). Transforming into Digital Organization by Orchestrating Culture, Leadership and Competence in Digital Context. *GATR Global Journal of Business & Social Science Review* 8: 208–16.

Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum.

Sepashvili, E. (2016) Globalized World Economy, Innovations and National Policies for Economic Growth. Book of Abstracts of 4th Business Systems Laboratory International Symposium: *Governing Business Systems. Theories and Challenges for Systems Thinking in Practice*. Vilnius, 174-176.

Sepashvili, E. (2019), Digital Technologies and E-banking: the Future of Global Economy, Kyiv National Economic University, International Scientific and Practical Conference proceeding, November 20-22, 45-52. Kiev, Ukraine

Sepashvili, E. (2019). Knowledge Triangle: Innovation Policy Approach to Strengthen National Competitiveness, Business Systems Laboratory 6th International Symposium, *Borders without Borders: Systematic Frameworks and their Applications for Sustainable Well-being in the Global Era.* University De Pavia, Italy, 134-139, http://bslab-symposium.net/Pavia-2019/BSLAB-%20Book%20of%20Abstract-Pavia-2019.pdf

Sepashvili, E. (2020a). Supporting Digitalization: Key Goal for National Competitiveness in Digital Global Economy. *Economia Aziendale Online.* 11 (2), 191–198.

Sepashvili, E. (2020b). Digital Chain Policy of Contemporary Global Economy: e-commerce Evolution Through e-banking and e-signature. *Economia Aziendale Online*, 11(3), 239-249.

Shkarlet, S., Dubyna, M., Shtyrkhun, K., & Verbivska, L. (2020). Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy. Wseas Transactions on Enovironment and Development.

Smit, J., Kreutzer, S., Moeller C., & Carlberg M. (2016). *Industry 4.0.* Policy Department A: Economic and Scientific Policy, European Parliament.

The Network Readiness Report 2019, Portulans Institute.

The Network Readiness Report 2020, Portulans Institute.

JEL Classification: A2, D83, L26. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.002

DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY, LABOR MARKET AND MODERN CHALLENGES OF HIGHER EDUCATION

GIVI BEDIANASHVILI

Doctor of Economic Sciences, Professor
European University, Institute for Research of Economic and Social Problems of Globalization, Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences, Georgia
g.bedianashvili@eu.edu.ge

QUJI BICHIA

Doctor of Economics, Associate Professor
European University, Institute for Research of Economic and Social Problems of Globalization, Georgia
q.bichia@iset.ge

EKATERINE NATSVLISHVILI

Doctor of Philosophy, Associate Professor
European University, Georgia
natsvlishvili.ekaterine@eu.edu.ge

Abstract. Entrepreneurial activity has always been a major factor in the socio-economic development of any country in the world. This is especially evident in the discussion of the problems of economic growth, when the efficiency of the functioning of the entrepreneurial sphere within the country clearly determines both the rates of economic growth and the state of the social sphere and the well-being of the people.

It is noteworthy that in modern conditions, against the background of the high importance of the formation of the knowledge economy, the innovative aspect of entrepreneurial activity in the context of all business entities is gaining special urgency. The effectiveness of the whole innovation process depends on the effective functioning of knowledge-based entrepreneurship.

The aim of the research is to identify the requirements of the entrepreneurial field for human capital skills, to identify the imbalances in the labor market, to determine the compliance of the skills required for the teaching and learning activities of high schools, to identify the existing challenges and to formulate separate recommendations.

The research process used the methods of induction, deduction, qualitative, quantitative, comparison, statistical analysis, benchmarking. The processing of existing literature, retrieval of statistical data (including with the direct assistance of the National Statistics Office of Georgia), automatic download of data (so-called scraping) from various employment sites, conducting surveys and in-depth interviews, sorting and quantitative analysis of retrieved data were included in the own research. The consideration of expert opinions is within the research.

Research has shown that when considering the skills of entrepreneurs, as a starting point, the entrepreneurial activity in a particular country and the requirements for its development should be considered. It should be noted, however, that the labor market may not be able to meet the needs of the entrepreneurial sector (employers).

On the other hand, the perceptions of the entrepreneurial subjects themselves about the required skills are often limited and conditioned by the relatively short-term current perceptions of the modern technologies of the entrepreneurial activity itself.

The research and the analysis of the positive practical experience of the developed countries of the world clearly showed that in this regard, close cooperation with universities in the field of entrepreneurship in the form of entrepreneurship training and short-term courses will be effective. The involvement and support of the state in the development and implementation of innovative entrepreneurial policies would also be important here.

KEYWORDS: ENTREPRENEURIAL ACTIVITY, LABOR MARKET, DEMAND SKILLS, HIGHER EDUCATION CHALLENGES.

For citation: Bedianashvili, G., Bichia, Q., & Natsvlishvili, E. (2021). Development of Entrepreneurial Activity, Labor Market and Modern Challenges of Higher Education. *Globalization and Business.* 12, 21-31. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.002

JEL Classification: A2, D83, L26. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.002

სამეწარმეო აქტიურობის განვითარება, შრომის ბაზარი და უმაღლესი განათლების თანამედროვე გამოწვევები

გივი ბედიანაშვილი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ევროპის უნივერსიტეტი; გლობალიზაციის ეკონომიური და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტი;
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი;
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
g.bedianashvili@eu.edu.ge

ქუჯი ბიჭია

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ევროპის უნივერსიტეტი; გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტი, საქართველო
q.bichia@eu.edu.ge

ეკატერინე ნაცვლიშვილი

ფილოსოფიის დოქტორი, ასოცირეული პროფესორი
ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო
natsvlishvili.ekaterine@eu.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: სამეწარმეო აქტიურობა, შრომის ბაზარი, მოთხოვნადი უნარ-ჩვევები, უმაღლესი განათლების გამოწვევები.

ციტირებისთვის: ბედიანაშვილი, გ., ბიჭია, ქ., ნაცვლიშვილი, ე. (2021). სამეწარმეო აქტიურობის განვითარება, შრომის ბაზარი და უმაღლესი განათლების თანამედროვე გამოწვევები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 21-31*. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.002

შესავალი

სამეწარმეო აქტიურობა ყოველთვის წარმოადგენდა მსოფლიოს ნებისმიერი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მთავარ ფაქტორს. ეს განსაკუთრებით ვლინდება ეკონომიკური ზრდის პრობლემატიკის განხილვისას, როდესაც სამეწარმეო სფეროს ფუნქციონირების ეფექტიანობა ქვეყნის ფარგლებში ცალსახად განაპირობებს როგორც ეკონომიკური ზრდის ტემპებს, ისე სოციალური სფეროს მდგომარეობას და ადამიანთა კეთილდღეობას.

აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე პირობებში, ცოდნის ეკონომიკის ფორმირების მაღალი მნიშვნელობის ფონზე განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს სამეწარმეო საქმიანობის ინოვაციური ასპექტი ბიზნესის ყველა სუბიექტის ჭრილში. მთლიანი ინოვაციური პროცესის ეფექტიანობა დამოკიდებული ხდება ცოდნაზე დაფუძნებული მეწარმეობის ეფექტიან ფუნქციონირებაზე (Bedianasvili, 2017; 2018).

საზოგადოებაში სამეწარმეო აქტიურობის განვითარებისა და ხელშეწყობის უწყვეტი პროცესის დიდი მნიშვნელობა დაადასტურა კოვიდ-19-ის პანდემიური კრიზისის მსოფლიო გამოცდილების ორწლიანმა პერიოდმა (Bedianasvili, 2021).

სამეწარმეო საქმიანობაში, როგორც ცნობილია, ერთ-ერთი მთავარი სუბიექტი არის მეწარმე და სწორედ მისი უნარ-ჩვევების დონე განაპირობებს თვით სამეწარმეო სფეროს როგორც რაოდენობრივ, ისე ხარისხობრივ ასპექტებს. ამ მიმართებით, პირველ რიგში გასათვალისწინებელია შრომის ბაზრის მოთხოვნა და უმაღლესი განათლების სისტემის მიერ მეწარმეთა მომზადების მდგომარეობა. ყოველივე აღნიშნული

* შესრულებულია ევროპის უნივერსიტეტის გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევით ინსტიტუტში ევროპის უნივერსიტეტის მიერ დაფინანსებული სამეცნიერო კვლევების ფარგლებში. კვლევაში ჩართული იყვნენ და კვლევისათვის ცალკეული მონაცემების მომზადებაში მონაწილეობდნენ ევროპის უნივერსიტეტის მაგისტრანტები: გიორგი მენაბდიშვილი, ნინო ვიბლიანი და ნესტან ბენიძე.

აისახება ისეთ ბრობლემაში, როგორიცაა მეწარმეთა ცოდნასა და უნარებზე სამეწარმეო სფეროს მოთხოვნის, შრომის ბაზარზე მათი ჯეროვანი წარმოდგენის, უმაღლესი სასწავლებლების მიერ მომავალ მეწარმეებში სწორედ მოთხოვნადი ცოდნისა და უნარ-ჩვევების ფორმირების და, მათ მიერ თანამედროვე გამოწვევებიდან გამომდინარე, შესაბამისი კომპეტენციის მქონე პირების მომზადების ურთიერთშესაბამისობა.

კვლევის მიზანია სწორედ ადამიანისეული კაპიტალის უნარ-ჩვევებზე სამეწარმეო სფეროს მოთხოვნების გამოვლენა, მათთან მიმართებით შრომის ბაზარზე არსებულ დისბალანსის იდენტიფიცირება, უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების სწავლა-სწავლებითი საქმიანობის მოთხოვნად უნარ-ჩვევებთან შესაბამისობის დადგენა, არსებული გამოწვევების დაფიქსირება და ცალკეული რეკომენდაციების ჩამოყალიბება.

კვლევის პროცესში გამოყენებულ იყო ინდუქციის, დედუქციის, ხარისხობრივი, რაოდენობრივი, შედარების, სტატისტიკური ანალიზის, ბენჩმარკინგის მეთოდები. საკუთრივ კლევა მოიცავდა არსებული ლიტერატურის დამუშავებას, სტატისტიკური მონაცემების მოძიებას (მათ შორის საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის უშუალო დახმარებით), მონაცემების ავტომატურ ჩამოტვირთვას (ე. წ. scraping) დასაქმების სხვადასხვა საიტებიდან, გამოკითხვების და ჩაღრმავებული ინტერვიუების ჩატარებას, მოძიებული მონაცემების დახარისხებას და რაოდენობრივ ანალიზს, ასევე, კვლევის ფარგლებში ექსპერტული მოსაზრებების გათვალისწინებას.

ლიტერატურის მიმოხილვა

ჯერ კიდევ 2017 წლიდან საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო ახორციელებს შრომის ბაზრის მოთხოვნის კვლევას და ანალიზს. სამინისტროს მიერ მომზადდა ევროკავშირის, ევროპის განათლების ფონდის (ETF), შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO) და პროფესიული განათლების ევროპული ცენტრის (CEDEFOP) გამოცდილების გათვალისწინებით სამუშაო ძალის უნარებზე საწარმოთა მოთხოვნის კვლევის მეთოდოლოგიური ჩარჩო და შესაბამისი კითხვარი. საბოლოო სამუშაო ვერსიაში აისახა დაინტერესებული სახელმწიფო უწყებების (საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო ასევე საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო) მოსაზრებები (Georgian Labor Market Analysis, 2017; 2019; 2020). განხორციელებული კვლევებით მიღებული მონაცემების საფუძველზე შესწავლილ იქნა საწარმოებში ადამიანისეულ კაპიტალთან დაკავშირებული ძირითადი მოთხოვნები. ამის შემდეგ გამოვლინდა მოთხოვნადი უნარები. ამან კი, სავსებით მოსალოდნელია, ხელი უნდა შეუწყოს უნარებთან მიმართებით შრომის ბაზარზე არსებულ მოთხოვნა-მიწოდებას შორის დისბალანსის მნიშვნელოვან შემცირებას. ეს კი, თავის მხრივ, გულისხმობს უნარების მოხმარების ეკონომიკური ეფექტის შესამჩნევ ზრდას და კერძო სექტორის მხრიდან მოტივირებულ ინვესტირებას განათლებასა და პროფესიულ გადამზადებაში (Georgian Labor Market Analysis, 2020).

შეიძლება ასევე გამოიყოს კვლევის პრობლემის გარშემო არსებული სხვა ლიტერატურული წყაროები, რომლებშიც წარმოდგენილია როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული ხასიათის მასალები (იხ., მაგალითად, Alterbridge, 2019; Amashukeli, 2021; Chanukvadze, 2021; Gagnidze, 2018; 2019; Khoshtaria, 2018; Employment Problems ..., 2018; Erkomaishvili, 2019; Law of Georgia on Employment ..., 2020; Diakonidze, 2018; Otarashvili, 2021; Strategic Development of Higher Education ..., 2013).

რა თქმა უნდა ზემოაღნიშნული კვლევები მთლიანობაში დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობისაა. თუმცა, თანამედროვე და მომავალი გამოწვევების გათვალისწინება, ვფიქრობთ, მნიშვნელოვანია უნარ-ჩვევების შესახებ აქტუალიზებული სურათის წარმოსაჩენად დროის ფაქტორის გათვალისწინებით.

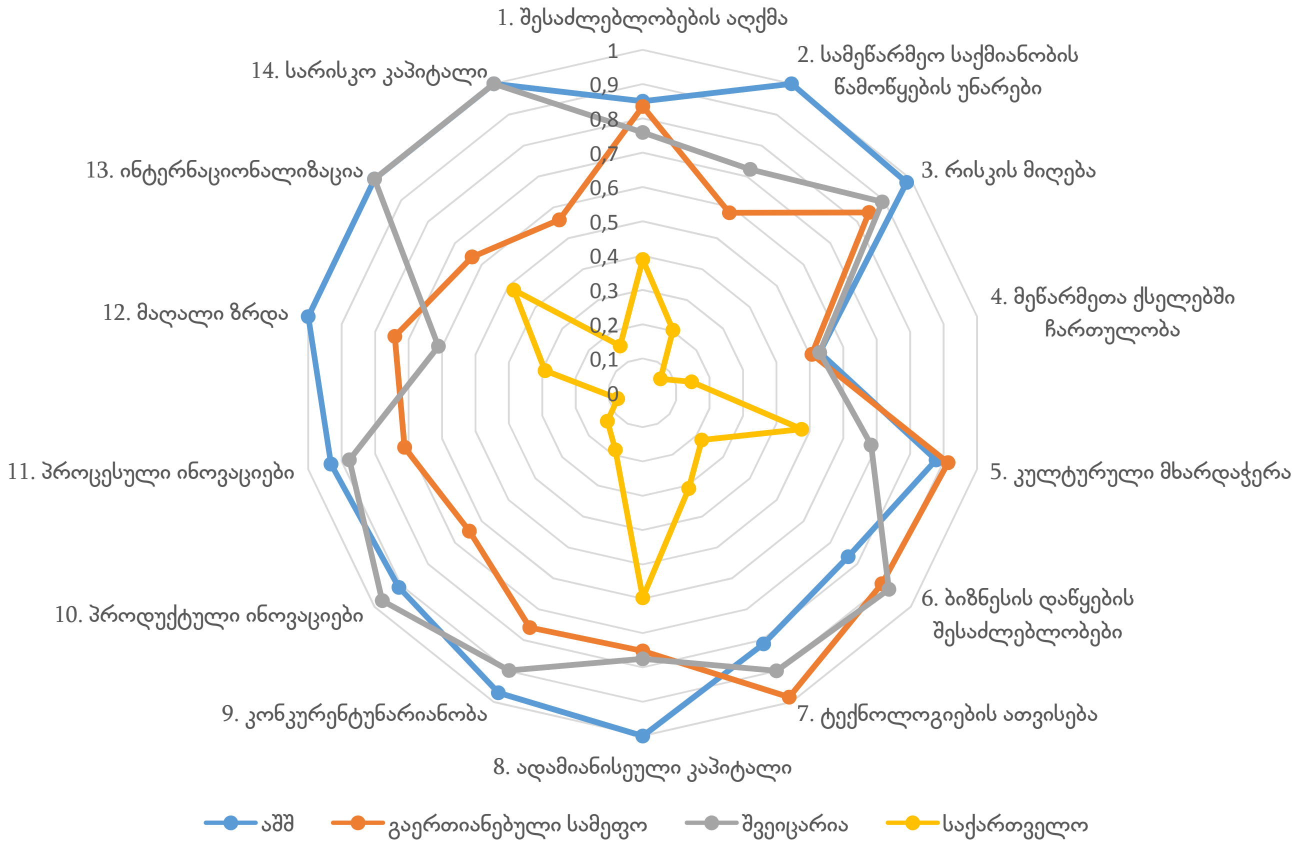
სამეწარმეო აქტიურობის განვითარების გამოწვევები და აქტუალური უნარ-ჩვევები

მეწარმეთა ცოდნისა და უნარ-ჩვევების განხილვისას გასათვალისწინებელია მეწარმეობისა და თვით მეწარმის შესახებ შეხედულებათა ცვლილების ისტორიული კონტექსტი (Bedianashvili, 2017). მეწარმეობის შესახებ დღევანდელი წარმოდგენების შესახებ შეიძლება ვიმსჯელოთ, მაგალითად, სამეწარმეო ეკოსისტემის კონფიგურაციის მიხედვით (Acs et al., 2018), რომელშიც ცოდნის თანამედროვე დონიდან გამომდინარე სისტემურადაა მოცემული სამეწარმეო სფეროში ჩართული ყველა მნიშვნელოვანი სუბიექტი და კომპონენტი. გლობალური მეწარმეობის ინდექსის ფორმატში წარმოდგენილი თოთხმეტი ინდიკატორი სამეწარმეო ეკოსისტემას ახასიათებს საკმაოდ კომპლექსურად. საქართველოს შედარებითი მდგომარეობა გლობალური მეწარმეობის ინდექსის მიხედვით ახასიათებს ქვეყნის სამეწარმეო ეკოსისტემის წინაშე მდგარ გამოწვევებს, მათ შორის ადამიანისეული კაპიტალის მიმართ (ნახ. 1).

სამეწარმეო სფეროს, შრომის ბაზრის და საუნივერსიტეტო სივრცის კომპლექსური კვლევის შედეგების ანალიზი

საკვლევი პრობლემის კომპლექსური წარმოდგენის მიზნით, კვლევის ფარგლებში გამოყოფილი იყო შემდეგი სამი ტიპის სუბიექტი: დამსაქმებელი (სამეწარმეო სფერო), სამუშაოების შემთავაზებელი არსებული ოფიციალური საიტები

ნახ. 1. საქართველოს შედარებითი მდგომარეობა გლობალური მეწარმეობის ინდექსის მიხედვით

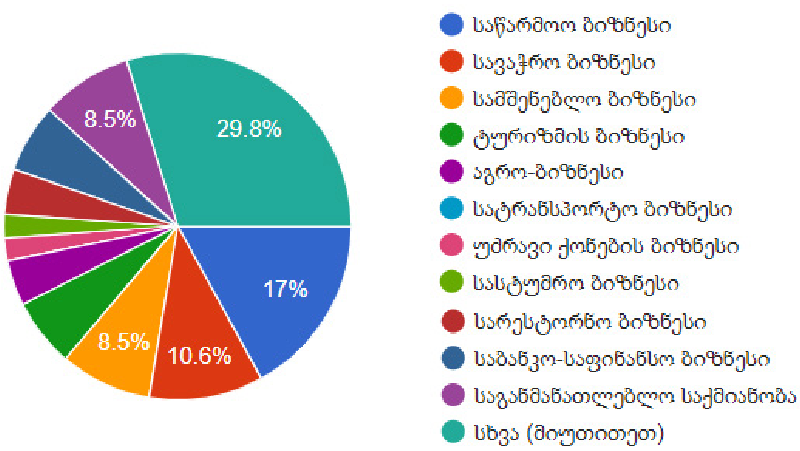
წარმოდგენილია 2020 წლის მასალების შესაბამისად – წყარო: https://thegedi.org/

(შრომის ბაზარი), ქვეყნის წამყვანი უნივერსიტეტები (საუნივერსიტეტო სივრცე). წინასწარი კვლევის პროცესში აღნიშნული სამივე ტიპის სუბიექტებისთვის გათვალისწინებული იყო კითხვარები, რომლებშიც უნდა დაფიქსირებულიყო საკუთარი პოზიცია. ინტერნეტ გამოკითხვა ატარებდა ანონიმურ ხასიათს Google Forms-ის გამოყენებით და არ საჭიროებდა რესპონდენტის კონკრეტული ვინაობის ცოდნას.

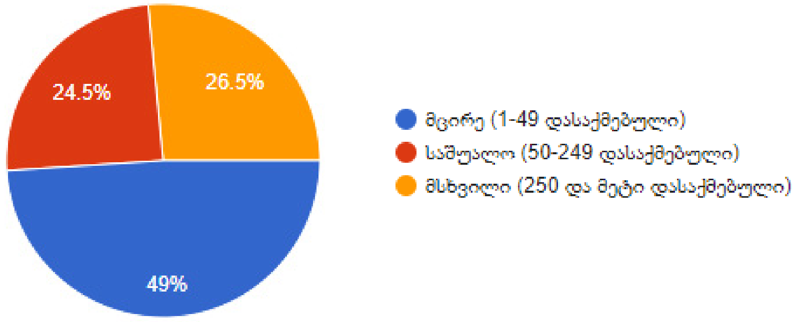
დამსაქმებლების (მეწარმე სუბიექტების) მიერ გაცემული პასუხი კითხვაზე, რომელ სექტორს წარმოადგენს თქვენი კომპანია? – იყო მრავალფეროვანი (ნახ.1). ამასთან ერთად, კატეგორიაში „სხვა", მითითებული იყო საქმიანობის ისეთი სფეროები, როგორიცაა სარეკლამო ბიზნესი, ნავთობი და გაზი, კრეატიული ინდუსტრია და სხვ. საწარმოთა ტიპებიდან, მცირე, საშუალო და მსხვილი წარმოდგენილია სხვადასხვა წილით (ნახ. 2).

საწარმოთა ტიპები წარმოდგენილია სხვადასხვა წილით (ნახ. 3): მცირე (49%), საშუალო (24.5%) და მსხვილი (26.5%).

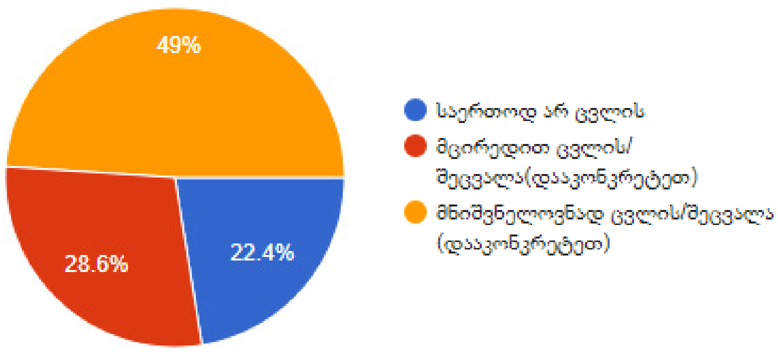
ნახ. 2. სამეწარმეო სუბიექტების (დამსაქმებელთა) დარგობრივი ჭრილი.

ნახ. 3. სამეწარმეო სუბიექტების ტიპები:

ნახ. 4. როგორ ცვლის თანამედროვე გამოწვევები თქვენ სამეწარმეო საქმიანობას?

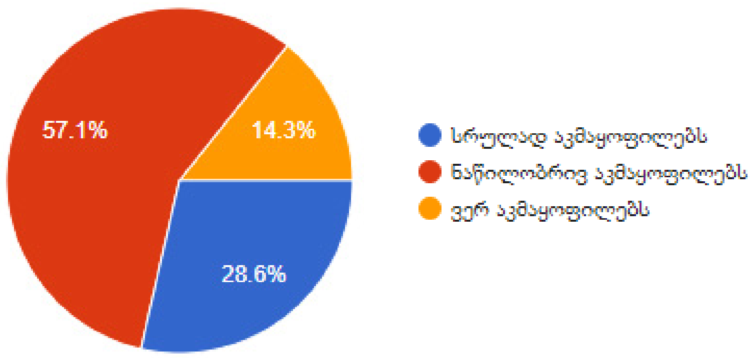

როგორ ცვლის თანამედროვე გამოწვევები სამეწარმეო საქმიანობას, ეს ის შეკითხვაა, რომელსაც უნდა გამოევლინა მეწარმეთა დამოკიდებულება თანამედროვე პრობლემების და გამოწვევების მიმართ (ნახ. 4).

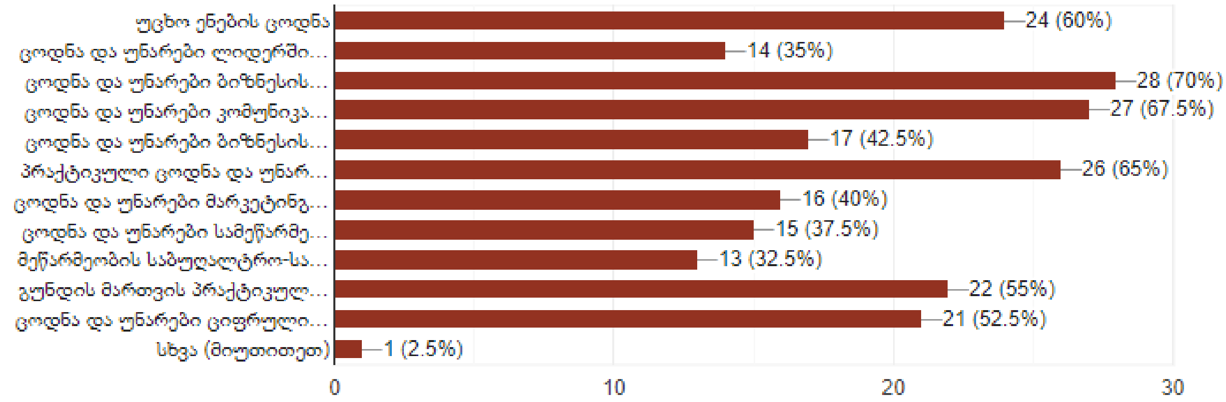
საქმიანობის მცირედით შეცვლა კონკრეტდება ისეთი მიმართულებებით, როგორიცაა ინდივიდუალური სახლების მშენებლობასა და რემონტის შეკვეთებზე მოთხოვნის შემცირება, დისტანციურ კომუნიკაციაზე გადასვლა, ცალკეული შეზღუდვები, დისტანციური სერვისების განვითარება, სამუშაო პროცესის გადასვლა ონლაინ რეჟიმში, ტექნიკური აღჭურვილობის მოდერნიზაცია, მომუშავეთა ჰიბრიდულ მუშაობაზე გადასვლა, კოვიდ-19-ის პანდემიის გამო იმპორტის შემცირება და მომხმარებლის შემცირება, ციფრულ მომსახურებაზე გადასვლა, ინოვაციური საგანმანათლებლო პროგრამების დანერგვა, კადრების მნიშვნელოვანი გადინება შრომის ანაზღაურების შემცირების გამო. რაც შეეხება მნიშვნელოვნად შეცვლას, გამოიყოფა ინფორმაციის გავრცელების სისწრაფის ზრდა, ბაზრისა და მომსახურების მიწოდების ტექნოლოგიური საშუალებების თვისებრივი ცვლილება, გაყიდვების შემცირება პანდემიის გამო, ტექნოლოგიების განვითარება, დიდი რაოდენობით მონაცემების დამუშავების აუცილებლობა და უშუალოდ დისტანციური მუშაობის გამოწვევები, ხარისხზე მოთხოვნის მკვეთრი ზრდა, კონკურენციის გამო პროდუქტის სახეობრივი მრავალფეროვნების უზრუნველყოფის საჭიროების გაზრდა, ეკოპროდუქტებზე მოთხოვნის ზრდა, უსაფრთხოების და ეკოლოგიის ფაქტორების მნიშვნელობის ამაღლება, ეროვნული ვალუტის კურსის არასტაბილურობა, კორონავირუსის გამო ტურიზმის სექტორის განვითარების მკვეთრი შეფერხება.

კვალიფიციურ მომუშავეზე შრომის ბაზრის მიერ კომპანიის მოთხოვნების დაკმაყოფილების კუთხით დაფიქსირდა არაერთგვაროვანი პასუხები (ნახ.5).

ნახ. 5. რამდენად აკმაყოფილებს არსებული შრომის ბაზარი კომპანიის მოთხოვნებს მაღალკვალიფიციურ მომუშავეზე?

ნახ. 6. როგორ ფიქრობთ, რა ცოდნა და უნარებია თქვენთვის მნიშვნელოვანი წარმატებული სამეწარმეო საქმიანობისათვის

პასუხებიდან ჩანს, რომ კვალიფიციურ შრომაზე სამეწარმეო სფეროს მოთხოვნას შრომის ბაზარი სრულად აკმაყოფილებს რესპონდენტთა 28.6% აზრით, 70% მეტი გამოკითხულთა მოსაზრებით შრომის ბაზარი სრულად ვერ პასუხობს (ნაწილობრივ აკმაყოფილებს/ვერ აკმაყოფილებს) მისდამი წაყენებულ მოთხოვნებს.

შრომის ბაზარზე უნარების ნაკლებობაზე საუბრისას, მეწარმე-სუბიექტები (დამსაქმებლები) გამოყოფენ ისეთ უნარებს, როგორიცაა კრეატიულობა და ახალი უნარების შეძენა (50%), პასუხისმგებლიანობა (50%), ანალიტიკურ აზროვნება (42%), ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენება (28.9%), დროის მენეჯმენტი (28.9%), უცხო ენების ცოდნა (23.7%), კომუნიკაციის უნარი (23.7%), გუნდური მუშაობა (21.1%), მიზანდასახულობა (10.5%), სხვა (2.6% – დასახელებულია კვლევის უნარის ნაკლებობა, მოქნილობა და სხვ.).

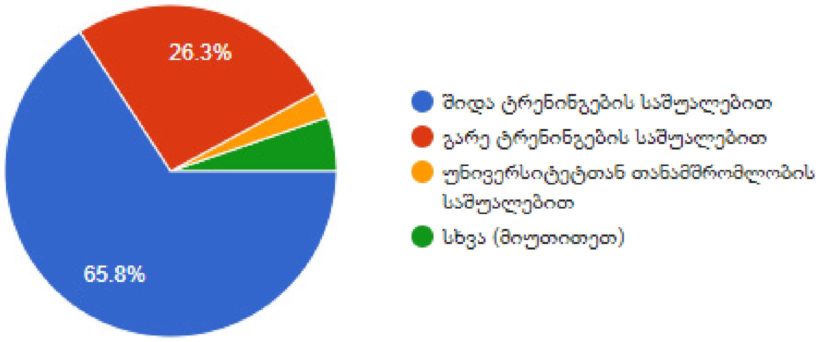
კომპანიების მოთხოვნა მომუშავეებზე სპეციალიზაციების მიხედვით განაწილდა შემდეგნაირად: მარკეტინგის (40%), ბიზნესის ანალიტიკოსის (29.8%), პერსონალის მენეჯმენტის (29.8%), ბიზნეს-მენეჯმენტის (25.5%), ბუღალტერის (17%), ტურიზმის მენეჯმენტის (12.8%).

ზემოაღნიშნულთან მიმართებაში საინტერესოდ წარმოგვიდგება სამეწარმეო სფეროში უკვე ჩართული უნივერსიტეტების კურსდამთავრებულების პასუხები შეკითხვაზე: რა ცოდნა და უნარებია თქვენთვის მნიშვნელოვანი წარმატებული სამეწარმეო საქმიანობისათვის? პასუხები მთავარზე საკმაოდ გამოკვეთილად გამოვლინდა (ნახ. 6) – ცოდნა და უნარები ბიზნესის მენეჯმენტის სფეროში (70%), ცოდნა და უნარები კომუნიკაციის სფეროში (67%), პრაქტიკული ცოდნა და უნარები მოლაპარაკებების წაყვანაში (65%), გუნდის მართვის პრაქტიკული ცოდნა და უნარები (55%), ცოდნა და უნარები ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების სფეროში (52.5%), ცოდნა და უნარები ბიზნესის ანალიტიკის სფეროში (42.5%), ცოდნა და უნარები მარკეტინგის სფეროში (40%), ცოდნა და უნარები ლიდერშიფში (35%).

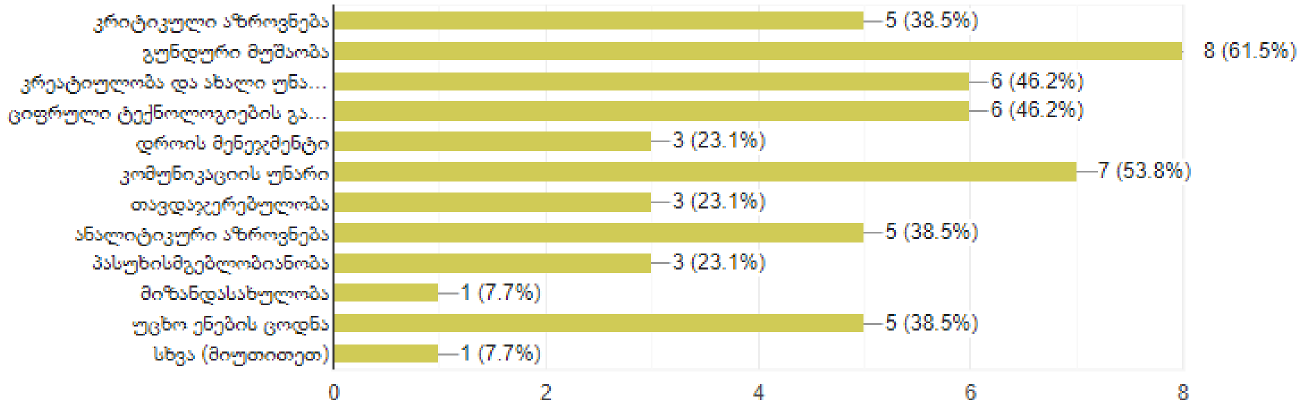
რაც შეეხება სამეწარმეო კომპანიების პერსპექტიულ 3-5 წლის პერიოდზე ხედვას, მაღალკვალიფიციური მომუშავეების უნარ-ჩვევებიდან პრიორიტეტულობის მიხედვით დამსაქმებლების აზრით შეიძლება გამოიყოს ისეთი მნიშვნელოვანი, როგორიცაა: პასუხისმგებლიანობა, ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენება, გუნდური მუშაობა, კრეატიულობა და ახალი უნარების შეძენა, უცხო ენების ცოდნა, მიზანდასახულობა და კრიტიკული აზროვნება.

კომპანიების დამოკიდებულება მომუშავეების დატრენინგების მიმართ გამოიკვეთა შემდეგი სახით: გამოკითხულთა 77.6% გეგმავს ამ აქტიურობას უახლოესი 3-5 წლის პერიოდში, ხოლო 22.4% არ გეგმავს მას. დატრენინგების ფორმებიდან კომპანიების ნაწილი უპირატესობას ანიჭებს შიდა დატრენინგების ფორმებს, თუმცა მნიშვნელოვანი ნაწილისთვის მისაღებია გარე დატრენინგების ფორმებიც, მათ შორის უნივერსიტეტების ჩართულობით (ნახ. 7). აღსანიშნავია, რომ

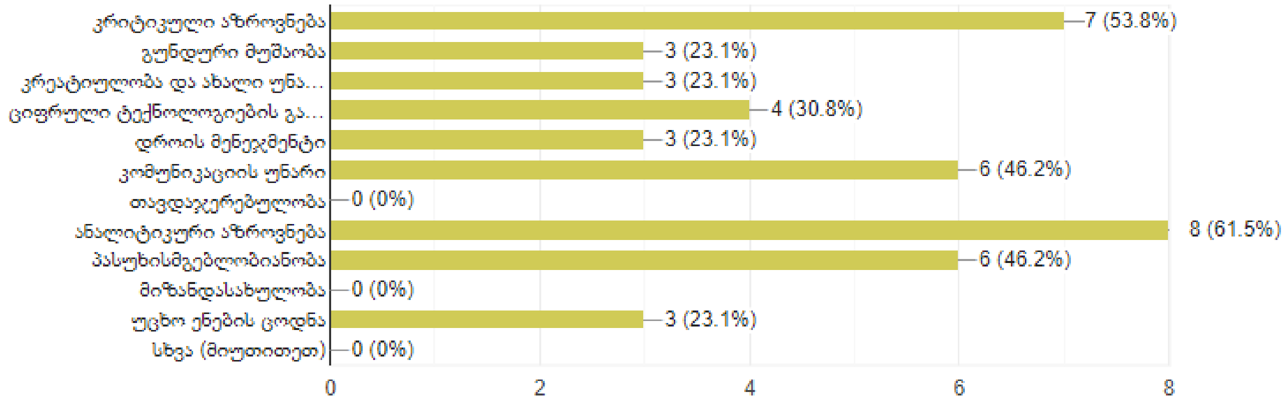
ნახ. 7. როგორ გეგმავთ თანამშრომლების გადამზადებას/დატრენინგებას?

ნახ. 8. რა უნარების განვითარებაა უნივერსიტეტისთვის პრიორიტეტი დღეს?

ნახ. 9. როგორ ფიქრობთ, რომელი უნარების ნაკლებობაა უმეტესად შრომის ბაზარზე?

სხვა ფორმებში (5.3%) კომპანიები გულისხმობენ დატრენინგების სამივე ფორმის გამოყენებას.

უნივერსიტეტებისთვის განკუთვნილ კითხვარზე პასუხები გასცა საქართველოს ცამეტმა წამყვანმა უნივერსიტეტმა. პასუხები კითხვაზე – რა უნარების განვითარებაა უნივერსიტეტისთვის პრიორიტეტი დღეს? – იყო გაცემული არაერთგვაროვნად (ნახ. 8).

საინტერესოდ გამოიკვეთა უნივერსიტეტების პასუხი შრომის ბაზარზე მოთხოვნადი უნარების შესახებ (ნახ. 9). მათი აზრით შრომის ბაზარზე ყველაზე მოთხოვნადია ისეთი უნარები, როგორიცაა ანალიტიკური აზროვნება (61.5%), კრიტიკული აზროვნება (53.8%), პასუხისმგებლიანობა (46.2%), კომუნიკაციის უნარი (46.2%) და ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენება (30.8%).

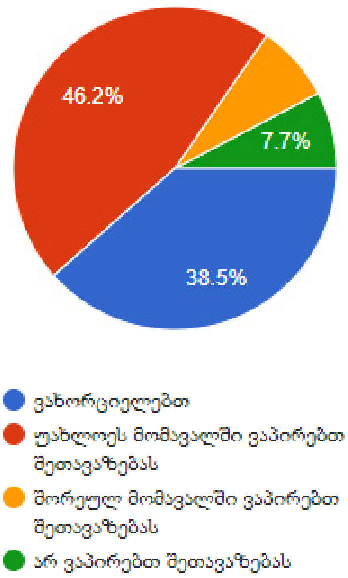
მომავალი 3-5 წლის პერიოდზე უნივერსიტეტების მიერ დანახული მნიშვნელოვანი უნარები პრიორიტეტულობის მიხედვით გამოიკვეთა შემდეგნაირად: ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენება, კრეატიულობა და ახალი უნარების შეძენა, გუნდური მუშაობა, კომუნიკაციის უნარი, ანალიტიკური აზროვნება, დროის მენეჯმენტი.

გამოკითხვაში მონაწილე უნივერსიტეტების დამოკიდებულება კომპანიებისთვის ტრენინგების და გადამზადების კურსების ჩატარების მიმართ აღმოჩნდა საკმაოდ ერთგვაროვანი (ნახ.10). გამოკითხულთა მნიშვნელოვანი ნაწილი (38.5%) უკვე ახორციელებს ამ აქტიურობებს, დიდი ნაწილი (46.2%) გეგმავს უახლოეს პერიოდში შესაბამის სამუშაოებს, ხოლო მცირე ნაწილი (7.6%) არ ფიქრობს ამ მომსახურების შეთავაზებას.

ამ მიმართებით უნივერსიტეტების პოზიტიური პრაქტიკის გაზიარების კუთხით, შეიძლება გამოიყოს შემდეგი საინტერესო მოსაზრება: უნივერსიტეტი მაქსიმალურად უნდა იცნობდეს გარემოში მიმდინარე პროცესებს და არსებული საჭიროებიდან გამომდინარე ავითარებდეს სხვადასხვა სერვისებს, თავის საერთაშორისო კავშირებზე დაყრდნობით, უმაღლესი სასწავლო დაწესებულება უნდა ასრულებდეს სიახლეების და საერთაშორისო დონეზე შექმნილი სიკეთეების ქვეყანაში იმპორტირების მძლავრი მექანიზმის როლს.

მოთხოვნადი უნარების შესახებ მსოფლიოს წამყვანი უნივერსიტეტების ხედვების განხილვისას პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ მსოფლიოს ყველაზე რეიტინგული უნივერსიტეტების სიაში დომინირებს ტექნოლოგიური პროფილის მქონე სასწავლებლები (ცხრილი 1). ვფიქრობთ, ამის ახსნა შეიძლება იმით, რომ სწორედ ამ უნივერსიტეტებს აქვთ ყველაზე კარგად გაცნობიერებული მომავალზე და ცვალებად გარემოზე მორგებისთვის საჭირო ტექნოლოგიური უნარების აუცილებლობა. ეს უნივერსიტეტები ამზადებენ სტუდენტებს არა უბრალოდ გარკვეული პროფესიის დაუფლებაში, არამედ ზოგადად მომავალი სამუშაო ბაზრისათვის, რომელშიც შეიძ-

ნახ. 10. ახორციელებს თუ არა, ან აპირებს თუ არა უნივერსიტეტი განახორციელოს ტრენინგები/გადამზადების კურსები ცალკეული კომპანიებისთვის?

ლება ჯერ არც არსებობდეს ის პროფესიები, რაზეც იმუშავებენ მათი კურსდამთავრებულები.

წამყვანი უნივერსიტეტების გამოცდილების მიხედვით შესაძლებელია გამოვყოთ 5 ძირითადი უნარი, რომლებიც მომავალში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იქნება:

კოგნიტური მოქნილობა

ცვალებადი გარემოს პირობებში ძალიან მნიშვნელოვანია ადაპტირების უნარის ქონა და სხვადასხვა შესაძლებლობებისა და გამოწვევების შეფასება. დამსაქმებლების მხრიდან მეტად დაფასებული იქნება მრავალი კომპლექსური იდეის კონცეპტუალიზაციისა და გადაწყვეტილებების შესაბამისად მორგების უნარი.

ციფრული წიგნიერება და რაოდენობრივი აზროვნება

ციფრული ტექნოლოგიების მუდმივი განვითარების და გარდაქმნის პირობებში მნიშვნელოვანია შესაბამისი უნარების განვითარება და ციფრული წიგნიერების დონის გაზრდა, რაც აუცილებელი კომპონენტია მომავლის დასაქმებული ინდივიდისთვის. ახალი ტექნოლოგიები, როგორიცაა ხელოვნური ინტელექტი, მანქანური სწავლება, ნივთების ინტერნეტი, მონაცემთა ანალიზი და სხვა, ადრე თუ ითვლებოდა, რომ მხოლოდ რამდენიმე წამყვანი კომპანიის შესაძლებლობებში იყო, დღეს უკვე ყველა ტექნოლოგიური კომპანიის ძირითადი საქმიანობის ნაწილია.

განსჯა და გადაწყვეტილების მიღება

ტექნოლოგიები უფრო და უფრო მეტად ანაცვლებენ ადამიანებს გამოთვლებთან და პროგნოზირებასთან დაკავშირებულ საკითხებში, თუმცა მონაცემთა ანალიზის სუბიექტური მხარე მომავალშიც ადამიანების გადასაწყვეტი იქნება. წამყვანი უნივერსიტეტები ცდილობენ გადაწყვეტილების მიღების უნარები განავითარონ სტუდენტებში, რადგან მონაცემთა ანალიზის შედეგი სხვადასხვა მეთოდის გამოყენებას შორის არჩევანზეა დამოკიდებული.

ემოციური და სოციალური უნარები

ემოციური და სოციალური უნარები რჩება ჩაუნაცვლებელ უნარებად ადამიანებისთვის, რასაც ავტომატიზაცია ჯერ-ჯერობით არ ემუქრება. ეს უნარები მნიშვნელოვანია მრავალ ინდუსტრიაში, მაგრამ განსაკუთრებით მზარდია მოთხოვნა სამედიცინო სექტორში. ეს უნარები ასევე მოიცავს გუნდური მუშაობის და კომუნიკაციის უნარს, რაც დაფასებულია ნებისმიერი ფორმის საოფისე საქმიანობაში.

კრეატიული და ინოვაციური აზროვნება

კრეატიული და ინოვაციური აზროვნება არის ის, რაც ყველაზე ნაკლებად ექვემდებარება ჩანაცვლებას და საშუა-

ცხრილი 1. მსოფლიოს წამყვანი უნივერსიტეტების ათეული

პოზიცია	უნივერსიტეტი	მდებარეობა
1	მასაჩუსეტსის ტექნოლოგიური ინსტიტუტი	აშშ
2	ოქსფორდის უნივერსიტეტი	გაერთიანებული სამეფო
3	სტენფორდის უნივერსიტეტი	აშშ
3	კემბრიჯის უნივერსიტეტი	გაერთიანებული სამეფო
5	ჰარვარდის უნივერსიტეტი	აშშ
6	კალიფორნიის ტექნოლოგიური ინსტიტუტი	აშშ
7	ლონდონის საიმპერატორო კოლეჯი	გაერთიანებული სამეფო
8	შვეიცარიის ფედერალური ტექნოლოგიური ინსტიტუტი	შვეიცარია
8	ლონდონის საუნივერსიტეტო კოლეჯი	გაერთიანებული სამეფო
10	ჩიკაგოს უნივესრიტეტი	აშშ

წყარო: www.topuniversities.com

ლებას აძლევს ადამიანებს, რომ განვითარებას (მათ შორის, ტექნოლოგიურს) მიაღწიოს.

მოთხოვნადი უნარები შრომის ბაზარზე საქართველოს და სხვა ქვეყნების კონტექსტით

მოთხოვნადი უნარები საქართველოს შრომის ბაზარზე

საქართველოს შრომის ბაზარზე ავტომატური გადმოტვირთვის (scraping) საფუძველზე დამუშავებული მონაცემების ანალიზმა აჩვენა, რომ ბოლო 4 თვის მანძილზე დადებული 12826 განცხადებიდან 34% შეიცავს მოთხოვნას უმაღლესი განათლების შესახებ, 18.1% მოითხოვს 1 წლის ან მეტის სამუშაო გამოცდილების ქონას, 66.4% კი – ზოგადად, რაიმე გამოცდილების ქონას. რაც შეეხება ქართულ შრომის ბაზარზე აქტუალურ უნარებს, დამსაქმებელთა უმრავლესობისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კომუნიკაციის უნარი (45.5%) და პასუხისმგებლიანობა (45.2%). ყველაზე მოთხოვნადი 10 უნარი შემდეგნაირად გამოიყურება (ნახ. 11):

კომუნიკაციის უნარი მომავლის უნარებში ერთ–ერთ წამყვან პოზიციას იკავებს და ამ მხრივ საქართველოშიც სწორი დამოკიდებულება გვხვდება. თუმცა, სამწუხაროდ, ანალიტიკური აზროვნების უნარი მხოლოდ მე–14 ადგილზე მოხვდა 7.8%–ით, კრეატიულობის უნარს დამსაქმებელთა მხოლოდ 2.4% ითხოვს, სიახლეების ათვისების და ადაპტაციის უნარზე კი ყურადღებას 0.1% ამახვილებს.

მოთხოვნადი უნარები სხვა ქვეყნების შრომის ბაზარზე

შედარებისთვის, ასევე, შევისწავლეთ მსოფლიოს 10 ქვეყნის 71886 განცხადება, რის საფუძველზეც გამოვლინდა ძირითადი მოთხოვნადი უნარები ამ ქვეყნებში (სომხეთი, აზერბაიჯანი, თურქეთი, უკრაინა, ლიტვა, ლატვია, ესტონეთი, მოლდოვა, შვედეთი და აშშ). ყველაზე მოთხოვნადი 3 უნარის შესახებ მონაცემები შეჯამებულია შემდეგ დიაგრამაზე.

აღმოჩნდა, რომ (ნახ.12) ყველაზე მეტად რბილი უნარებიდან დამსაქმებლებისთვის პასუხისმგებლიანობა და კომუნიკაციის უნარი ფასობს. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ენების ცოდნა და კომპიუტერული უნარები, რომელიც პოზიციიდან გამომდინარე სხვადასხვა დონეზე შეიძლება მოეთხოვებოდეს დასაქმებულს. განვითარებად ქვეყნებში უცხო ენების ცოდნა უმნიშვნელოვანესია, თუმცა, შედარებით განვითარებული ქვეყნებისთვის ეს უნარი ნაკლებად ხდება ძირითადი ყურადღების საგანი. ასევე, ცვლილებებთან მორგების და ადაპტაციის უნარები განვითარებულ ქვეყნებში უფრო მეტად ფასობს.

დასკვნები და რეკომენდაციები

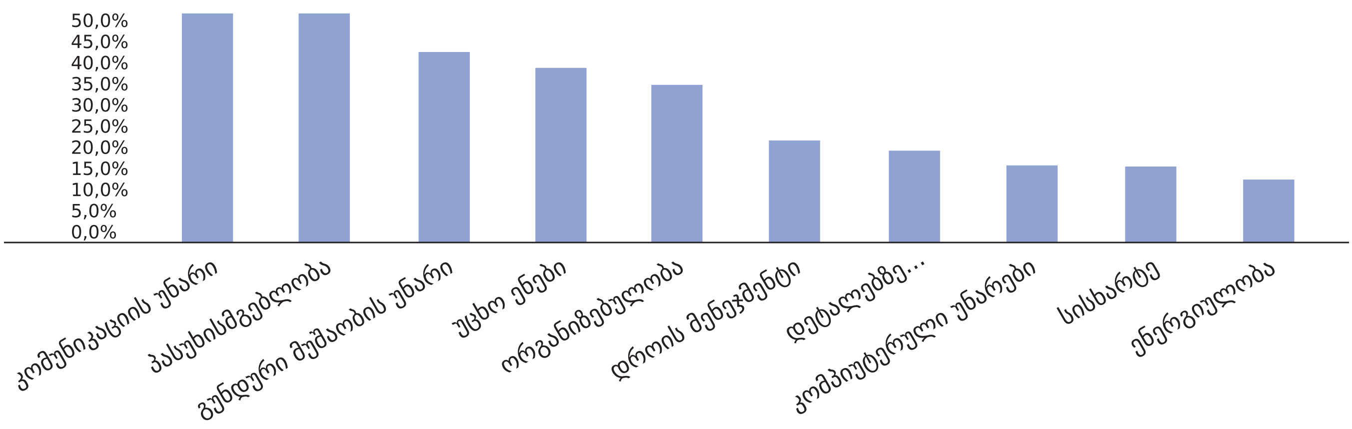
კვლევამ გვაჩვენა, რომ მეწარმეთა უნარ–ჩვევების განხილვისას, როგორც ამოსავალი, უნდა განიხილებოდეს კონკრეტულ ქვეყანაში სამეწარმეო აქტიურობა და მისი განვითარების მოთხოვნები. ამასთან გასათვალისწინებელია, რომ, შრომის ბაზარი შესაძლოა ვერ პასუხობდეს სამეწარმეო სფეროს (დამსაქმებლების) მოთხოვნებს, რაც რეალურად გამოვლინდა გამოკითხვების შედეგად და ექსპერტთა მოსაზრებებში.

მეორეს მხრივ, თვით სამეწარმეო სუბიექტების წარმოდგენებიც მათთვის საჭირო უნარებზე ხშირ შემთხვევებში შეზღუდულია და განპირობებულია თვით სამეწარმეო საქმიანობის თანამედროვე ტექნოლოგიების შესახებ შედარებით მოკლევადიანი მიმდინარე არსებული წარმოდგენებით.

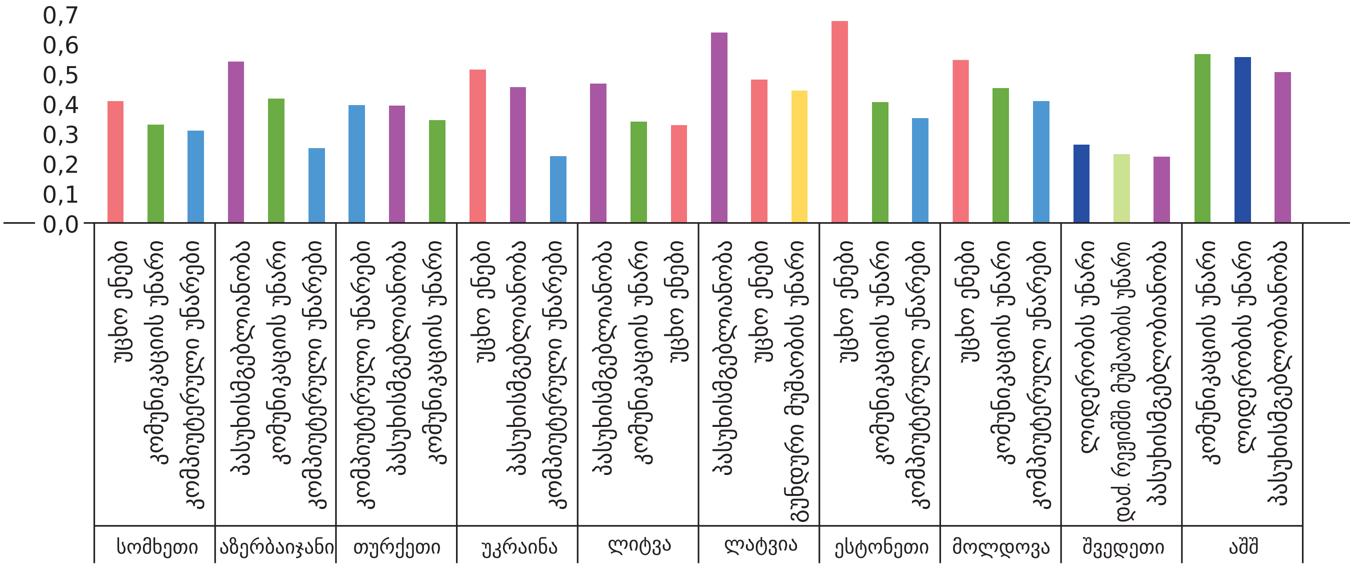
აქედან გამომდინარე, შრომის ბაზრის და დამსაქმებელთა მოთხოვნის შესწავლისას, თითქოს მოთხოვნად უნარებზე ორიენტაციის მიზნით მაღალი კვალიფიკაციის სპეციალისტთა მომზადების პროცესის პერსპექტიული დაგეგმვისას, სავსებით მოსალოდნელია მომავალში შეიქმნას დისბალანსი შრომის ბაზარზე უნარების მიწოდება–მოთხოვნას შორის.

ამდენად, ფრიად აქტუალურია და საჭიროა მიზნობრივი ორიენტირება მომავლის უნარ–ჩვევებზე და თვით დამსაქმებელთა ამ მომავლის შესახებ ცოდნის ამაღლების ხელშეწყობაზე. ამასთან, ბენჩმარკინგის მეთოდის მოთხო–

ნახ. 11. საქართველოს შრომის ბაზარზე ყველაზე მეტად მოთხოვნადი 10 უნარი.

ნახ. 12. მსოფლიოს 10 ქვეყნის შრომის ბაზარზე ყველაზე მეტად მოთხოვნადი 3 უნარი.

ვნებიდან გამომდინარე, უნდა ავირჩიოთ მსოფლიოს სა-უკეთესო პრაქტიკები, ასევე მომავლის უნარების შესახებ კომპეტენტური ხედვები და პროგნოზები (იხ., Accenture.com&NewSkills, 2016; Bakhshi et al., 2017; Bichia, 2017; 2018; 2020; Bughin et al, 2018; Dondi et al., 2021; Frey & Osborne 2017; González-Velosa & Rucci, 2016; Future Employment Growth..., 2020; Hugh Lauder & Mayhew, 2020; McKinsey Global Institute, 2018; OECD, 2017; 2019; 2020; PMO Business Consulting, 2021; Raisch & Krakowski, 2020; Stephanie, 2021; UKCES, 2014; World Economic Forum, 2016; 2018; Young et al., 2021).

კვლევამ და მსოფლიო განვითარებული ქვეყნების პოზი-ტიური პრაქტიკული გამოცდილების ანალიზმა მკაფიოდ მიგვანიშნა, რომ აღნიშნულთან მიმართებით ეფექტიანი იქნება სამეწარმეო სფეროს უნივერსიტეტებთან მჭიდრო თანამშრომლობა მეწარმეთა დატრენინგების და მოკლე-ვადიანი კურსების ორგანიზების სახით.

აქ უდაოდ მნიშვნელოვანი იქნებოდა სახელმწიფოს მხრიდან ჩართულობა და მხარდაჭერა ინოვაციური სამეწარ-მეო პოლიტიკის შემუშავებისა და რეალიზაციის, ასევე და-საქმების აქტიური პოლიტიკის განხორციელებისას მომავალი აქტუალური ცოდნა-უნარების გამოვლენით და მათზე ორიენ-ტაციით მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადება-გადა-მზადების პროცესებში.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Accenture.com&NewSkills (2016). *New Skills Now: Inclusion in the Digital Economy*.

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). Low-Skill and High-Skill Automation. *Journal of Human Capital*, 12(2), 204–232.

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). Automation and New Tasks: How Technology Displaces and Reinstates Labor. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 3-30.

Acs, Z. J., Szerb, L., & Lloyd, A. (2018). *Global Enterpreneurship Index*. Washington, GEDI

Agrawal, S., De Smet, A., Poplawski, P. & Reich, A. (2020). Beyond hiring: How companies are reskilling to address talent gaps. McKinsey & Company.

Alaref, J., Brodmann, & S., Premand, P. (2020). The Medium-Term Impact of Entrepreneurship Education on Labor Market Outcomes: Experimental Evidence from University Graduates in Tunisia. *Labour Economics*, 62, 101787. https://doi.org/10.1016/j.labeco.2019.101787

Alterbridge (2019). Compliance of the Quality of Higher Education in Georgia with the Requirements of the Local and International Labor Market. Tbilisi (In Georgian).

Amashukeli, M. (2021). Higher Education and the Labor Market - What Research Says (In Georgian).

Bakhshi, H., Downing, M. J. Osborne, A. M., & Schneider, P. (2017). The Future of Skills: Employment in 2030.

Bedianashvili, G. (2017). Formation of Knowledge Economy and Innovative Entrepreneurial Policy: Institutional Aspects. *Globalization and Business*. 3, 10-16. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2017.03.001

Bedianashvili, G. (2018). Culture as a Factor of Knowledge Economics with Paradigmatic Changes in Systemic Institutional Context. *Globalization and Business*. 6, 58-66 (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.007

Bedianashvili, G. (2021). Macroeconomic and Cultural Determinants of the COVID-19 Pandemic Crisis. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences. 15 (2),191-197.
Bichia, Q. (2017). The Effect of Modern Globalization and Automatization Trend on Labor Market. *The 2nd International Scientific Conference: Challenges of Globalization in Economics and Business*. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Press, Tbilisi, 96-102. (In Georgian).
Bichia, Q. (2018). The Danger of Degradation of Education System and Labor Market in the Case of Misaligned Motivations. *Globalization and Business*. 6, 218-225. https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.033
Bichia, Q. (2020). Accelerated Automation and the Ecosystem of Adaptation to the Changes. *Globalization and Business*, N10, 234-242. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.030
Bughin, J., Hazan, E., Lund, S., Dahlström, P., Wiesinger, A., & Subramaniam, A. (2018). *Skill Shift Automation and the Future of the Workforce*. McKinsey Global Institute.
Chanukvadze, N. (2021). Labor Market Analysis on the Example of Georgia (In Georgian).
Committee on Sectoral Economics and Economic Policy of the Parliament of Georgia (2018). Employment Problems and State Policy in the Field of Employment. Tbilisi (In Georgian).
Deloitte (2021). First Steps into the Labour Market 2021. *International survey of students*.
Diakonidze, A. (2018). Study of the Potential of Circular Migration of Georgian Labor Force in EU countries. Government Commission on Migration Issues. Tbilisi (In Georgian).
Dondi, M., Klier, J., Panier, F. & Schubert, J. (2021). Defining the Skills Citizens Will Need in the Future World of Work. McKinsey & Company.
Erkomaishvili, G. (2019). Digital Economy - an Innovative Tool for Economic Growth. *Economics and Business*, 2, 37-46 (In Georgian).
Frey, C., B., Osborne & M. A. (2017). The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation? *Technological Forecasting & Social Change* 114: 254–280.
Future employment growth (% change) in EU27 in 2020-2030 across sectors (2020).
Gagnidze, I. (2018). About Some Directions of the Formation of an Entrepreneurial Ecosystem in Georgia. *The 3rd International Scientific Conference: Challenges of Globalization in Economics and Business*, Tbilisi, 77-81. (In Georgian).
Gagnidze, I. (2019). The Fourth Industrial Revolution - The Most Important Challenge of Higher Education in Georgia. *Economics and Business*, 3, 58-78. (In Georgian).
González-Velosa, C., Rucci, G. (2016). *Methods to Anticipate Skills Demand.*
Lauder, H., & Mayhew, K. (2020). Higher Education and the Labour Market: an Introduction. *Oxford Review of Education*. 46(1), 1-19.
Khoshtaria, N. (2018). The Labor Market in Georgia Is Changing the Demands of not So Favorable Statistics (In Georgian).
Law of Georgia on Employment Promotion (2020). The parliament of Georgia (In Georgian).
McKinsey Global Institute. (2018). Skill Shift Automation and the Future of the Workforce.
Menshikov, V., Bedianashvili, G., Ruza, O., & Kokina, I. (2021). Mobility in the Context of Entrepreneurial Potential of Students under the Conditions of the COVID-19 Pandemic (Latvia, Georgia). *Journal of Entrepreneurship and Sustainability Issues. 9*(1), 574-589. https://doi.org/10.9770/jesi.2021.9.1(36).
Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia (2017). *Georgian labor market analysis.* Tbilisi (In Georgian).
Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia (2019). *Georgian labor market analysis.* Tbilisi (In Georgian).
Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia (2020). *Georgian labor market analysis.* Tbilisi (In Georgian).
OECD (2017), *In-Depth Analysis of the Labour Market Relevance and Outcomes of Higher Education Systems: Analytical Framework and Country Practices Report,* Enhancing Higher Education System Performance, OECD, Paris.
OECD (2019), OECD Employment Outlook 2019: The Future of Work, *OECD Publishing*, Paris.
OECD (2020), *OECD Digital Economy Outlook 2020, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/bb167041-en.*
Otarashvili, A. (2021). Active Employment Policy in the Labor Market (In Georgian).
PMO Business Consulting (2021). Research to Identify Labor Markets and Economic Sectors with Growth Potential.
Raisch, S., & Krakowski, S. (2020). Artificial Intelligence and Management: The Automation-Augmentation Paradox. *Academy of Management Review*, (JA).
Stephanie, L. (2021). 9 Skills You'll Need to Succeed in a Post-Coronavirus Business World.
UKCES (2014). The Labour Market Story: Skills for the Future.
World Economic Forum. (2016). The Future of Jobs: Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution.
World Economic Forum. (2018). The Future of Jobs: Centre for the New Economy and Society.
Young, J. S., Deller, M., F., & Mccallum, E., K. (2021). *Skills for the Post-Pandemic World: Innovation in Post-Secondary Education.* PPF; Ted Rogers School of Management; Future Skills Centre.

JEL Classification: F52, F63, O18, R40. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.003

GLOBALIZATION AND NEW OPPORTUNITIES FOR GEORGIA

SHOTA VESHAPIDZE

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Academician of the Georgian Academy
of Economic Sciences, Georgia
shota.veshapidze@tsu.ge

TAMAZ ZUBIASHVILI

Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
zubtamaz@yahoo.com

KETEVAN CHIABRISHVILI

Professor
David Aghmashenebeli National Defense Academy, Georgia
kchiabrishvili@eta.edu.ge

Abstract. To define the conceptual vision of the unified development of Georgia, it is necessary to understand it as a systemic process against the background of continuous historical and civilizational progress, which emphasizes the main features of the dynamic picture from time immemorial to the present. These visions have largely led to the development of the Georgian National Security Concept. The geo-economic strategy of the country is an important part of it.

Geoeconomics as a separate science emerged in the late twentieth century and studies the interaction between the man and the space. The formation of geoeconomic science is linked to the emergence of global economic problems. A characteristic feature of modernity has been the shift of the center of gravity of the struggle against the government to the economic sphere. Problems that have been solved by force of arms for centuries are finally being solved on the basis of finances and information. Economic wars have largely replaced conventional warfare.

According to the American Scientists, Robert Blackville and Jennifer M. Harris's three-component definition, geoeconomics is the use of economic tools: to pursue and protect national interests; to achieve positive geopolitical results. Currently, in theory, geopolitical applications have seven economic instruments: trade policy, investment policy, economic and financial sanctions, cyber attacks, economic development assistance, financial and monetary policy, energy and commodity policy. They may be very different from each other, but it still makes sense to discuss them together.

Geoeconomics is an interdisciplinary subject. It allows you to study and connect the best of different subjects around one topic. Therefore, the role of geoeconomics in the preparation of undergraduate, graduate and doctoral students of economic profile is important. It allows to strengthen the interdisciplinary academic approach which will facilitate the optimal use of geo-economic instruments and the country's geo-economic potential for the interests of Georgia. The National Security Concept of Georgia, in order to realize and dispute the national interests of Georgia, analyzes the threats, risks and challenges facing Georgia and defines the main directions of Georgia's security policy. The use of geo-economic instruments plays an important role in the implementation of this policy.

KEYWORDS: GLOBAL PROBLEMS, GEOPOLITICS, FOREIGN POLICY, GLOBAL TRANSPORT, INFORMATION AND FINANCIAL TECHNOLOGIES, ECONOMIC INSTRUMENTS, GEOECONOMICS, NATIONAL INTERESTS.

For citation: Veshapidze, S., Zubiashvili, T., & Chiabrishvili, K. (2021). Globalization And New Opportunities For Georgia. *Globalization and Business.* 12, 32-36. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.003

INTRODUCTION

In the last decade of the last century and in the following years, Georgian writers, historians, political scientists, economists, lawyers, geographers and scientists in other fields have formed interesting visions of a unified geopolitical and geoeconomic conceptual approach to the development of the country. They argued that defining a conceptual vision of Georgia's unified development requires understanding it as a systemic process in the context of continuous historical and civilizational progress, emphasizing the key features of a dynamic picture from time immemorial to the present. These visions have largely led to the development of the Georgian National Security Concept. The geo-economic strategy of the country is an important part of it. (The following papers are dedicated to this issue: Bedianashvili, 2018; Bedianashvili & Begiashvili, 2021; Gvelesiani & Veshapidze, 2016a, 2016b; Papava, 2015, 2016; Silagadze, 2014; Silagadze, & Atanelishvili, 2010, 2011; Silagadze, & Zubiashvili, 2016; Tvalchrelidze, & Silagadze, 2013; Zoidze, 2020; Zoidze, & Tkhilaishvili, 2021.).

Geoeconomics as a separate science emerged in the late twentieth century and studies the interaction between man and space. In particular, its field of study is: the influence of spatial factors on the field of production and distribution of goods, the use of space for the development of economic activity. Geoeconomics conveys the economic reality as it is possible and should be in accordance with the peculiarities of space and by what methods to achieve this. If geopolitics views neighboring countries as potential enemies, then geoeconomics sees them as potential partners. If geopolitics works on national security problems, then geoeconomics works on development problems.

GENERAL ANALYSIS

The formation of geoeconomic science is linked to the emergence of global economic problems. Continuous struggles, contradictions and crises for the existence of society are constant processes accompanying the development of humanity. In order for global problems to arise on their soil, it was necessary, firstly, to increase them to a planetary scale, and secondly, to make them understood by the world community as problems that need to be solved and which can be solved by existing means. (The following papers are dedicated to this issue: Dollfus, 2000; Ismailov & Papava, 2012; Kozak, et al., 2017; Mekvabishvili, 2016, 2018; Movsesian, & Ognivtsev, 2003; Shengelia, 2016; Sintserov, 2000.).

At the end of the 19th century, the world felt like a whole, and the world community began to understand global problems. The world was gradually becoming truly global. From 1850 to 1914, the Earth's population increased a total of 1.5 times, and world trade turnover - 10 times. The share of foreign trade in the GDP of developed countries doubled.

Along with the export of goods, the export of capital also began to develop rapidly. The volume of foreign direct investment doubled in 1900-1913. International migration acquired enormous proportions. By 1914, 22% of the Canadian population, 30% of the Argentine population, and more than 26% of the New Zealanders were a new generation of immigrants. US-born workers made up less than half of the country's entire proletariat.

The transportation system had virtually covered the whole world. Planetary transport unity was impressively portrayed in Jules Verne's famous novel, 80 Days Around the Earth. By 1900, virtually every region of the earth was connected by telegraph. About 89% of the world's population lived in countries with convertible currencies. Thus, at a certain technological level, global transport, information and financial technologies already existed at that time.

Londoners could order by phone ... various goods from all over the world ... they could risk their condition (property) if they invested money in natural resources and enterprises anywhere on earth. He was provided with cheap, comfortable and unobstructed travel to any country and natural zone ... but, most importantly, he considered such a situation to be natural, unchanging and constant. The internationalization of public and economic life was absolute (Keynes, 2017). John Maynard Keynes wrote with regret in the 1920s, when the global world fell as a result of the First World War and the political revolution.

Why did globalization, which began about a century ago, suffer such devastating failure? After the war and the revolutions of 1914-1922, the global world disappeared. Countries are separated from each other by strict regimes and customs barriers. The share of foreign trade and capital outflows in the GDP of developed countries declined sharply. The tendency to reduce them seemed so long and universal that it was formed in the form of economic law - the "decreasing importance of international trade."

Until the 60s, nothing was said about the new wave of globalization. In 1963, the share of international trade in the world economy was one third less than in 1913. Since then the steps of globalization had been increasing. The 70s are characterized by the formation of mega-economy as a single economic organism. Modern globalization is very different from its historical predecessor, and this gives us hope that the global problems that have arisen today can be successfully resolved peacefully.

In the second half of the twentieth century, humanity was able to overcome the habit of resolving world conflicts by military means. It repeatedly stood on the brink of nuclear war, but a sense of self-preservation always prevailed over the thirst for power and rapid victory. Scientists made impressive and indisputable calculations that show that even one, even the first rocket-propelled grenade launcher from either side of the conflict would be quite sufficient for the emergence of a universal "nuclear winter". No matter where the rockets hit, they create a cloud of dust and soot from burned cities and other objects that will cover the sun for several years, the temperature will drop to minus all over the earth and humanity will practically disappear. The discovery of the most destructive weapons has freed mankind from world wars.

Unlike the globalization of the early twentieth century, the early twentieth century already has sufficient forces for the peaceful resolution of major global problems. The advent of new individual weapons has greatly complicated states' fights against insurgents and terrorists. Rebellious countries and terrorist groups were opposed by supranational anti-terrorist organizations.

A characteristic feature of modernity has been the shift of the center of gravity of the realization and protection of national interests to the economic sphere. Problems that had been solved by force of arms for centuries are finally being solved on the basis of finances and information. Economic wars have largely replaced conventional warfare. The power that dominated the world through the use of military force is manifested today in the power of finance, banks and TNCs. It turned out that states that throughout history have waged endless wars to conquer territories and resources to gain strength and power are no longer the only source of elite groups and nations. The same goals can be achieved much more successfully through economic expansion by TNCs. Therefore, perhaps it is only necessary to welcome the fact that the struggle for markets has shifted from a military-political to a tough but at least bloodless economic sphere.

The Senior Researchers at the U.S. Council on Foreign Relations, Robert Blackville and Jennifer M. Harris in their book War by Other Means: Geoeconomics and the Art of Governance, they explore the role of economic and financial instruments in modern diplomacy. They elaborated on the fundamental theoretical and practical issues of geoeconomics.

At the beginning of the book, these authors cite the words of Benjamin Constant, a Franco-Swiss politician, that "war and trade are two different ways of having the same goal, the same desire." They emphasize that the term "geoeconomics" is quite widely used today, but almost always without specification (even without a job definition at least). Some authors focus on the use of geopolitical or military force to achieve economic goals. Others define geoeconomics more broadly as "a combination of international economics, geopolitics, and strategy," or as a kind of all-encompassing phenomenon; it seems that such an explanation seems to disguise the idea more than it explains it. Others pay special attention to trade, commerce, and industrial protectionism.

In view of the above, Robert Blackville and Jennifer M. Harris strongly recommend the following definition of geoeconomics:

Geoeconomics - the use of economic instruments to realize and protect national interests and to achieve positive geopolitical results, as well as the consequences of economic actions of other countries for the geopolitical purposes of that country (Blackwill & Harris, 2016, 60).

Based on this approach, geoeconomics appears as a method of analysis and as a form of government. The first aspect of this three-component definition ("Using Economic Instruments to Pursue and Protect National Interests") is consistent with the traditional notion that domestic economic strength contributes to American influence in the world - at least in theory.

Similarly, the last aspect of the definition of geoeconomics ("the consequences of the economic actions of other countries for the geopolitical purposes of a given country"), historically neglected if compared to other factors in international relations, is gaining increasing attention today. So far, the focus has been on the systemic rather than the nation-state level, in an attempt to explain how large-scale economic events, such as globalization, can affect multifaceted institutions.

Despite several important discussions in the international political economy space, the "applied" issues of force projection (demonstration) and relationship management between nation states are still ignored. In short, despite some positive developments, as American professor Alan Dobson rightly puts it, "Economic issues are still often tangled between political and diplomatic factors."

Former German Chancellor Helmut Schmidt has said that "if you limit yourself to one short sentence ... monetary and credit policy - this is foreign policy ... I still think that today it is much more than before ... it is not just domestic policy… It also determines foreign policy." (Blackwill & Harris, 2016, 47).This is not the first time that geoeconomics has begun to influence world geopolitics, but circumstances have changed dramatically. Compared to previous periods of geoeconomic prosperity - many analysts attribute them to the first years after the war, the Marshall Plan period and the early stages of the Cold War - the world today looks completely different.

Numerous modern geoeconomic tools (say, cyberattacks) simply did not exist at the time of the Marshall. Others, such as energy policy, were used even then, but today's world landscape is fundamentally different from then, and so these tools also acquired new features. The third tools, the same development aid, function in much the same way as in earlier eras. At the same time, they attract new important players and show new dimensions.

Today - at least in theory - there are seven economic instruments for geopolitical use: trade policy, investment policy, economic and financial sanctions, cyber attacks, economic development assistance, financial and monetary policy, energy and commodity policy. Geoeconomics examines each of these instruments separately, again assessing geopolitical rather than purely economic characteristics.

They may be very different from each other, but it still makes sense to consider them together. Moreover, each instrument owns its own set of "practitioner" countries and relevant institutions, specific levers of state control and success factors, as well as a special set of external "marks" - and results for the national interests of the United States.

Geoeconomics is an interdisciplinary subject. It allows you to study and connect the best achievements of different subjects around one topic. The subject of geoeconomics is related to other subjects such as: geopolitics, economics, economic geography, world economy, international economy, international finance, international economics, international economic relations, international economic security, regional economy, political economy and others.

The role of geoeconomics in the preparation of undergraduate, graduate and doctoral students of economic profile is important. It allows to strengthen the interdisciplinary academic approach, which will facilitate the optimal use of geo-economic instruments and the country's geo-economic potential for the interests of Georgia.

The concept of national security of Georgia defines the threats, risks and challenges facing Georgia. According to the concept, the national interests of Georgia are: ensuring sovereignty and territorial integrity; Developing state institutions and strengthening democracy; Developing an effective national security system; Strengthening national unity and civic consent; European and Euro-Atlantic integration; Ensuring stable long-term growth of the economy; Ensuring energy security; Ensuring regional stability; Strengthening Georgia's transit function; Ensuring ecological security of Georgia and the region; Ensuring civic integration and national and cultural identity; Strengthening cyber security; Ensuring demographic security; Relations with Diasporas. (The following papers are dedicated to this issue: Shengeia, 2015; Silagadze, et al., 2016; Veshapidze & Zubiashvili, 2020; Veshapidze, et al., 2016; Veshapidze, 2020; Veshapidze, & Mchedlishvili, 2020; Veshapidze, et al., 2021; Veshapidze & Zoidze, 2021; Zubiashvili, 2012; Zubiashvili & Veshapidze, 2019; Georgian National Security Concept, 2020).

The National Security Concept of Georgia, in order to re-

alize and dispute the national interests of Georgia, analyzes the threats, risks and challenges facing Georgia and defines the main directions of Georgia's security policy. The use of geo-economic instruments plays an important role in the implementation of this policy.

CONCLUSION

Analysis of the development history of Georgia in the geo-economic context presents the geo-economic challenges of the country. It is important that Georgia is a maritime state. Georgia, which holds the key to the Caucasus Gate, is the maingate for Western countries to reach the Caspian Sea. The interests of the United States, other strategic and traditional partners, and transnational corporations are important.

Georgia had historically been inhabited by peoples of many nationalities and religions. Consequently, one of the most important directions of the current national policy of the country should be the effective adaptation to the realities of a multinational, multi-confessional state. The solution to this problem involves establishing dialogue between religions, taking into account the national, cultural and religious needs of minorities, and developing a new approach.

After the restoration of state independence, the country's geopolitical potential increased as a result of Georgia's strong, strengthened orientation towards Euro-Atlantic values. This is mainly due to the Caspian energy reserves, and their transportation plans. This is a key factor for the country, as well as the fact that Georgia is becoming the center of interests of various world powers. The country will play an important role in pursuing Euro-Atlantic policy in the Caucasus subregion, as well as the interests of traditional partners and other countries in the region.

It is necessary to pay constant attention to economic ties with Russia. Severe relations with Russia significantly hinder the faster development of the Georgian economy. Only with the help of international strategic partners it can be possible to move to a mode of mutual understanding and dialogue between countries. This is important for fulfilling the state tasks of the country.

REFERENCES:

Bedianashvili, G. (2018). Knowledge Economy, Entrepreneurial Activity and Culture Factor in Modern Conditions of Globalization: Challenges for Georgia. *Globalization and Business,* (5) 32-37. https://doi.org/10.35945/gb.2018.05.004

Bedianashvili, G., & Begiashvili, R. (2021). Global Challenges for the Tax System during the Pandemic and the Response of the Georgian Tax Administration to Covid-19. Conference Proceedings: *Social Sciences for Regional Development 2020. Part I. Issues of Sociology*. Daugavpils University, 5-18.

Blackwill, R. D., & Harris, J. M. (2017). War by Other Means, Geoeconomics and Statecraft. (In Russion).

Dollfus, O. (2000). The world-system. *Geopolitics*, *5*(2), 52-66.

Georgian National Security Concept (2020). Available at: https://mfa.gov.ge/MainNav/ForeignPolicy/NationalSecurityConcept.aspx (accessed: 28.09.2021)

Gvelesiani, M., & Veshapidze, Sh. (2016a). European Values: What Can We Implement from Them and How Can We Implement Them in Georgia. *Globalization &* Business. (In Georgian).

Gvelesiani, M., & Veshapidze, Sh. (2016b). Values: Limits and Contradictions. *Globalization & Business*. (In Georgian).

Ismailov, E., & Papava, V. (2012). Central Eurasia: A New Geopolitical Understanding. Tbilisi, Intellect Publishing House. (In Georgian).

Keynes, J. M. (2017). *The economic Consequences of the Peace*. Routledge.

Kozak, Y., Shengelia, T., & Ierokhin, S. (2017). Essentials of International finance: Questions & Answers. Tbilisi: Publishing House Universal.

Mekvabishvili, E. (2016). Unity of Globalization and Modernization – The Modern Economic Development Paradigm. *Globalization & Business*. (In Georgian).

Mekvabishvili, E. (2018). The Financial Crisis of the Globalization Era and the Economy of Georgian. Tbilisi. (In Georgian).

Movsesian, A. G., & Ognivtsev, S. B. (2003). World Economy: A Textbook. *Moscow: Finances and Statistics*. (In Georgian).

Papava, V. (2015). Necroeconomics of Post-soviet PostIndustrialism and the Model of Economic Development of Georgia and Russia.

Papava, V. (2016). Globalization, the European Union and Georgia. *Globalization & Business*. (In Georgian).

Shengelia, T. (2015). Terrorism, as Socio-Political Phenomenon and Impeding Factor for Global Business. *Ecoforum Journal,* 4 (2).

Shengelia, T. (2016). Corruption on as Social Phenomenon and Determinant of Global Business. *Globalization & Business*. (In Georgian).

Silagadze, A. (2014). Integration Economic Indicators of the EU and Some Issues of Development of Post-Soviet Countries–New Associate Members of the EU. *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale.* 3, 78-83.

Silagadze, A., & Atanelishvili T. (2011). The Potential of the Agrarian Sector of Georgia–Priorities of the Sustainable Development of Agriculture. Tbilisi, TSU, 418-419.

Silagadze, A., & Atanelishvili, T. (2010). Some Questions of Economic Doctrines in Georgia. Moscow, *Vzfei*, 51.

Silagadze, A., & Zubiashvili, T. (2016). Georgia›s Economy against the Background of the Associate Agreement with the European Union. *International Journal of Business and Management Studies,* 5(2), 533-540.

Silagadze, A., Tvalchrelidze, A., Zubiashvili, & T., Atanelishvili, T. (2016). Aspects of China›s economic Development. Ecoforum 5 (1).
Sintserov, L. M. (2000). Long Waves of Global Integration. *Mirovaya Ekonomika I Mezhdunarodnyye Otnosheniya*, (5), 56-64.
Tvalchrelidze, A., & Silagadze, A. (2013). Macroeconomic Model for Oil-Exporting Countries. *Central Asia and the Caucasus*, *14*(4), 118-144.
Veshapidze, Sh. (2020). Religion and National Values in Georgia. In *World Economy and International Economic Relations*, 3, 33-36.
Veshapidze, Sh., & Mchedlishvili, Z. (2020). From Ilia Chavchavadze's Economic Views: Competition, Private Property and International Trade. *Ecoforum Journal*, *9*(2).
Veshapidze, Sh., & Zoidze, G. (2021). Institutional Evolution of Higher Education in Georgia. *The New Economist*, *16*(2), 1-1. DOI: 10.26399/meip.2(69).2020.10/g.zoidze. (In Georgian).
Veshapidze, Sh., & Zubiashvili, T. (2020). About the Origins of Modern Geoeconomic Foundations of Georgia. *Ecoforum Journal*, *9*(2).
Veshapidze, Sh., Chiabrishvili, K., Zubiashvili, T., & Zoidze, G. (2021). On The Relationship between Education and Economic Security. *Ecoforum Journal*, *10*(3).
Veshapidze, Sh., Darbaidze, M., & Beridze, T. (2016). Euro-Atlantic Values: What Tie up Us.
Zoidze, G. (2020). Georgian Agro-Sphere Development Priorities and Ways of Carrying out Some Improvements. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*, 2 (69), 55-71.
Zoidze, G., & Tkhilaishvili, G. (2021). Prospects of Intermodal Transportation and Logistics Channels Development for Georgia. In *Proceedings of 25th International Scientific Conference. Transport Means.*
Zubiashvili, T. (2012). Educational and Labor Emigration of Youth from Georgia. The book: Youth Employment: Challenges and Opportunities. *The West University of Timisoara, Romania. Eurostampa*, 317-327.
Zubiashvili, T., & Veshapidze, Sh. (2019). Labour Emigration and Employment in Georgia. *Humanities and Social Sciences Review*, *9*(01), 127-136.

JEL Classification: R23, J24, I23. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.004

SURVEY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS INVOLVEMENT IN THE REGIONS OF GEORGIA IN THE CONTEXT OF GRADUATE EMPLOYMENT

NATELA TSIKLASHVILI

Doctor of Economics, Professor

Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

natia.tsiklashvili@bsu.edu.ge

TAMARI POLADASHVILI

PhD Student

Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

tamari.poladashvili@bsu.edu.ge

Abstract. Reforms in the field of education have been going on for almost 30 years since Georgia gained its independence. During the period, numbers of ministers and heads of educational institutions were replaced. Unfortunately, the subject of graduate employment remains an unresolved issue. Higher education institutions (HEIs) are crucial in training qualified graduates and employing them according their profession.

The given paper presents the qualitative analysis of Higher Education Institutions involvement in the context of graduate employment. The study involves all accredited universities and teaching universities located in the regions of Georgia by January 2020, which had at least first-generation of graduates. This approach determines the reliability and validity of the study. Hence, the research encompasses 4 universities and 6 teaching universities located in the regions of Georgia.

The aim of the research is to evaluating the current conditions of HEIs in relation to labor market stakeholders, determine the problems and challenges in regards of graduates' employment by profession. Analyze the functions of career services and outline the aspects that create horizontal and vertical unemployment of graduates.

The presented article is one of the first academic attempt that examines region based Higher Educational Institutions by qualitative research method, using interview technique. Therefore, its scientific and practical significance is important in terms of the developing regional and then national higher educational environment.

KEYWORDS: HIGHER EDUCATION; EMPLOYMENT; GRADUATE COMPETITIVENESS; HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS LOCATED IN THE REGIONS OF GEORGIA.

For citation: Tsiklashvili, N., Poladashvili, T. (2021). Survey of Higher Education Institutions Involvement in the Regions of Georgia in the Context of Graduate Employment. *Globalization and Business.* 12, 37-44. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.004

JEL Classification: R23, J24, I23. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.004

საქართველოს რეგიონებში მდებარე უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების ჩართულობის კვლევა კურსდამთავრებულთა დასაქმების ჭრილში

ნათელა წიკლაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
natia.tsiklashvili@bsu.edu.ge

თამარ ფოლადაშვილი

დოქტორანტი
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
tamari.poladashvili@bsu.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: უმაღლესი განათლება, დასაქმება, კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობა, საქართველოს რეგიონებში მდებარე უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებები.

ციტირებისთვის: წიკლაშვილი, ნ., ფოლადაშვილი, თ., (2021). საქართველოს რეგიონებში მდებარე უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების ჩართულობის კვლევა კურსდამთავრებულთა დასაქმების ჭრილში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 37-44. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.004

შესავალი

კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობა თითოეული უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების პრიორიტეტული ამოცანაა, ვინაიდან სწორედ კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობით და დასაქმების მაჩვენებლის შესწავლის გზით ხდება უმაღლესი განათლებით მიღებული სწავლის შედეგების შეფასება და უმაღლესი განათლებიდან მიღებული ამონაგების კოეფიციენტის განსაზღვრა (Blagg & Blom, 2018; Hailemariam , 2018; Amashukeli, et al., 2017; Mincer, 1974).

ლიტერატურის შესწავლისას გამოიკვეთა რამდენიმე მოსაზრება უმაღლეს განათლებასა და შრომის ბაზრის ურთიერთდამოკიდებულებასთნ მიმართებაში. მათ შორის მკვლევრები (Sala, et al., 2007) განიხილავენ ურთიერთმიმართების ორ მოდელს: დამოკიდებულება და ავტონომიურობა. დამოკიდებულების მოდელი ითვალისწინებს კურსდამთავრებულთა საგანმანათლებლო პროფილს და პროფესიით განსაზღვრული კომპეტენციების შესაბამისობას შრომის ბაზარზე, ავტონომიურობის მოდელის თანახმად კი, კურსდამთავრებულები უნდა ფლობდნენ ისეთ უნარებს, რომელიც მისცემს მათ საშუალებას, ცვალებად გარემოში სწრაფად ადაპტირდნენ და მოერგონ შრომის ბაზარზე წარმოშობილ ახალ მოთხოვნებს ("successive and flexible adjustments").

შრომის ბაზრის ანალიზისას, მკვლევარები ყურადღებას ამახვილებენ დაბალკვალიფიციური კადრების ჭარბ მიწოდებაზე, რომელიც ქმნის მოთხოვნა — მიწოდების დისბალანსს (Bregvadze, 2013; Amashukeli & Lezhava, 2015; Kakulia,et al., 2016). უმუშევართა სტრუქტურის განხილვისას დაუსაქმებელი ადამიანების დიდი წილი სწორედ ახალგაზრდებზე მოდის (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2019; 2020). ამდენად, მნიშვნელოვნად ჩავთვალეთ თეორიული მასალის კვლევის კონტექსტში განგვეხილა კურსდამთავრებულთა კომპეტენციები საქართველოს შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან მიმართებაში.

ლიტერატურის მიმოხილვა

კვლევის სრული სურათის წარმოსაჩენად ჩვენ ქრონოლოგიურად განვიხილეთ რამდენიმე ეროვნული დოკუმენტის ანგარიში:

განათლების პოლიტიკის, დაგეგმვისა და მართვის საერთაშორისო ინსტიტუტმა (2013) ჩაატარა უმაღლესი განათლების პოლიტიკის ანალიზი ხუთი სტრატეგიული მიმართუ-

ლების მიხედით, მათ შორის მე-5 კომპონენტს წარმოადგენს — უმაღლესი განათლება და დასაქმება. კვლევის ძირითადი დასკვნების თანახმად, უმაღლესი განათლების მქონე პირთა შორის, საკუთარი სპეციალობით 60% მუშაობს, რაც ნიშნავს, რომ ქვეყნის მასშტაბით უმაღლესი განათლების მქონე პირთა მხოლოდ მეოთხედი მუშაობს საკუთარი სპეციალობით; ბაკალავრიატის კურსდამთავრებულებისგან განსხვავებით მაგისტრანტების დასაქმება სპეციალობით მნიშვნელოვნად მაღალია; ამის მიუხედავად, გამოკითხულ დამსაქმებელთა ნახევარს მიაჩნია რომ კურსდამთავრებულების კომპეტენციები არ შეესაბამება მათ მიერ წაყენებულ მოთხოვნებს.

საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრომ გამოაქვეყნა „შრომის ბაზრის მოთხოვნის კომპონენტის კვლევა" (2015). ანგარიში მოიცავს ეკონომიკური საქმიანობის ყველა სფეროში დასაქმებულ ობიექტებს გეოგრაფიული არეალის მიხედვით, სულ 6 000 ორგანიზაცია. კვლევის თანახმად, კომპანიები განიცდიან კვალიფიციური კადრების ნაკლებობას. მიუხედავად იმისა, რომ დასაქმებულებს შორის 49% უმაღლესი განათლების მქონე ადამიანია. მინიმალური საკვალიფიკაციო დონის მოთხოვნის მიხედვით დასაქმებულებს შორის მეორე ადგილზე 32%-ით მოდის საშუალო განათლების მქონე პირების კატეგორია. აღნიშნული შეუსაბამობა ცალსახად მიუთითებს, რომ ქვეყანაში შეინიშნება დაბალი საკვალიფიკაციო დონის მოთხოვნის მქონე სამუშაო ადგილების სიმრავლე.

კვლევაში კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტის პოვნა შეიძლება, დამსაქმებლები სამუშაო ძალის მოძიების პირველ სამ ყველაზე გავრცელებულ წყაროებად ასახელებენ: ა) არაფორმალურ კავშირებს; ბ) ინტერნეტს; გ) მსგავსი პროფილის ორგანიზაციისადმი მიმართვას და რეკომენდაციების გათვალისწინებას. აღნიშნულ ჩამონათვალში მხოლოდ მე-7 ადგილზე მოდის ადგილობრივ უნივერსიტეტებთან მიმართვა კადრების მოძიების მიზნით. აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ დამსაქმებლების მოლოდინები კვალიფიკაციური კადრების მოძიებასთან მიმართებაში მცირედ ან თითქმის არ უკავშირდება უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებს. ((Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia, 2015). სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრმა (2015) გამოაქვეყნა „აკადემიური პროგრამების შედეგებსა და დასაქმების ბაზრის მოთხოვნებს შორის შესაბამისობის კვლევა". ანგარიში მოიცავს ორ სახელმწიფო და ორ კერძო უნივერსიტეტს. გამოიკითხნენ როგორც ბაკალავრიატის, ისე მაგისტრატურის სტუდენტები. ანგარიშის მიხედვით რესპოდენტების 61% არ მუშაობს საკუთარი პროფესიით. საკუთარი პროფილით დასაქმებული რესპოდენტების 70%-ს მიაჩნია, რომ მათი ამჟამინდელი სამუშაო მოითხოვს უფრო მეტ ცოდნას და უნარებს, ვიდრე მათ მიიღეს უნივერსიტეტში სწავლის შედეგად. თუმცა ოთხივე უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულები უნივერსიტეტის როლს მათ პროფესიულ განვითარებაში პოზიტიურად აფასებენ.

რესპოდენტები დასაქმების ხელისშემშლელ ფაქტორებში ასახელებენ — სამუშაო ადგილების სიმცირეს და ნეპოტიზმს, ყველაზე ნაკლებად შემაფერხებელ ფაქტორად კი მიიჩნევენ სქესს, ასაკს, არასათანადო/არასაკმარისი ტრანსფერული უნარების ქონას და კვალიფიკაციის ასამაღლებელი ტრენინგების სიმცირეს (Center for Social Sciences, 2015). კვალიფიკაციის და კომპეტენციის ნაკლებობა ასევე განხილულია საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს (2017) მიერ ჩატარებულ კვლევაში „საქართველოს შრომის ბაზრის ანალიზი". კვლევა ყურადღებას ამახვილებს ორი მიმართულებით: 1) უმაღლესი განათლების მქონე ახალგაზრდებს შრომის ბაზარზე უჭირთ თავის დამკვიდრება, ვინაიდან არ არის მოთხოვნა მათ მიერ ათვისებულ პროფესიაზე ან/და 2) მიღებული კვალიფიკაცია ვერ პასუხობს შრომის ბაზრის მოთხოვნებს. ანგარიშის თანახმად, ამ კატეგორიაში ყველაზე დიდი წილი მოდის ფრიქციულ უმუშევრობაზე, რადგანაც ახალგაზრდებს მეტი დრო სჭირდებათ სამუშაოს მოსაძიებლად.

სამინისტროს მიერ ამავე წელს გამოქვეყნდა „უნარებზე საწარმოთა მოთხოვნის სტატისტიკური გამოკვლევის ანგარიში" (2017). დოკუმენტის თანახმად, საწარმოებმა საშუალოზე ნაკლებად შეაფასეს დასაქმებულთა ICT უნარები, ლიდერობის, ინფორმაციის გაცნობის, ანალიზის, გადმოცემის და ახალი ინფორმაციის შეძენის ნიჭი. ეს მიგნება იმდენადაა მნიშვნელოვანი, რამდენადაც ამავე დოკუმენტის თანახმად დასაქმებულთა 56%-ს (442 203) მოქალაქეს აქვს უმაღლესი განათლება.

განხილულ დოკუმენტებზე დაყრდნობით, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კურსდამთავრებულებსა და შრომის ბაზრის წარმომადგენლებს შორის არის ერთგვარი ჩატეხილი ხიდი, ვინაიდან დამსაქმებლების შეფასებას, რომ კურსდამთავრებულები არასათანადო დონეზე ფლობენ ტრანსფერულ და პროფესიულ კომპეტენციებს, არ იზიარებენ უშუალოდ სამუშაოს მაძიებლები. უმუშევრები თვლიან, რომ შრომის ბაზარზე არსებული მდგომარეობა განაპირობებს მათ უმუშევრობას. კერძოდ: ნეპოტიზმი, სამუშაო ადგილების სიმცირე და სხვ.

რეგიონებში მდებარე უსდ-ებში (უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში) კვლევის ჩატარებით, ჩვენ ერთი მხრივ გავაანალიზებთ მათ ამჟამინდელ მდგომარეობას შრომის ბაზართან მიმართებაში, კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობის შეფასების კონტექსტში, ღრმად შევისწავლით არსებულ გამოწვევებს და გავაანალიზებთ პრობლემების დაძლევის პერსპექტივებს; მეორე მხრივ კი თავად უსდ-ებისგან მივიღებთ პირველად ინფორმაციას, თუ როგორ ახორციელებენ კურსდამთავრებულების კონკურენტუნარიანობის ხელშეწყობას საგანმანათლებლო დაწესებულებები, რეალურად არსებობს თუ არა ქმედითი ღონისძიებები კურსდამთავრებულთა დასაქმების სტიმულირებისთვის და სხვა.

კვლევის მეთოდოლოგია

საქართველოს რეგიონეში მდებარე ავტორიზებული უმაღლესი საგანმანთლებლო დაწესებულებებთან განხორციელდა თვისებრივი კვლევა სიღრმისეული ინტერვიუს ფორმატით. სოციალური პრობლემის შესასწავლად თვისებრივი მეთოდი იძლევა ღრმა და ყოვლისმომცველ ინფორმაციას (Haradhan, 2018; Tsuladze, 2020). წინამდებარე კვლევაში ჩართული იყო 2020 წლის იანვრისთვის საქართველოს რეგიონებში მდებარე ყველა აკრედიტირებული უნივერსიტეტი და სასწავლო უნივერსიტეტი, რომელთაც ჰყავდათ მინიმუმ პირველი თაობის კურსდამთავრებული. აღნიშნული მიდგომა განაპირობებს კვლევის სანდოობას და ვალიდურობას. უმაღლესი საგანმანათლებლო უნივერსიტეტებისა და სასწავლო უნივერსიტეტების შერჩევის კრიტერიუმები არის შემდეგი:

უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების სტატუსი;

უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების გეოგრაფიული მდებარეობა;

უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების დაფუძნების თარიღი.

სასწავლებლის მიზნებიდან გამომდინარე კვლევაში არ ჩაერთო ა(ა)იპ საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ტბელ აბუსერიძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტი.

ზემო აღნიშნულის გათვალისწინებით, საქართველოს რეგიონების მასშტაბით კვლევაში ჩაერთო სულ: 4 უნივერსიტეტი და 6 სასწავლო უნივერსიტეტი.

ჩვენს რესპოდენტებს სხვადასხვა ინსტიტუციაში წარმოადგენდნენ კვლევის შინაარსთან დაკავშირებული კომპეტენტური თანამშრომლები, მათ შორის: ვიცე რექტორები, ხარისხის სამსახურის უფროსები, კარიერული განვითარების ცენტრის ხელმძღვანელები და სხვა.

კვლევის შედეგები და დისკუსია

კვლევაში მონაწილე უსდ–ების აბსოლუტურ უმრავლესობას გავლილი აქვს ავტორიზაცია და პროგრამული აკრედიტაცია. შესაბამისად, მათ აქვთ უფლება, საქართველოში განახორციელონ სხვადასხვა საფეხურის სასწავლო პროგრამები: საბაკალავრო, სამაგისტრო და სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამები. სასწავლო უნივერსიტეტები ოპერირებენ მხოლოდ საბაკალავრო და სამაგისტრო დონეზე.

ქვეყნის მასშტაბით უსდ–ების კურსდამთავრებულთა რაოდენობა წლიურად საშუალოდ 15000–დან — 20000–მდე მერყეობს. კურსდამთავრებულთა დასაქმება კი მთავარ გამოწვევას წარმოადგენს. შრომის ბაზრის წლიური კვლევა არის ერთ–ერთი მთავარი ინსტრუმენტი, რითიც უსდ–ებს შეუძლიათ საგანმანათლებლო პროგრამების დაგეგმვისას იხელმძღვანელოს.

ჩვენ დავინტერესდით რამდენად ხშირად ატარებენ უსდ–ები ყოველწლიურ შრომის ბაზრის კვლევას. რესპოდენტთა აბსოლუტური უმრავლესობა აღნიშნავს რომ ამ პროცესს რეგულარულად ახორციელებენ.

კითხვაზე: „სასწავლო პროგრამების დაგეგმვისას, ითვალისწინებთ თუ არა შრომის ბაზრის კვლევის შედეგებს ან/და თქვენი კურსდამთავრებულების დამსაქმებელი ორგანიზაციების მოთხოვნებს? თუ კი, გთხოვთ მოკლედ აღწეროთ როგორ მიმდინარეობს ეს პროცესი?“.

რესპოდენტების პასუხები მეტად მრავალმხრივი აღმოჩნდა.

„იმართება პერიოდული შეხვედრები კურსდამთავრებულებსა და დამსაქმებელთან და მათთან ერთად განიხილება პროგრამების განახლება, ან/და ახალი პროგრამების შემუშავება“

„ვაწარმოებთ გამოკითხვისა და შრომის ბაზარზე არსებული ვაკანსიების შესწავლის ანალიზს, გააჩნია პროგრამის სპეციფიკასაც“

„უნივესიტეტში შექმნილია სტუდენტთა კარიერული წინსვლის სამსახური, რომელიც სტუდენტთა დასაქმების შესახებ ინფორმაციას აგროვებს, ასევე გვაქვს ხშირი შეხვედრები დამსაქმებელთან და ვითვალისწინებთ მათ მოთხოვნებს“

„...სახელშეკრულებო პირობებით თანამშრომლობს დამსაქმებელ კომპანიებთან, რომლებიც საქართველოში უშუალო დამსაქმებლის არარსებობის გამო, ასრულებენ შუამავლის ფუნქციას. შუამავალი (საკრუინგო) კომპანიები ჩართულნი არიან ყველა ძირითად პროცესში, აფასებენ კურსდამთავრებულთა შესაბამისობას საერთაშორისო შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან, გამოთქვამენ მოსაზრებებს პროგრამის მოდიფიცირებასთან დაკავშირები და უშუალოდ მონაწილეობენ საგანმანათლებლო პროცესის შეფასებაში“

„გახშირდა შემთხვევები, როდესაც კურსდამთავრებულებიც და დამსაქმებელი ორგანიზაციებიც მონაწილეობენ ცალკეული საგანმანათლებლო პროგრამების შემუშავებაში. ამის გარდა, ისინი ყოველთვის არიან წარმოდგენილნი პროგრამის აკრედიტაციისა და უნივერსიტეტის ავტორიზაციის პროცესში და ხვდებიან ექსპერტებს. ხშირ შემთხვევაში, დამსაქმებლები მონაწილეობენ პროგრამების შუალედური ანგარიშების წარმოდგენისა და მათში ცვლილებების განხილვის პროცესში“

„დიახ, ითვალისწინებს, ავტორიზაციისა და აკრედიტაციის სტანდარტებიც ამას მოითხოვს“

„დამსაქმებელთან კომუნიკაციაშია პროგრამის ხელმძღვანელი, ასევე ეგზავნება დამსაქმებელს კითხვარი და იმართება შეხვედრები, რომელთა საფუძველზე სწავლის შედეგების შემუშავება–კორექტირება ხდება“

რესპოდენტთა პასუხების ანალიზით ირკვევა, რომ ფინანსური რესურსები რომელიც მობილიზებული უნდა იყოს შესაბამისი რაოდენობრივი თუ თვისებრივი კვლევების ჩასატარებლად არის მიზერული, შესაბამისად შესაძლებლობის მიხედვით ატარებენ აღნიშნულ კვლევას. აქვე გამოიკვეთა ტენდენცია, რომ უსდ–ებისთვის შრომის ბაზრის კვლევის ანალიზი ხშირად უფრო ფასადური ხასიათისაა, ვიდრე შინაარსობრივი დატვირთვის, ვინაიდან ეს ავტორიზაციისა და

აკრედიტაციის ერთ-ერთი უმთავრესი პირობაა. ამის თქმის საშუალებას იძლევა კიდევ ის გარემოება, რომ კვლევაში მონაწილე მხოლოდ ცალკეული უსდ-ების ვებ გვერდზე იძებნება შრომის ბაზრის კვლევა და კვლევის შედეგები, ზოგიერთ შემთხვევაში კი კვლევა არ არის რეპრეზენტატული.

საქართველოს რეგიონებში მდებარე უსდ-ების უმეტესობა ორიენტირებულია მხოლოდ საქართველოს მასშტაბით კონკურენტუნარიანი კადრის წარმოებაზე. თანამედროვე ცხოვრებაში, გლობალიზაციის წყალობით, თითქმის არ არსებობს ბარიერები და საზღვრები კურსდამთავრებულების კონკურენტუნარიანობას შორის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მათ აქვთ თითქმის თანაბარი შესაძლებლობები მსოფლიოს ნებისმიერ ქვეყანაში სასურველი მიმართულებით დასაქმდნენ, თუკი აქვთ შესაბამისი კომპეტენცია და კვალიფიკაცია.

მიმდინარე კვლევის ფარგლებში, მხოლოდ ერთი ინსტიტუცია აღნიშნავს, რომ პროგრამის სპეციფიკიდან გამომდინარე ისინი სისტემატურად აწარმოებენ შრომის ბაზარზე არსებული ვაკანსიების შესწავლის ანალიზს და გვევლინებიან როგორც შუამავალ აქტორად კურსდამთავრებულებსა და დამსაქმებელ კომპანიებს შორის, როგორც ქართულ ისე საერთაშორისო შრომის ბაზარზე. შესაბამისად, თანამშრომლობენ არაერთ საკრუინგო კომპანიასთან.

ცხადია, რომ უსდ, რომელიც აქტიურად თანამშრომლობს საერთაშორისო შრომის ბაზრის მონაწილეებთან, იძენს მეტ პერსპექტივებსა და შესაძლებლობებს, დაასაქმოს მის მიერ მომზადებული კადრები როგორც საქართველოში, ისე უცხოეთში, რაც ცალსახად დადებითად აისახება უსდ-ს ხარისხსა და სამომავლო პერსპექტივებზე.

კითხვაზე: ითვალისწინებს თუ არა თქვენი საგანმანათლებლო პროგრამები სტაჟირებას? ა) თუ კი, გთხოვთ დაგვიწეროთ 3 ორგანიზაცია, რომელთანაც ყველაზე ხშირად თანამშრომლობთ სტუდენტთა სტაჟირების თვალსაზრისით. ბ) თუ არა, გთხოვთ ახსნათ ამის განმაპირობებელი მიზეზები.

გამოკითხული რესპოდენტები აღნიშნავენ, რომ ძირითად დასაქმების სფეროს წარმოადგენს სამოქალაქო სექტორი, იუსტიციის სახლები, ბანკები და მიკროსაფინანსო ინსტიტუტები, სადაზღვევო კომპანიები, ნავსადგურების მენეჯმენტისა და ლოგისტიკის ოფისები. ტურიზმის მიმართულებით აჭარის ტურიზმის დეპარტამენტი, სასტუმროები, მუზეუმები და სხვა.

ცალკეული უსდ-ები აღნიშნავენ, რომ უნივერსიტეტის მრავალფეროვნებისა და პროგრამული სიუხვის გათვალისწინებით სტაჟირების და პრაქტიკის ობიექტები ძალიან ბევრია. ამასთან, სტაჟირება არ არის სავალდებულო კომპონენტი უნივერსიტეტის პროგრამისთვის. პრაქტიკა კი ყველა პროგრამის ნაწილია.

მიუხედავად იმისა, რომ ორგანიზაციების ფართო სპექტრია წარმოდგენილი, ჩვენ ვთხოვეთ დაესახელებინათ კონკრეტული დაწესებულებები, რომელზეც უსდ-ების წარმომადგენლები თავს იკავებენ და უფრო ზოგადი დახასიათებით შემოიფარგლებიან.

ასევე აღნიშნავენ, რომ ზოგიერთ დაწესებულებაში პრაქტიკა უფრო ფასადური ხასიათისაა ვიდრე შინაარსობრივი.

რესპოდენტები ერთხმად გვეთანხმებიან, რომ უნივერსიტეტებისთვის უმნიშვნელოვანესია საჯარო და კერძო სექტორის დამსაქმებლებთან ურთიერთკავშირი, მაგრამ არ მიმდინარეობს ამის ხარისხობრივი კონტროლი. შესაბამისად ბევრი კითხვა რჩება პასუხგაუცემელი, კერძოდ:

- უშუალოდ რას აკეთებენ პრაქტიკანტები ადგილზე?
- კონკრეტულად რა შედეგებზე გადიან სტუდენტები ამ პროგრამით?
- ეხმარებათ თუ არა მიღებული შედეგები შემდგომ სამუშაოს მოძიებაში?
- არსებობს, თუ არა კვლევა სტუდენტების რამდენი პროცენტი საქმდება მის მიერ გავლილი პრაქტიკის პროგრამის მიმართულებით?
- არსებობს თუ არა სტუდენტთა დასაქმების ხელშემწყობი სხვა კომპონენტები? და სხვა.

ეს არის არასრული ჩამონათვალი იმ კითხვებისა, რომელიც წარმოიშვება უმაღლესი განათლების კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობის ან/და სხვა მომიჯნავე საკითხის კვლევისას.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ევროპული უნივერსიტეტების გამოცდილება და პრაქტიკა ამ მიმართულებით ძალიან განსხვავებულია. უპირველესად, უსდ-ები აქტიურად თანამშრომლობენ ინდუსტრიულ მწარმოებლებთან, კონსალტინგურ ორგანიზაციებთან, საბანკო, საინჟინრო და ტექნოლოგიურ ოფისებში და სხვა. ასევე პარტნიორული ურთიერთობები აკავშირებთ ევროპულ და აზიურ კომპანიებთან, რომლებიც უშუალოდ რეგიონში ოპერირებენ. სასწავლო პროგრამები ისეა დაგეგმილი, რომ სტუდენტებს სწავლის მანძილზე რამდენიმე სხვადასხვა ორგანიზაციაში და პოზიციაზე უწევთ სტაჟირება, შესაბამისად მათ აქვთ შესაძლებლობა მოსინჯონ ძალები სხვადასხვა მიმართულებით, რაც სამომავლოდ ეხმარებათ, სწორად კონცენტრირდეს სამუშაო სპეციფიკასთან მიმართებაში (Stringer, et al., 2011; Ali & Jalal, 2018).

კითხვაზე: გააჩნიათ თუ არა ინსტიტუციას მემორანდუმები საქართველოში მოქმედ უცხოურ კომპანიებთან? დადებითი პასუხის შემთხვევაში გთხოვთ დაასახელოთ რამდენიმე მათგანი.

რესპოდენტთა უმრავლესობამ აღნიშნა, რომ მსგავსი მიმართულებით სამწუხაროდ ვერ ახერხებენ თანამშრომლობას. აქვთ მემორანდუმები უშუალოდ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან, სადაც ახორციელებენ სტუდენტთა მობილობებს კრედიტების აღიარების გზით, თუმცა არა სტაჟირების თვალსაზრისით. ამ მიმართულებით ერთადერთი საიმედო მიმართულება აღმოჩნდა სასწავლო

უნივერსიტეტები, რომლებიც გემთწამყვანის, ნავიგაციისა და ლოგისტიკური მიმართულებებით მუშაობას ასახელებენ. უსდ–ების ინფორმაციით მათი კურსდამთავრებულების დამსაქმებლები უცხოური გემთმფლობელი კომპანიები არიან.

კითხვაზე: აქვს თუ არა ინსტიტუციას კარიერული განვითარების/დასაქმების ცენტრი და როგორ ეხმარება სტუდენტებს სტაჟირების ან/და სამუშაო ადგილის მოძიებაში?

უსდ–ების უმრავლესობა აღნიშნავს, რომ კარიერული სამსახურების შექმნა დღის წესრიგიდან იმპლემენტაციის ეტაპზე გადავიდა.

„კარიერის განვითარების ცენტრი პირველ რიგში სტუდენტებს აძლევს კარიერულ განათლებას, ატარებს მათთვის კარიერის მართვის ტრენინგ–კურსებს, სემინარებს კარიერასთან დაკავშირებულ აქტუალურ საკითხებზე. ცენტრი აქტიურად თანამშრომლობს დამსაქმებლებთან, აწვდის სტუდენტებს ინფორმაციას ვაკანსიებთან დაკავშირებით, უწევს რეკომენდაციას და ეხმარება დამსაქმებელთან ურთიერთობაში“

„...მოქმედებს პრაქტიკისა და დასაქმების სამსახური, რომელიც მუშაობს პოტენციურ დამსაქმებლებთან და სტუდენტებთან. ქმნის კურსდამთავრებულთა ბაზებს, მუშაობს სტუდენტებთან პირადი დოკუმენტაციის შედგენისა და საკუთარი თავის წარდგენის, საზოგადოდ მიღებულ წესებზე; აგროვებს ინფორმაციას კურსდამთავრებულთა კარიერული ზრდისა და პროფესიონალური საქმიანობის შესახებ“

„არა, სტრუქტურულად არ გვაქვს“

„სტუდენტთა კარიერული განვითარებისა და კურსდამთავრებულთა ბაზების წარმოების კოორდინატორი ახდენს სტუდენტების ინფორმირებას შრომის ბაზრის შესაძლებლობებისა და პერსპექტივების შესახებ ინდივიდუალური და ჯგუფური კონსულტაციების საშუალებით. პროფესიული ორიენტაციის, საკუთარი განათლებისა და კარიერის დაგეგმვის, სამუშაოს ძიების პროცესისათვის საჭირო დოკუმენტების მომზადების საკითხებზე, ხელშეწყობას სტუდენტებისათვის პოტენციურ დამსაქმებლებთან ურთიერთობაში, მათთან საქმიანი ურთიერთობის წარმოებას და მემორანდუმების გაფორმებას უნივერსიტეტის არსებული სტუდენტების სტაჟირების/დასაქმების მიზნით“

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, ჩვენ მიერ 5 წლის წინ წარმოებულ კვლევაში, სადაც შესწავლილ იქნა უსდ–ების ვებ გვერდები, სტრუქტურა, ხედვა და მისია, უსდ–ების უმეტესობას და მათ შორის იმ სასწავლებლებსაც, რომლებიც მდებარეობენ დედაქალაქში, სტრუქტურულად არ ქონდათ კარიერული სამსახურები. 5 წლის ინტერვალით კი 90% უსდ–ებს აქვს კარიერული დაგეგმვისა და განვითარების სამსახურები, რაც ცალსახად მისასალმებელი გარემოებაა.

მეორე საკითხია ურთიერთთანამშრომლობის მემორანდუმები. უსდ–ების უმეტესობას აქვს სოლიდური რაოდენობის მემორანდუმები, მათგან დიდი წილი მოდის სხვა პარტნიორ უნივერსიტეტებზე საქართველოში და უცხოეთში. პროცენტულად ნაკლებ წილს იკავებს მემორანდუმები საჯარო თუ კერძო სექტორთან. უნდა აღინიშნოს, რომ მემორანდუმების ამ ნაწილში ხშირად ვხვდებით სტუდენტთა სასწავლო პრაქტიკასთან მიმართებაში ჩამოყალიბებულ შეთანხმებებს. ხშირად მემორანდუმების ინიციატორები სწორედ საჯარო და კერძო სექტორის წარმომადგენლები არიან, თუმცა არსებობს მედალს მეორე და რეალური მხარე. მემორანდუმების უმეტესობა რჩება მხოლოდ შეთანხმებად და უსდ–ები იყენებენ მხოლოდ გაფორმებული მემორანდუმების 20–30%.

ამრიგად, უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და შრომის ბაზრის წარმომადგენლების შორის ურთიერთობების გაღრმავება, შესაბამისი სწავლა–სწავლებისა და პრაქტიკის დანერგვა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია. მხოლოდ ამ ფორმით იქნება შესაძლებელი მაღალ კონკურენტუნარიანი კადრის მომზადება სასწავლებლის ბაზაზე და მეორე მხრივ მისი მიღება შრომის ბაზარზე.

კითხვაზე: აქვს თუ არა კარიერული განვითარების/დასაქმების ცენტრს ცალკე ბიუჯეტი ისეთი ღონისძიებების დასაგეგმად და განსახორციელებლად, როგორიც არის მაგ: დასაქმების ფორუმი; პოტენციურ დამსაქმებლებთან შეხვედრების ორგანიზება და სხვა.

„არა, უნივერსიტეტში ერთიანი ბიუჯეტიდან ხდება მსგავსი ღონისძიებების დაფინანსება“

„არა, ყველა აღნიშნული აქტივობისთვის უნივერსიტეტის ბიუჯეტიდან გამოიყოფა თანხა“

როგორც კვლევა ცხადყოფს, ჩვენ მიერ გამოკვლეული უსდ–ების 90%–ს არ გააჩნია კარიერული დაგეგმვისა და განვითარების სამსახურებისთვის ცალკეული ბიუჯეტი.

კითხვაზე: საშუალოდ რა სიხშირით ტარდება თქვენს უსდ–ში დამსაქმებლებისა და კურსდამთავრებულების შეხვედრები?

უსდ–ების 50%–ში მსგავსი აქტივობა არ იგეგმება, უსდ–ების 30%–ში წელიწადში ერთხელ და უსდ–ების 20% წელიწადში ორჯერ ან მეტჯერ.

ირკვევა, რომ მიუხედავად უსდ–ების ენთუზიაზმისა, მოტივაციისა და მონდომებისა, კარიერული სამსახურები სრული დატვირთვით ამუშავდნენ, ეს ამ ეტაპზე შეუძლებელია. რეკომენდებულია, მათ ჰქონდეთ დამოუკიდებელი ბიუჯეტი. სწორად დაგეგმილი ბიუჯეტის წყალობით სამსახურები შეძლებენ ოპტიმალურად დაგეგმონ რესურსები, რათა შეძლონ მათი ფუნქციების ზედმიწევნით შესრულება.

კითხვაზე: როგორ ფიქრობთ, რა განაპირობებს დღეს უმაღლესი საგანმანათლებლო ინსტიტუციების კონკურენტუნარიანობას?

რესპოდენტების უმეტესობა, უსდ–ს კონკურენტუნარიანობის მთავარ განმსაზღვრელ კრიტერიუმად ფინანსური მდგრადობა და სტაბილურობა მიაჩნია. მთავარ კრიტერიუმებში ასევე დაასახელეს საგანმანათლებლო პროგრამები და მათი ხარისხი, უსდ–ს ინფრასტრუქტურა და უსდ–ს აკადემიური პერსონალი.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი კვლევა მთლიანად კონცენტრირებული იყო კურსდამთავრებულთა კონკურენტუნარიანობაზე შრომის ბაზარზე და მათ შემდგომ დასაქმებაზე, სამწუხაროდ არცერთ უსდ-ს არ აღუნიშნავს კურსდამთავრებულების დასაქმების მაჩვენებელი, როგორც უსდ-დ კონკურენტუნარიანობის განსაზღვრის კრიტერიუმი.

ავტორიზაციისა და აკრედიტაციის სტანდარტები თითქმის ყოველწლიურად მკაცრდება და უფრო მეტ მოთხოვნებს უყენებს უსდ-ებს, მათ შორის ერთ-ერთი მთავარი მოთხოვნა სწორედ კურსდამთავრებულთა დასაქმების მაჩვენებელია, ფაქტია რომ თავად უსდ-ები მას პრიორიტეტულ მაჩვენებლად ჯერ კიდევ არ განიხილავენ:

- უსდ-ები ერთმანეთთან არ არიან კონკურენციაში კურსდამთავრებულთა დასაქმების თვალსაზრისით;
- უსდ-ები ერთმანეთთან კონკურენციას აწარმოებენ უფრო მეტად სტუდენტთა კონტიგენტის მოზიდვის მიზნით ვიდრე მათზე შემდგომი ზრუნვით: კარიერის დაგეგმვით, განვითარებით, კარიერული ზრდით სხვა.

კითხვაზე: როგორ ფიქრობთ, რა კრიტერიუმების გაძლიერებით გახდებოდა თქვენი ინსტიტუცია უფრო კონკურენტუნარიანი?

რესპოდენტების პასუხები უსდ-ების სპეციფიკიდან გამომდინარე მრავალფეროვანია:

„საერთაშორისო სტუდენტების მოზიდვით და ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელებით“

„უცხოენოვანი საგანმანათლებლო პროგრამების დანერგვით და სადოქტორო პროგრამების შექმნით“

„მატერიალური-ტექნიკური ბაზის გაუმჯობესებით“

„დაფინანსების ახალი წყაროების მოძიების გზით“

„აკადემიური განათლების ხარისხის ამაღლებით“

„კვლევითი პროექტების განხორციელებით და უცხოეთის გაცვლითი პროგრამების მოზიდვით“

კვლევის შედეგად მიღებული პასუხები გვარწმუნებს, რომ ინსტიტუციები სასწავლო პროგრამების გაუმჯობესებაზე მუშაობენ, რაც მომავალში ახალ უნარებს შესძენთ კურსდამთავრებულებს, თუმცა პრობლემად რჩება მიმდინარე და გასული პერიოდის კურსდამთავრებულები. ვინაიდან არც ერთ უსდ-ს არ აღუნიშნავს დასაქმების ბაზართან ურთიერთობების გაფართოვება. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ უსდ-ებისთვის საჯარო და კერძო სექტორთან თანამშრომლობის და სტუდენტების შემდგომი დასაქმების მხრივ თანამშრომლობის გაძლიერება, არც თუ ისე პოპულარული განაცხადია. შესაბამისად სუსტია კომუნიკაციის ძაფები უსდ-ებსა და შრომის ბაზრის მოთამაშეებს შორის და მის რეალურ შედეგებს ვერ ვიმკით.

კითხვაზე: როგორ ფიქრობთ, თქვენს სფეროში გყავთ თუ არა რეალური კონკურენტები?

რესპოდენტების უმეტესობა თანხმდება, რომ კონკურენტების ძირითადი ნაწილი თავმოყრილია დედაქალაქში. ძალიან იშვიათად განიხილავენ რეგიონულ მოთამაშეებს რეალურ კონკურენტებად. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სახეზე გვაქვს კონკურენცია რეგიონებში „არა-კონკურენტუნარიან“ მოთამაშეებს შორის.

მცირე ხარისხის კონკურენცია კი უპირატესად გამოხატულია სტუდენტთა კონტიგენტის მოზიდვაში და ეს თითქმის არასოდეს უკავშირდება სტუდენტთა კვალიფიკაციის და პრაქტიკული უნარების ზრდას დასაქმების პერსპექტივით.

კითხვაზე: როგორ ფიქრობთ, რა არის რეგიონში მდებარე უნივერსიტეტების მთავარი გამოწვევა, იმისთვის რომ მოამზადოს დასაქმების ბაზარზე მაღალ კონკურენტუნარიანი კადრები?

რესპოდენტების თქმით, უპირველესი სირთულეები უკავშირდება აკადემიური პერსონალის ნაკლებობას, მათი კვალიფიკაციის ამაღლებას და ზოგადად ხარისხიან განათლებას. რესპოდენტებმა ასევე აღნიშნეს, რომ მათთვის კრიტიკულად მნიშვნელოვანია მატერიალური რესურსები და შესაბამისი დაფინანსება.

„ჩვენი უსდ დამოკიდებულია სახელმწიფო დაფინანსების ოდენობაზე, რაც კანონით არის გათვალისწინებული, მაგრამ დაფინანსება შეუსაბამოა უნივერსიტეტის სტატუსთან და არ არის პროპორციული თბილისის (შესაბამისი დარგის) უნივერსიტეტის დაფინანსებასთან“

უსდ-ების თქმით, პრობლემურია „რეგიონებში არსებული ძლიერი აბიტურიენტების მოზიდვა, ვინაიდან სტუდენტთა დიდი ნაკადი დედაქალაქში გაედინება“.

უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების კონკურენტუნარიანობის ზრდაზე დადებით გავლენას ახდენს უნივერსიტეტის ფინანსური ავტონომიურობა, ადამიანური რესურსების მოზიდვა და მართვა, აკადემიური ავტონომია და ხარისხის ამაღლება, თუმცა, ჩვენ მიერ გამოკითხული რესპოდენტებიდან მხოლოდ ერთმა აღნიშნა დამსაქმებლების ნდობის მოპოვება და მათი შეგნებული ჩართულობა პროგრამების შემუშავებისა და განხორციელების პროცესში.

კითხვაზე: როგორ ფიქრობთ, სახელმწიფოს მხრიდან შემოთავაზებული რეგულაციები და წესები პროგრამების და სილაბუსების შემუშავებისას, ხომ არ ზღუდავს უმაღლესი საგანამანთლებლო დაწესებულების თავისუფლებას?

გამოკითხული რესპოდენტების 60%-ის განცხადებით, მათი აკადემიური თავისუფლება, სახელმწიფოს მიერ დადგენილი წესებითა და რეგულაციებით არ იზღუდება; 40% კი მიიჩნევს რომ ნაწილობრივ კი, მაგრამ ამას პროცესზე მნიშვნელოვანი გავლენის მოხდენა არ შეუძლია.

დასკვნა და რეკომენდაციები

ნაშრომში გაანალიზებულია საქართველოს რეგიონებში მდებარე უნივერსიტეტებისა და სასწავლო უნივერსიტეტების ჩართულობის კვლევა კურსდამთავრებულთა დასაქმების

პროცესში. კვლევამ მოიცვა საქართველოს რეგიონებში მდებარე 4 უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება და 6 სასწავლო უნივერსიტეტი. თვისებრივი კვლევის შედეგებით შეგვიძლია გამოვიტანოთ შემდეგი დასკვნები:

- ადგილობრივი შრომის ბაზარზე არსებობს დიდი დისბალანსი კურსდამთავრებულთა რაოდენობასა და დასაქმებას შორის. აღნიშნულ დისბალანსს ხელს უწყობს კვლევების ეპიზოდური ხასიათი მოთხოვნად კომპეტენციებთან მიმართებაში. ერთ–ერთი მთავარი ბერკეტი, რითიც საქართველოს რეგიონში მდებარე უსდ–ებს შეუძლიათ, დააბალანსონ და გაზარდონ კურსდამთავრებულთა დასაქმება, არის შრომის ბაზრის კომპეტენციათა მოთხოვნების კვლევა, როგორც რეგიონულ ასევე ეროვნულ დონეზე. სამწუხაროდ, უნივერსიტეტებს აქვთ მწირი ფინანსური რესურსები რეპრეზენტატული კვლევის ჩასატარებლად. გამოკვეთილი ტენდენციის თანახმად, უსდ–ებისთვის შრომის ბაზრის ყოველწლიური კვლევა ხშირად უფრო ფასადური ხასიათისაა, ვიდრე შინაარსობრივი დატვირთვის, ვინაიდან ეს ავტორიზაციისა და აკრედიტაციის ერთ–ერთი უმთავრესი პირობაა.
- უსდ–ებს მოეთხოვებათ მეტი ჩართულობა და ინიცირება შრომის ბაზრის წარმომადგენლებთან სათანადო კავშირ–ურთიერთობების დამყარების პროცესში.
- რეკომენდებულია, კერძო სექტორის წარმომადგენლებთან გაფართოვდეს სტაჟირებისა და პრაქტიკის შესაძლებლობები. ამასთანავე, სტუდენტებს რეალურად მიეცეთ პრაქტიკასთან დაკავშირებული დავალებები, რომელიც აამაღლებს მათ ცოდნასა და კვალიფიკაციას.
- კურსდამთავრებულებისთვის სწავლის დასასრულს ნომერ პირველ გადაუჭრელ პრობლემად ყალიბდება პროფესიით დასაქმება. რეკომენდებულია, უსდ–ებმა მეტი რესურსის მობილიზება მოახდინონ სტუდენტთა და კურსდამთავრებულთა კარიერულ სამსახურებში. დაგეგმონ და განახორციელონ ქმედითი ღონისძიებები, რაც გაზრდის სტუდენტთა პროფესიით დასაქმების შესაძლებლობებს.
- ეროვნულ დონეზე სასურველია საქართველოში არსებული უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებებისთვის სარეიტინგო სისტემის შექმნა, რომელიც საშუალებას მისცემს დაინტერესებულ პირებს შეადარონ სწავლის ცალკეული საფეხურების და მათ შორის ცალკეული პროგრამების დასრულების შედეგად პროფესიით დასაქმების მაჩვენებელი.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Ali, M., &Jalal, H. (2018). Higher Education as a Predictor of Employment: The World of Work Perspective. Bulletin of Education and Research, 40(2), 79-90.

Amashukeli, M, & Lezhava, D. (2015). Correlation study between the results of academic programs and employment market requirements in the social sciences. Tbilisi: Centre for Social Sciences (In Georgian).

Amashukeli, M., Lezhava, D., & Gugushvili, N. (2017). Education Outcomes, Employment Market and Labor Satisfaction in Georgia. Tbilisi: Open Society – Georgia (In Georgian).

Blagg, K., & Blom, E. (2018). Evaluating the return on Investment in Higher Education. Wadhington, DC: Urban Institute.

Bregvadze, T. (2013). Higher Education and Employment. Strategic Development of Higher Education and Science. Analysis of Higher Education Policy in Georgia according to Five Strategic Directions. Tbilisi: International Institute for Education Policy Planning and Management (In Georgian).

Center for Social Sciences, (2015). Correlation Study between Academic Program Outcomes and Employment Market Requirements. Tbilisi. (In Georgian).

Hailemariam, A. (2018). Returns to Higher Education in the Very Long-run 1870-2010. *Journal of Education and Work,* 31:3, 291-306.

Haradhan, M. (2018). Qualitative Research Methodology in Social Sciences and Related Subjects. *Journal of Economic Development, Environment and People,* 7(01) 23-48.

Kakulia, M., Kapamadze, N, Lomjaria, N., & Kurkhuli, L. (2016). Unemployment Structure and Structural Unemployment in Georgia. Tbilisi: Georgian Foundation for Strategy and International Studies (In Georgian).

Mincer, J. (1074). Schooling, Experience and Earnings. *Human Behavior & Social Institutions* (2).

Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, (2017). Georgian Labor Market Analysis. Tbilisi. (In Georgian).

Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, (2017). Statistical Survey of Enterprise Demand for Skills (Report). Tbilisi. (In Georgian).

Stringer, K., Kerpelman, J., & Storikov, V. (2011). Career preparation: A Longitudinal, Process-Oriented Examination. Journal of Vocational Behavior, 79(1) 158-169.

Tsuladze, L. (2020). Qualitative Methods of Sociological Research. Tbilisi: *Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Publishing House*. (In Georgian).

JEL Classification: 03, 030, 031. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.005

THE ROLE OF THE STATE IN FORMING THE INNOVATIVE ECONOMICS: THE CASE OF GEORGIA

SALOME DANELIA
PhD Student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
salome.danelia@tsu.ge

Abstract. The modern paradigm of economic development shows that an important factor affecting the economic development is not only natural resources, but also innovative approaches that stimulate the competitiveness of the country. Forming the innovative economics in the direction of education, trade, investment and financial decentralization requires the selection of effective tools of innovative economics formation, which creates fertile foundation for the introduction of innovations in these areas. And this is achieved by optimal coordination of different combinations of state regulation instruments.

Relevance of the topic: Determining the importance of the role of state in forming the innovative economics and developing the concept of national innovation system is connected with the scientists-economists of the neoclassical school of the 90s of the last century. However, apart from theoretical assessments, no complex research has been conducted in this direction.

Scientific novelty of the research: The article outlines the main directions of forming the innovative economics based on the identification and analysis of the factors affecting the innovative economics. The need for the involvement of state institutions in the process of forming an innovative economy is also substantiated in this article.

KEYWORDS: NATIONAL INNOVATION SYSTEM, GLOBAL INNOVATION INDEX, KNOWLEDGE-BASED ECONOMY, GLOBAL COMPETITIVENESS INDEX, INTERNATIONAL PROPERTY RIGHTS INDEX, GROSS DOMESTIC PRODUCT, RESEARCH AND DEVELOPMENT.

For citation: Danelia, S. (2021). The Role of the State in Forming the Innovative Economics: The Case of Georgia. *Globalization and Business.* 12, 45-51. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.005

INTRODUCTION

The purpose of this article is to define the role of the state in the process of forming an innovative economics.

The study's object is the problems related to forming the innovative economics in Georgia.

The study's subject is to determine the factors affecting the innovative economics and conceptual analysis of state involvement.

The works of Georgian and foreign scientists are the theoretical-methodological bases of the innovative economics research. And the publications of the following professors are noteworthy among Georgian scientists: A. Silagadze (2013), V. Papava (2018), G. Gaganidze (2016), R. Gvelesiani (2014), E. Mekvabishvili (2016), S. Gelashvili (2014), R. Abesadze (2016), L. Bakhtadze (2019), G. Bedianashvili (2017), Sh. Veshapidze (2014).

Among the foreign scientists, the fundamental works of the following authors are of great importance: I. Schumpeter (1942), R. Solow (2957), K. Freeman (1995; 2002; 2008), B. A. Lundvali (2007), R. Nelson (1993), K. Pavit (1984) et al.

The study is also founded on the materials and Legislative Acts of the World Bank, National Statistics Office of Georgia, Georgian and Foreign Profile Ministries on the research topic.

The paper uses research analysis, synthesis and other methods.

Theoretical-methodological foundations of innovative economics

The word "Innovation" means the creation of something new and a qualitative change. "Creating new" and "innovation" are synonymous, but they have different meanings. In particular, "Innovation” is the result of the development of a new scientific idea and innovative activity, while the "Creation of new" is the process of introducing innovation. The word “Innovation” expresses both the process of activity and its result.

According to the World Bank, "Innovation"1 is a process of new technologies and methods that can bring significant benefits to society. Putting innovation into practice is of great importance, as new technologies and methods significantly improve both the existing product and the production process and services.

The modern methodology of innovation is based on the modern standards developed in Oslo in 1992 that are used to classify technological innovations. The classification of innovations is carried out in relation to the activities of an individual field, in which the following types of innovation are outlined: technological, informational, organizational-managerial, etc.

At the present stage, innovation is an important fac-

tor of economic growth, which affects the structure of production, the social situation of the country and ensures the stabilization of the socio-economic situation in the country. Innovative economics in its substantive sense provides an effective link between education, scientific research and business innovation based on knowledge and scientific-technical progress.

In the 20s of the last century, the first innovation observations were made by the Russian economist N. Kondratiev, who discovered the so-called "Long waves" in the economy. These waves are created by the introduction of baseline determinative novelties that, in turn, give stimulus to the use of many secondary and comprehensive innovations. N. Kondratiev attributed the innovations to the cumulative elements that define economic development.

There is another point of view, according to which innovative economics means “knowledge-based economy.” It considers the professional-technical training of workers and raising the qualification in accordance with the requirements of the labor market. Great importance is also given to supporting the development of innovative thinking and the formation of an innovative, knowledge-based society.

The word ,,Innovation" as a new economic category was first used by the Austrian economist Josef Alois Schumpeter (Schumpeter, J.A. 1883-1950), who developed N. Kondratiev's theory on innovation.

N. Kondratiev and I. Schumpeter recognize industrial innovation as the driving force of economic growth in their main works. They view the impact of institutional factors on the structure of innovative activities as new combinations of changes in economic development and consider the cyclical nature of the economy as a pattern of economic growth.

According to I. Schumpeter, "Innovation is a commercialized invention." It is a factor that accelerates public welfare and economic growth. It should be noted that through innovations based on scientific and technical knowledge more economic wealth is created at low cost that increases production efficiency and labor productivity.

I, Schumpeter in his work ,,Capitalism, Socialism and Democracy" relies on the idea according to which the driving force of economic progress is ,,Creative destruction", that means replacing old business models, products and professions with new ones. He believes that "Creative destruction" and the creation of new things are prerequisites for economic development.

Achieving innovative economic development is possible only through establishment of an appropriate economic system, development of science, industrial and agrarian sectors, improvement of sectoral and social structures (Abesadze, 2016).

The technological progress and innovative, creative thinking are often attributed to private companies and small firms; while the state with its regulatory function and tax system is considered as a disruptive power to the above. However, all the projects that are the basis of modern technologies are funded by the state. The state gives impetus to innovation and invests in it. It is the first to enter the new market, when “risky” private companies, despite adequate resources, become active only when the foundation has already been laid and major work has been done. The state implements the above-mentioned through the resources at its disposal and taxes, the reduction of which, in the long run, has a negative impact on public welfare and the benefits of innovation fall into the hands of only a small group of people.

National Innovation System

One of the forms of innovative economics, in particular scientific and technical development was formed during the Soviet era, in the 50s of XX century. Off course, the model of the Soviet Union was different from the modern models of economic development, but it is noteworthy that knowledge was transforming and becoming an important priority of state policy during that period.

The implementation and support of economic activities, focused on knowledge and introduction of new technologies in parallel with traditional production factors, are important for developing countries like Georgia. This implies the formation and implementation of the innovative economics development strategy by both central and regional governments.

It is believed that the creation, dissemination and adoption of technologies initially reduces economic growth rates and productivity levels (due to integration and restructuring problems). However, the technological innovation is seen as a major driving force of economic growth due to the improvement of productivity levels and, ultimately, the acceleration of economic growth in the long run. Some of the scientists are quite critical of the relationship between invention and national economic growth. They believe that the lowest economic growth is in countries that invest heavily in new technologies, while the countries that introduce new technologies are characterized by higher economic growth.

In the early 1990s, the name of the scientists-economists of the neoclassical school was connected with the development of the concept of national innovation systems. It is a combination of institutional, economic and social factors. In addition to the term “National innovation”, the following terms are used to define the formation of an innovation economics by the state: regional economic system, sectoral innovation system and global innovation system. The concept of national innovation economics is based on the fact that the creation and dissemination of new knowledge, technologies are carried out through the interaction of state, private and public organizations.

According to many economists, the concept of a national innovation system is a key factor in forming innovation economics. The British economist Christopher Freeman made a significant contribution to the revival of the neo-Schumpeterian tradition. He argues: “Scientific research suggests that economics has evolved from the despair of science into an economy of hope” (Freeman, 1992).

National innovation is defined in different ways. K. Freeman describes it as "The unity of public and private institutions through whose activities and interactions new technologies are created". According to P. Patel and K. Pavitt (Patel & Pavitt, 1994), national institutions determine the quality

Table 1. Factors of the National Innovation System

Universities (Scientific researches)	Research institutes (Technological development)
National Innovation System	
Private companies (Commercialization)	State (Legislative framework, institutions and support programs)

and direction of technological education within the country. S. Metcalfe (Metcalfe, 1995) believed that institutions, collectively and individually, contribute to the development and dissemination of new technologies, while governments develop and implement innovative process policies that define new knowledge and technologies. After that R. Nelson (1995) and Lundwall (1992) developed theoretical views about national innovation systems.

Thus, the national innovation system includes four interrelated factors:

As usual, innovation policy of a country is defined by the state. The innovation development strategy should be in line with the country's socio-economic development strategy and program.

Identifying the role of the state in the process of forming an innovative economics can be done in different ways, particularly (table 1):

- Through regulatory tools (institutions, legislation and support programs);
- By research institutes (technological development) and universities (scientific research);
- Through private companies (commercialization).

It should be noted that creating a legal framework for the formation of an innovative economics in Georgia began in the 90s of last century. The regulatory instruments and legislative norms developed by the state to promote the development of an innovative economics in Georgia are supported and approved by the state (table 2).

State regulation mechanism for the formation of an innovative economics for the country is considered to be a key condition for the formation of an innovation economics.

Table 2. Legislative, institutional and state support

Year	Legislative, institutional and state support
1994	Law of Georgia on "Science, Technology and their Development".
1999	Patent Law of Georgia.
2004	Law of Georgia on "Higher Education".
2005	Law of Georgia on "General Education".
2007	"On Vocational Education".
2010	LEPL "Shota Rustaveli National Science Foundation".
2014	"Georgia's Innovation and Technology Agency".
2014	State Program "Produce in Georgia".
2015	"Research and Innovation Council chaired by the Prime Minister".
2015	Strategy "Innovative Georgia 2020.
2016	The Law of Georgia on Innovation.

Over the last decade, the issue of forming an innovative economics has become a priority area of the state interests which is evidenced by the formation of a legal basis for innovation, on the basis of which the building the an innovative economics, the development of a national innovation system is carried out. The mentioned ensures the smooth implementation of the whole innovation cycle (science-invention-production), where the main role is played by the market, and the state regulates the referred processes.

The selection of regulatory methods and tools depends on the level of economic development and the measures that the state is able to implement.

The second component is research institutes (technological development) and universities (scientific research) that can be generalized as economic policy instruments.

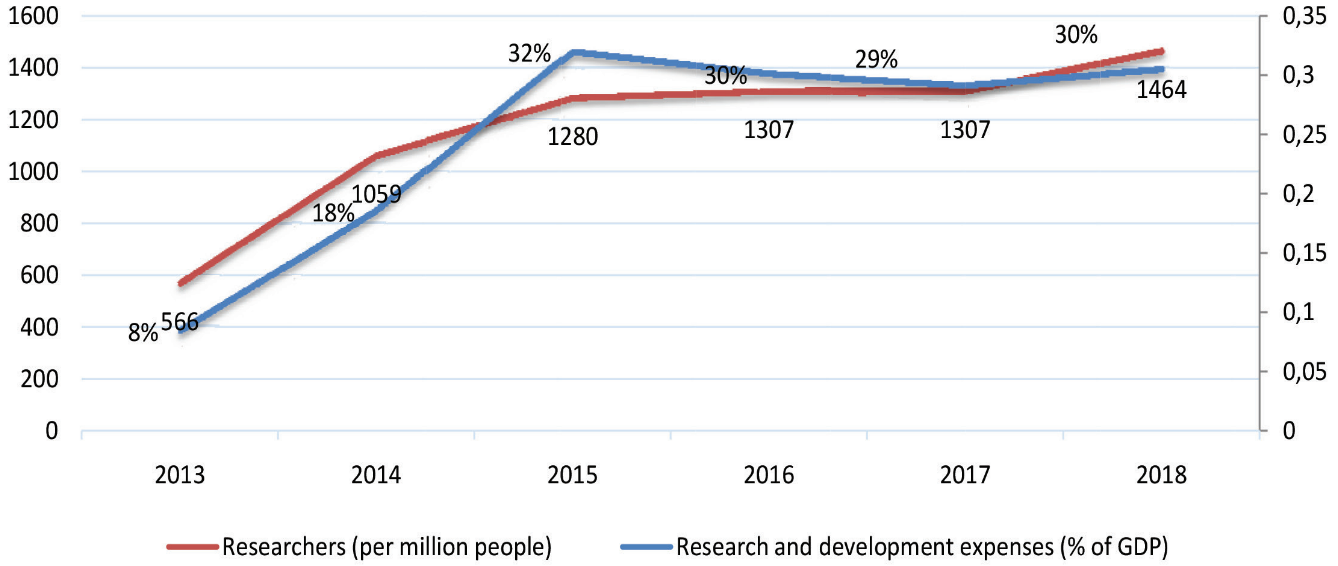
The second component, economic policy instruments, includes state subsidies, fiscal incentives, implementation of state programs, and so on. It covers research and development expenses (R&D), the number of researchers (figure 1), tax stimulus measures, credit, fiscal and monetary leverage, and implementation of measures to attract foreign direct investments. The state policy envisages the mobilization of factors in the initial stage of business, the introduction and absorption of new technologies, the creation of innovative infrastructure, the most common forms of which are: techno parks, business incubators, innovation-technological centers, training-business centers, etc. The part of the economic instruments also includes the ways to enhance knowledge, competence, and issues on funding and organizing the trainings and seminars.

The figure 1 shows a 5-year trend in research and development (R&D) expenses and the number of scientists involved in research. The table shows a growing trend.

The grants issued by the state to fund research, in particular the grant programs of the Rustaveli Foundation and the Georgia's Innovation and Technology Agency, are considered to be a determinant of the growing trend.

Based on increased spending by the state on scientific research and development, South Korea has been able to fund science for about 200% over 40 years, while research and development spending in relation to gross domestic product has increased by 35%. South Korea managed to form an innovative economics based on the support of a knowledge-based economy. They invested a considerable amount of money in the education system and the works of scientists, which put South Korea in the category of developed countries.

Figure 1. Research and development expenses and the number of researchers involved

Source: World Bank www.worldbank.org/

Private companies (commercialization) - State involvement in the implementation of subsidies to stimulate the use of innovation and technology. The state can mobilize the high-risk and long-term sources of funding needed to develop innovation. Unlike the state, private investors are driven by more short-term and speculative goals, which hinders the long-term development process required to create radical technologies. The success of innovation and growth of many companies is based on new technological knowledge, the initial capital and infrastructure of which are created by the state. This section also includes the transfer of knowledge from universities to the private sector.

The role of the state in forming the innovative economics in the context of institutional composition review

It is necessary to define the role of state institutions in the process of establishing the system of innovative economics and analyze the state institutions, on the basis of which we will identify the needs and problems of state institutions regarding to the formation of an innovative economics.

The formation of the innovative economics involves research institutes, universities, investors, institutions supporting innovative ecosystems, business incubators that enable entrepreneurs with innovative ideas to develop their own business ideas under the favorable conditions. The amount of funding for research and development is determined by the Parliament of Georgia during the review of the state budget.

The following ministries play an important role in forming the innovative economics policy:

Ministry of Education and Science of Georgia - is responsible for improving the "knowledge-based economy", one of the directions of the formation of an innovation economics. In particular, it involves the regulation of the research and development system. Also, the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia, established on the basis of the Ministry, promotes the development of science, technology and innovation system in the country.

Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia – the ministry is responsible for the formulation of social and economic development strategy and building innovation-based economy. The Georgia's Innovation and Technology Agency, under the Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, has been established to develop an innovation ecosystem. In addition, National Intellectual Property Center of Georgian "Sakpatenti" has been established on the basis of the Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, which defines the intellectual property policy.

Ministry of Environment and Natural Resources Protection of Georgia - the Ministry contributes to the formation of an innovative economics by transitioning to sustainable development.

The Ministry of Finance of Georgia – the ministry pays a significant attention to the tax incentives and state subsidies, when defining the budgeting and tax policy, in order to support the introduction of innovations in the production process.

Ministry of energy of Georgia - the function of the Ministry in the process of forming an innovative economics is revealed in the process of creating non-traditional energy resources, in particular renewable energy resources.

Positions in international rankings are an important indicator for assessing the current processes in the economic, social and political environment of the country. In order to determine the positioning of the main instruments of Georgia's innovative economy, we will review Georgia's positions in international rankings, on the bases of which several international indexes are reviewed below.

Global Innovation Index (GII), which assesses the innovation capacity of up to 131 countries and presents the latest global innovation trends, on the basis of Global innovation index data helps and give recommendations to the countries on creating the environment needed for innovation devel-

Table 3. Georgia in international rankings

Indicators (position of Georgia)	2019-2020
Global Innovation Index (GII)	63
Global Competitiveness Index (GCI)	66
Intellectual Property Rights Index	73

opment. Georgia is ranked 63rd position with 31.78 points (from 100). The global innovation index relies on two sub-indexes: the innovation input and innovation output, according to which Georgia ranks 54th with 43.89 points, in terms of innovation expenditures and 71st position with 19.66 points in terms of production.

Figure 2 clearly shows the innovation rate according to the data of the last ten years. According to the given ratings, the innovation index from 2014 to 2016 is almost growing, and from 2016 to 2020 a different trend is observed. Georgia had the highest rate in 2019, it was among the top 50 countries and ranked 48th position. The main indicators of Georgia's significant success are high-tech imports, while exports of Information and Communication Services (ICT) decreased, though, at the same time, the rating among the countries was increasing. The mentioned may be due to the slow pace of innovation development compared to other countries.

Global Competitiveness Index (GCI)

In contrast to the indexes discussed above, the Global Competitiveness Index (GCI) measures both conditions of public institutions, the stability of macroeconomic environment, and its level of technological readiness. This index is determined by the World Economic Forum. The ranking in the Global Competitiveness Index is based on publicly available (statistical) data (World Bank; International Monetary Fund, World Health Organization, etc.) and the results of surveys conducted by World Economic Forum executives. The specificity of the research lies in obtaining the data needed for the research through questionnaires from the business sector. The survey, based on the Global Competitiveness Index, covers 141 countries, with Georgia ranking 74th (61 total points) position. In 2018, a survey was conducted on 140 countries, where Georgia ranked 66th. Accordingly, the rating of Georgia, compared to the previous year, has deteriorated by 8 points in the Global Competitiveness Index.

An economy that is growing rapidly over time is considered competitive. It should be noted that in 2019, compared to 2018, the country has not shown positive progress in any direction.

Based on the global indexes discussed, we can identify the main problems in the formation of an innovative economics. Above mentioned indexes are calculated by different mechanisms. And in order to clearly present the situation in the country, we need to begin by describing the functions of existing institutional organizations.

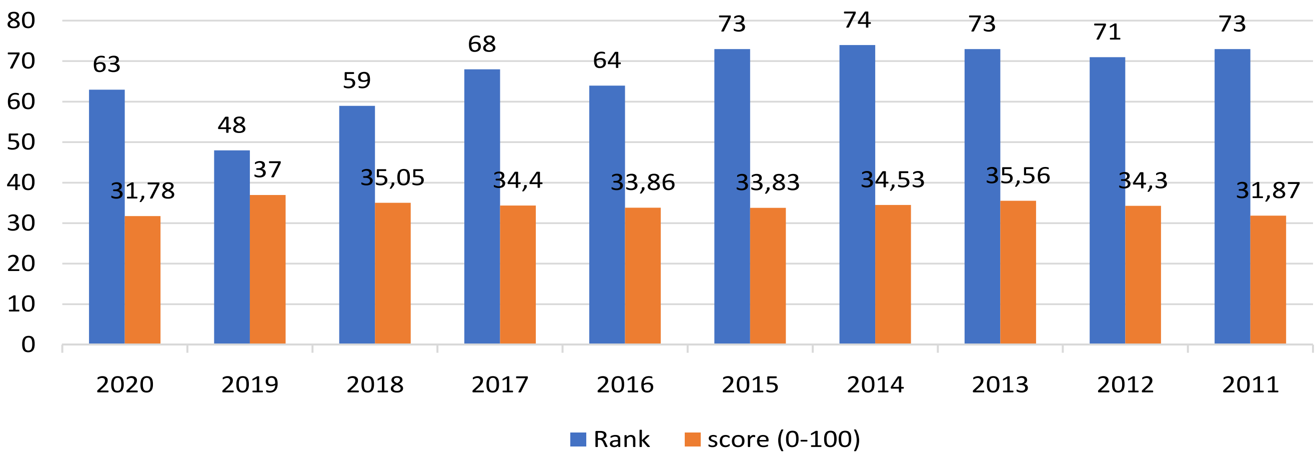
International Property Rights Index

The International Property Rights Index (IPRI) assesses the institutions that define property rights: the legal and political environment, physical property, and intellectual property rights. It is the only index in the world that fully measures intellectual and physical property rights. It covers 129 countries and provides information on property rights systems that affect 98 percent of the world's GDP and 94 percent of the world's population. This index also assesses the level of successful economy and building a just society. In addition, since 2020, the index will examine the close

Table 4. Georgia in the Global Innovation Index

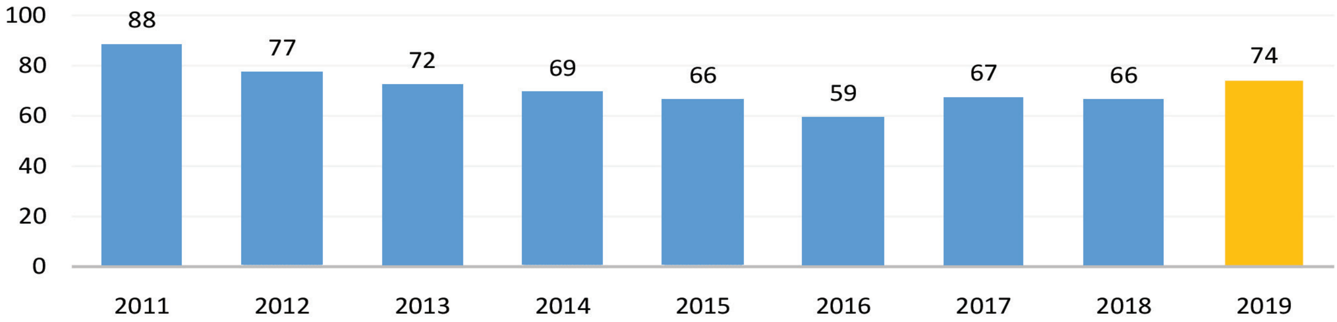
	Georgia in the Global Innovation Index. Rank.	Georgia in the Global Innovation Index. Score (0-100)	Innovation input. Rank.	Innovation input. Score (0-100)	Innovation output. Rank	Innovation output. Score (0-100)
2020	63	31.78	54	43.89	71	19,66

Figure 2. Georgia according to the Global Innovation Index 2011-2020

Source: https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator

Figure 3. Rating of Georgia in 2011-2019

Source: the reports of Global Innovation Index (2011-2019).

relationship between property rights and other economic and social indicators of well-being, including: gender equality, entrepreneurship, research and development, personality development, civic activism and access to information communications.

According to 2020 data, Georgia ranks 73rd out of 129 countries in the International Property Rights Index (IPRI), and in the region - (Eastern Europe and Central Asia) 14th out of 25 countries.

According to Figure 4, it is clear that Georgia's rating in the International Property Rights Index (IPRI) is increasing according to the data of the last ten years.

Accordingly, rating of Georgia in the International Property Rights Index (IPRI), from year to year, indicates a positive attitude towards the property rights regime and quality of life.

CONCLUSION

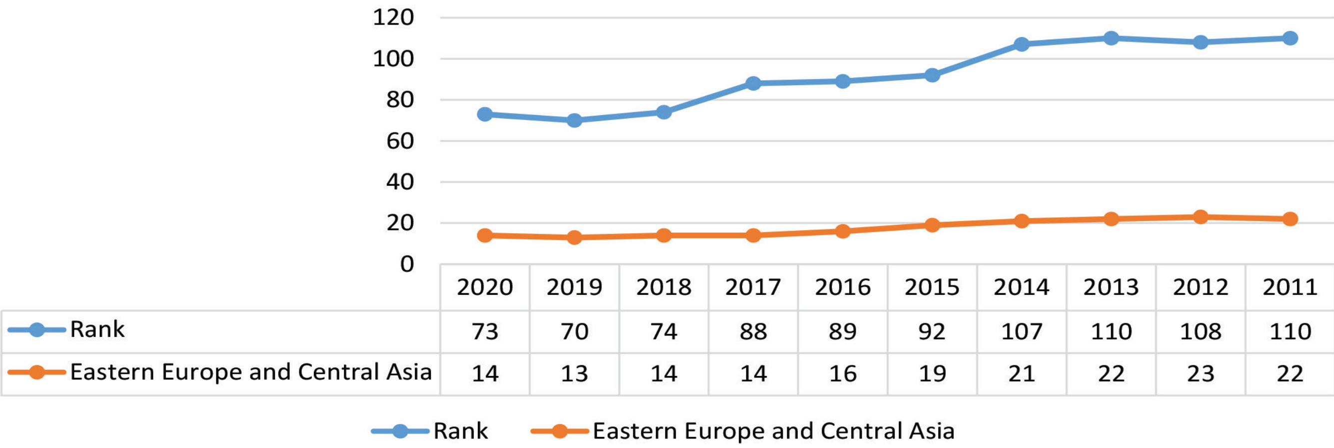
The active formation of innovation policies makes it possible to lay the groundwork for reform.

Innovative economics also implies high-tech development. Although, we think that unequivocal assertion that high technology is the main guarantee of economic development of the country is incorrect. In such a case, we consider the knowledge as a more important factor, because high technology may not create wealth and jobs, while the development of low technology and the use of local knowledge may lead to significant economic growth and improved prosperity. The use of high technology in all kinds of products, processes and services can be more important than its production.

The post-industrial era can be called a cognitive revolution, which today has taken the form of a knowledge economy. The current situation is characterized by very rapid scientific and technical development. Advances in science allow the use of a wide range of new methods and technologies in the field and activity that require new skills and new types of knowledge. More flexibility of higher education, politics and institutions are needed in order to take advantage of the innovative potential of such achievements and to lay the foundations for a so-called knowledge economy.

Although benefits are provided for innovative entrepreneurial structures within the framework of the operation of venture funds, techno parks and business incubators, their volume is not sufficient for the sustainable development of an innovative company. In this regard, it is necessary to involve higher education institutions in the development of innovations, they will assist economic entities and government agencies in solving problems by developing innovations. Resolving this issue is quite a difficult task and requires systematic work in which both the state as well as the academic and industrial sectors must be involved.

Figure 4. Rating of Georgia in 2011-2020

	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011
Rank	73	70	74	88	89	92	107	110	108	110
Eastern Europe and Central Asia	14	13	14	14	16	19	21	22	23	22

Source: https://www.internationalpropertyrightsindex.org/countries#compare-container

We believe that the absence of research institutes, scientific laboratories, business incubators, scientific teams and laboratories and the renewal of outdated material and technical bases of the former institutions of the academy are particularly important for Georgia. While the formation of a knowledge-based economy is the main basis for the development of an innovative economics. To ensure this, institutional and legal changes have begun in the country. Accordingly, it is important to prioritize increasing spending on education in relation to GDP.

Furthermore, in our opinion, the main factor in the formation of the country's innovative economics is human capital, which is formed on the basis of investments in education. Human capital formation is founded on the massive investments in education, healthcare, provision of information, which together ensure the growth and development of human creativity skills.

The general directions of the formation of an innovative economy in Georgia can be formulated as follows:

1. The importance of the interaction between business, the state and the academic sector for the formation of an innovative economics must be clearly understood. Innovation policies and strategies also need to be developed. In particular, to establish a coordinating agency that will facilitate the development of innovation policies necessary for the formation of an innovative economics, which will clearly describe the strategy for the implementation of innovation policies. it will be a public policy document, the implementation of which will be entrusted to the relevant public institutions;
2. Gradual implementation of effective measures for the integration of the Georgian science and education system into the Common European Space and the development of cooperation in the field of research activities with the friend countries of the region;
3. The trend developed in the modern world taken into account by the state;
4. Development of innovative infrastructure, which includes the creation of business incubators, provision of workspace and technology transfer center for the institutes of innovative activities, evaluation of the commercial potential of innovation, as well as the establishment of mechanisms to facilitate the dissemination of technologies;
5. Formation and development of research-based innovation system. At this stage, expenditures on the development of scientific research do not reach 1% of GDP. More support is needed in this direction from the state;
6. Protection of intellectual property and improvement of the related legislative and institutional framework.

Thus, in the light of foregoing, the formation of an innovation system together with theoretical research is possible on the basis of effective management of the processes of forming the innovative economics by the state.

REFERENCES:

Abesadze, R. (2016). Innovations - a key factor in economic development. The Collection of the International Scientific-Practical Conference Materials: *Current Problems in the Economics and Development of Economic Science.* Tbilisi, TSU, Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics.

Bakhtadze, L., & Danelia, S. (2019). The Major Determinants of Innovative Environment Formation in Georgia. Economic Alternatives, *University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria.* 2, 243-249.

Bedianishvili, G. (2017). Formation of Knowledge Economy and Innovative Entrepreneurship Policy: Institutional Aspects. *Globalization and Business.* 3, 10-16.

Danelia, S. (2020). The Importance of Knowledge-Based Economy Index in Georgia. *Journal of Economics*. 6-9, 54-68.

Freeman, C. (1995). The National Innovation Systems in historical perspective. *Cambridge Journal of Economics,* 19(1), 22-33.

Freeman, C. (2002). Continental, national and sub-national innovation systems complementarity and economic growth. *Research Policy*. 31, 191-211.

Freeman, C. (2008). Innovation and long cycles of economic development', Edward Elgar Publishing. 19(1), 5-29.

Gaganidze, G. (2016). Export potential and competitive advantage. BESSH, 77(6), 12.

Gvelesiani, R. (2014). The main reasons for distancing from the reality of the concept of economic policy and the possibilities of their elimination. *Economics and Business.* 9(3), 11-24.

Lundvall, A. (2007). National Innovation Systems. Analytical Concept and Development Tool. *Industry & Innovation*. 14, 95-119.

Nelson, R. (1993). *National Innovation Systems: A Comparative Study.* Oxford: Oxford University Press;

OECD (1997). *National Innovation Systems*. Paris: OECD.

Papava, V. (2018). Downward and backward growth - the experience of EU post-communist countries and Georgia.

Pavitt, K. (1984). Sectoral patterns of technical change: Towards a taxonomy', Research Policy. 13, 343-373.

Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper and Brothers.

Silagadze, A. (2013). Modern Economic Aspects of Georgia. *Business-Injectioning*. 4, 143-149.

Solow, R. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Functions. *Review of Economics and Statistics*. 39, 312-320.

JEL Classification: H71, H72. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.006

INCREASING TRANSPARENCY AND PUBLICITY OF UKRAINIAN LOCAL BUDGETS

LIUDMYLA DEMYDENKO

PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
ipr.demydenko@gmail.com

YULIIA NAKONECHNA

PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
tematika@ukr.net

NATALIIA MIEDVIEDKOVA

PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
nsmedvedkova@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of directions for increasing transparency and publicity of local budgets. The study substantiates the need to improve the practice of using tools for increasing transparency and publicity, taking into account international experience, as well as identifies ways to increase the efficiency of using these tools in order to ensure the socio-economic development of regions. The results of the study allow authors to develop directions for improving transparency and publicity of Ukrainian local budgets, which will help increase the efficiency of budgetary resources and the quality of public services.

KEYWORDS: LOCAL BUDGETS, TRANSPARENCY, OPENNESS, PARTICIPATORY BUDGET, GENDER-ORIENTED BUDGET.

For citation: Demydenko, L., Nakonechna, Y., & Miedviedkova, N. (2021). Increasing Transparency and Publicity of Ukrainian Local Budgets. *Globalization and Business.* 12, 52-56. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.006

FORMULATION OF THE PROBLEM

In modern conditions, transparency and openness of the public administration system is a characteristic feature of countries with a democratic system. Thanks to transparency and openness, a dialogue is carried out between the local self-government body and citizens, which increases the degree of citizens' confidence in the authorities, the quality of the provision of public services and the level of efficiency in managing the budget process. In addition, an open and transparent policy is one of the conditions for cooperation with international financial organizations and increases the investment attractiveness of the country.

In 2019, the Open Budget Index of Ukraine increased by 9 positions and reached 63 out of 100. At the same time, despite the positive dynamics, the country has something to strive for and study the practices of other countries: foremost, neighboring countries, where Romania and Slovenia occupy 64th and 68th place, respectively, as well as developed countries, where Germany and Great Britain occupy 69th and 70th place, respectively (Open Budget Survey, 2019).

Analysis of recent studies and publications and highlighting a part of the previously unsolved problem. Many domestic and foreign scientists are engaged in solving the problems of increasing the publicity and transparency of local budgets. Theoretical and practical aspects of publicity and transparency of local budgets occupy an important place in the research of such domestic scientists as L. Demydenko and Y. Nakonechna (2016), M. Lyvdar, N. Yaroshevych, I. Kondrat (2018), Yuriy S. and Kaspruk A. (2020), Nechyporenko A., Moroz L. and Panchenko I. (2021) and others.

Scholars Yuriy S. and Kaspruk A. investigated the theoretical foundations of a transparent budget process, namely, budget transparency and publicity as principles of organizing the budget system and participatory budgeting, which are effective means of public participation in the budget process.

Researches L. Demydenko and Y. Nakonechna studied the procedure for publishing budget documents that affect the country's rating according to the budget transparency index.

Scientists Lyvdar M., Yaroshevych N. and Kondrat I. analyzed the best practices of local self-government in the field of transparency and public involvement in the budget process, identified their advantages and disadvantages, and also suggested ways to improve the involvement of citizens in the budget process. A group of researchers Nechyporenko A., Moroz L. and Panchenko I. analyzed the level of openness of the budget process in Ukraine in modern conditions of development and identified problematic aspects and shortcomings that impede publicity and transparency of the budget process in the country.

At the same time, the crisis phenomena in the economy, politics and public relations led to a decrease in the effectiveness of the use of budgetary resources by local governments, which, in turn, does not allow obtaining the desired indicators of socio-economic development. This situation actualizes the need to study the publicity and transparency of local budgets in order to increase the efficiency of resource allocation and improve the quality-of-service delivery, and also contributes to the fight against fraud and reduction of the level of corruption at the local level. Thus, **the purpose of the article** is to deepen the theoretical aspects of ensuring publicity and transparency of local budgets and substantiate practical recommendations for their improvement.

Presentation of the main material

The key components of the budget system are the principles of the budgetary structure, in particular the principle of publicity and transparency and the principle of subsidiarity, where the first principle provides for informing the public about the budgetary process at the local level, as well as control over the execution of budgets. And according to the second one – the principle of subsidiarity, which is a key principle of European democracy, budgetary services should be close to the direct consumer (Zubenko, 2017).

The most successful examples of ensuring transparency of local budgets are the projects E-Data, ProZorro and DoZorro. E-Data is the official government information portal on the Internet that provides public information on the use of public funds and implements the idea of a "Transparent Budget", which allows, among other things, to reduce the level of fraud and corruption, increase the efficiency of the use of budget funds and Ukraine's international rating Open Budget Index.

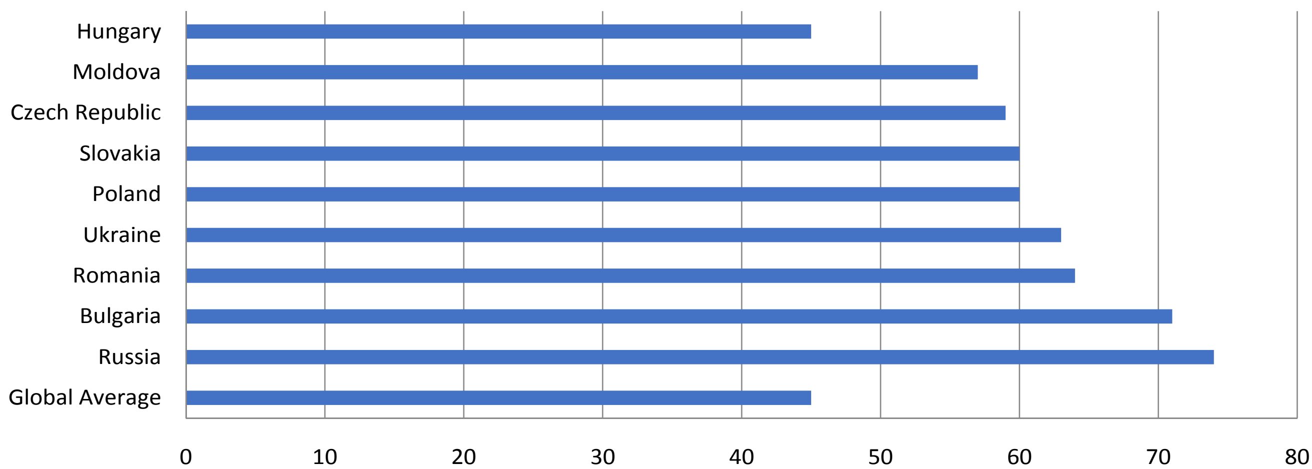
ProZorro is an electronic government procurement system that uses commercial online platforms to register and connect users and organizers. After the launch of the Prozorro system, a lot of tools and services appeared in Ukraine that help to analyze and monitor purchases and their participants.

DoZorro Monitoring Portal is an online tool created to facilitate the monitoring and analysis of public procurement on the ProZorro Portal. To date, DoZorro-community includes 25 public organizations that have identified violations in 10 thousand purchases. It is important to note that the DOZORRO project development team has developed free training that will help to learn how to analyze purchases in the BI Prozorro public module. Participation in such training is useful both for beginners in procurement analytics and customers and participants (PROZORRO, 2021).

One rating that uses criteria to assess public access to central government budget information is the Open Budget Survey. It assesses public access to information on how the central government collects and spends public resources. It provides an assessment of the availability, timeliness and completeness of 8 key budget documents using 109 equivalent indicators and scores for each country on a scale from 0 to 100.

In 2019, Ukraine's Open Budget Index reached 63 out of 100, which is above the global average of 45. An Openness Index of 61 and above indicates that the country is likely to publish enough material to support meaningful public debate on the budget. This is a significant result in comparison with other countries (Poland - 60, Slovakia - 60, Czech Republic - 59, Moldova - 57, Hungary - 45) (fig.1) (Open Budget Survey, 2019).

Fig.1. Transparency in Ukraine compared to other countries

Source: Open Budget Survey 2019

Significant steps towards increasing the openness of the budget in Ukraine have already been made. The most successful examples are E-Data, ProZorro and DoZorro projects. E-Data is the official government information portal on the Internet, which implements the idea of "Transparent Budget". The creation of the "Transparent Budget" system makes it possible to increase the efficiency of the use of budgetary funds and the international rating of Ukraine according to the Open Budget Index.

But transparency alone is not enough to improve public finance governance. Public participation in budgeting and local finance is essential for the positive outcomes associated with greater budget transparency. *Participatory budgeting* is one of the forms of democracy at the local level that provides a systematic approach to involving citizens in the process of making budget decisions for a particular territorial community. Thanks to participatory budgeting, citizens are empowered to make decisions about where to spend some of their public resources.

Today, one of the best ways to manage public funds is participatory budgeting, which is the most effective instrument among all instruments of democracy. Thus, participatory budgeting as a mechanism for the direct participation of citizens in decision-making on the use of public budgets is a globally recognized effective practice of participatory governance.

Since 2015, in Ukraine, participatory budgeting has been increasing not only in terms of the number of local self-government bodies, but also in terms of the total amount allocated for the implementation of the ideas of residents (Shokalo, 2020).

The Open Budget Review also assesses the opportunities for the public to participate at different stages of the budget process. According to Public Participation Index, Ukraine has a public participation score of 33 (out of 100). This is a significant breakthrough in comparison with other countries, where Bulgaria ranks 26th, Poland - 24th, and the Czech Republic and Slovakia – 11th (fig.2) (Open Budget Survey, 2019).

Since 2015, in Ukraine, participatory budgeting has been increasing not only in terms of the number of local self-government bodies, but also in terms of the total amount allocated for the implementation of the ideas of residents. During 2019-2020 most of the projects of citizens have already been implemented by such cities as Kramatorsk, Kiev, Dnipro, Ternopil, Chernivtsi and Khmelnitsky.

The victory of the draft public budget is significantly influenced by the support of city residents and voting for it. In turn, citizens should be well informed and involved in the voting process for it. During 2019-2020, there is a positive trend towards an increase in the share of citizens involved in the formation of participatory budgeting in most cities (Shokalo, 2020).

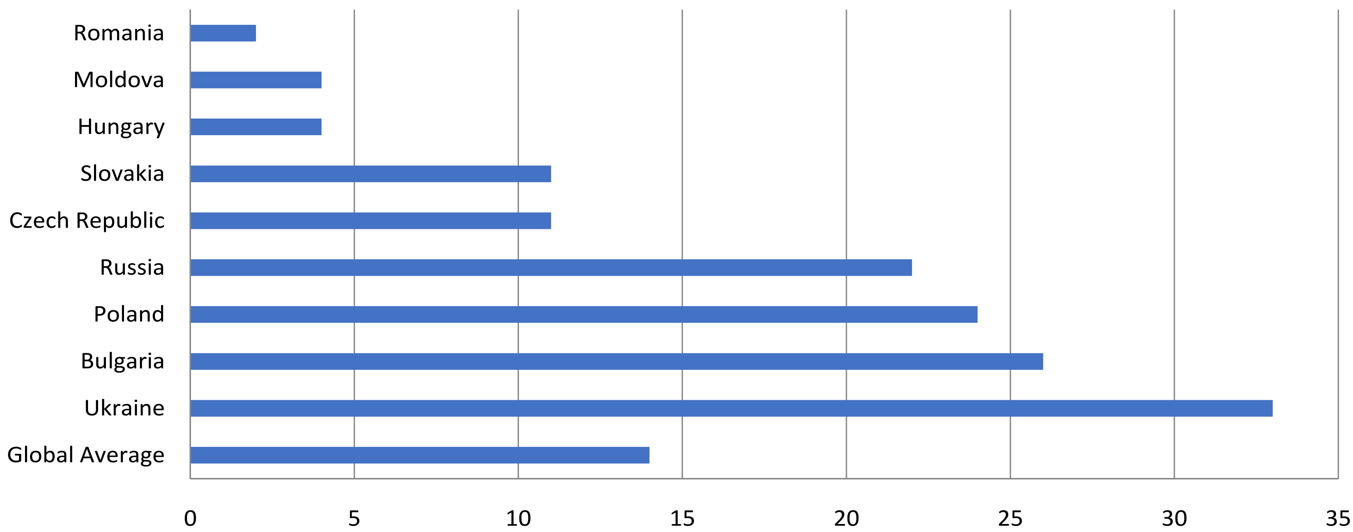
The international practice of participatory budgeting shows that active actions by non-governmental organizations and other public associations, constant public control, which in turn requires direct public participation at every stage of managing the participation budget, plays an important role. In doing so, it is important to consider the following:

Firstly, local self-government bodies should not "overlap" with the public budget the items of expenditures that must be financed by them. Thus, the draft budget should not relate to the direct responsibilities of local self-government bodies, but should take into account the ideas of citizens for the development of the city;

Secondly, local governments should implement projects on time, and not "freeze" them and postpone them "for later", because in the event of a "freeze" of the project, difficulties arise in resuming the organization of the voting process for the continuation of this project and its victory, as well as proving this project to its logical conclusion.

Gender-based budgeting (GBB) in Ukraine is funded by the Government of the Kingdom of Sweden through the Swedish International Development Agency (SIDA) to provide advisory support to the Ministry of Finance. The project "Gender Budgeting in Ukraine" began its work in Ukraine in

Fig.2. Public participation in Ukraine compared to other countries

Source: Open Budget Survey 2019

2013 and today is the largest in the world in the implementation of a gender-oriented approach in the budget process. A systematic approach to the use of GBB combines the financial and social aspects of the budget, and also helps to reduce gender gaps in Ukraine.

During 2015-2019, in all regions (except for Luhansk and Donetsk) and Kiev, working groups were created by order of the heads of the Regional State Administration, which carry out a number of measures to introduce GBB in their regions:

- conduct a gender analysis of programs financed from local budgets;
- develop recommendations and proposals on the inclusion of gender aspects in regulatory legal acts;
- carry out various events to disseminate knowledge about a gender-sensitive approach among other participants in the budget process.

During 2015-2019, 103 budget programs were analyzed in the field of education and science, health care, social protection and social security, culture and art, youth policy and physical culture and sports.

It is important to note that the Ukrainian experience of implementing and applying a gender approach in the budget process is of interest to the world: in 2019, a GIZ study tour was held for representatives of the countries of Armenia, Georgia and Azerbaijan (Ministry of Finance of Ukraine, 2020).

Noteworthy is the evaluation of the Gender Budgeting in Ukraine Project (2013 - 2020) and the evaluation report presented by Nordic Consulting Group (Stockholm, October 19, 2021). The purpose of the assessment was to provide the Embassy and its partners with materials for future discussions on preparing further support for gender budgeting reform in Ukraine, as well as to facilitate programmatic activities in the context of Sweden’s next strategy for cooperation with Eastern European countries in reform for 2021-2027.

Despite the introduction and dissemination of the practice of participatory and gender-based budgeting, there are practices that are overlooked by many studies. The fact is that these practices require considerable resources (time and money for the introduction of new technologies and training of workers), therefore they are not used or have a low level of implementation in countries. These practices are as follows:

1. Public audit of the budget (participatory audit), which allows citizens to fully exercise control over their expenditures. Such an audit brings together civil organizations, citizens and the Commission’s auditors with one audit team. Its goal is to strengthen citizen participation in the public audit process in order to increase transparency and efficiency in the use of public resources. It is being implemented in such Asian countries (in particular, Cambodia and the Philippines), where its use made it possible to involve citizens in control over the use of funds, cooperation between regulatory bodies and citizens, as well as an increase in the financial discipline of authorities. At the same time, the need for special knowledge and a significant part of free time do not make it possible to use this tool in Ukraine (Golinsky & Matvienko, 2017);

2. The visualization system “Open Budget” is a simple, convenient and understandable format for presenting budget information. On the only portal in the form of infographics, a citizen can get acquainted with the main budget indicators of his/her city or region, download the necessary documents, etc. The Open Budget system is a set of 9 interactive modules with the help of which a citizen can understand how the city government accumulates, distributes and uses city budget funds (Interactive visualization system “Open budget”, 2020);

3. Tools for disclosing costs, including per-object disclosure of costs and various techniques for visualizing costs in real time. The purpose of these projects is to inform the public about budget spending, as well as the possibility of visual control by citizens.

The practice of object-by-object disclosure of costs requires additional time to update information. It is borrowed from the experience of Poland, and this practice is currently being disseminated and used in the Lviv and Rivne regions on the initiative of experts from the public environment and deputies. It provides for the weekly publication of information on the receipt of funds in the budget by source and by object;

And the technique of visualizing expenditures in real time (in particular, mapping) involves the automatic mapping of both planned and actual indicators of expenditures of the development budget of an administrative-territorial unit. Their purpose is to enable citizens to visually control their expenses: repairing houses and infrastructure, capital construction, landscaping and purchasing equipment in socially significant facilities. This practice is borrowed from the experience of Poland and is spreading in the cities of Ukraine (Golinsky & Matvienko, 2017);

4. Online budget consulting tools, which are used to better understand the priorities of city residents in its development and contribute to the efficient allocation of funds and improve the provision of services and services. In addition, this tool ensures the formation of partnerships between the authorities and citizens, where citizens can influence the adoption of decisions that are important for the city, and local governments can receive support for their actions.

This tool is actively used in cities of the UK, which allows to attract potentially active and knowledgeable citizens who do not have time for meetings. In particular, the portals “Be Heard”, “Birmingham says”, “Our budget is based on what you said” and “Your city your say”, through which city residents will be able to communicate their views and proposals for the development of the city, in particular, the distribution of the budget funds for construction, waste processing or social services (Consultation Hub; Manchester city council). The disadvantage of using this tool is the need to attract a permanent online consultant, as well as the cost of additional technical development of the online consulting platform.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH IN THIS DIRECTION

The process of reforming local finance in accordance with European requirements allows not only to improve the indicators of transparency, efficiency and control in the local finance management system, but also to raise the country's international ratings and create competitive advantages in attracting foreign investment.

The advantages of introducing the considered instruments are as follows: firstly, they allow everyone to control the budget process and budget execution; secondly, they contribute to a more efficient use of budgetary funds; thirdly, they reduce the likelihood of fraud and corruption at all stages of the budget process; finally, improving the international rating of Ukraine according to the Open Budget Index.

REFERENCES:

Budgeting process vs. citizen participation: the realities of public budgets in Ukrainian cities (2020). https://centreua.org/mistsevi-vibori-2020/byudzhetnij-proces-vs-uchast-gromadyan-realiyi-gromadskih-byudzhetiv-u-mistah-ukrayini/

Consultation Hub (2021, 8 November). https://www.birminghambeheard.org.uk/

Demydenko, L., & Nakonechna, Y. (2016). Openness and transparency of State and Local Budgets in Ukraine. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*. 187, 20–27.

DOZORRO launched free BI PROZORRO trainings (2021, 24 October). https://infobox.prozorro.org/articles/dozorro-zapustiv-bezkoshtovni-trenuvannya-z-bi-prozorro

Gender-oriented budgeting at the local level (2021). https://mof.gov.ua/uk/283-genderno-oriientovane_biudzhetuvannia_na_mistsevomu_rivni

Interactive visualization system "Open budget" (2015, 11 May). https://eidos.org.ua/interaktyvna-systema-vizualizatsiji-vidkrytyj-byudzhet/

Lyvdar, M.V., Yaroshevych, N.B., & Kondrat, I.U. (2018). Transparency of the budget and public involvement in the budget process at the local level. Economy and Society, 17, 562-567. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-83

Manchester city council. URL: http://www.manchester.gov.uk/info/500326/budget_201720/7407/how_we_ve_created_these_proposals

Methodology for assessing the transparency of local budgets (2017). Ed. by Golinsky, O.V., Matvienko, A.O. K. Eastern Fund. Europe.

Nechyporenko, A.V., Moroz, L.O., & Panchenko, I.V. (2021). Publicity and transparency of the budgetary process in Ukraine. Collection of scientific papers of the University of State Fiscal Service of Ukraine, 1, 186–198.

Open Budget Survey (2019). https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2019/ukraine

Yuriy, S. & Kaspruk, A. (2020). Transparency of budget process as ensuring the efficiency of budgetary reform. Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic sciences, 1-2, 182-190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2020_1-2_17

Zubenko, V.V. (2017) Suchasna biudzhetna systema: pravyla ta protsedury. K.: IBSED. (in Ukrainian).

JEL Classification: B30, O47, P16. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.007

MODERN ASPECTS OF CONVERGENCE THEORY

JEMAL KHARITONASHVILI

PhD in Economics, Associate Professor

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

jemal.kharitonashvili@tsu.ge

Abstract. In the 50s and 60s of the twentieth century, when a proper parity was established in the economic rivalry between the capitalist and socialist systems, the economists and sociologists in the bourgeois reformist current formulated the theory of convergence ("convergence" comes from Latin *convergere* - from con- 'together' + *vergere* - 'incline'). Convergence implies to merge, to bring two different socio-economic systems (capitalism and communism) together and to create a common techno-industrial system. Convergence involves similarity and integration of some characteristic features of different social and political systems and their structures, which gradually become similar and by means of interrelationship, cooperation and mutual understanding overcome the obstacles and acquire common character and become especially active in the conditions of scientific and technical development, internationalization and globalization until they create a new type, mixed, i.e. hybrid society, which includes the positive features of both capitalism and socialism. The global problems common to all mankind must be solved according to the above said.

KEYWORDS: CONVERGENCE, SYNTHESIS, PLURALISM, MERITOCRACY.

For citation: Kharitonashvili, J., (2021). Modern Aspects of Convergence Theory. *Globalization and Business.* 12, 57-60. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.007

JEL Classification: B30, O47, P16. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.007

კონვერგენციის თეორიის თანამედროვე ასპექტები

ჯემალ ხარიტონაშვილი
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
jemal.kharitonashvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: კონვერგენცია, სინთეზი, პლურალიზმი, მერიტოკრატია.

ციტირებისთვის: ხარიტონაშვილი, ჯ., (2021). კონვერგენციის თეორიის თანამედროვე ასპექტები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 57-60. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.007

შესავალი

ისტორიულ ჭრილში კონვერგენციული საზოგადოების კონტურები შეიძლება მოვიძიოთ ცნობილი ფრანგი მოაზროვნის კლოდ ანრი დე რევრუა სენ-სიმონის პროექტში. აქ, მხედველობაში უნდა მივიღოთ თეზისი: „რა სიტუაციაში წარმოიშვა ესა თუ ის მოვლენა, აზრი, თეორია, რა ეტაპები განვლო თავის განვითარებაში და როგორ წარმოჩინდება ის დღევანდელ სამყაროში".

ა. სენ-სიმონი ფიქრობდა, რომ მისი დროის საზოგადოებრივ სისტემას მეტისმეტად ბევრი ნაკლი ჰქონდა და საჭირო იყო მისი შეცვლა ინდუსტრიული სისტემით, რომელსაც ინდივიდუალიზმსა და კაპიტალიზმთან აპირისპირებდა. სენ-სიმონის მიხედვით, ინდივიდუალიზმი, ეკონომიკური თავისუფლება ერთს განადიდებს, უმდიდრეს კაცად ხდის, ხოლო სხვებს აღატაკებს. სენ-სიმონის თქმით, ინდუსტრიულ საზოგადოებაში ცალკეული პირების თვითნებობა, ეგოისტების ბატონობა არ იქნება და ადამიანები თავიანთი პირადი შესაძლებლობებითა და შრომით შეფასდებიან. მისი მიზანია საზოგადოების ყველა წევრი, თავისი წვლილის შესაბამისად, რაც შეიძლება მეტი სიკეთით უზრუნველყოს. ასეთ საზოგადოებაში ადამიანის პირადი და საზოგადოებრივი ინტერესები მუდამ თანხმობაში იქნება. ა. სენ-სიმონი თვლიდა, რომ საკუთრების ინსტიტუტი საზოგადოებრივი შენობის საფუძველია. ა. სენ-სიმონის საზოგადოება კერძო საკუთრებას ინარჩუნებს საზოგადოებრივი საკუთრების გვერდით (Saint-Simon, 1948). საზოგადოების კლასობრივი წყობაც რჩება, რამდენადაც მის იდეალურ საზოგადოებაში არსებობენ მეწარმეები და მუშები, არსებობს მეწარმის მოგებაც. ა. სენ-სიმონის სამრეწველო სისტემა სახელმწიფო კაპიტალიზმს წააგავს. მის პროექტში კაპიტალისტური წყობილებისათვის დამახასიათებელი ატრიბუტები სოციალისტურ პრინციპებთანაა გადახლართული. ა. სენ-სიმონი, თანამედროვე ტერმინით რომ ვთქვათ, ფაქტობრივად, კონვერგენტულ სისტემას გვთავაზობდა. ასეთი სისტემა დღეს არსებობს. რადგან ა. სენ-სიმონის ინდუსტრიული საზოგადოების პროექტი პრაქტიკულად რეალიზებულია (ჩინეთში, სკანდინავიის ქვეყნებში), ამიტომ მის პროექტს უტოპიურის (განუხორციელებელი) ნაცვლად ჰუმანისტური შეიძლება ვუწოდოთ (Kharitonashvili, 1980).

მასალები და მეთოდები

კონვერგენციის იდეა ჯერ კიდევ მეოცე საუკუნის 50-იან წლებში გაჩნდა და ფართოდ გავრცელდა თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის გავრცელებასთან ერთად. მეოცე საუკუნის შუახანებში, ორი სისტემის კონვერგენციის მთავარი თეორეტიკოსები იყვნენ სოციოლოგები, ეკონომისტები და ისტორიკოსები: ჯ. მიდი, დ. რისმენი, ჯ. ადამსი, რ. არონი, ჟ. ფურასტიე, ა. ლალეფი, ა. ბაკინგემი, ფ. პერუ, პ. სოროკინი, უ. როსტოუ, დ. ბელი, ა. ტურენი, ი. ტინბერგენი, ჯ. ჰელბრეითი, ე. შილა, ჯ. ბერნჰემი, პ. სამუელსონი, ზ. ბჟეზინსკი და სხვ. კონვეერგენცია მუშავდებოდა ცნობილი „რომის კლუბის" წარმომადგენლების მიერ. ისინი გამოდიან იმ მოსაზრებიდან, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის განვითარება, საზოგადოების ცხოვრების სფეროების ინტერნაციონალიზაცია, რომელიც ობიექტური რეალობაა და რომელმაც ეროვნული საზღვრები არ იცის. ისინი კაპიტალისტური და სოციალისტური სისტემების დაახლოების გადამწყვეტ ფაქტორად ტექნიკურ პროგრესსა და მსხვილი წარმოების ზრდას მიიჩნევდნენ. მათი მტკიცებით, კაპიტალიზმის დროს სახელმწიფოს როლი ძლიერდება, სოციალიზმის დროს კი მცირდება. კაპიტალისტურ და კომუნისტურ ქვეყნებში განხორციელებული ეკონომიკური რეფორმები ცენტრალიზებული გეგმიანი საწყისებიდან საბაზრო ურთიერთობისკენ დაბრუნებას მოასწავებდა.

ა. ბაკინგემი ამოდიოდა იქიდან, რომ განსხვავება ინდუსტრიულ სისტემებს შორის, იქნება კაპიტალისტური თუ სოციალისტური, სუფთად რაოდენობრივს წარმოადგენს. ზოგიერთ ქვეყანაში სახელმწიფოს როლი მეტია, სხვებში ნაკლები. პ. სამუელსონი თვლიდა, რომ კაპიტალიზმი და სოციალიზმი უდაოდ პროგრესული საზოგადოებებია რამდენადაც ორივე მთგანი ისწრაფვის ინდივიდების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილები– საკენ და ამისთვის ცდილობს წარმოების რაციონალურ ორგანიზაციას (Skvorcov, 1974).

ჯ. ჰელბრეითი წერდა, რომ დაგეგმვა საჭიროა კაპიტალისტური მეურნეობის პირობებშიც, თუმცა განსხვავებული ხასიათს უფრო რაციონალური შინაარსის. ჯ. ჰელბრეითი ეკონომიკურ განვითარებას განიხილავს როგორც ტექნიკაში ცვლილებას, აიგივებს მეცნიერებასა და ტექნიკაში რევოლუციასთან (Galbraith, 1971). დ. ბელი აღნიშნავს, რომ კაპიტალისტურ საზოგადოებაში მიმდინარეობს სოციალიზაციის პროცესი. საზოგადოებაში, მმართველობაში ნიჭიერი ადამიანები მოვლენ. მოსალოდნელია საზოგადოებაში თანდათან მოხდეს მასშტაბური ტრანსფორმაცია. წარსულს ჩაბარდება დიქტატურა და ტოტალური რეჟიმები. ადამიანებისთვის მნიშვნელოვანი გახდება მომავალი და მასზე ზრუნვა. წინ წამოიწევს ეკოლოგიური საკითხები, მნიშვნელოვან ცვლილებას განიცდის განათლება. წინა პლანზე წამოიწევს თეორიული ცოდნის, როგორც სიახლის დანერგვისა და პოლიტიკის ფორმულირების საფუძვლის წამყვანი როლი. საზოგადოებას მართავს მერიტოკრატია. მერიტოკრატია გულისხმობს საზოგადოების მართვას ყველაზე ნიჭიერების მიერ (Bell, 1973).

კონვერგენციის თეორიის დამცველები ყურადღებას აქცევდნენ სოციალური დაგეგმვისა და კაპიტალისტური რეგულირების შევსებასა და ურთიერთშერწყმას. კონვერგენციის თეორეტიკოსები საჭიროდ მიიჩნევდნენ ცენტრალიზებული დაგეგმვიდან ინდიკატორულ დაგეგმვაზე გადასვლას. დაგეგმვის ასეთი ტიპი დღესდღეობით მოქმედებს საფრანგეთში, ჩინეთში, სამხრეთ კორეაში და სხვაგან. კონვერგენციის როლი იზრდება თანამედროვე პერიოდში, როდესაც ლაპარაკობენ კაპიტალიზმის გადაფასების შესახებ.

მეოცე საუკუნის 70–იან წლეებში კონვერგენციის თეორიამ შემდგომი განვითარება ჰპოვა ზ. ბჟეზინსკის, რ. ჰასტინგინის, კ. მენერტისა და სხვ. შრომებში. წარმოიშვა იდეა ე. წ. ნეგატიური კონვერგენციის შესახებ. მათი მტკიცებით, დაპირისპირებული სოციალ–პოლიტიკური სისტემები ერთმანეთისაგან უპირატესად უარყოფითს და არა დადებითს იღებენ და თანამედროვე ცივილიზაცია, როგორც ერთი მთლიანობა, კრზისისკენ მიჰყავთ (რ. ჰეილბრონერი, ჰ. მარკუზე, ი. ჰაბერმანი და სხვ.).

ყოფილ სსრკ–ში კონვერგენციას პროპაგანდას უწევდა და მასზე მუშაობდა აკადემიკოსი ა. სახაროვი, (Kodua et al., 2004).

დღეისათვის, სოციალისტური სისტემის მარცხი დღის წესრიგიდან არ ხსნის კონვერგენციის საკითხს, თუმცა კი სერიოზულად ცვლის მის შინაარსს და წინა პლანზე ახალ ტენდენციებსა და ასპექტებს აყენებს.

დასკვნა

დროება იცვლება. თვით კაპიტალიზმის ბაირახტარ– ჯორჯ სოროსსაც კი აღარ მოსწონს კაპიტალიზმი. ჯ. სოროსი მიუთითებს: „ახლა უკვე ვშიშობ, რომ Laisser Faire–ის ტიპის კაპიტალიზმისა და საბაზრო ფასეულობების ცხოვრების ყველა სფეროში გავრცელება დიდ საფრთხეს უქმნის ჩვენს ღია, დემოკრატიულ საზოგადოებას. ღია საზოგადოების მთავარი მტერი, ჩემი აზრით, კომუნიზმი კი აღარ არის, არამედ კაპიტალიზმია (Soros, 1997). კაპიტალიზმი ასევე აღარ მოსწონს მსხვილ მილიარდერ უორენ ბაფეტსაც. უინსტონ ჩერჩილს არ მოსწონდა დემოკრატია. აშშ–ის სახელმწიფო მდივანი (1973-1977 წ.წ.), ნობელიანტი ჰენრი კისინჯერი წერდა: „მე იმედგაცრუებული ვარ. კაპიტლიზმის იდეამ ვერ გაამართლა.

ასეთ სიტუაციაში აქტუალი ხდება მსჯელობა საზოგადოებრივი ურთიერთობების ალტერნატიულ მოდელზე. ასეთად, შეიძლება წარმოვადგინოთ კონვერგენციული საზოგადოება. თანამედროვეობის პრიზმაში კონვერგენციულ საზოგადოებად უნდა მოვისაზროთ მრავალწყობიანი, მრავალსაკუთრებიანი, მრავალინტერესიანი, პლურალისტული საზოგადოება.

ახალი საზოგადოების ძიებაში ჩემი აზრით, დღესდღეობით საუკეთესო მაგალითია ჩინეთის საზოგადოება. ზოგიერთებს შეიძლება არ მოსწონდეთ, მაგრამ მთლიანი სამამულო პროდუქტის (Papava & Silagadze, 2019) მოცულობით ჩინეთი დღეს მსოფლიოში მეორე ადგილზეა აშშ–ის შემდეგ. ჩინეთში ინტერესებისა და საკუთრების პლურალიზმია (მრავალფეროვნება). კერძო და სახელმწიფოებრივი საკუთრების გარდა მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია კოოპერაციულ სექტორს. არის ასევე საკუთრების შერეული ფორმები. ეკონომიკაში საკუთრების პლურალიზმი უზრუნველყოფს სრულყოფილ კონკურენციას. ამან განაპირობა ის, რომ 2007-2009 წწ მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი ჩინეთს არ შეხებია. კრიზისის პირობებში ჩინეთი განვითარებული კაიტალიზმის ქვეყნებსაც კი, თვით აშშ–ის ჩათვლით, ფინანსურად ეხმარება.

ჩინეთში 1 მილიარდ 430 მილიონზე მეტი ადამიანი ცხოვრობს (100 მილიონამდე ქვეყნის გარეთაა). ჩინეთში უმუშევრობის პრობლემა არ არის. ჩინეთში 800 მილიო–ნამდე ადამიანია დასაქმებული. სამუშაო ადგილების მნიშვნელოვანი რაოდენობა შექმნილია სახელმწიფო და კოოპერაციულ სექტორებში. გაოცებას იწვევს ჩინეთში განხორციელებული პროექტები.

უკანასკნელი სამი ათწლეულის განმავლობაში ჩინეთის ეკონომიკა საოცარი ზდის ტემპით გამოირჩეოდა. წელიწადში საშუალოდ 10 პროცენტით გაიზარდა მთლიანი სამამულო პროდუქტი და 9 პროცენტით მთლიანი სამამულო პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე. ბოლო 30 წლის განმავლობაში ჩინეთის მთლიანი სამამულო პროდუქტის წარმოება 20,6–ჯერ გაიზარდა. დღეს ჩინეთი მსოფლიო ეკონომიკაში წამყვან პოზიციაზეა Brookings–ის შეფასებით ჩინეთის ეკონომიკა მსოფლიოში პირველობას 2028 წლისათვის მოიპოვებს. ჩინეთის ტექნოლოგიური სოციალ–ეკონომიკურ პროგრე-

სი შთამბეჭდავია. ჩინეთმა ძალიან მოკლე დროში მოახერხა ძლიერი დივერსიფიცირებული და კონკურენტული ეკონომიკის აშენება. ამას უწოდებენ ჩინურ ეკონომიკურ სასწაულს.

ჩინეთის მთავარი ეკონომიკური პროგრესი იყო უარი „შოკურ თერაპიაზე“ და საბაზრო მექანიზმის ეტაპობრივი ფორმირება.

იაპონელი ფ. ფუკუიამა მიიჩნევს, რომ კეთილდღეობისა და თავისუფლების უზრუნველსაყოფად საუკეთესო არჩევანია გლობალიზაციაზე ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკისა და დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემების სინთეზი.

2007-9 დიდი რეცესია დემოკრატიული კაპიტალიზმის დასავლური მოდელის ლეგიტიმურობის წყალგამყოფი ხაზია. ფინანსურმა კრიზისმა და მის შემდგომმა მოვლენებმა – უმუშევრობის ზრდამ, ფისკალური პოლიტიკის გამკაცრებამ კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა დასავლური ეკონომიკური მოდელის უნარი, იყოს სასარგებლო.

ფინანსური კრიზისის შემდეგ პერიოდში დაიწყო „ჩინური მოდელის“ ალტერნატივად განხილვა (Gilman, 2020) ორი ახალი ფორმაციის ალტერნატიული მოდელის გაჩენას გამოყოფს, ეს ამერიკული კაპიტალიზმის აბსტრაქტული ვერსია – „ლიბერალურ-მერიტოკრატიული“ და „პოლიტიკური კაპიტალიზმია“, რომლის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითი ჩინეთია. ლიბერალურ-მერიტოკრატიული კაპიტალიზმის მთავარი ხიბლი კანონის უზენაესობა, პოლიტიკური პლურალიზმი, კულტურული ტოლერანტობა და საზოგადოებრივი ცხოვრების „სამართლიანი წესებია“ – საზოგადოების ყველა წევრს წარმატების მიღწევის თანაბარი შესაძლებლობა აქვს. მიზნის მიღწევა კი ნიჭსა და შრომაზეა დამოკიდებული. ბ. მილანოვიჩი აღნიშნავს, რომ ლიბერალურ-დემოკრატიული კაპიტალიზმის მთავარი საფრთხე არა პოლიტიკური კაპიტალიზმის მეტოქეობა, არამედ თავად მოდელის დაპირებების შეუსრულებლობით გამოწვეული იმედგაცრუებაა.

კაპიტალიზმის ეს ორი ფორმა – ლიბერალურ-მერიტოკრატიული და პოლიტიკური ერთმანეთთან ბევრად ახლოს დგას, ვიდრე კომუნიზმი და კაპიტალიზმი იდგა. თუმცა, ეს არ ხდის მათ დაპირისპირებას ნაკლებად უსაფრთხოს. დასავლურ საზოგადოებებში გაზრდილმა უთანასწორობამ და ელიტების მიერ საკუთარი გამორჩენისთვის თამაშის წესების გახშირებულმა მანიპულაციებმა მერიტოკრატიას ლეგიტიმაცია დაუკნინა, რამაც მემარჯვენეებში პოპულისტური ანტილიბერალიზმის, მემარცხენე ფრთაზე კი ნეოსოციალიზმის გაძლიერება გამოიწვია.

პოლიტიკური კაპიტალიზმი საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებზე დაფუძნებული პოლიტიკური მოდელია, რომელშიც უთავრეს ეკონომიკურ საკითხებზე გადაწყვეტილების უფლებას არა სამოქალაქო საზოგადოება, არამედ პოლიტიკური ხელისუფლება ინარჩუნებს. ამ მხრივ ჩინური მოდელი „პრაგმატულ“ მოდელად მიიჩნევა.

ანალიტიკოსების და ექსპერტების ვარაუდით ჩინეთი ყველაზე ოპერატიულად შეხვდება პოსტკორონალურ ვირუსულ ეპოქას და თავის ეკონომიკურ პოზიციებს კიდევ უფრო გაიმყარებს. საქინფორმის მთავარი რედაქტორი ანდრო ხიდირბეგაშვილი „საქინფორმზე“ NEWS FRONT-ისთვის მიცემულ ინტერვიუში ეპიდემიასთან გამკლავების ჩინეთის შესაძლებლობას მსოფლიოში უნიკალურად მიიჩნევს და აცხადებს, რომ ეკონომიკის აღდგენას ის ყველაზე ადრე შეძლებს.

საჭიროა ამ მოდელის გამოცდილების განზოგადება და განვრცობა. პლურალიზმი საუკეთესო გზაა ჰუმანური, კონვერგენციული საზოგადოებისაკენ. კაცობრიობის არსებობის ფორმულაა. ამ მოდელში სახეზეა კერძო ინიციატივის სტიმულირება და სახელმწიფოებრივი-საზოგადოებრივი გონიც. ეს უკვე მაღალეფექტიანი საზოგადოებაა, მაღალი დონეა. საზოგადოებრივი ინტელექტია და ეს მისაბაძია.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Bell, D. (1973). The coming of post-industrial society. A venture in social forecasting. New York

Kodua, E., et al. (Eds). (2004). *Dictionary of Social and Political Terms*. Lasha Beraia publication. Logo Press, Tbilisi, 351. (In Georgian).

Galbraith J. K. (1971). Exciting prospects. *Za-Rubezho*, 23, 4-10 / 6. (In Russian).

Gilman, N. (2020). China, Capitalism and the New Cold War. EPRC. (In Georgian). https://eprc.ge/index.php?m=11&news_id=231

Hunt, E. K. & Lautzenheiser, M. (2011). History of Economic Thought. A Critical Perspective. Armonk, New York; London England.

Kharitonashvili, J. (1980). Theory of Convergence, GSE, 5. (In Georgian).

Kharitonashvili, J. (2019). History of Economic Thought. Tbilisi. (In Georgian).

Papava, V., & Silagadze, A. (2019). How the Term the “Gross Domestic Product” should be Translated into Georgian. *Globalization and Business*, 7, 203-204. (In Georgian).

Saint-Simon, H. (1948). Selected works. 1-2, Moscow. (In Russian).

Skvortsov, V. N. (1974). Doctrine of Convergences and its Propaganda, Moscow. (In Russian).

Soros, J. (1997). The Threat of Capitalism. *Literaturuli saqartvelo*, 5.04-2.05 (In Georgian).

World history of economic thought (Editorial group) (1987) Moscow. (In Russian).

JEL Classification: Q4, Q48, O21 https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.008

ENERGY SECURITY OF GEORGIA AS A COMPILER OF GEO-ECONOMICS (HYDROPOWER CONTEXT)

OTARI TUKVADZE
PhD Student
Kutaisi University, Georgia
tukvadze.otari@gmail.com

ANA GUCHUA
PhD Student
Kutaisi University, Georgia
ana.guchua@gmail.com

NIKOLOZ CHIKHLADZE
Doctor of Economic Sciences, Doctor of Theology, Professor
Kutaisi University, Akaki Tsereteli State University,
Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences, Georgia
nikoloz.chikhladze@unik.edu.ge

Abstract. The inevitable decline in the reserves of traditional energy sources is fostering interest in the development of renewable energy technologies around the world. The territorial characteristics and abundance of water resources in Georgia have great potential for the development of small hydropower, although the reality indicates a lack of high practical interest in this field. Comparative analysis of the characteristics of Georgian and foreign energy systems indicates the existence of a number of problems in the small hydropower industry in Georgia, which is related to the strategic understanding of the development prospects of this field at the state level. This situation naturally leads to an increase in investment risks. The aim of the article is to determine the conditions that will make the construction of small hydropower plants attractive and facilitate the formation of a relevant market through a geoeconomic understanding of the issue.

The object of research is the opportunities and tools to improve Georgia's energy security, taking into account the geo-economic factor of the state. The subject of the research is to discuss some of the current problems related to Georgia's energy security in the geo-economic context, in the context of hydropower. Institutional analysis, synthesis and comparison methods are used in the processing of the article.

KEYWORDS: GEOECONOMICS, WATER RESOURCE, HYDROPOWER, ENERGY SECURITY.

For citation: Tukvadze, O., Guchua, A., & Chikhladze, N.,(2021). Energy Security Of Georgia As A Compiler of Geo-Economic (Hydropower Context). *Globalization and Business.* 12, 61-65. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.008

INTRODUCTION

Against the background of the growing energy crises in the world, the development of energy security strategies is becoming increasingly relevant for individual countries. Energy security is one of the key components of state security. The modern scientific literature focuses on the development of a new geo-economic concept, since knowledge of market factors alone can not guarantee success, and non-market factors also play an equally important role in achieving economic goals. Geoeconomic analysis, which combines various non-market factors, becomes much more relevant in this data.

The advantages of geo-economic analysis are due to the complex study of the geographical, historical, political, economic and institutional background of various issues. In this context, the geoeconomic approach is the most adequate analytical tool. Moreover, energy policy and energy security problems are a peculiar branch of geoeconomics issues.

Politically and economically, it is extremely important for the country to have at least one component of energy independence - electricity, which Georgia offers based on

its water resources. It is a recoverable source of electricity. Compared to them, they are characterized by lower intensity impacts on the ecological equilibrium and it is possible to significantly mitigate these impacts by incurring additional costs.

The fact of the inevitable depletion of traditional energy sources in the world today puts on the agenda the need for the development of renewable energy technologies. Given the territorial characteristics and abundance of water resources, there is a great potential for the development of hydropower in Georgia, but the reality shows that no reforms have been implemented in this area that will bring practical results.

Taking into account the hydropower resources of Georgia, There is practically no comprehensive research and analysis on the geo-economic development opportunities of the country in the Georgian economic literature, on the basis of which a geo-economic understanding of Georgia's hydro resources should be made. The aim of the article is to study the potential and role of geo-economic opportunities of Georgia's hydro resources and to determine its impact on the economic development of the country in the process of integration of the modern world economy.

GEORGIA'S HYDROPOWER CAPABILITIES

Energy is the backbone of any country's economy and its proper functioning is of great importance. Along with the development of the economy in Georgia, energy consumption is also increasing - according to official statistics, the annual consumption of electricity is increasing by about 4.5%. In recent years, a total of 800 MW of capacity has been put into operation in Georgia, but this is not enough. Georgia has become an electricity importer from a net exporter. Continuation of this trend will hinder the further development of the country's economy. Georgia is not rich in hydrocarbons. Thus, it is not only expedient for us, but also vital for us to make optimal use of hydro resources. Especially since Georgia is rich in its hydro resources and the first place among natural resources is occupied by hydropower resources. In terms of water resources, Georgia is one of the richest countries in Europe, with 14,000 m3 of fresh surface water per capita, while the European average is only 9,300 m3 on average. According to official data, our technically feasible hydro resource is 90 billion kilowatt-hours per year, and economically justified - 50 billion kilowatt-hours, We have used only 20-22% of this indicator (MESD, 2018).

Despite the fact that Georgia is one of the first countries in the world in terms of water energy per unit area, its level of use significantly lags behind the developed countries abroad. Only 22% of hydro resources are exploited at the moment, while this figure even exceeds 90-95% in some European countries (Shvangiradze, 2021).

Every country with a growing economy is characterized by an increase in electricity consumption. Georgia's economy slightly but still was growing, except for 2020, therefore, electricity consumption is growing in Georgia. Generation sources in the country do not meet the growing demand and Georgia imports electricity every year. 2020 was no exception in this regard: Although, due to the pandemic, total electricity consumption was reduced, the country was still unable to independently generate the required energy and imports of electricity from neighboring countries became necessary.

Experts note that the construction of large hydropower plants causes flooding of large areas. Large amounts of agricultural lands and forests are flooded, Negatively affects the microclimate, increases humidity, changes the landscape, impedes the movement of river sediment and etc. There is also an increased risk of landslides. This background further intensifies the negative attitude of the population. In addition, the connection of remote users to a single electrical network resulted in transmitter losses. The experience of China and many other countries shows that the solution to this problem can be achieved with a reasonable combination of small and large hydropower plants (Jiang at al., 2015).

Today in Georgia, according to the The Electricity System Commercial Operator (ESCO), there are a total of 75 small power plants with a total capacity of 279.93 MW. (ESCO, 2020). For comparison: in China, which is the world's largest hydroelectric power producer, there are more than 47,000 plants that generate more than 25% of the total hydropower, and mainly small hydropower plants are used, which expands their geographical distribution and sales. Chinese companies are also actively pursuing innovations and patents from other countries (CREO, 2017). According to 2021 data, China still remains the world leader in terms of total hydropower capacity (more than 370 GW). For comparison, this figure in other countries looks like this: Brazil - 109 GW, USA 102 - GW, Canada - 82 GW, India - 50 GW, Japan and Russia lag behind India (49.91 and 49.86 GW), followed by Norway - 33 GW and Turkey - 31 Gegawatt (Hydropower Status Report, 2021).

Solving the problem caused by drastic seasonal changes and effectively exploiting the potential of Georgia's rivers is possible through the construction of various types of hydropower plants, where the impact on natural river regimes will be minimal and the coexistence of natural and artificial systems will be improved.

The main document defining the energy sector of Georgia was adopted by the Parliament of Georgia in 2006. According to the "Main Directions of the State Policy in Energy Sector of Georgia", the most important long-term task is to "fully meet the demand for electricity in the country with its own hydro resources: gradually, first by import, and then - by replacing thermal generation." The Government of Georgia continues to support the so-called traditional energy projects (large hydro and thermal power plants) and does not make sufficient efforts to start new capacities of small hydropower plants. Analysis of more than 300 rivers in Georgia has shown that it is possible to build 1,200 small-scale diversion type hydropower plants, of which 700 could be built in western Georgia. The total installed capacity of these HPPs can be 3,000 MW, of which 2,000 MW will be supplied to Western Georgia; Annual output - 16,000 megawatt hours (11,000 megawatt hours in western Georgia) (OECD, 2006).

The main advantage of small hydropower plants is

environmental safety and interest in them is caused by the following factors:

- Construction of small hydropower plants does not damage forests and agricultural lands, does not cause demolition of settlements and displacement of population (Which is extremely important considering the national and traditional values of Georgia. A clear example of this is a number of protests related to the construction of large hydropower plants);
- Small hydropower plants do not change the landscape and the environment in general, neither during the construction process nor during the operation phase;
- Water flowing through a small hydroturbine retains its original natural properties (Deepak, & Katoch, 2015).

The state issues a license for the construction of hydropower plants in Georgia. In addition, most of the land is owned by the state and, consequently, the investor negotiates with the state, during which the opinion of the local population is less or in most cases not taken into account, which leads to a sense of protest and insecurity among the population. In addition to the fact that the state has a complete failure in communication, the processes are not transparent, the population does not have confidence in how fairly the permit for the construction of hydropower plants was issued. There are also doubts about the lack of qualified conclusions, which makes people even more negative about the construction of hydropower plants. All this, in the end, is reflected in the not so attractive investment environment of the country.

Georgia has an energy development strategy for 2017-2025, according to which, in addition to hydropower plants of strategic importance, the construction of other small and medium hydropower plants is also envisaged. There is currently no proven mechanism to stimulate its development. Also, there is no well-designed regulatory framework under which private farms could generate electricity on small hydropower plants.

We should also emphasize the scientific and technical problems of small hydropower development in Georgia. If we compare small energy efficiency with large-scale energy, we can say that with the increase of energy, investment costs decrease significantly. Specific investments in hydropower plants with a capacity of more than 10 MW are 20% lower per kW than in small hydropower plants (up to 1 MW). However, such calculations cannot be considered completely objective. The high unit costs of small hydropower plants are related to the cost of equipment, which accounts for about 60% of all costs. There is no serial production of such equipment in Georgia.

There are two options for the efficient use of small hydropower plants in Georgia. The first implies their connection to one power system, the second envisages autonomous use. Both options have significant advantages and disadvantages. Since all output power is designed for a certain optimum load, unavoidable deviations reduce equipment efficiency and lead to increased wear. If the power system is centralized, then the region can provide excess energy or receive additional power. Power consumption in the local region always has very strong fluctuations, which means that the autonomous system without additional means of energy storage, the possibility of immediate shutdown of some turbine units or other means of maneuvering will work inefficiently. Power supply by a group of independent power plants will always have less reliability than an interconnected system (Wang et al., 2015).

Discussion of the issue shows that the development of small hydropower in Georgia depends on various economic, political, regulatory and social factors. Until the adoption of the state program for small-scale energy development, all development forecasts will be subjective. Naturally, in conditions of uncertainty we can not expect an increase in investment in small hydropower plants and equipment production.

GEOECONOMIC UNDERSTANDING OF GEORGIA'S "HYDRO ENERGY EFFECTIVENESS"

In the era of modern geoeconomics, various strategic resources have become important tools for geo-economic competition. Studies in the field of geoeconomics show the evolutionary characteristics of geo-economic relations between countries, reveal geo-economic competition and cooperation, which in turn laid the foundation for the development of geo-economic policy. However, in these studies we will rarely encounter issues of competitiveness between countries or the analysis of what makes some countries more competitive compared to other countries. Some authors argue that geopolitical competition paves the way for geoeconomic competition and places resources and markets at the center of competition between countries (Luttwak, 1993). In order to establish a favorable position in the world market, countries try to become competitive, gain economic advantage, for which the geo-economic situation of a particular economic entity is essential, which, in turn, implies the location of goods, services, capital and basic communications (Kvinikadze, 2017).

In modern conditions, geoeconomists study the so-called spatial agricultural processes and the impact of space on the factors of production and flows of goods / services. If economic geography studies the distribution of productive forces, in geoeconomics the spatial factor implies the influence of geographical location on the distribution of different resources, the arrangement of regional and global production nodes and "hubs".

Against this background, the discussion of the country's hydropower issues in the geo-economic context ensures the achievement of the strategic goal of geo-economic activity. It aims to diversify the sources of raw materials and supplies and gain a global / regional advantage by developing economic policies Which gives the country a worthy place in economic development and the world economy, enable successful positioning in global or regional geographical space.

The issue of geo-economic competition with respect to Georgia is a reflection of the country's location and resource potential, which gives it a comparative advantage over other

countries. One of them is water and water-related resources, which is the first among the natural resources of Georgia. Georgia is one of the first countries in the world in terms of hydropower potential (rivers, lakes, reservoirs, glaciers, groundwater, swamps), considering the total area of the country.

In order to make effective use of the huge potential of Georgia's hydropower development, the geo-economic approach to this issue offers us to present the country as the future center of renewable energy in the region. This requires the development of a geo-economic policy that is compatible with the objectives of Georgia's energy policy and aims to diversify supply sources (which is achieved by building small hydropower plants in the respective regions) and develop export potential by any means. The geo-economic positioning of the country is a contributing factor to the implementation of such a policy.

As mentioned, the advantages of geoeconomic analysis are due to the complex study of the **geographical, historical, political, economic and institutional** background of various issues.

When analyzing the country's hydropower from a **geographical** point of view, it is important to emphasize that the South Caucasus is a region connecting the West-East (Europe and Central Asia) and the North-South (Russian Federation and the Middle East) and Georgia occupies a key place in this region. The main comparative advantage for Georgia in the region is its geographical location. Georgia's geoeconomic role as an important connecting artery of West and East, North and South is becoming even more relevant and it is in the geoeconomic interests of a large countries such as the US, EU member states, Russia, Turkey, Iran and China. The economic interests of Armenia, Azerbaijan and Central Asia are also important to the country. Thus, its own geo-economic positioning has turned Georgia into a sphere of global interests.

Since the spatial factor in geoeconomics implies the influence of geographical location on the distribution of different resources, it is important to emphasize the role of rivers in Georgia among natural energy resources. Georgia is one of the leaders in Europe and even in the world in terms of hydropower resources. There are 26,060 rivers on the territory of Georgia, the total length of which is about 60 thousand km. The total fresh water supply of Georgia, which consists of glaciers, lakes and reservoirs, is 96.5 km3. Out of the total number of rivers, up to 300 rivers are distinguished in terms of energy, with a total annual potential capacity equivalent to 15 thousand megawatts, and an average annual energy equivalent of 50 billion kWh. (MESD, 2018).

In **political** and **historical** terms, it is important to highlight the factors that make Georgia dependent on the import of energy resources from neighboring countries, which poses a direct threat to the country's international economic security, given, that in the event of strained relations with a neighboring country, it may turn its energy resources into a political lever against our state. Moreover, one of the energy suppliers of Georgia, the Russian Federation, has a long history of turning its own resources into a political tool, of which Georgia has been a participant for several times. Also, in terms of electricity exports and imports, Georgia is most dependent on the Russian market, which is not a very good fact due to our relations with Russia. Moreover, along with Turkey and Azerbaijan, Russia is also Georgia's importer of electricity. Clearly, import dependence increases risks in terms of energy security. Based on a number of political or economic experiences, it is impossible to consider Russia (which has been in a conflict relationship with our country for several decades) as a reliable partner, therefore, we may find ourselves without enough electricity when Russia decides to do so. In addition, as a result of the devalued national currency, the price of imported electricity has risen even more, which is obviously an additional burden on the economy.

Despite the many problems in this area, hydropower resources in Georgia provide great potential for the construction of small hydropower plants. Their large-scale construction should begin across the country. Given the **economic** and **institutional** background, this can be achieved in almost all districts and their construction can be done at the expense of existing production potential, financial resources and private capital in this region. The electricity generated by small hydropower plants can meet the demand for vital facilities in these areas. Construction of small hydropower plants in Georgia should be carried out regularly and in a appropriate manner, Environmental and other technical requirements must be met. A broad analysis of the costs and benefits to the state needs to be developed in depth. Due to the specific construction processes of the HPPs, their construction should be entrusted by the state to a qualified, experienced and reliable construction company and ensure that the ongoing processes are supervised by a team of highly qualified professionals. When considering the construction or non-construction of hydropower plants, it is important to know the terms of the contract between the investor and the state and, therefore, analyze and substantiate to what extent will the construction of the HPP be beneficial or harmful for the country under the terms of the contract, in order to find the answer to the main question, whether the benefits from the construction of the HPP outweigh the losses caused by it. The construction of each such HPP will take 2-3 years and it will be an invaluable contribution to ensuring energy security. Georgia will always be able to sell the excess seasonal and peak electricity generated by hydropower plants to neighboring countries at favorable prices.

CONCLUSION

Energy and energetics is a key challenge for twenty-first century humanity. Energy has always played a major role in protecting the national interests of large countries, as well as in the implementation of strategic plans of a number of small countries. In modern conditions, energy is the backbone of any country's economy and, in the end, significantly contributes to the sustainable development of this or that country.

Global warming, the main cause of which is the accumulation of unprecedented amounts of carbon dioxide in the atmosphere as a result of the intensive use of non-renewable energy sources (oil and other fossil fuels), is one of the biggest problems in the world today. That is why the interest in the development of renewable energy (including water resources) technologies and the efficient use of renewable energy sources is becoming increasingly important in the world.

Therefore, the introduction of energy efficient technologies, the practical implementation of energy saving measures and the efficient use of local energy resources are the driving force of economic development of any country and one of the main preconditions for ensuring energy security. Improving energy efficiency is especially important for Georgia, where, on the one hand, the import of energy resources is mainly from outside, and on the other hand, the efficiency of the final use of these resources is low.

Thus, for Georgia, which is fulfilling the tasks of its state-building, the current or perspective functioning of the energy sector is of great importance. Clearly, it can be said without exaggeration that the development of energy infrastructure is one of the main directions for our country. Based on the analysis of the natural conditions of Georgia and the currently explored energy resources, as well as taking into account a number of technical and economic factors, at this stage there is no alternative to the priority development of hydropower for the country. Unlike other energy sources (coal, oil, natural gas, etc.), hydropower is a renewable energy source, which makes it particularly valuable. Especially in the conditions when only a small part of Georgia's technical hydropower potential is currently exploited.

It is clear from the above analysis that only one fifth of the country's hydro resources are used in Georgia. As Georgia has great potential for the construction of hydropower plants, it is really important to invest in this area, which will reduce electricity imports and increase exports. In addition, it is better to focus on the construction of small hydropower plants in different regions, which, along with social problems, will reduce environmental damage, as well as the risk of natural disasters and the cost of electricity distribution over long distances.

Geoeconomic analysis of Georgia's hydro resources allows us to see that the geo-economic positioning of the country, which includes its geographical spread and opportunities, historical experience, political significance and economic opportunities, plays an important role in the country's energy efficiency.

The presented paper discusses the issues of strategic development of Georgian small hydropower in the geo-economic context, from which we find that it is necessary to use water resources wisely, profitably and, most importantly, for the good of the country, which can turn us into our invaluable wealth. The geoeconomic approach ensures the development of an economic policy that enables the country to successfully position itself in economic development and a worthy place in the world economy, in a global or regional geographical space. By exploiting hydro resources, Georgia can ensure its own energy independence and enter export markets as well. Increasing the export potential of electricity literally means developing the energy sector, the economy and increasing the budget.

REFERENCES:

China Renewable Energy Outlook 2017 (CREO 2017). URL:https://www.dena.de/fileadmin/dena/Dokumente/Themen_und_Projekte/Energiesysteme/CREO-2017-booklet-EN-20171014.pdf?fbclid=IwAR1AsuxPdDTWpIRHFE7M1BRzeBa9Hc7zS8HxoMa4DWPmmapWL9jVQS0YqzE

Debt-for-Environment Swap in Georgia: Potential Project Pipelines for the Expenditure Programme, part two. OECD, 2006. http://www.oecd.org/dataoecd/28/58/36203819.pdf

Deepak, K., & Katoch, S.S. (2015). Sustainability Suspense of Small Hydropower Projects: A Study from Western Himalayan Region of India. Renewable Energy, 76, 220–233.

Hydropower Status Report (2021). The International Energy Agency (IEA). URL:https://www.hydropower.org/status-report

Jiang S.Y., Zeng H.P., & Cao M.X. (2015). Effects of Hydropower Construction on Spatial-Temporal Change of Land Use and Landscape Pattern. A case study of Jing Hong, Yunnan, China // Proceedings of the 3rd International Conference on Advances in Energy and Environmental Science (Zhuhai), 1–7. URL:https://doi.org/10.2991/icaees-15.2015.20

Kvinikadze G. (2017). Fundamentals of Geoeconomics, Tbilisi. 25.

Luttwak, E.N. (1993) The Endangered American Dream: How to Stop the United States from Becoming a Third World Country and How to Win the Geo-Economic Struggle for Industrial Supremacy; Simon & Schuster: New York, NY, USA.

Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia (MESD) (2018). URL: http://www.economy.ge/

Shvangiradze T. (2021). Why do we need energy independence? URL: https://forbes.ge/blogs/ratom-gvtchirdeba-energoda-moukidebloba/

The Electricity System Commercial Operator (ESCO). URL: https://esco.ge/ka

Wang, J.-H., Tseng, S.-W., & Zheng, H. (2015). The paradox of small hydropower: Local government and environmental governance in China. *The Journal of Development Studies*, 51, 1475–1487. https://doi.org/10.1080/00220388.2014.973860

JEL Classification: F02, F15, F19, F55, F69. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.009

GEORGIA, UKRAINE AND MOLDOVA, THE EU EASTERN PARTNERSHIP MEMBER STATES: MODERN CHALLENGES

RAMAZ PUTKARADZE

Doctor of Economics, Associate Professor

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ramaz.putkaradze@tsu.ge

Abstract. The study of various initiatives of the European Union is highly pressing in terms of current globalization and regional integration processes. The Eastern Partnership is an EU initiative aimed at deepening and strengthening relations between the EU, its member states and the six countries of its Eastern neighborhood. The study of the issues concerning the economic development of the three associated countries (Georgia, Ukraine and Moldova) of Eastern Partnership is very important. Therefore, if these countries carry out significant reforms and the EU supports the development of the initiative, the integration of all three countries with the EU will possibly deepen.

The paper discusses the indicators and peculiarities of socio-economic development of the EU Eastern Partnership Associated Countries. These countries are actively seeking for further integration into the global economy.

Trade relations between Georgia, Moldova and Ukraine and the European Union have significant prospects. The share of Georgian exports to the EU in total exports amounted to 22%. EU plays an important role in Moldova's exports; in 2019 the share of the EU in Moldova's exports was 64%, which is the highest among the associated countries. Ukraine's trade with the EU is also high among these countries.

In 2019, Georgia's foreign trade turnover (%) accounted for 75% of GDP, which is quite high. Negative trade balance is a very important problem for the country; trade deficit (%) accounted for 32% of GDP. In 2019, the share of trade turnover (%) of Moldova and Ukraine reached 72-72% of GDP.

It should be noted that territorial integrity of all these countries within internationally recognized borders is violated which significantly hinders the economic development of the country; in addition, it also poses a serious threat to maintaining security and stability; and hinders their striving towards the EU.

The Eastern Partnership allows its member countries, including Georgia, to accelerate the process of trade and economic integration with the European Union through bilateral and multilateral cooperation.

The EU Eastern Partnership initiative promotes further integration of the member states into the EU, as well as the socio-economic development of its member states. The Eastern partner countries have a common communist past.

Georgia has the highest negative trade balance in foreign trade in goods among Eastern Partner countries. In addition, Georgia has the highest negative trade balance and negative import-export ratio. In case successful economic reforms are carried out Georgia might be the first Eastern Partner country to be awarded the status of an EU candidate country.

None of the Eastern Partner countries is a member of NATO. There is no direct link between the EU and NATO; however, the recent enlargements have shown that before joining the EU the country first becomes a member of NATO.

Georgia should continue further integration with the European Union and increase trade and economic cooperation with the EU and its member states. Increasing Georgia's exports to the EU remains a major challenge for the country. The Eastern Partner countries have to continue their effort to develop their economies and further integrate with the EU and the international community.

Thus, Georgia has a good opportunity to get closer to the EU, develop the national economy, make it competitive and increase trade and economic cooperation with the EU.

The Eastern Partnership allows its member countries, including Georgia, to accelerate the process of trade and economic integration with the European Union through bilateral and multilateral cooperation.

KEYWORDS: EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES, GEORGIA, MOLDOVA, UKRAINE, FOREIGN TRADE, GDP, ECONOMIC INTEGRATION.

For citation: Putkaradze, R. (2021). Georgia, Ukraine and Moldova, the EU Eastern Partnership Member States: Modern Challenges. *Globalization and Business.* 12, 66-73. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.009

JEL Classification: F02, F15, F19, F55, F69. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.009

საქართველო, უკრაინა და მოლდოვა, ევროკავშირის აღმოსავლეთის პარტნიორობის წევრი ქვეყნები: თანამედროვე გამოწვევები

რამაზ ფუტკარაძე
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
ramaz.putkaradze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნები, საქართველო, მოლდოვა, უკრაინა, საგარეო ვაჭრობა, მთლიანი სამამულო პროდუქტი, ეკონომიკური ინტეგრაცია.

ციტირებისთვის: ფუტკარაძე, რ. (2021). საქართველო, უკრაინა და მოლდოვა, ევროკავშირის აღმოსავლეთის პარტნიორობის წევრი ქვეყნები: თანამედროვე გამოწვევები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 66-73. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.009

აღმოსავლეთის პარტნიორობა (EaP) ევროკავშირის წევრი ქვეყნების პოლონეთისა და შვედეთის ინიციატივაა, რომელიც ქმნის ახალ ჩარჩოს ევროკავშირის ურთიერთობებისთვის ექვს ქვეყანასთან, სომხეთთან, აზერბაიჯანთან, ბელორუსთან, საქართველოსთან, მოლდოვასა და უკრაინასთან. აღსანიშნავია, რომ აღმოსავლეთ პარტნიორობის მონაწილეები პოსტსაბჭოთა ქვეყნებია. ევროკავშირის თანამშრომლობა აღმოსავლეთი პარტნიორობის ქვეყნებთან სხვადასხვა ფორმით ხორციელდება და იგი მოიცავს ეკონომიკური განვითარების მრავალ მიმართულებას, ასოცირების ხელშეკრულების ჩათვლით (Putkaradze, 2019).

2021 წლის ივლისში უკრაინისა და მოლდოვის პრეზიდენტები საქართველოს სტუმრობენ და ბათუმის საერთაშორისო კონფერენციას ესწრებიან. აღმოსავლეთ პარტნიორობის სამი სახელმწიფოს პრეზიდენტები ასოცირებული ტრიოს სამიტის დეკლარაციას მოაწერენ ხელს. ფორმატის მიზანი ევროპული ინტეგრაციის თაობაზე სამი ქვეყნის თანამშრომლობის გაღრმავებაა (https://civil.ge).

ცნობილია, რომ მიუნხენში „აღმოსავლეთ პარტნიორობის" ასოცირებული ქვეყნების საგარეო საქმეთა მინისტრებმა ხელი მოაწერეს ერთობლივ განცხადებას, რომელიც ეხება ევროკავშირის მიერ ასოცირების შეთანხმებების შესრულების მხარდაჭერის გაზრდას საქართველოში, უკრაინასა და მოლდოვაში. (https://mfa.gov.ge). აღსანიშნავია, რომ ამ ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების საკითხების კვლევა ფრიად აქტუალურია. ამ საკითხების კვლევას ეძღვნება მრავალი ნაშრომი – იხ., მაგალითად, Bedianashvili et al, (2019); Papava, (2018); Gogolashvili, (2018); Putkaradze, (2010, 2019) და სხვ.

აღმოსავლეთის პარტნიორობის ძირითადი მიზნებია: დაუახლოვოს წევრი ქვეყნები ევროკავშირს და ხელი შეუწყოს პარტნიორ ქვეყნებში ეკონომიკურ განვითარებას და ქვეყნების ევროკავშირთან ეტაპობრივ ინტეგრაციას. აღნიშნული ქვეყნები აქტიურად ცდილობს, გააღრმავოს სავაჭრო–ეკონომიკური კავშირები საერთაშორისო თანამეგობრების წევრ ქვეყნებთან, განსაკუთრებით კი ევროკავშირთან.

ევროკავშირს აქვს საერთო საერთაშორისო სავაჭრო პოლიტიკა. შესაბამისად ევროკავშირი მოქმედებს როგორც ერთიანი სუბიექტი ვაჭრობის საკითხებში, მათ შორის მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციასთან (WTO). ევროკავშირი ცდილობს გლობალური მასშტაბით ხელი შეუწყოს თავისუფალი ვაჭრობის განვითარებას, როგორც ეკონომიკური ზრდის სტიმულირებისა და კონკურენტუნარიანობის გაზრდის ინსტრუმენტს.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო პერიოდში საქართველომ მნიშვნელოვან წინსვლას მიაღწია ევროკავშირთან ეკონომიკური ინტეგრაციის გზაზე. ექვსი ქვეყნიდან სამმა – საქართველომ, მოლდოვამ და უკრაინამ ხელი მოეწერეს ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმებას.

სწორედ 2013 წლის 28–29 ნოემბერს ქ. ვილნიუსში გაიმართა „აღმოსავლეთ პარტნიორობის" რიგით მესამე სამიტი, სადაც მოხდა საქართველო–ევროკავშირის ასოცირების შეთანხმების პარაფირება, ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის კომპონენტის ჩათვლით. 2014 წლის 27 ივნისს, ქ. ბრიუსელში, ხელი მოეწერა ევროკავშირსა და საქართველოს შორის ასოცირების შესახებ შეთანხმებას. 2015 წლის ბოლოს კი წარმატებით დასრულდა ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოების მიერ საქართველო–ევროკავშირის

ასოცირების შეთანხმების რატიფიცირების პროცესი, ხოლო 2016 წლის 1 ივლისს, საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ასოცირების შეთანხმება, ძალაში შევიდა.

უვიზო რეჟიმი ქვეყნის ევროინტეგრაციის გზაზე ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი და წინ გადადგმული ნაბიჯია. მოლდოვამ, აღმოსავლეთი პარტნიორობის ქვეყნებს შორის პირველმა, ლიბერალური სავიზო რეჟიმი აამოქმედა ევროკავშირთან. მოლდოვის მოქალაქეებს შეუძლიათ შენგენის ქვეყნებში იმოგზაურონ (90 დღემდე დარჩენით) ვიზის წინასწარი მიღების გარეშე. კიდევ ერთი წარმატება, რასაც საქართველომ მიაღწია, 2017 წლის 8 მარტს ევროკავშირის ოფიციალურ ჟურნალში გამოქვეყნდა ევროკავშირის საბჭოს რეგულაციის ცვლილება, რომლის თანახმად, საქართველომ ევროკავშირთან უვიზო მიმოსვლის რეჟიმის მქონე ქვეყნების სიაში გადაინაცვლა. შესაბამისად, 2017 წლის 28 მარტიდან საქართველოს მოქალაქეები, რომლებიც ფლობენ ბიომეტრიულ პასპორტს, შეძლებენ ვიზის გარეშე ევროკავშირის/შენგენის წევრ ქვეყნებში გამგზავრებას. უვიზოდ მოგზაურობა შესაძლებელია შენგენის ზონის ტერიტორიაზე, რომელიც მოიცავს ევროკავშირის 22 წევრ ქვეყანას, ევროკავშირის 4 არაწევრ ქვეყანას. უვიზო მიმოსვლა ასევე შესაძლებელია შენგენის 4 კანდიდატ ქვეყანასთან.

საქართველომ მაქსიმალურად უნდა გამოიყენოს ევროკავშირთან სავაჭრო-ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესისგან მიღებული შესაძლებლობები. საქართველო ყოველთვის ისწრაფოდა ევროპულ ოჯახში თავისი კუთვნილი ადგილის დამკვიდრებისკენ და ჩვენი საბოლოო მიზანიც სწორედ ევროკავშირის წევრობაა. ქვეყნის მოსახლეობის დიდი ნაწილი საკუთარ თავს ევროპული სივრცის განუყოფელ ნაწილად მოიაზრებენ. მიგვაჩნია, აღმოსავლეთ პარტნიორი ქვეყნებიდან საქართველოს შეუძლია იყოს პირველი – ევროკავშირის კანდიდატი ან ევროპული პერსპექტივის ქვეყნის სტატუსი მიენიჭოს.

ბრიუსელში, 2017 წლის 24 ნოემბერს, აღმოსავლეთ პარტნიორობის მე-5 სამიტი გაიმართა (European Commission, 2017). ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოები და ექვსი აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყანა შეთანხმდა მომავალი თანამშრომლობის გზებზე. აღმოსავლეთ პარტნიორობის შედეგებზე უფრო მეტად ორიენტირებული მიდგომის მხარდასაჭერად, ევროკავშირმა 2020 წლისათვის 20 ძირითადი მიზანი შეიმუშავა. თანამშრომლობა ეფუძნებოდა ოთხ ძირითად პრიორიტეტულ სფეროს: ძლიერი ეკონომიკა: ეკონომიკური განვითარების ხელშეწყობა და ბაზრის შესაძლებლობების ათვისება კეთილდღეობის გაზრდის მიზნით; ძლიერი კავშირები; ძლიერი საზოგადოება.

საქართველოს, უკრაინასა და მოლდოვას შორის სამმხრივი თანამშრომლობა პოსტსაბჭოთა სივრცეში დაარსებული რეგიონული პარტნიორობის მრავალი ინიციატივიდან ერთ-ერთს წარმოადგენს და განსაკუთრებით საინტერესოა იმ დროისა და (ფ)აქტორების გათვალისწინებით, რამაც ხელი შეუწყო ფორმატის განვითარებას. ასოცირების შესახებ შეთანხმების შემდგომ ეპოქაში საქართველოს, უკრაინისა და მოლდოვის, როგორც აღმოსავლეთ პარტნიორობის ჩემპიონების, თვითშეფასებამ ხელი შეუწყო სამმხრივი თანამშრომლობის შექმნას, რათა მოეხდინათ ევროკავშირში გაწევრიანების განაცხადის კონსოლიდაცია და გამიჯნულიყვნენ აღმოსავლეთ პარტნიორობის იმ სახელმწიფოებისგან, რომლებიც ევროკავშირის წევრობას არ განიხილავენ. გაწევრიანებისაკენ სწრაფვასთან ერთად ინიციატივა მნიშვნელოვანია სამმხრივი ურთიერთობების დამყარებისა და განვითარებისათვის (Davtyan, 2019). შესაბამისად, თუ აღნიშნული ქვეყნები გაატარებენ მნიშვნელოვან რეფორმებს და ევროკავშირი ხელს შეუწყობს ინიციატივის განვითარებას, შესაძლებელია, სამივე ქვეყნის ევროკავშირთან ინტეგრაცია გაიზარდოს.

უფრო ძლიერ ეკონომიკაში შედის შემდეგი მიზნები: საინვესტიციო და ბიზნესგარემოს გაუმჯობესება და მცირე და საშუალო საწარმოების ზრდის პოტენციალის ხელშეწყობა; ფინანსების ხელმისაწვდომობის და ფინანსური ინფრასტრუქტურის საკითხებში არსებული ხარვეზების გამოსწორება; ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა ადგილობრივ და რეგიონულ დონეზე; რეგიონის შიდა ვაჭრობის მხარდაჭერა პარტნიორ ქვეყნებსა და ევროკავშირს შორის.

საქართველოს, მოლდოვასა და უკრაინის ძირითადი მაჩვენებლები

2020 წლის მონაცემებით აღმოსავლეთ პარტნიორ ქვეყნებში ცხოვრობს 71.8 მლნ. კაცი, რაც ევროკავშირის მოსახლეობის 16%-ს შეადგენს (Eurostat, 2021), ხოლო საქართველო, მოლდოვა და უკრაინაში ცხოვრობს 49,4 მლნ. კაცი (იხ. ცხრილი N1). აღნიშნული ქვეყნებიდან ყველაზე მეტი მოსახლეობა ცხოვრობს უკრაინაში. აღსანიშნავია, რომ აღნიშნულ სამ ქვეყანაში 65 წლის და მეტი ასაკის ადამიანები შეადგენდნენ მოსახლეობის უფრო მცირე წილს, ვიდრე ევროკავშირში, სადაც ისინი შეადგენდნენ მთლიანი მოსახლეობის მეხუთედს. სამივე ქვეყანაში შობადობის დაბალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა.

საქართველოს მოსახლეობა კი შეადგენს აღმოსავლეთის პარტნიორობის წევრი ქვეყნების 5,2%-ს და ევროკავშირის მოსახლეობის 0,73%-ს. რაც შეეხება ფართობს, აღნიშნული ქვეყნების ფართობი შეადგენს ევროკავშირის საერო ფართობის 23%-ზე მეტს. საქართველოს ფართობი შეადგენს ექვსი ქვეყნის საერთო ფართობის 6,76%-ს და ევროკავშირის ფართობის 1,56%-ს.

უკრაინის მოსახლეობა ესპანეთსა და პოლონეთს შორისა, საქართველოსა და მოლდოვას მოსახლეობა ხორვატიასა და ლიეტუვას მოსახლეობას შორისაა. ბოლო წლებში ევროკავშირის მოსახლეობა შედარებით მოკრძალებული ტემპით გაიზარდა (წლიური საშუალო ზრდით 0,1%-ით). აღნიშნულ

ცხრილი 1. საქართველოს, მოლდოვასა და უკრაინის ფართობი და მოსახლეობის რიცხოვნობა (Eurostat, 2018, 2021).

	ფართობი (კვ. კმ)	მოსახლეობა (მლნ. კაცი)					
		2009	2015	2017	2018	2019	2020
საქართველო	69 700,0	4.4	3.7	3.7	3.7	3.7	3.7
მოლდოვა	33 846,0	3.6	3.5	3.5	3.4	4	4
უკრაინა	603 549,0	45.9	42.7	42.4	42.2	41.9	41.7

ქვეყნებში შეინიშნება მოსახლეობის რაოდენობის კლება.

მთლიანი სამამულო პოდუქტი (Papava & Silagadze, 2019). სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისა და ცხოვრების დონის განსაზღვრის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინდიკატორს წარმოადგენს. სწორედ მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობა და მთლიანი სამამულო პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე გვიჩვენებს ეკონომიკური განვითარების რა ეტაპზეა ქვეყანა, ხოლო მთლიანი სამამულო პროდუქტის რეალური ზრდის ტემპი განსაზღვრავს იმას, თუ რამდენად შეძლებს ქვეყანა დროის პერიოდში განვითარების მაღალი საფეხურების მიღწევას. საქართველოს წინაშე გამოწვევაა – განვითარებადი ქვეყნის სტატუსიდან ეტაპობრივად დაუახლოვდეს განვითარებულ ქვეყნებს. საერთაშორისო თანამეგობრობის არაერთმა ქვეყანამ შეძლო მთლიანი სამამულო პროდუქტის შთამბეჭდავი ზრდის წყალობით აღნიშნულის მიღწევა.

საქართველოს მთლიანი სამამულო პროდუქტი და მთლიანი სამამულო პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე ევროკავშირის წევრ ქვეყნებს მნიშვნელოვნად ჩამორჩება (Euroststat, 2021). ოფიციალური მონაცემებით 2019 საქართველოს მთლიანმა სამამულო პროდუქტმა 15.8 მლრდ. ევროს მიაღწია, რაც წინა წლებთან შედარებით გაზრდილია, მაგრამ ეს მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად ჩამორჩება მოწინავე ევროპული ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებელს. მთლიანი სამამულო პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე საქართველოს მაჩვენებელი შეადგენს ევროკავშირის საშუალო მაჩვენებლის 11,9%-ს. ცხადია დიდი დროა საჭირო, საქართველოს მისი ეკონომიკით და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებით ევროპული ქვეყნების რიგში აღმოჩნდეს. 2016 წელს საქართველო მთლიანი სამამულო პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე მაჩვენებელით უსწრებს სამ ქვეყანას: სომხეთს, უკრაინასა და მოლდოვას. უნდა აღინიშნოს,რომ 2014 წლის ჩათვლით საქართველო უსწრებდა მხოლოდ სომხეთს, მაგრამ 2014 წელს საქართველოში ჩატარებული მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგად ქვეყნის მოსახლეობის რიცხოვნობამ შეადგინა 15%-ით ნაკლები და შესაბამისად გაიზარდა ქვეყანაში მთლიანი სამამულო პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე.

2016 წლის მონაცემებით აღმოსავლეთ პარტნიორ ქვეყნების მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობამ 190 მლრდ. ევრო შედგინა, რაც ევროკავშირის მთლიანი სამამულო პროდუქტის 1,2% შეადგენს. აღნიშნულ ქვეყნებში უდიდესი ეკონომიკა გაჩნია უკრაინას (137.3 მლრდ. ევრო). საქართველოს მთლიანი სამამულო პროდუქტი შეადგენს აღმოსავლეთის პარტნიორობის ქვეყნების მთლიანი სამამულო პროდუქტის 6,8%-ს და ევროკავშირის მთლიანი სამამულო პროდუქტის 0,1%-ს.

აღმოსავლეთის პარტნიორი ქვეყნების საგარეო ვაჭრობა

საინტერესო სურათს იძლევა ამ ქვეყნებისა და ევროკავშირს შორის სავაჭრო თანამშრომლობის დინამიკისა და ტენდენციების ანალიზი. ეკონომიკური ინტეგრაცია წარმოუდგენელია სავაჭრო ინტეგრაციის გარეშე. საქართველოს საქონლის ექსპორტის მოცულობამ 2016 წელს 1909 მლნ. ევრო, ხოლო საქონლის იმპორტის მოცულობამ 6590 მლნ. ევრო შეადგინა. საქართველოს უარყოფითმა სავაჭრო ბალანსმა კი 4681 მლნ. აშშ დოლარი. აღმოსავლეთ პარტნიორი ქვეყნებში ყველაზე მაღალი უარყოფითი სავაჭრო სალდო აქვს საქართველოს. საქართველოს იმპორტის ექსპორტით გადაფარვის კოეფიციენტი შეადგენდა 29%-ს ანუ ყველაზე დაბალს, ევროკავშირის -101,9%-ს, უკრაინის – 92,6%-ს...

საქართველოს, მოლდოვასა და უკრაინასა და ევროკავშირის სავაჭრო ურთიერთობებს მნიშვნელოვანი პერსპექტივა აქვს. საქართველოს ექსპორტის წილი ევროკავშირში საანალიზო პერიოდში მნიშვნელოვნად არაა გაზრდილი და 22% შეადგინა. ევროკავშირის წილი მოლდოვას ექსპორტში

ცხრილი 2. საქართველოს, მოლდოვასა და უკრაინის მთლიანი სამამულო პროდუქტი (მლრდ. ევრო) (Eurostat, 2021).

	GDP Total (EURO billion)						
	2006	2010	2015	2016	2017	2018	2019
საქართველო	6,2	9.2	13.5	13,7	14.4	14.9	15.8
მოლდოვა	2,7	5.3	7	7.3	8.6	9.7	10.7
უკრაინა	89,2	106.4	82.1	84,3	99.4	110.7	137.3

უფრო მაღალია, ვიდრე ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში. 2019 წელს ევროკავშირის წილმა მოლდოვას ექსპორტში 64% შეადგინა და ყველაზე მაღალია ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის (Eurostat, 2021). 2009-2019 წლებში ევროკავშირის წილი მოლდოვადან ექსპორტში თითქმის 17 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა.

საანალიზო პერიოდში ევროკავშირიდან ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის აღმოსავლეთის ექვს ქვეყანაში ექსპორტირებული საქონლის ყველაზე დიდი წილი უკრაინას ეკუთვნოდა, ევროკავშირის საქონლის უკრაინაში ექსპორტი 2009 წელს 13,3 მილიარდ ევროს შეადგენდა, ხოლო 2019 წელს 24,2 მილიარდ ევროს. ევროკავშირიდან მოლდოვაში განხორციელდა 2019 წელს 2,9 მილიარდი ევროს ღირებულების იმპორტი, რაც 2009 წელს 1,2 მილიარდი ევრო იყო. ევროკავშირის ექსპორტი საქართველოში 2009 წელს 0,9 მილიარდი ევროდან 2019 წელს 2,0 მილიარდ ევრომდე გაიზარდა.

აღსანიშნავია, რომ 2019 წელს ევროკავშირიდან ექსპორტირებული საქონლის დაახლოებით 1.8% მოდიოდა ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის აღმოსავლეთის ექვსი ქვეყანაზე, ხოლო ევროკავშირის იმპორტის 1.9% ამ ქვეყნებზე მოდიოდა.

გლობალიზაციის პირობებში ყველა ქვეყანა ცდილობს საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართულობის გაზრდას. ცხრილში მოცემულია საქართველო, უკრაინა და მოლდოვის საქონლის ექსპორტის, იმპორტის და სავაჭრო ბალანის წილი (%) ქვეყნის მთლიან სამამულო პროდუქტთან მიმართებით. გლობალიზაციის პირობებში ქვეყნის ჩართულობის მასშტაბების ერთ-ერთი საზომია ქვეყნის ექსპორტის, იმპორტისა და სავაჭრო ბალანისის წილი (%) მთლიან სამამულო პროდუქტთან მიმართებით, რაც განსხვავებულ სურათს იძლევა განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნების მიხედვით. ქვეყნები, რომლებიც სპეციალიზირებულნი არიან სხვა დანარჩენი მსოფლიოსთვის მომსახურების მიწოდებაში, ასე მაგალითად როგორიცაა ტურიზმი, შეიძლება ჰქონდეთ სავაჭრო დეფიციტი, რადგან მომსახურება არ შედის საქონლის ექსპორტისა და იმპორტის სტატისტიკაში. ქვეყნის ვაჭრობის წილი (%) მთლიანი სამამულო პროდუქტის მიმართ ხშირად გამოიყენება როგორც ქვეყნის ღიაობის საზომი მსოფლიო ვაჭრობისთვის. მცირე ქვეყნებს აქვთ ვაჭრობის ღიაობის უფრო მაღალი დონე, ვიდრე დიდი ეკონომიკის ქვეყნებს. რადგან ნაკლებია შიდა წარმოების საქონლის ყიდვისა და გაყიდვის შესაძლებლობა. ურთიერთობა სავაჭრო ღიაობასა და შემოსავალს შორის უფრო რთულია, თუმცა დაბალი შემოსავლის მქონე ქვეყნებს ზოგადად დაბალი სავაჭრო ღიაობა აქვთ.

ცხრილი 3-ის მონაცემები გვიჩვენებს, რომ 2019 წელს საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვის წილმა (%) მთლიანი სამამულო პროდუქტის 75% შეადგენდა, რაც მაღალი მაჩვენებელია და 23%-ით მეტია 2009 წლის მაჩვენებელთან შედარებით. ეს ცვლილება განპირობებული იყო ქვეყნის როგორც ექსპორტის, ასევე იმპორტის ზრდით. ქვეყნის მნიშვნელოვანი პრობლემაა უარყოფითი სავჭრო ბალანსი. 2009 წელს სავაჭრო დეფიციტის წილი (%) მთლიანი სამამულო პროდუქტის 31%, ხოლო 2019 წელს 32%-ს შადგენდა.

2019 წელს მოლდოვას სავაჭრო ბრუნვის წილმა (%) მთლიანი სამამულო პროდუქტის 72% შეადგინა, რაც შემცირებულია წინა წლებთან შედარებით, როგორც ცხრილიდან ჩანს 2009 წელს 84% ანუ 12%-ით მეტი იყო. აღნიშნული

ცხრილი 3. საქართველოს, მოლდოვასა და უკრაინის ექსპორტის, იმპორტის და სავაჭრო ბალანსის წილი (%) მთლიანი სამამულო პროდუქტის (GDP) მიმართ

	2009	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ექსპორტი								
საქართველო	10.5	13.7	16.2	14.8	14.0	16.9	19.2	21.4
მოლდოვა	23.6	22.1	24.6	25.4	25.4	24.9	23.7	23.2
უკრაინა	32.2	36.0	40.2	41.9	39.0	38.5	36.2	32.6
ევროკავშირი	11.2	13.1	15.3	15.4	14.9	15.3	15.2	15.3
იმპორტი								
საქართველო	41.6	42.8	48.8	48.9	48.4	49.6	53.2	53.6
მოლდოვა	60.4	55.4	56.1	51.7	49.8	49.7	50.4	48.8
უკრაინა	37.2	42.8	40.6	41.2	42.1	44.2	43.7	39.6
ევროკავშირი	11.3	13.4	13.8	13.5	12.8	13.6	14.1	13.9
სავაჭრო ბალანსი								
საქართველო	-31.0	-29.1	-32.6	-34.1	-34.5	-32.7	-34.0	-32.2
მოლდოვა	-36.8	-33.4	-31.5	-26.2	-24.5	-24.8	-26.7	-25.6
უკრაინა	-4.9	-6.8	-0.4	0.7	-3.1	-5.6	7.5	7.0
ევროკავშირი	-0.1	-0.3	1.5	1.9	2.1	1.7	1.1	1.4

განპირობებულია მოლდოვაში იმპორტის შემცირებით. 2009 წელს იმპორტის წილი (%) მთლიანი სამამულო პროდუქტის 60,4%-დან 2019 წელს 48.8%-მდე შემცირდა. ასევე გაუჯობესდა ქვეყნის სავაჭრო ბალანსი, მისი წილი მთლიანი სამამულო პროდუქტის მიმართ -36.8%-დან შემცირდა -25.6%-მდე. აღსანიშნავია, რომ მოლდოვას საქართველოსთან შედარებით კარგი მდგომარეობა აქვს.

2019 წელს უკრაინის საგარეო სავაჭრო ბრუნვის წილმა (%) მთლიანი სამამულო პროდუქტის 72% შეადგენდა, რაც 2009 წელთან შედარებით მხოლოდ 3%-ით არის გაზრდილი. საანალიზო პერიოდში უკრაინის ექსპორტისა და იმპორტის წილი (%) მთლიან სამამულო პროდუქტში მნიშვნელოვნად არაა შეცვლილი.

აღნიშნული სამივე ქვეყანის და ევროკავშირის საშუალო მაჩვენებლები მნიშვნელოვნად განსხვავდება. 2019 წელს ევროკავშირის საგარეო სავაჭრო ბრუნვის წილმა (%) მთლიანი სამამულო პროდუქტის 29% შეადგენდა, რაც უფრო დაბალია ვიდრე აღმოსავლეთის პარტნიორობის ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს, მოლდოვასა და უკრაინის მაჩვენებლები, განსხვავება გამოწვეულია, რომ ევროკავშირს აქვს გაცილებით დიდი ეკონომიკა.

საქართველოს, უკრაინისა და მოლდოვას საქონლით ვაჭრობა ევროკავშირთან

აღმოსავლეთ პარტნიორი ქვეყნები აგრძელებს ევროკავშირთან კიდევ უფრო მჭიდრო სავაჭრო-ეკონომიკურ თანამშრომლობას, ინტეგრაციას და სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას. საქართველოს საგარეო ვაჭრობისათვის დამახასიათებელი ძირითადი თავისებურებაა უარყოფითი სავაჭრო ბალანსი. 2019 წელს საქართველოს საგარეო სავაჭრო ბრუნვა ევროკავშირის ქვეყნებთან 2.7 მლრდ. ევრო შეადგინა, მათ შორის ექსპორტმა 0,7 მლრდ. ევრო და იმპორტის მოცულობამ 2 მლრდ. ევრო შედგინა. ამრიგად, დაბალია საქართველოს სავაჭრო ბრუნვა ევროკავშირთან. იმპორტის ექსპორტით გადაფარვის კოეფიციენტი საქართველოსათვის შეადგენს ყველაზე დაბალს 25,8%-ს, უკრაინის -106,7%-ს, და მოლდოვას - 67,6%-ს.

აღმოსავლეთ პარტნიორ ქვეყნებს აქვს მჭიდრო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა ევროკავშირთან, შესაბამისად მათი საქონლის ექსპორტისა და იმპორტის დიდი ნაწილი ევროკავშირზე მოდის.

საქართველომ პრიორიტეტულად ექსპორტის წარმოება უნდა განავითაროს, მაგრამ იმავდროულად, იმპორტის შემცვლელი წარმოების განვითარებასაც უნდა მოახერხოს (Basilia T., Silagadze A., Chikvaidze T. (2001) გვ. 429). აუცილებელია საქართველოს უარყოფითი საგარეო სავაჭრო სალდოს შემცირება, ექსპორტის მოცულობის გაზრდა და მისი ეტაპობრივი დივერსიფიკაცია. თავის მხრივ, ექსპორტის გაზრდა ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი საფუძველია.

ამრიგად, საქართველოს არჩევანი, მისი ეკონომიკა იყოს მოწინავე და დაუახლოვდეს ევროპის ქვეყნების ეკონომიკურ განვითარების მაჩვენებლებს, წარმოადგენს საკმაოდ რთულ და შორეულ ამოცანას, მაგრამ მიღწევადია. ამისათვის კი საჭიროა ეკონომიკური ზრდის ტემპით საქართველო ევროპასა და აღმოსავლეთის პარტნიორ ქვეყნებს შორის იყოს ლიდერი.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს ექსპორტის მოცულობა ევროკავშირთან და მისი წილი დაბალია. 2019 წელს საქართველოს ექსპორტის 21% მოდიოდა ევროკავშირზე. შედარებისათვის მოლდოვის მთლიანი ექსპორტის 64% მოდის ევროკავშირზე.

„ასოცირებული ტრიოს" და ევროკავშირის ცალკეულ წევრ ქვეყნების ვაჭრობის შესახებ

აღსანიშნავია, რომ 2019 წელს, ევროკავშირის წევრი ქვეყნებიდან გერმანიაზე მოდიოდა საქონლის ყველაზე მაღალი ექსპორტი აღმოსავლეთის პარტნიორობის ქვეყანაში 7.8 მლრდ. ევრო (2009 წელი - 6.2 მლრდ. ევრო), პოლონეთის ექსპორტმა აღმოსავლეთის პარტნიორობის ქვეყნებში 2019 წელს 7.2 მლრდ. ევრო შეადგინა (2009 წელი - 3.5 მლრდ. ევრო), იტალიის - 3.1 მლრდ. ევრო, (2009 წელი - 2,1 მლრდ. ევრო). უნგრეთის - 2.9 მლრდ. ევრო, (2009 წელი - 1.2 მლრდ. ევრო). ასევე მნიშვნელოვანი ექსპორტიორები ლიტვა 2.3 მლრდ. ევრო და რუმინეთი - 2.1 მლრდ. ევრო. ხოლო ევროკავშირის დარჩენილ 21 წევრ ქვეყანაზე მოდიოდა 2019 წელს 12.9 მილიარდი ევროს ღირებულების საქონლის ექსპორტი.

ევროკავშირის წევრ ქვეყნებიდან იტალიაა ყველაზე

ცხრილი 4. საქართველოს, უკრაინისა და მოლდოვას საქონლით ვაჭრობა ევროკავშირთან 2006 და 2019 წლებში (მლრდ. ევრო)

	ექსპორტი ევროკავშირში		იმპორტი ეევროკავშირიდან		სავაჭრო ბრუნვა ევროკავშირთან	
	2006	2019	2006	2019	2006	2019
საქართველო	0.2	0.7	0.9	2	1.1	2.7
მოლდოვა	0.4	1.8	1	2.9	1.4	4.7
უკრაინა	9.7	19.1	15.9	24.2	25.6	43.3

დიდი ბაზარი ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის აღმოსავლეთის პარტნიორობის ქვეყნების საქონლისთვის. იტალიის საქონლის იმპორტმა ENP–აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებიდან 2019 წელს 7.9 მლრდ. ევრო შეადგინა (2009 წელი –4,6 მლრდ. ევრო). მეორე უმსხვილესი იმპორტიორია გერმანია – 4.4 მლრდ. ევრო, (2.8 მლრდ. ევრო – 2009 წელი), პოლონეთი მესამე იმპორტის ბაზარია 4.0 მლრდ. ევრო, (2009 წელი – 1.4 მლრდ. ევრო), ნიდერლანდები – 2.6 მლრდ. ევრო, ესპანეთი – 2,4 მლრდ. ევრო და ჩეხეთი – 2,1 მლრდ. ევრო. ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის აღმოსავლეთის პარტნიორობის ქვეყნებიდან სხვა ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში განხორციელდა 13.3 მლრდ. ევროს ღირებულების საქონლის იმპორტი (2009 წელი – 7.0 მლრდ. ევრო).

დასკვნები

აღმოსავლეთის პარტნიორობა მასში მონაწილე ქვეყანებს, მათ შორის საქართველოს, აძლევს შესაძლებლობას ორმხრივი და მრავალმხრივი თანამშრომლობის ფარგლებში დააჩქაროს ევროკავშირთან სავაჭრო–ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესი. ევროკავშირის აღმოსავლეთ პარტნიორობის ინიციატივა ხელს უწყობს წევრი ქვეყნების შემდგომ ინტეგრაციას ევროკავშირთან, ასევე წევრი ქვეყნების სოციალურ–ეკონომიკურ განვითარებას. აღმოსავლეთ პარტნიორ ქვეყნებს აქვთ საერთო კომუნისტური წარსული.

სამივე ქვეყანას აქვს დარღვეული საერთაშორისოდ აღიარებულ საზღვრებში მათი ტერიტორიულ მთლიანობა. მნიშვნელოვნად აფერხებს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას, ასევე სერიოზულ საფრთხეს უქმნის უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის შენარჩუნებას. ხელს უშლის მათ სწრაფვას ევროკავშირისაკენ.

საქართველოს, მოლდოვასა და უკრაინას შორის საქონლით საგარეო ვაჭრობაში საქართველოს აქვს ყველაზე მაღალი უარყოფითი სავაჭრო სალდო და დაბალი იმპორტის ექსპორტით გადაფარვის კოეფიციენტი. ასევე დაბალია საქართველოს ექსპორტის, იმპორტის და სავაჭრო ბრუნვის წილი (%) მთლიანი სამამულო პროდუქტის მიმართ.

აღმოსავლეთ პარტნიორი ქვეყნებიდან სამმა (საქართველო, მოლდოვა და უკრაინა) მიაღწია ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების გაფორმებას. საქართველომ ასევე მიაღწია წარმატებას ევროკავშირთან ვიზალიბერალიზაციის კუთხით.

შესაძლებელია წარმატებული ეკონომიკური რეფორმების გატარების შედეგად საქართველო იყოს პირველი ქვეყანა აღმოსავლეთ პარტნიორი ქვეყნებიდან რომელსაც მიენიჭება ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყანაა. აღმოსავლეთ პარტნიორი ქვეყნების არც ერთი წევრი არაა ნატოს წევრი. პირდაპირი კავშირი ევროკავშირსა და ნატოს შორის მართალია, არაა, მაგრამ ბოლო გაფართოებების შედეგად ნათელია: ქვეყანა ჯერ ნატოს წევრი ხდება ევროკავშირის წევრობამდე.

ევროკავშირთან კიდევ უფრო ინტეგრაცია. საქართველომ უნდა გააგრძელოს ევროკავშირთან შემდგომი ინტეგრაცია. გაზარდოს სავაჭრო–ეკონომიკური თანამშრომლობა ევროკავშირთან და წევრ ქვეყნებთან. ძირითად გამოწვევად რჩება საქართველოს ექსპორტის მოცულობის გარდა ევროკავშირში. აღმ.პარტნიორმა ქვეყნებმა უნდა გაგრძელონ ეკონომიკის განვითარება და ევროკავშირთან და საერთაშორისო თანამეგობრობასთან შემდგომი ინტეგრაცია. ამრიგად, საქართველოს აქვს შესაძლებლობა, კიდევ უფრო დაუახლოვდეს ევროკავშირს, განავითაროს ეროვნული ეკონომიკა, გახადოს კონკურენტუნარიანი და გაზარდოს სავაჭრო–ეკონომიკური თანამშრომლობა ევროკავშირთან.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Basilia, T., Silagadze, A., & Chikvaidze T. (2001) Post-Socialistic Transformation: Georgian Economy at the Threshold of the XXI Century. Tbilisi (in Georgian).

Bedianashvili, G. (2021). Macroeconomic and Cultural Determinants of the COVID-19 Pandemic Crisis. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, 15 (2), 191-197.

Bedianashvili, G., Ivanov, Y., & Paientko, T. (2019). Tax Reforms in Ukraine and Georgia: Changing Priorities. *Journal of Tax Reform* , 107-128.

Davtyan, E. (2019). Unpacking the Georgia-Ukraine-Moldova Cooperation: An Open-Ended or Narrowly Focused Partnership? Georgian Foundation for Strategic and International Studies.

Eteria, E. (2019). Georgia's Trade Performance in the Light of EU-Georgia Deep and Comprehencive Free Trade Area, Ecoforum Journal, 8(2/19).

European Commission. (2021). https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern partnership/georgia/

Eurostat. (2018). Statistics on European Neighbourhood Policy Countries: East. Luxembourg: *Publications Office of the European Union*.

Eurostat. (2021). European Neighbourhood Policy countries - statistical overview. *online Eurostat publication.*

Gogolashvili, K. (2018). Eastern Partnership Summit of 2017 and its Consequences. Rondeli Foundation. https://www.gfsis.org/ge/blog/view/771.

https://civil.ge/ka/archives/432958.

https://mfa.gov.ge. https://mfa.gov.ge/News/miunkhenshi-sami-asocirebuli-qveynis-saqartvelos,.aspx.

National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, www.statistica.md.

National Statistics Office of Georgia, www.geostat.ge.

Papava V., & Silagadze A. (2019). "How the Term the "Gross Domestic Product" should be Translated into Georgian." Globalization and Business, 7,203-204. (In Georgian).

Papava, V. (2018) Assessment of Economic Growth in the Post-Communist Members of the European Union and the Eastern Partnership States. Georgian Foundation for Strategic and International Studies.

Putkaradze, R. (2012). Actual Issues of the Foreign Trade of Georgia. Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane JAvakhishvili Tbilisi State University. Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference Dedicated to the 60th Birth Anniversary of Professor George Tsereteli National Economies and Globalization. 51-58. (In Georgian).

Putkaradze, R. (2015). Historical Aspects of Trade and Economic Relations between Georgia and the European Union. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego W Siedlcach Seria: Administracjaizarządzanie. Scientific Journal, Nr 107, 2015. Zeszytynaukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach Seria: AdministracjaiZarządzanie, Poland.

Putkaradze, R. (2019). Georgia in the European Union's Eastern Partnership Countries: Historical Aspects and Challenges. *Journal, Ecoforum Journal*. 8, Issue 1(18).

Putkaradze, R. (2010). Trade and Economic Relations between Georgia and the European Union: Problems and Perspectives. *Universali, Tbilisi.* (In Georgian).

Putkaradze, R., & Chania, M. (2018). The Priorities of Georgian Economic Development in Conditions of Globalization. European Journal of Marketing and Economics, 1(1), 63-66.

Silagadze, A., & Zubiashvili, T. (2015). Parameters of the European Union and the Post-Soviet Georgia's Economy. *Refereed International Journal of Business and Management Studies* (IJBMS).

State Statistics Service of Ukraine, ukrstat.org.

World bank (2019). World development indicators.

World Trade Organization (2020). World Trade Statistical Review.

კოვიდ-19-ის პანდემიის თანამედროვე გამოწვევები

MODERN CHALLENGES OF THE COVID-19 PANDEMIC

JEL Classification: M10, M14, M16. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.010

PERSPECTIVES OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT UNDER THE CONDITIONS OF UNCERTAINTY CAUSED BY COVID PANDEMICS

TEMUR SHENGELIA

Doctor of Economic Sciences, Professor

Ivane Javakhisvili Tbilisi State University,

Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences, Georgia

shengelia.temur@gmail.com

Abstract. A market economic system based on the means of production is characterized by fundamental uncertainty. The differences between the fundamental uncertainties and the risks lie in the fact that it is impossible to empirically measure the level and dynamics of future threats. A correct understanding of the uncertainty is essential for the study and analysis of the crisis. Under the influence of the COVID-19 pandemic, world economy found itself in a new global crisis, which had a significant impact on the rise of economic and social uncertainty, the degree of which is so high that it is impossible to predict the model of the economic and social development due to the current pandemic. The current economic crisis is characterized not only by global losses but also by the limited sources of compensation. According to scientists (Adžić & Al-Mansour, 2021) a crisis of this magnitude is the most unprecedented economic event of the last century.

The COVID-19 world pandemic crisis has limited a traditional opportunities for small business, accordingly has emerged a new one. The most difficult problem was created in the value chain. Small business is a heavily dependent on consumers and suppliers behaviour, therefore, changes in the value chain have a significant impact on all of its participants. The closure of national borders has led to the disruption of the logistics network;

And after the reduction of the stocks, it threatens to almost all participants in this network.

It is important to consider the uncertainties and risks that are involved while studying small business crisis behavior. As a result even the most trained institutions are approaching disaster. After a pandemic, the universe will find itself in a larger, no less turbulent zone.

Prior to the crisis, cost was the most important criterion while choosing a supply chain that had led to single suppliers and small stocks for small businesses. As it seems during the pandemic, this choice turned out to be one of the most important causes of the small business crisis. At the same time, dependence on one supplier has undergone a transformation into the need to diversify stocks, that has led to an increase in funding sources and which has led to the financial instability of a small company.

These examples of the correlation between environmental and small business threats have illustrated the need for a global vision in order to adapt anti-crisis behavior model .A global vision is certainly needed. There is no single, optimal choice for overcoming uncertainty, however, the importance of the multivariate strategies is an important. Small firms found themselves unprepared for such approaches, leading to a high level of uncertainty. As well as, when a small business is in the early stages of its life cycle, the lack of experience limits its choice, and the lack of resources prevents it from choosing an effective strategy, that has exacerbated the problems of the small firms.

KEYWORDS: FUNDAMENTAL UNCERTAINTY, CORONAVIRUS, SMALL BUSINESS, CRISIS, RESEARCH, DIGITIZATION OF BUSINESS.

For citation: Shengelia, T., (2021). Perspectives of small business development under the conditions of uncertainty caused by COVID pandemics. *Globalization and Business.* 12, 77-82. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.010

JEL Classification: M10, M14, M16. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.010

მცირე ბიზნესის განვითარების პერსპექტივები კოვიდპანდემით გამოწვეული გაურკვევლობის პირობებში

თემურ შენგელია

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
shengelia.temur@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: ფუნდამენტური გაურკვევლობა, კორონავირუსი, მცირე ბიზნესი, კრიზისი, კვლევა, ბიზნესის გაციფრულება.

ციტირებისთვის: თ.შენგელია. მცირე ბიზნესის განვითარების პერსპექტივები კოვიდპანდემით გამოწვეული გაურკვევლობის პირობებში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 77-82. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.010

გაურკვევლობისა და რისკების გათვალისწინება მცირე ბიზნესის კრიზისული ქცევის შესწავლაში

კორონავირუსის პანდემია (COVID-19), სწრაფად გავრცელდა მთელს მსოფლიოში, რამაც გამოიწვია გლობალური ეკონომიკის რეცესია. ვირუსის წინააღმდეგ ბრძოლის გლობალური მცდელობების მიუხედავად, ის აგრძელებს გავრცელებას, რამაც გააფართოვა მისი ეკონომიკური შედეგების კვლევა. ყველაზე არსებითად კრიზისის ზეგავლენა აისახა მცირე ბიზნესზე. კორონავირუსის მსოფლიოს ყველა ნაწილში სწრაფად გავრცელების გამო, მცირე ბიზნესი დადგა პანდემიის, ეპიდემიის, კარანტინისა და შეზღუდვების გამოწვევების წინაშე.

COVID-19 პირველ ტალღის დროს, თვითიზოლაციისა და საკარანტინო რეჟიმის შემოღების შედეგად, მცირე ბიზნესი არსებითად დაზარალდა. მოთხოვნის შემცირებამ ასევე მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა მცირე ბიზნესის სექტორს. ეკონომიკის დაპაუზების პოლიტიკამ დასაქმებულთა ხელფასების შენარჩუნებით, შეზღუდა მცირე ბიზნესის კომპანიების საქმიანობა, რაც აისახა მათ ფინანსურ მაჩვენებლებში. მცირე ბიზნესი, რომელმაც ვერ შეძლო გადასვლა საქონლისა და მომსახურების ონლაინ ფორმატზე, გაკოტრების საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. ზოგიერთ ორგანიზაციაში, მაგალითად, ტურისტულ სააგენტოებში, სარესტორნე ბიზნესში, ანტიეპიდემიოლოგიური შეზღუდვების შემოღების შემდეგ, შემოსავალი შემცირდა 90%-ით (Shengelia & Gasviani, 2020).

ვითარების უპრეცედენტობა გამოიხატება იმაშიც, რომ COVID-19 არ გააჩნია გეოგრაფიული საზღვრები. 2020 წლის პირველ კვარტალში ეკონომიკური აქტიურობა შემცირდა ისეთ დიდი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში, როგორიცაა: ჩინეთი, ამერიკის შეერთებულ შტატებში, იაპონია, ასევე ევროკავშირის ქვეყნებში, რადგან ისინიც დილობდნენ განსხვავებული მიდგომებით გამკლავებოდნენ პანდემიას. ზოგადად, მსოფლიო ბანკის შეფასებით, 2020 წლის პირველ კვარტალში გლობალური GDP 11,2%-ით შემცირდა (Kozak et al., (2020), რაც მნიშვნელოვნად აღემატება გლობალური ფინანსური კრიზისის ანალოგიურ მაჩვენებელს (იხ.ცხრილი 1).

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაცემებით, გლობალური GDP-ს დაცემა 2021 წელს 3% იქნება, რაც ყველაზე

ცხრილი1. წლიური მშპ-ს დინამიკა მსოფლიო ქვეყნების მიხედვით %-ში

	2017	2018	2019	2020
მსოფლიო მშპ	3,3	3,0	2,4	-7,7
განვითარებული ქვეყნები:	2,5	2,1	1,6	-8,4
აშშ	2,4	2,9	2,3	-7,9
ევროკავშირი	2,5	1,9	1,2	-10,1
იაპონია	2,2	0,3	0,7	-6,8
განვითარებადი ქვეყნები:	4,5	4,3	3,5	-6,6
ჩინეთი	6,8	6,6	6,1	-4,9
თურქეთი	7,5	2,8	0,9	-6,8
მექსიკა	2,1	2,2	-0,3	-8,7
საუდის არაბეთი	-0,7	2,4	0,3	-5,7
ინდოეთი	7,0	6,1	4,2	-9,0
სამხრეთ აფრიკა	1,4	0,8	0,2	-8,0

წყარო: OECD, 2020.

მაღალი მაჩვენებელია დიდი დეპრესიის შემდეგ (http://cbr.ru/Collection).

პანდემიურმა კრიზისმა შეზღუდა მცირე ბიზნესის ტრადიციული შესაძლებლობები, ამასთან წარმოქმნა ახალი.
ყველაზე რთული პრობლემა შეიქმნა ღირებულების ჯაჭვში. მცირე ბიზნესი მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მომხმარებლებზე და მიმწოდებლებზე, ამიტომ, ღირებულების ჯაჭვში განხორციელებულ ცვლილებებს მნიშვნელოვანი ზეგავლენა გააჩნია მის ყველა მონაწილეზე. ეროვნული საზღვრების დაკეტვამ გამოიწვია ლოჯისტიკური ქსელის მოშლა, ხოლო მარაგების შემცირების შემდეგ, საფრთხე დაემუქრა ამ ქსელის თითქმის ყველა მონაწილეს (Berishvili, 2020).

მსოფლიო განიცდის უზარმაზარი მაშტაბის კრიზისს, რისთვისაც ის მოუმზადებელი აღმოჩნდა, ამიტომ, დღესაც კი არ არსებობს ეფექტიანი წინადადებები იმ სტრატეგიების შესახებ, რომლებიც მნიშვნელოვანია COVID-19 პანდემიით გამოწვეული მცირე ბიზნესის დაცემის დასაძლევად. ამიტომ, მცირე ბიზნესის კრიზისული ქცევის შესწავლაში მნიშვნელოვანია გაურკვევლობისა და რისკების გათვალისწინება. როგორც ჩანს, კორონავირუსის პირველი ტალღის სწრაფი აღდგენის მცდელობას, მეორე ტალღა შეეწირა, ხოლო ეპიდემიოლოგები მესამე ტალღისთვისაც ემზადებიან. ჰ. ეთერმადის (Etermad, 2020) აზრით, ბოლო ექვსი თვის მნიშვნელოვანი შედეგი არის ის, რომ ყველაზე მომზადებული ინსტიტუტებიც კი მიუახლოვდნენ კატასტროფას. რ.ჰაასი აღნიშნავს, რომ პანდემიის შემდეგ, სამყარო უფრო დიდ, არანაკლებ ტურბულენტობის ზონაში აღმოჩნდება (Haas, 2020).

კრიზისამდე, მომარაგების ჯაჭვის არჩევისას ღირებულება ყველაზე მნიშვნელოვანი კრიტერიუმი იყო, რამაც მცირე ბიზნესი მიიყვანა ერთ მიმწოდებლამდე და მცირე მარაგებამდე. როგორც ჩანს, პანდემიის დროს სწორედ ეს არჩევანი აღმოჩნდა მცირე ბიზნესის კრიზისული მდგომარეობის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მიზეზი. ამავე დროს, დამოკიდებულებამ ერთ მიმწოდებელზე, განიცადა ტრანსფორმაცია მარაგების დივერსიფიკაციის აუცილებლობაში, რამაც გამოიწვია დაფინანსების წყაროების ზრდა და რაც გახდა მცირე კომპანიის ფინანსური არასტაბილური მდგომარეობის მიზეზი (Shengelia & Gelashvili, 2020).

გარე გარემოსა და მცირე ბიზნესის საფრთხეების კორელაციური კავშირის ამსახველი ეს მაგალითები ცხადყოფს, რომ ანტიკრიზისული ქცევის მოდელების ადაპტაციის მიზნით, საჭიროა გლობალური ხედვა. გაურკვევლობის გადასალახავად არ არსებობს ერთი, ოპტიმალური არჩევანი, ამასთან, მრავალვარიანტიანი სტრატეგიების მნიშვნელობა წინ იწევს. ასეთი მიდგომებისთვის მცირე ფირმები მოუმზადებლები აღმოჩნდნენ, რამაც განსაზღვრა გაურკვევლობის მაღალი დონე. გარდა ამისა, როდესაც მცირე ბიზნესი სიცოცხლის ციკლის საწყის ეტაპზეა, გამოცდილების ნაკლებობა ზღუდავს მის არჩევანს, ხოლო რესურსების მიუწვდომლობა ხელს უშლის ეფექტიანი სტრატეგიის არჩევას, რამაც კიდევ უფრო გააღრმავა მცირე ფირმების პრობლემები (Shengelia, 2017).

პრაქტიკამ დაადასტურა, რომ COVID-19 კრიზისის პირობებში მცირე ბიზნესის გადარჩენის მთავარი გზა ტექნოლოგიური ადაპტაციაა (პირველ რიგში ონლაინ გადაწყვეტილებები). მცირე ბიზნესმა, რომლებმაც შეინარჩუნა ტრადიციული სტრატეგიები, ვერ შეძლო განვითარების ტემპის შენარჩუნება. განსხვავებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა ის ბიზნესი, რომელმაც განიცადა ციფრული ტრანსფორმაცია. მცირე საწარმოებმა, მათი დინამიური შესაძლებლობების გამოყენებით, სწრაფად განახორციელეს ცვლილებები საკუთარი პლატფორმების საშუალებით (მაგალითად, Yandex, Alibaba, Amazon და სხვა). ცალკეული კომპანიების წარმატების მიუხედავად, გაიზარდა მცირე ბიზნესისათვის საფრთხეების საერთო დონე, რაც კონკურენტი კომპანიების ბაზრიდან განდევნის სტრატეგიის ფორმირებაში გამოიხატა.

ეჭვგარეშეა, ეკონომიკური გაურკვევლობის გავლენა მცირე ბიზნესზე უფრო არსებითია, ვიდრე მსხვილზე. ამ მოსაზრებას ამყარებს ის, რომ მცირე ბიზნესსაქმიანობა მოითხოვს საბაზრო ფაქტორებზე ოპერატიულ რეაგირებას, რაც, ერთი მხრივ ზრდის ბაზრის ტენდენციებზე მათ მგრძნობიარობას, მაგრამ მეორეს მხრივ ქმნის გრძელვადიან საფრთხეებს. ის ბიზნესი, რომელსაც არ გააჩნია სწრაფი ცვლილებების მიმართ დამცავი პოტენციალი, მნიშვნელოვანი რისკის ქვეშ იმყოფება (Shengelia, 2014).

ეკონომიკური განვითარების მოცემული ეტაპისთვის ის ფაქტორები, რომლებიც მცირე ბიზნესისთვის ქმნიან გაურკვევლობას შემდეგია:

- პანდემიის ნეგატიური ზეგავლენა;
- ნავთობის ფასების შოკის ცვლილების ფაქტორები;
- მთავრობის მიზნობრივი რეგულირება და მხარდაჭერა;
- ციფრული გარდაქმნები;
- მცირე ბიზნესის საქონლისა და მომსახურების მოხმარების სქემების შეცვლა;
- ვალუტის არამდგრადი კურსი და სხვა.

ანტიკრიზისული სტრატეგიის შესწავლის პროცესში, არ უნდა გამოირიცხოს რისკის კონცეფცია და კრიზისული პრობლემების დაძლევის ის გზები, რომელსაც მცირე კომპანიები აწყდებიან. ამასთან, იმ ფაქტორების ანალიზი, რომლებიც ზრდიან ან ამცირებენ გამოცდილების დონეს კრიზისული პრობლემების გადაჭრაში, რაც გაურკვევლობის საფუძველია, მნიშვნელოვანია კრიზისის პერიოდის კვლევის სიზუსტისთვის. კრიზისული მოვლენების ზრდის პროცესში წარმოქმნილი გაურკვევლობის საკითხის განხილვისას გამოიყენება განსხვავებული (მაგალითად, დ. აკერლოფის (Akerlof, 2001) ან ფ. ნაიტის (Knight, 2003)) მიდგომები. ორივე მიდგომის საფუძველში არის ობიექტური ან სანდო ინ-

ფორმაციისა და ცოდნის არარსებობა. თუ ფ. ნაიტი გაურკვევლობას მიაკუთვნებს გრძელვადიან პერიოდს, დ. აკერლოფის გაურკვევლობები შედარებით მოკლე პერიოდს ეხება. ამ მიდგომებს ავსებს ო. უილიამსონის (Williamson, 1996) ნაშრომი ოპორტუნისტული ქცევის შესახებ, როდესაც ერთი მხარე მოქმედებს ოპორტუნისტულად, რათა მაქსიმალურად გაზარდოს საკუთარი ინტერესი მეორის ხარჯზე, ხოლო მეორე მხარეს არ შეუძლია მიიღოს საჭირო ობიექტური ინფორმაცია გონივრული გადაწყვეტილების მისაღებად. COVID-19 კრიზისის დროს ორივე ფენომენი (ასიმეტრია და ოპორტუნისტული ქცევა) აშკარად შეინიშნებოდა და ხელს უწყობდა კრიზისის გაღრმავებას.

კორონავირუსის პირველი ტალღიდან მეორეზე გადასვლის დროს მცირე ბიზნესის ძირითადი შეცდომა გრძელვადიან პერსპექტივაში წარმატებული პრაქტიკის ინსტიტუციონალიზაციაზე უარის თქმა აღმოჩნდა. პირველი ტალღის შემდეგ დაშვებული შეცდომა მცირე ბიზნესის მიერ ძველი ბიზნეს მოდელის შენარჩუნების მცდელობაც იყო (Shengelia, 2020).

COVID-19 პანდემიის პირობებში მცირე საწარმოების თვისობრივი კვლევა

გაურკვევლობის ანალიზის შემდეგ, ჩვენ შევადგინეთ იმ ფაქტორების ნუსხა, რომლებიც, მკვლევარების აზრით, გავლენას ახდენს მცირე ბიზნესის ქცევაზე. ზოგიერთი მათგანი უკვე განხილული იყო ზემოთ (მომარაგების მოშლა, მომარაგების ჯაჭვების უუნარობა, ფინანსური რესურსების ნაკლებობა და სხვა).

ჩატარებული კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა 30 კითხვა, რომელიც შეესაბამება კონკრეტული ფაქტორის აღწერილობას. აუცილებელი გახდა ფაქტორების რანჟირება, მათი მნიშვნელობისა და ცვლილების ტენდენციის შესაფასებლად. მაგალითად, კითხვაზე „აქვს თუ არა გავლენა შემოსავლის ცვლილებას მცირე ბიზნესის მდგომარეობაზე 2021 წელს?“, მივიღეთ პასუხები, სადაც მითითებულია ის ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენს შემოსავლის შემცირებაზე, ან მის ზრდაზე.

ქვემოთ მოცემულია კითხვარში შეტანილი ზოგიერთი ფაქტორის საფუძვლიანობა ასახულია რიგი ავტორების კვლევებში. ავტორთა გუნდის აზრით, რომელსაც მ. რაპაჩინი ხელმძღვანელობს (Rapaccini et al., 2020) ლოკდაუნმა (სამუშაოს აკრძალვა) უარყოფითი გავლენა მოახდინა მცირე ბიზნესზე. დ. გერდმანის (Gerdeman, 2020) თანახმად, კოვიდ პანდემიის პირობებში მომარაგების ჯაჭვის სტაბილიზაცია, ხდება კრიზისის პირობებში ბიზნესის აღდგენის ძირითადი ფაქტორი.

აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს პანდემიური კრიზისის პირობებში სამუშაოდან განთავისუფლების შეფასება. მაგალითად, ნ. დონტუ (Donthu & Gustafsson, 2020) ამტკიცებს, რომ ადამიანები კარგავენ სამსახურს იმ ტემპით, რაც ჩვენ არ გვინახავს 1930-იანი წლების დიდი დეპრესიის შემდეგ. ა.ტარკის (Tarki et al., 2020) მიაჩნია, რომ COVID-19 კრიზისში, გაკოტრებების თანმდევი რისკების, მათ შორის სამუშაოდან განთავისუფლების პრობლემა უკიდურესად აქტუალურია.

ტრადიციულად, ინოვაციების მკვლევარები ამტკიცებენ, რომ პოსტკრიზისულ ეკონომიკაში სწორედ ინოვაციური გადაწყვეტილებები იქნება ყველაზე მოთხოვნადი. ს. რეტერი და ც. პედერსენი (Ritter & Pedersen, 2020) განიხილავენ COVID-19 კრიზისის მნიშვნელოვან როლს ინოვაციების სტიმულირებაში. სახლიდან მუშაობასთან დაკავშირებული სირთულეები, გამოავლინა დ. გერდემანმა (Gerdeman, 2020). მეცნიერმა შეისწავლა სამუშაოსა და გარემოს, სამუშაოსა და ოჯახს შორის კონფლიქტის მიზეზები. დისტანციურმა მუშაობამ შეცვალა მიდგომა სამუშაოს ორგანიზაციისადმი. მრავალი ათწლეულის განმავლობაში შემუშავებული საკომუნიკაციო ტექნიკა და მეთოდები მკვეთრად შეიცვალა. კომუნიკაციის პერსპექტივები ინფორმაციული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენების საფუძველზე, ინტერნეტისა

ცხრილი 2. Covid-19 პანდემიის პირობებში მცირე საწარმოების თვისობრივი კვლევის შედეგები

ფაქტორები	ცვლილების ტენდენცია	%
სამუშაო ადგილების ორგანიზაცია	დისტანციური	53,3
გადახდისუნარიანობა	შემცირებული	14,1
ინტერნეტის სიჩქარე	არასაკმარისი	29,4
თანამედროვე ტექნოლოგიები	არასაკმარისი	6,9
მმართველობა	შემცირებული ეფექტიანობა	27,4
საფინანსო რესურსები	არასაკმარისი	51,9
სამუშაოდან გათავისუფლება	ზრდა	62,1
დანახარჯები	ზრდა	32,9
ტექნოლოგიური პროცესი	არასტაბილური	28,6
ლოჯისტიკური პრობლემები	ხშირი	41,9
შემოსავალი	შემცირება	51,5
ახალი სტრატეგიების დანერგვა	გაიზარდა	19,3
ახალი შესაძლებლობები	გაიზარდა	12,2
ციფრული ინოვაციები	გაიზარდა	32,1

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ

და სოციალური ქსელების, აგრეთვე ვებ–ტექნოლოგიების გამოყენებით გახდა აქტუალური. ელექტრონული კომერციის ტექნოლოგიებმა შეიძლება უფრო მნიშვნელოვანი როლი შე–ასრულონ ტრადიციული ინდუსტრიების ტრანსფორმაციაში, რაც მოითხოვს IT ტექნოლოგიების მოდერნიზებას. მთელ მსოფლიოში სახელმწიფო მხარდაჭერა მიზნად ისახავს ფინანსური დახმარების გზით დასაქმების შენარჩუნებას. ს. ნენონენი და კ. სტორბაკა (Nenonen & Storbacka, 2020) მსჯელობენ ბიზნესის ახალ შესაძლებლობებზე, ისინი ემხრო–ბიან მოსაზრებას, რომ კოვიდკრიზისი იწვევს არა მხოლოდ პრობლემებს, არამედ ქმნის შესაძლებლობებს. ეს ასევე დასტურდება ჩვენი კვლევით, რომლის მიხედვით პანდემიას აქვს დადებითი შედეგებიც, მათ შორისაა: ბიზნესის გაციფრუ–ლება, ახალი შესაძლებლობები, ახალი სტრატეგიები, კომუ–ნიკაციის ახალი არხები (ცხრილი 2).

როგორც ვხედავთ, მცირე კომპანიების დიდმა ნაწილმა შეძლო წარმოებისა და რეალიზაციის პროცესის ახალი კოვიდპანდემიური კრიზისის შესაბამისად გადაწყობა, ამასთან, ამ ცვლილებების ტემპი არასაკმარისია, რაც არსები–თად აისახება ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებაზე. გარდა ამისა, ციფრული არჩევანის ანალიზმა მეტი ოპტიმიზმის საფუძველი მოგვცა, მათ შორის ზრდის კომპონენტის (შემო–სავალი, ახალი შესაძლებლობები და ა.შ.) თვალსაზრისით. ცალკე უნდა აღინიშნოს, რომ ციფრული სერვისების ცვლილე–ბამ მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია კვლევის მონაწილეებზე, რაც ადასტურებს ჩვენ ჰიპოთეზას კოვიდკრიზისის პირობებში მცირე ბიზნესის ახალი შესაძლებლობების შესახებ.

საბოლოოდ ანალიზი საშუალებას გვაძლევს დავასკვ–ნათ, რომ შეცვლილი ანტიკრიზისული მიმართულებები უნდა მოიცავდეს ბიზნესკლიმატის გარდაქმნასთან და ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების ინტენსიფიკაციასთან დაკავში–რებულ სფეროებს.

დასკვნა

COVID–19 პირველ ტალღის დროს, თვითიზოლაციისა და საკარანტინო რეჟიმის შემოღების შედეგად, ყველაზე მეტად მცირე ბიზნესმა განიცადა ზარალი. მკვეთრად შემცირდა მოთხოვნა, რამაც მნიშვნოლოვანი ზარალი მიაყენა მცირე და საშუალო ბიზნესის სექტორს. ეკონომიკის დაპაუზების პოლი–ტიკამ დასაქმებულთა ხელფასების შენარჩუნებით, მნიშვნე–ლოვნად შეზღუდა მცირე ბიზნესის კომპანიების საქმიანობა.

მცირე კომპანიების დიდმა ნაწილმა შეძლო წარმოებისა და რეალიზაციის პროცესის ახალი კოვიდპანდემიური კრიზისის შესაბამისად გადაწყობა, ამასთან ამ ცვლილებების ტემპი არა–საკმარისია, რაც არსებითად აისახება ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებაზე. გარდა ამისა, ციფრული არჩევანის ანალიზმა მეტი ოპტიმიზმის საფუძველი მოგვცა, მათ შორის ზრდის კომპო–ნენტის (შემოსავალი, ახალი შესაძლებლობები და ა.შ.) თვალ–საზრისით. ცალკე უნდა აღინიშნოს, რომ ციფრული სერვისების ცვლილებამ მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია კვლევის მონა–წილეებზე, რაც ადასტურებს კოვიდკრიზისის პირობებში მცირე ბიზნესის ახალი შესაძლებლობების შესახებ ჩვენ ჰიპოთეზას.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Adžić, S., & Al-Mansour, J. (2021). Business analysisinthe times of COVID-19: Empirical testing of the contemporary academic findings// Management Science Letters, 11,1-10.

Akerlof, D. (2001). Identity and the Economics of Organizations. *Journal of Economic Perspectives*, 19(1), 9–32.

Berishvili, Kh. (2020). Implementation of the concept of business social responsibility in the political systems of social democracy. *World economy and international economic relations*. 3.

Carnevale, J. B., & Hatak, I. (2020). Employeead justment and well-being in the era of COVID-19: Implications for human resource management. *Journal of Business Research*. 116, 183-187.

Donthu, N., & Gustafsson, A., (2020). Effects of COVID-19 on business and research. *Journal of Business Research*. 117, 284-289.

Gerdeman, D., (2020). How the Coronavirus Is Already Rewriting the Future of Business. HBS Working Knowledge, URL: http://hbswk.hbs.edu/item/how-the-coronavirus-is-already- rewriting-the-future-of-business.

Haas R, 2020. The world: brief introduction. NY: Penguin Press.

Knight, Fr. (2003). *Risk, Uncertainty, and Profit*. NY: Penguin Press.

Kozak, Y., Shengelia, T., & Gribincea, A. (2020). The current state of the world economy, international economic relations and the paradigm of global issues. *World economy and international economic relations*. 4, 5-11.

Nenonen, S., & Storbacka, K., (2020). Don't adapt, shape! Use the crisis to shape your minimum viable system– And the wider market. *Industrial Marketing Management*, 2020, 88, 265-271.

OECD, (2020). Statistical Insights: Small, Medium andVulnerable. URL:http://www.oecd.org/sdd/business-stats/statistical-insights-small-medium-and-vulnerable.htm

Rapaccini, M., Saccani, N., Kowalkowski C., Paiola M., & Adrodegari, F., (2020). Navigating disruptive crises through service-ledgrowth: The impact of COVID-19 on Italian manufacturing firms. *Industrial Marketing Management*. 88, 225-237.

Shengelia, T. (2014). Tendencies of the Capital International Movement and Its Influence on the Economy of the Sovereign State. *International Journal of Science, Technology and Medicine*. 6 (1), 49.

Shengelia, T. (2017). The role of state regulation of investment in the Georgia business development. *International business in the world economic system.*

Shengelia, T. (2017). The role of state regulation of investment in the Georgia business development. International business in the world economic system.

Shengelia, T., & Gelashvil, M. (2020). Export potential of Georgia. *World economy and international economic relations.* 3, 29-33.

Shengelia, T., Gasviani, B. (2020). Establishment of the stages of organizational development in Georgian SME's. *World economy and international economic relations*. 3, 11-15.

Shengelia, T., Kirkitadze, Z. (2020). The Post-Coronavirus Economy of the World and Georgia. *Economics and Business*,4.

Shengelia, T., Kozak, Y., & Kirkitadze, Z. (2020). FDI motivation effects on Host countries. *World economy and international economic relations*. 4, 15-20.

Tarki, A., Levy, P., & Weiss, J. (2020, March 20). The Coronavirus Crisis Doesn't Have to Lead to Layoffs. In Coronavirus and Business: The Insights You Need from *Harvard Business Review*. Harvard Business Review. https://www.harvard business.org/wp-content/uploads/2020/03/HBR_The_Coronavirus_Doesnt_Have_to_Lead_to_Layoffs.p

Williamson, Oliver E. (1996). *The Economic Institutions of Capitalism.* New York: Macmillan.

JEL Classification: O32, F63. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.011

POSSIBILITIES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN POST-PANDEMIC GEORGIA

GIULI GIGUASHVILI
PhD in Economics, Professor
Gori State Teaching University, Georgia
giuligiguashvili@gmail.com

TAMAR MAKASARASHVILI
PhD in Economics, Professor
Gori State Teaching University, Georgia
tmakasarashvili@gmail.com

Abstract. The COVID-19 pandemic has caused an economic crisis in almost every country in the world and has exacerbated economic, social, cultural, legal, educational, and other problems. Artificial intelligence, as the technology of the future, offers new ways to solve the problems of the post-pandemic period, to make technological decisions, to develop business processes using modern innovative advances, to improve management processes, to improve medical services opportunity etc.

Artificial intelligence is a field of special interest for researchers, one of the promising technologies of modern digital culture, which seeks not only to understand the nature of intelligence but also to create artificial systems with intelligent behavior.

The potential of artificial intelligence can be harnessed in healthcare, agriculture, finance, energy, communications, economics, cybersecurity, and many more. However, artificial intelligence is associated with many risks, such as its use for criminal purposes, loss of jobs, or potential replacement.

The main goal of the research is to determine the possibilities of introducing artificial intelligence systems in Georgia in the post-pandemic period, to select innovative approaches to increase economic efficiency, and to find ways to solve the post-pandemic socio-economic problem.

In the scientific paper, to determine the possibility of using artificial intelligence in the post-pandemic period and in-depth analysis of the current situation, both Georgian and foreign scientific literature, studies, and statistical data were studied. Using quantitative-statistical research methods, some conclusions and recommendations were developed based on the sharing of existing practices related to the use the artificial intelligence.

Artificial intelligence plays a special role in the process of sustainable development of the post-pandemic economy and maximization of economic prosperity.

KEYWORDS: ARTIFICIAL INTELLIGENCE, POST-PANDEMIC ECONOMICS.

For citation: Giguashvili, G., Makasarashvili, T. (2021). Possibilities of Using Artificial Intelligence in Post-Pandemic Georgia. *Globalization and Business.* 12, 83-87. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.011

INTRODUCTION

The global crisis caused by COVID-19 has significantly affected almost all areas of economic activity. The consequences of the so-called "lockdown" against the pandemic were especially severe for developing, small economy countries, including Georgia. Although the management of restrictions in our country is mainly carried out taking into account the analysis of the situation, international recommendations, the expected risks, the results are still unfavorable. The declining pace of economic growth, deteriorating living standards, the crisis in the health care system, deplorable indicators of the quality of education, the devalued national currency, and rising unemployment - these are just a few of the problems that post-pandemic Georgia is facing.

Along with anti-crisis measures already implemented and planned by the government (social support for citizens, assistance to entrepreneurs, economic promotion and attracting international financial flows, etc.), it is important to implement digital technologies, in particular artificial intelligence systems, In recovery and development (Report, 2020).

Relevance of the Research Topic

Artificial intelligence has the potential to enhance traditional approaches to managing socio-economic processes. The technologies of the future will enable people living in developing countries to overcome poverty and enjoy the high standards of living that the developed countries of the world have. The use of artificial intelligence increases productivity, reduces costs, gives us new knowledge, new opportunities for making technological decisions. (Chen, 2016)

Aim of Research

The main goal of the research is to identify the possibilities of introducing artificial intelligence systems in Georgia in the post-pandemic period, to select innovative approaches, to increase economic efficiency, and to find ways to solve the post-pandemic socio-economic problem.

Artificial intelligence is a field of special interest for researchers. According to numerous international studies, by 2030, artificial intelligence could provide additional economic effects of 10 to 15 trillion dollars, which creates huge prospects for economic growth and high productivity.

Research Methodology

In the post-pandemic period, to determine the possibility of using artificial intelligence and in-depth analysis of the current situation, both Georgian and foreign scientific literature, studies and statistical data were studied. Using quantitative-statistical research methods, some conclusions and recommendations were developed based on the sharing of existing practices related to the use of artificial intelligence.

Discussion and Results

An important source for rapidly growing artificial intelligence (AI) is the billions of gigabytes of data generated daily through various platforms, which can accelerate the process of globalization and expand economic boundaries between many countries and companies around the world. The potential of artificial intelligence can be harnessed in healthcare, agriculture, finance, energy, communications, economics, cybersecurity, and many more (Giguashvili, 2019). However, artificial intelligence is associated with many risks, such as its criminal use, potential job replacement, or loss. Because of this, Microsoft co-founder Billy Gates even came up with an initiative to tax robots. According to him, the funds received from the taxation of robots should be distributed to the poor, unemployed, and disabled children, although this idea has many opponents. In 2017, the European Parliament unequivocally rejected the idea of imposing a tax on robot owners - to fund support for the training of workers fired because of robots. The heated debate over the introduction of digital economy taxes continues today at both EU and international levels (European Parliament, 2019).

Involvement of the educational system in the process of studying and using artificial intelligence is important. Many universities around the world offer artificial intelligence education programs, including the University of Manchester, the Royal College of London, the Universities of Georgia, Edinburgh, Amsterdam, the Pierre and Marie Curie University in Paris, the University of Sofia, and many more. Some steps have been taken in our country as well - in 2003 the Department of Artificial Intelligence was established at the Georgian Technical University (https://gtu.ge/), at the Georgian University of Business and Technology (https://btu.edu.ge) there is a doctoral program "Digital Governance and Artificial Intelligence"; Large-scale research is underway to develop a national strategy for artificial intelligence, which will facilitate the formation of research infrastructure, the preparation of a legal framework, the adaptation of the education system to new systems.

The first artificial intelligence business association AI Georgia was established in Georgia in 2019, to promote artificial intelligence as a field in the country and raise awareness in this regard, as well as to conduct research in this field and introduce intellectual technologies in the country. Georgia Mind - The main mission of the Artificial Intelligence Business Association is to popularize and promote the introduction of artificial intelligence in the private sector; Ensuring dialogue between business companies, the executive, and the legislature (http://www.aigeorgia.ge). According to AI Georgia, Georgia is a small emerging economy and is developing artificial intelligence or other digital technologies quite slowly. There is virtually no penetration of AI at the state or private level. However, we have the potential to develop artificial intelligence.

Special attention was paid to the introduction of artificial intelligence in Georgia on October 22-23, 2019, at the third forum of the Silk Road in Tbilisi. Prospects and challenges for the development of artificial intelligence in the new Silk Road countries were discussed in a panel discussion entitled "Innovation-driven growth - the Silk Road with Artificial Intelligence." According to Irakli Beridze, the Head of the UN Center for Artificial Intelligence and Robotics, the use of artificial intelligence in the economy and public life is extremely important. "Georgia is actively involved in these processes: it is planned to create a national strategy; we already have interesting startups and state-government initiatives, which will present quite good results for our country." According to Nikoloz Alavidze, the Deputy Minister of Economy and Sustainable Development of Georgia, further development of artificial intelligence will help our region and countries become more productive. "We are a small country, but we are partners for the global world. We think locally, but we act globally. This is our chance ... Artificial intelligence will be the next step in our daily life,'' said Nikoloz Alavidze (Alavidze, 2019).

The analytical organization "GeoCase" has dedicated many events to the analysis of both the opportunities and challenges of artificial intelligence. According to ”Geocase” researchers, artificial intelligence can not only develop

digital governance, digital policy, but also transform systems in certain fields, including health, education, agriculture, and justice (https://www.geocase.ge/). The use of artificial intelligence is especially important in the field of national security and defense, in particular, in terms of defense and borders (Bodzashvili, 2021). In addition, attention should be paid to ethical norms. Numerous papers by academics, public and private, and companies on the ethical use of artificial intelligence have been published. In The Future Computed, Microsoft outlined the basic principles of artificial intelligence ethics: equity, reliability, privacy and security, inclusiveness, transparency, and accountability. (https://softlinegeorgia.ge/) Technologies affect not only competitiveness, business success, and its viability, but also the world and society around it. The Institute for Electrical and Electronics Engineers (IEEE), the world's largest technology organization, has launched a global initiative on the ethical norms of autonomous and intelligent systems, which aims to protect human rights and well-being through the use of new technologies, including artificial intelligence. (Goderdzishvili, 2021).

For the introduction of artificial intelligence in the country, there must be a practice of large-scale use of highly developed ICT infrastructure and digital governance, compatible databases. The British international consulting group Oxford Insight has been processing data since 2017 and publishing the artificial intelligence readiness index of 172 countries, which consists of three main components:

- Governance component: goals, governance framework, and ethical norms, digital skills and adaptability;
- Technology sector: human capital, innovation opportunities, the scale of the technology sector;
- Data and infrastructure: infrastructure, data availability, data quality.

According to the Oxford Insight AI Readiness Index 2020, AI leads the country in 172 countries in terms of state readiness: the United States, the United Kingdom, Finland, Germany, France, Singapore, South Korea, Denmark, the Netherlands, and Norway. Georgia ranks 72nd in the global context in this index, and 5th out of 16 countries in the region (South and Central Asia) (43.39) and lags behind countries in the region such as Turkey (46.01), Azerbaijan (46.44) Kazakhstan (46.55), India (55.58). The 2020 Index emphasizes that despite a supportive business environment, Georgia lacks an AI strategy, lacks a systematic approach to ICT ecosystem development, including private sector investment policies, and sector development programs, with the addition of underdeveloped infrastructure. (Goderdzishvili, 2021)

Of some interest is the Bloomberg Innovation Index (https://www.bloomberg.com/europe), which has been published since 2013 and mainly assesses countries' innovation potential (including research and development costs, production capacity, and concentration of high-tech public companies). The 2021 ranking reflects a world where the fight against the Covid-19 pandemic has accelerated the development of digital infrastructure, which in turn will help revitalize the economy and speed up the vaccination process. At the top of the top, ten most innovative countries in 2021 is South Korea, which replaced last year's leader - Germany. It is now in 4th place. 2nd and 3rd places are shared by Singapore and Switzerland, followed by Sweden, Denmark, Israel, Finland, the Netherlands, and Austria. The U.S. left the top ten this year and moved into 11th place. (Jamrisko, 2021).

Georgia is not among the top 60 countries, but the index also includes the indicators of our country. According to the latest research from 2021, only 0.30% ($ 130 million) of our country’s GDP is spent on research and development, which is a prerequisite for digital transformation in the post-Cold era. Ten years ago, that figure was 0.18% ($ 32 million). The growth is visible, but we are still far behind the pace at which modern technologies are advancing. For example, Belarus spends twice as much as us, Bulgaria 2.5 times more, three times more than Hungary and Estonia. (https://www.youtube.com/watch?v=KlhH4K2st7Q)

The United Nations 2020 e-Government Survey (United Nations, 2020), which discusses new trends in digital transformation, has a special place in the use of new technologies, namely artificial intelligence and blockchain, especially in the development of the concept of smart cities. According to the 2020 estimate, Georgia's e-governance rate is 0.72, which ranks Georgia 65th among 193 countries (IDFI, 2020).

The issue of the introduction of artificial intelligence and the use of its capabilities has become particularly acute in the pandemic. COVID-19 has posed numerous challenges to the artificial intelligence (AI) community. These challenges include: Can AI help predict the spread of infection, diagnosis, how can it be used in treatment and vaccine research, and how can it be used for social control? (Naudé, 2020). Numerous studies are conducted around the world to answer these questions. Various initiatives are being taken to collect and share data, to create new AI models. These include the World Health Organization (WHO) Global Coronavirus Database Survey, as well as the GISAID Initiative (formerly the Global Influenza Data Exchange Initiative) for open access to data. Noteworthy is the joint initiative of the Allen Institute of Artificial Intelligence, Microsoft, Facebook, and others to create the COVID-19 Open Research Database (CORD-19), which includes nearly 44,000 open access scientific articles for intelligent data analysis. Elsevier has published both early-stage and peer-reviewed research and up to 20,000 articles on the new coronavirus in the COVID-19 Information Center (Naudé, 2020).

According to American researchers (Christina M. Williams, Rahul Chaturvedi, Richard D. Urman, Ruth S. Waterman & Rodney A. Gabriel), one of the main advantages of artificial intelligence in a pandemic environment such as COVID-19 is the potential for faster diagnosis of the disease. In addition, it can assess health system resources and predict epidemics. Researchers believe that the use of artificial intelligence will reduce the time it takes for a patient to become infected and treat them effectively, which in turn will reduce morbidity and mortality. For example, the AI-based HealthMap system at Boston Children’s Hospital (USA) was the first to notify the world of the coronavirus on December 30, 2019, just days before the announcement by the World Health Organization.

However, it is necessary to take into account the issues of bias and security (Williams, 2021).

The fact that artificial intelligence can predict the spread of disease is confirmed by the example of an artificial intelligence-based research system at the Weitzman Institute of Science in Israel. The system uses a key questionnaire focused on key health issues and isolation methods. It then compares these responses to an algorithm that allows for the early detection of potential hotspots and the prediction of virus outbreaks. An example of the use of artificial intelligence in a pandemic is the Canadian multilingual virtual assistant Stallion.ai, which answers questions about the virus, including sorting out symptoms and providing information from trusted and verified sources such as the World Health Organization and the Centers for Disease Control and Prevention.

Artificial intelligence is becoming increasingly important in the fight against disinformation. Technology giants like Google and Facebook are using artificial intelligence capabilities to determine the validity of the information. It should be noted that the lack of human control at an early stage will increase the risk of error, although in the future it may lead to the creation of new, more sophisticated tools of artificial intelligence. Artificial intelligence can identify patients. A computer vision algorithm has been developed to scan people's temperatures in public places in China. Everyone who has a fever is identified and a person who does not use a pill is identified. Another artificial intelligence algorithm helps doctors accurately distinguish between patients with coronavirus and typical pneumonia. With the help of robots, items, furniture, and flats can be disinfected completely automatically, without human intervention. In Washington State, robots were used for remote treatment and communication to prevent the disease from spreading from patients to doctors (Popomaronis, 2020).

As mentioned above, cowardice and massive constraints have affected all sectors of the economy. There is a global economic recession: rising unemployment, small and medium-sized businesses Bankruptcy, disruption of tourism and aviation sector, catastrophic oil disaster Lee drop, record drop in the stock market, etc. Most economics researchers believe that pandemic shock management is different from economics. It is dependent on the timing of the spread of the virus, the outbreaks, and the aggressiveness. At the same time, during the pandemic, the importance and scope of those areas of economics are also directly related to human life and health. Therefore, in the post-pandemic period, special attention should be paid to the innovative development of the economy; Medicine, biotechnology and healthcare systems, agriculture, digital economy on the Development of Art, and Artificial Intelligence. He wanted to introduce online learning, online trading, and distance business, which, In addition to human safety, it will cause significant resource savings and time Savings (Abesadze, 2020).

We think that in the post-pandemic period, artificial intelligence can be actively used in all areas of service and production. Self-driving cars that move without the driver's effort are indeed only a distant prospect for Georgia, but partly the new generation of cars already use artificial intelligence as a voice assistant or a semi-self-driving function. Production - this is the field that is most dependent on artificial intelligence and automated services. Robots are much more productive than humans. In the long run, artificial intelligence can be used on a large scale in the field of shipping (Chymis, 2020). According to data collected by Learn Bonds (https://learnbonds.com/), the largest investment news platform in the world, the artificial intelligence market in the world, valued at 22.6 billion USD by 2020, will increase to 126 billion USD by 2025. The leader in this direction is North America, followed by the Asia-Pacific region (Jastra Ilic, 2020).

Digital workers and hybrid workforce, software robots, and AI automation have already been established massive roles in manufacturing, retail, banking, and insurance. They also play a big role in investment and lending platforms where sophisticated computer algorithms make business decisions faster and more error-free than humans.

The scientific literature and EU policy papers do not provide a unified approach to the impact of artificial intelligence on the labor market; researchers and politicians, on the one hand, welcome the development of new technologies and, on the other hand, discuss the risks of job loss by the workforce. According to the KMPG 2019 global survey, almost 75% of respondents said that the introduction of intelligent technologies would have a significant impact on 50% of their workforce (Jastra Ilic, 2020).

Data differ on the extent of the impact of artificial intelligence on labor relations in different countries, for example, it is 47% in the US, 35% in the UK, 36% in Finland, 69% in India, 77% in China, and so on (Joamets, 2020).

Although automation and the use of AI are associated with job losses, to save many lives and reduce the harmful effects of the virus due to the widespread pandemic in the world, it is necessary to accelerate the digitization of the economy, to use the capabilities of artificial intelligence more actively. Individual researchers predict that increased integration between humans and digital workers is expected shortly, creating a new hybrid workforce that is likely to reduce costs, improve efficiency, and create better products and services for consumers.

CONCLUSIONS

Thus, a pandemic can be viewed as a stimulating process that can accelerate society’s progress in developing appropriate mechanisms for managing artificial intelligence. Consider that the introduction and development of artificial intelligence technologies in Georgia will create new opportunities for the development of a post-pandemic economy. It should also be noted that the development of artificial intelligence technologies reduces the use of human capital, which in turn increases the risks of rising unemployment. Thus, it is extremely important to evaluate the full potential of artificial intelligence technology, maximize benefits, and minimize risks.

When determining the economic policy of a country, it is important to remember that artificial intelligence does not mean only the emergence of high-tech startups in the

market. The main thing is to introduce artificial intelligence technologies in all sectors, which is possible through the joint efforts of the state, business and education sectors. Without technology, economic growth will be impossible. Barriers that exist in this area primarily include problems in the education system, the lack of digital entrepreneurial culture, and strict pandemic regulations that can be addressed through the active involvement of the state.

REFERENCES:

Abesadze, R. (2020). Globalization and the Economic Problems of the Pandemic, URL: http://conferenceconomics.tsu.ge/?leng=ge&cat=pers, (In Georgian).

Alavidze, N. (2019). Innovation Driven Growth - Artificial Intelligence (AI) for Silk Road, URL: http://www.economy.ge/index.php?page=news&nw=1292

Artificial Intelligence Business Association- AI Georgia, URL: http://www.aigeorgia.ge

Bloomberg, URL: https://www.bloomberg.com/europe

Bodzashvili, L. (2021). Artificial Intelligence and National Security, Georgian Foundation for Strategic and International Studies. URL: https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/154-expert-opinion-geo.pdf

Business and Technology University (BTU), URL: https://drive.google.com/file/d/1_eOlblpkrFSujCIhDxxmddA0GOlaCbMN/view

Chen, N., Christensen, L., Gallagher, K., Mate, R., & Rafert, G. (2016). Global Economic Impacts Associated with Artificial Intelligence; Economic Impact Study, February 2016. URL: https://www.analysisgroup.com/uploadedfiles/content/insights/publishing/ag_full_report_economic_impact_of_ai.pdf

Williams, C. M., Chaturvedi, R. R., Urman, R. D., Waterman R. S., & Gabriel, R. A. (2021). Artificial Intelligence and a Pandemic: an Analysis of the Potential Uses and Drawbacks. *Journal of Medical Systems*, 45(26). URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10916-021-01705-y

Chymis, A. (2020). Artificial Intelligence in the post-COVID-19 era, Journal Homo Virtualis 3 (2): 55-67, DOI: https://doi.org/10.12681/homvir.25449, URL: https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/homvir/article/view/25449/20968

European Parliament, (2019). Economic impacts of artificial intelligence (AI), URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637967/EPRS_BRI(2019)637967_EN.pdf

GeoCase - Annual Report. January 2021. URL: https://www.geocase.ge/ka, (In Georgian).

Georgia in the UN E-Government Survey – Review of 2020 Results, The Institute for Development of Freedom of Information (IDFI), URL: https://idfi.ge/en/e-governance-e-participation-georgia-index-2020

Georgian Technical University, Department of Artificial Intelligence, URL: https://gtu.ge/Ims/Faculty/xelovnuri_inteleqti.php

Giguashvili, G., Makasarashvili, T., Khorguashvili, T., (2019). „Artificial Intelligence Systems Development Opportunities in Georgia", International Journal of Innovative Science and Research Technology (IJISRT), www.ijisrt.com, 4(12) - December. URL: https://www.ijisrt.com/assets/upload/files/IJISRT19DEC554_(1).pdf

Goderdzishvili, N. (2021). Artificial Intelligence: Meaning, International Standards, Ethical Norms, Recommendations and Conclusions. The Institute for Development of Freedom of Information (IDFI), URL: https://idfi.ge/public/upload/Article/1111Artificial-Intelligence-ENG_Web%20Version.pdf

Jamrisko, M., Lu, W., & Tanzi, A. (2021). South Korea Leads World in Innovation as U.S. Exits Top Ten. URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-02-03/south-korea-leads-world-in-innovation-u-s-drops-out-of-top-10

Jastra Ilic, (2020). Global AI Software Market to Grow Five Times and Reach $126bn Value by 2025. URL: https://learnbonds.com/news/global-ai-software-market-to-grow-five-times-and-reach-126bn-value-by-2025/

Joamets, K., & Chochia, A., (2020). Artificial Intelligence and Its Impact on Labor Relations, TSU, Journal of Law, 1, URL: https://tsu.ge/assets/media/files/8/Publications/LAW-jurnal2020-1.pdf, (In Georgian).

Naudé, W. (2020). Artificial intelligence vs COVID-19: limitations, constraints and pitfalls. AI Soc.:1–5, 2020. https://doi.org/10.1007/s00146-020-00978-0. URL: https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs00146-020-00978-0

Popomaronis, T. (2020). 4 Ways Artificial Intelligence Makes the Universe Safer, URL: https://www.entrepreneur.com/article/349362, (In Georgian).

Report about the measures taken by the Georgian Government against the COVID-19, URL: http://gov.ge/files/76338_76338_444796_COVID-19angarishi...pdf, (In Georgian).

United Nations E-Government Survey 2020, Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development With addendum on COVID-19 Response, URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2020

What values should we introduce to artificial intelligence? 12.01.2021. URL: https://softlinegeorgia.ge/about/blog/-values-in-artificial-intelligence-

JEL Classification: K10, H70, H83. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.012

IMPACT OF COVID 19 ON PUBLIC SERVICE SUPPLY (IN THE CONTEXT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT)

NANA RUSADZE

Doctor of Public Administration, Associate Professor
Akaki Tsereteli State University, Georgia
nana.rusadze@atsu.edu.ge

EKATERINA ZAKARADZE

Doctor of Public Administration, Invited Lecturer
Grigol Robakidze University, Georgia
ekaterine.zakaradze02@gruni.edu.ge

AZA IPSHIRADZE

Doctor of Economics, Professor
Kutaisi University, Georgia
aza.iphshiradze@unik.edu.ge

Abstract. The last two years in the history of mankind can be characterized as the beginning of a nation of difficulties caused by the spread of the coronavirus pandemic. The pandemic has broken all borders (political, legal, state) and overcoming the transboundary global crisis has necessitated the participation of all levels of government and the private sector.

The pandemic, along with human health, attacks the socio-economic sphere and poses obvious threats of economic depression, rising unemployment and poverty, limited social contacts, and many other negative events. This threat affects the state and municipal management and, consequently, the public services provided by them. Unfortunately, unlike trade and education, these types of services are largely impossible to digitize.

In the current situation, the attention of citizens and business representatives is drawn to the actions of the state, as its activities and management skills have acquired much more function. Meeting the needs of citizens in a pandemic requires the use of approaches based on new technologies, new forms of interaction and innovative methods of work.

The economic sustainability of public administration occupies an important place in public policy as a determinant of public sector modernization, support, optimization of functioning, and improvement of public services. This acquired a special load during the crisis caused by the coronapandemic.

The ongoing coronavirus pandemic dictates that it is necessary to develop new approaches to state intervention and public service delivery systems in all areas of public life in times of crisis in order to respond optimally to the needs of citizens.

KEYWORDS: CORONA VIRUS, PUBLIC SERVICES, OWN AUTHORITY, CRISIS, MUNICIPALITY.

For citation: Rusadze, N., Zakaradze, E., & Ipshiradze, A. (2020). Impact of Covid 19 on Public Service Supply (In the Context of Local Self-Government). *Globalization and Business.* 12, 88-93. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.012

JEL Classification: K10, H70, H83. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.012

COVID 19-ის გავლენა საჯარო მომსახურებების მიწოდებაზე (თვითმმართველობის კონტექსტი)

ნანა რუსაძე
საჯარო მმართველობის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
nana.rusadze@atsu.edu.ge

ეკატერინა ზაქარაძე
საჯარო მმართველობის დოქტორი, მიწვეული ლექტორი
გრიგოლ რობაქიძის უნივერსიტეტი, საქართველო
ekaterine.zakaradze02@gruni.edu.ge

აზა იფშირაძე
ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი
ქუთაისის უნივერსიტეტი, საქართველო
aza.iphshiradze@unik.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: კორონა ვირუსი, საჯარო მომსახურება, საკუთარი უფლებამოსილება, კრიზისი, მუნიციპალიტეტი.

ციტირებისთვის: რუსაძე, ნ., ზაქარაძე, ე., იფშირაძე, ა. (2020). COVID 19-ის გავლენა საჯარო მომსახურებების მიწოდებაზე (თვითმმართველობის კონტექსტი). *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 88-93. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.012

შესავალი

ბოლო ორი წელი კაცობრიობის ისტორიისათვის შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც კორონავირუსის პანდემიის გავრცელებით გამოწვეული სირთულეების ერის დასაწყისი. პანდემიამ დაარღვია ყველა საზღვარი (პოლიტიკური, იურიდიული, სახელმწიფო) და ტრანსსასაზღვრო გლობალური კრიზისის დასაძლევად აუცილებელი გახდა ყველა დონის სახელმწიფო ორგანოთა და კერძო სექტორის თანამონაწილეობა.

პანდემია, ადამიანთა ჯანმრთელობასთან ერთად, ძალუმად უტევს სოციალურ-ეკონომიკურ სფეროს და ეკონომიკური დეპრესიის, უმუშევრობის და სიღარიბის ზრდის, სოციალური კონტაქტების შეზღუდვის და სხვა მრავალი ნეგატიური მოვლენის აშკარა საფრთხეებს შეიცავს. აღნიშნული საფრთხე სახელმწიფო და მუნიციპალურ მენეჯმენტს და აქედან გამომდინარე, მათ მიერ განხორციელებულ საჯარო მომსახურებებსაც ეხება. სამწუხაროდ, ვაჭრობისა და განათლებისაგან განსხვავებით, ამ ტიპის მომსახურებების დიდწილად გაციფრულება შეუძლებელია.

არსებულ ვითარებაში მოქალაქეების და ბიზნესის წარმომადგენლების ყურადღება მიპყრობილია სახელმწიფოს ქმედებებისაკენ, რამდენადაც მისმა საქმიანობამ და მენეჯმენტის უნარმა გაცილებით მეტი ფუნქცია შეიძინა. მოქალაქეთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, პანდემიის პირობებში საჭიროებს ისეთი მიდგომების გამოყენებას, რომლებიც ახალ ტექნოლოგიებს, ურთიერთქმედების ახალ ფორმებს და მუშაობის ინოვაციურ მეთოდებს ემყარება.

ძირითადი ნაწილი

სახელმწიფო მართვა, ფართო გაგებით არის მოქალაქეთათვის მომსახურებების გაწევა, რომელიც შეიძლება შესრულდეს საზოგადოებრივი ინტერესის ფარგლებში სხვადასხვა სახელისუფლებო ორგანოების მიერ. ასეთი ტიპის მომსახურების გაწევა მოიცავს მოსახლეობის დიდ ნაწილს (საჯარო მომსახურების სპეციფიკა), ანუ „კლიენტთა" დიდ რაოდენობას.

საქართველოში სახელმწიფო მართვის მნიშვნელობაზე სხვა მრავალ ფაქტორთან ერთად მიუთითებს დანახარჯების ძირითადი კატეგორიების მიხედვით მთლიანი სამამულო პროდუქტის (Papava & Silagadze, 2019) გამოყენებაში მისი მაღალი ხვედრითი წილი: 2015-2019 წლებში იგი საშუალოდ 14%-ის დონეზე იყო (იხ.ცხრ. 1).

ცხრილი 1. მთლიანი სამამულო პროდუქტის გამოყენება დანახარჯების ძირითადი კატეგორიების მიხედვით (მიმდინარე ფასებში, მლნ. ლარი) (საქსტატი, ანგ., 2019)

მაჩვენებელი	2015	2016	2017	2018	2019
სახელმწიფო მართვის ორგანოების ხვ. წილი GDP-ში, %	14,3	15,3	13,9	13,2	13,1
სულ GDP საბაზრო ფასებით (მლრდ.ლარი)	33,9	35,8	40,8	44,6	49,2

მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ მოქალაქეთა საჯარო ხელისუფლებასთან ურთიერთობა მუნიციპალური ხელისუფლების გზით ხორციელდება. სამოქალაქო კონტროლი, ადგილებზე მეტი აქტიურობა და ჩართულობა განაპირობებს როგორც მოქალაქეთა ინტერესების ასახვას საბოლოო გადაწყვეტილებებში, ისე საბიუჯეტო ეფექტიანობას (Shergelashvili, 2017).

დეცენტრალიზაციის გამოწვევების და შედეგების პირდაპირი ეფექტი გამომდინარეობს სწორედ განაწილების ეფექტიანობის გაუმჯობესებისგან და შეიძლება მოიცავდეს განვითარებას საჯარო სერვისების თვალსაზრისით (OECD, 2019).

დეცენტრალიზაციის მოტივები განსხვავებულია სახელმწიფოთა მიხედვით, თუმცა მათ შორის ყველაზე მეტად გავრცელებული მიზანია სერვისების მიწოდების ეფექტიანი მექანიზმი, რაც ეფუძნება „შვილობილი კომპანიის" პრინციპს:

სერვისები, რომელიც შეიძლება მიწოდებულ იქნას ხელისუფლების ქვედა დონეზე უნდა იყოს ამ უკანასკნელის უფლებამოსილებაში, რათა გადანაწილდეს საჯარო მმართველობის ძალაუფლება პასუხისმგებლიანი და ეფექტიანი მმართველობის მისაღებად;

გაფართოვდეს საჯარო სერვისებზე და ეკონომიკურ რესურსებზე წვდომის შესაძლებლობა;

წახალისებულ იქნას საზოგადოების მეტი მონაწილეობა მმართველობის პროცესში. (Böckenförde, 2011).

საქართველოში საჯარო მომსახურების მიწოდება მაღალი ხარისხით საბჭოთა პერიოდშიც არ გამოირჩეოდა. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა, რაც ძირითადად შემდეგმა ფაქტორებმა განაპირობეს:

ადგილობრივი თვითმმართველობების ადრე არსებული ფუნქციების ნაწილი უკვე ცენტრალიზებულია და შესაბამისად, მოსახლეობა რიგ საკითხებთან დაკავშირებით თვითმმართველობისათვის მიმართვის საჭიროებას ვერ ხედავს;

საზოგადოება ხშირ შემთხვევაში არცთუ უსაფუძვლოდ ფიქრობს, რომ თვითმმართველობას მისი უფლებამოსილების განხორციელების პროცესში „არავინ არაფერს ეკითხება" და მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაწყვეტა მხოლოდ ცენტრალურ ხელისუფლებას შეუძლია. (UNDP..., 2013)

COVID-19-ით გამოწვეული პანდემიის პირობებში სახელმწიფო მომსახურებების მიწოდების მოდერნიზაციისას სახელმწიფო მმართველობის ორგანოებმა უნდა გაითვალისწინონ სამი მიმართულება:

ა) მოქალაქეებისა და საწარმოების მხარდაჭერა კრიზისულ პირობებში. ამ დროს იცვლება პრიორიტეტები და რთულდება ცხოვრება. სახელმწიფო ორგანოებმა უნდა მოახდინონ ფოკუსირება და განვითარების მიმდინარე პოლიტიკის კორექტირება ელექტრონული მომსახურებების მიმართულებით, რითაც შეიქმნება ელექტრონული მომსახურებების ოპერატიულად მიწოდების შესაძლებლობა.

ბ) საზოგადოებასთან ურთიერთობის ოპტიმიზაცია. საჭიროა აქტიური თანამშრომლობა სახელმწიფო, რეგიონულ და მუნიციპალურ ორგანიზაციებთან, რაც საზოგადოების სტაბილურობის უზრუნველყოფის ერთგვარი გარანტია;

გ) მზადყოფნა გრძელვადიან პერიოდში საზოგადოებრივი ცხოვრების აღსადგენად. ამისათვის აუცილებელია გარკვეული კომპრომისების, შეღავათების და „არდადეგების" დაწესება (UN/DESA Policy, 2020).

არცთუ ხანგრძლივი პერიოდის მიუხედავად, შეიძლება იმ სირთულეების იდენტიფიცირება, რომლებიც საჯარო სამსახურში შემოგვთავაზა COVID-19-ის გავრცელებით გამოწვეული გლობალური პანდემიის გავრცელებამ. ესენია:

დისტანციურ რეჟიმში უცილობელი გადასვლა, რამაც გარკვეული სირთულეები (მათ შორის ტექნიკური) წარმოშვა. საჭირო შეიქმნა ელექტრონული სწავლებების ჩატარება ახალ პლატფორმებთან შეგუების მიზნით;

სტაჟირების სახელმწიფო პროგრამის განხორციელების შეფერხება. ბუნებრივია, პროგრამა ვერ განხორციელდება უშუალო კომუნიკაციის გარეშე, რის გამოც იგი საგანგებო მდგომარეობის ვადის ფარგლებში შეჩერდა.

მუნიციპალიტეტებმა ისეთი მნიშვნელოვანი ღონისძიებების (კონფერენციები, ფორუმები, ფესტივალები და ა.შ.) ჩატარება ვერ მოახერხეს, რაც შეუძლებელი იქნებოდა დისტანციურ რეჟიმში;

საერთაშორისო უცხოური ვიზიტების (საქმიანი, საგანმანათლებლო, კულტურული) შეწყვეტა/გადადება გაურკვეველ დრომდე.

ამ ეტაპზე შეიძლება ვისაუბროთ იმ სიახლეებზეც, რომლებიც შემოგვთავაზა COVID-19-ით გამოწვეულმა პანდემიამ საჯარო სამსახურებში:

საჯარო დაწესებულებებში დისტანციურ რეჟიმში კონკურსის ეტაპების ჩატარება;

დისტანციურ რეჟიმში შეფასების განხორციელება. სიახლის გამო, ხშირ შემთხვევაში საჯარო სამსახურები კონსულტაციებს იღებდნენ საჯარო სამსახურის ბიუროსაგან;

საჯარო მოხელეთა სწავლებების დისტანციურ რეჟიმში

განხორციელება. პროფესიული განვითარების გეგმით გათვალისწინებული საბაზისო პროგრამა 789 მოხელისთვის განხორციელდა. აღსანიშნავია, რომ „მოხელის მენეჯერული უნარების კურსი" მუნიციპალიტეტის ორგანოს 154 მოხელემ გაიარა; (საჯარო სამსახურის ბიურო, 2020);

საჯარო მოხელეთა კომუნიკაციის ხელშეწყობის მიზნით დამატებითი საკომუნიკაციო პლატფორმების შექმნა;

პარტნიორებთან, დაძმობილებულ და დამეგობრებულ ქალაქებთან თანამშრომლობის გაღრმავება დისტანციური წესით.

სხვადასხვა წყაროების და ქვეყნების გამოცდილების შესწავლამ დაადასტურა, რომ COVID-19 კრიზისის პირობებში ეროვნულ მთავრობებთან ერთად საქალაქო ადმინისტრაციებმაც გარკვეული როლი უნდა შეასრულონ COVID-19-ის გავრცელებით გამოწვეული დამანგრეველი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგების სალიკვიდაციოდ ან პრევენციული ღონისძიებების წარმართვაში. ქალაქები, სხვა დასახლებულ პუნქტებთან შედარებით, COVID-19-ის საბრძოლველად უკეთ არიან აღჭურვილნი. თუმცა, სახელმწიფოთა ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობის მიუხედავად, ქალაქების რესურსი მაინც შეზღუდულია დამოუკიდებლად, ფედერალური ხელისუფლების გარეშე გაუმკლავდნენ პანდემიით გამოწვეულ კრიზისს (Chikhladze et al., 2021).

ამ მხრივ საინტერესოა ქუთაისის მუნიციპალიტეტის მიერ გაწეული საქმიანობა. ქალაქის მერიის მიერ განხორციელდა რიგი შეღავათები ადგილობრივი მნიშვნელობის და მასთან დაკავშირებულ ზოგიერთ საზოგადოებრივ მომსახურებებზე:

ფიზიკური პირების განთავისუფლდნენ დასუფთავების მოსაკრებლისაგან 370 ათასი ლარის ოდენობით (მარტი-მაისი). ამავე პერიოდში გათავისუფლდნენ ის იურიდიული პირებიც, რომლებმაც თხოვნით მიმართეს მერიას (90 ათასი ლარი);

საქალაქო ტრანსპორტის გადამზიდავები განთავისუფლდნენ მარტის, აპრილისა და მაისის თვეების ნებართვების გაცემის ფასის გადახდის ვალდებულებისაგან (მარტი-სექტემბერი). საშეღავათო თანხამ ამ პერიოდში შეადგინა 475,2 ათასი ლარი. (Civil Service Bureau Activity Report, 2020);

ბიზნეს სუბიექტებს ქალაქის ისტორიულ ნაწილში მიეცათ უფლება საკუთარი ობიექტების წინ გამოტანითი სახით მოეხდინათ საკუთარი სერვისებისა და პროდუქციის რეალიზაცია;

ყოველდღიურ რეჟიმში საჯარო მოხელეები ახორციელებდნენ ქუთაისში მოქმედი სტრატეგიული ობიექტების ოპერატიულ ინფორმირებას, კონსულტირებას საგანგებო მდგომარეობის პერიოდში საქმიანობის, გადაადგილების და სხვა რეგულაციებზე, მათი შეუფერხებელი მუშაობის ხელშეწყობის მიზნით. სამუშაოები ძირითადად მიმდინარეობდა ელექტრონული კომუნიკაციით და ქოლ-ცენტრის საშუალებით, სადღეღამისო რეჟიმში;

„სოციალური ღონისძიებების პროგრამა" (ბენეფიციარებისათვის სააღდგომო ნობათების დარიგება) განხორციელდა საცხოვრებელ ადგილზე მიტანით;

მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით, კორექტივები შევიდა ბიუჯეტით გათვალისწინებულ სხვადასხვა პროგრამებში („მედიკამენტებით უზრუნველყოფის პროგრამა", „ლეიკოზითა და სოლიდური სიმსივნის ფორმით დაავადებულ პირთა თანადგომის", „ფენილკეტონურიით დაავადებულ პირთა დახმარების პროგრამა", „აუტიზმის სპექტრის დარღვევის მქონე ბავშვთა რეაბილიტაციის პროგრამა", „საქართველოს „SOS" ბავშვთა სოფელი", „უფასო მგზავრობის პროგრამა", „გადაუდებელი რეაგირების პროგრამა") ბენეფიციართათვის მათი მოცულობისა და ხელმისაწვდომობის გაზრდის მიზნით;

კრიზისულ მდგომარეობაში მყოფი ოჯახების საჭიროებების იდენტიფიკაცია განხორციელდა სატელეფონო კონსულტაციის და შესაბამის ადმინისტრაციულ ერთეულებში აღნიშნული ოჯახების შესახებ არსებული მონაცემების საფუძველზე;

ბაგა-ბაღების აღსაზრდელებზე აპრილ-ივნისში გაიცა საკვების პაკეტები (სულ 33 600 პაკეტი). ამასთან, ააიპ „ქუთაისის ბაგა-ბაღების გაერთიანების" თანამშრომლები გადამზადდა ჯანდაცვის სამინისტროსა და დაავადებათა კონტროლის მიერ მოწოდებული რეკომენდაციების დაცვის მიზნით;

კორონავირუსის გავრცელების პრევენციისა და არსებული ეპიდსიტუაციის მართვის მიზნით ფუნქციონირებდა ქოლ-ცენტრი (Economic Service of Kutaisi City Hall, 2021).

მუნიციპალიტეტებში COVID 19-ის ნეგატიური გავლენის სოციალური მიმართულების შესასწავლად მოვახდინეთ ქუთაისის მერიაში შემოსული კორესპოდენციების ანალიზი (იხ.ცხრ. 2).

როგორც ცხრილიდან ირკვევა, 2020 წელს (ე.წ. „პანდემიის წელს") მნიშვნელოვნად (15%-ით) შემცირდა შემოსული კორესპონდენციების რაოდენობა 2019 წელთან შედარებით. ლოგიკურად მივიჩნევთ 2020 წელს – COVID-19-ით გამოწვეული შეზღუდვების და სამუშაო ადგილების მკვეთრი შემცირების პირობებში ერთჯერად მატერიალურ

ცხრილი 2. ქუთაისის მუნიციპალიტეტის მერიაში შემოსული კორესპოდენციების დინამიკა 2018-2020 წლებში

წელი	სულ შემოსული კორესპოდენციების რაოდენობა	მათ შორის მოთხოვნა ერთჯერად მატერიალურ დახმარებაზე	
		სულ	%-ად მთლიანთან
2018	30109	1759	5,84
2019	31868	1185	3,72
2020	27193	2040	7,50

ცხრილი შედგენილია ავტორთა მიერ, ქუთაისის მუნიციპალიტეტის მერიის ადმინისტრაციული სამსახურის მასალების მიხედვით

დახმარებაზე მოქალაქეთა მოთხოვნის მნიშვნელოვან ზრდას 1185 ერთეულიდან 2040 ერთეულამდე (ზრდა 72%-ით). ბოლო სამ წელიწადში ერთჯერად მატერიალურ დახმარებაზე მოქალაქეთა მოთხოვნის ყველაზე მაღალი ხვედრითი წილი შემოსულ კორესპონდენციებში სწორედ 2020 წელს იყო – 7,5%.

საჯარო მომსახურებების მიწოდებაზე COVID 19-ის გავლენის დასადგენად ჩავატარეთ მოქალაქეთა გამოკითხვა ქალაქ ქუთაისის მუნიციპალიტეტში. როგორც წესი, ძირითადი საჯარო მომსახურებები გამომდინარეობს მუნიციპალიტეტის საკუთარი უფლებამოსილებებიდან, რომელიც დადგენილია „საქართველოს ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსით“. Local (Self-Government Code, Article 16).

გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ ადგილებზე განხორციელებული კომპეტენციები იყოფა ორ ჯგუფად:

კომპეტენცია, რომელიც თავისი ბუნებით ადგილობრივია, მაგრამ ცენტრალური ხელისუფლება ახორციელებს (მაგ., წყალმომარაგება, ნაწილობრივ, ადგილობრივი გზებისა და კომუნიკაციების რეაბილიტაცია);

კომპეტენცია, რომლის შესაბამისი სერვისის მიწოდებასაც კერძო სექტორი ახორციელებს (ელექტრომომარაგება, ბუნებრივი აირის მიწოდება) და თვითმმართველობა მათ ვერ აკონტროლებს. საზოგადოებისათვის თვითმმართველობა (სახელმწიფო) მაინც უპირველესია და მხოლოდ ის უნდა იყოს ყველაფერზე პასუხისმგებელი (უხარისხო სერვისი, ტარიფის ზრდა და ა.შ.).

კვლევის ინსტრუმენტად წარმოდგენილ იყო კითხვარი, რომელიც შედგება 13 შეკითხვისგან (შეფასება განხორციელდა 5 ბალიანი სისტემით). ყველა კითხვა შეიცავდა COVID-19-ის პირობებში კონკრეტული საჯარო მომსახურების ცვლილების შესახებ რესპოდენტისაგან აზრის გაზიარების დამატებით მოთხოვნას. მოქალაქეთა გამოკითხვა ჩატარდა 2021 წლის აგვისტოს პირველ დეკადაში (გამოკითხულთა რაოდენობა 295 რესპოდენტი). გამოკითხვამ ასეთი შედეგები გამოავლინა (იხ. ცხრ. 3)

მუნიციპალიტეტის მიერ მიწოდებული და 13 სახეობის უფლებამოსილებაში გაერთიანებული საჯარო მომსახურებების საშუალო მაჩვენებელი გამოკითხვის მიხედვით არის 2,54. ვფიქრობთ, საუკეთესო შეფასების სამი სახეობა ლოგიკურად გამოვლინდა, რადგან:

- ქუთაისის თითქმის ყველა უბანს 24 საათიანი წყალმომარაგება აქვს;
- სკოლამდელი აღზრდის კუთხით ყველაზე ნაკლები პრობლემებია. პანდემიის პირობებში აღსაზრდელებს მიეწოდათ თვის ნორმით გათვალისწინებული კუთვნილი კვების ულუფები;
- ქუთაისში 2020 წლიდან შეიქმნა მუნიციპალური ტრანსპორტი.

გამოკითხულთა 2/5 მიიჩნევს, რომ COVID-19-ის პირობებში საჯარო მომსახურებების მიწოდების მდგომარეობა უცვლელია, 31,5%-ის აზრით გაუმჯობესდა, ხოლო 28,1% მიიჩნევს, რომ ეს მომსახურებები გაუარესებულია.

COVID-19-ის პირობებში ყველაზე გაუარესებულია მუნიციპალიტეტის ტერიტორიის კეთილმოწყობა, ქუჩების, პარკების, სკვერებისა და სხვა საჯარო ადგილების დასუფთავება, გამწვანება, გარე განათების უზრუნველყოფა ასევე გარე ვაჭრობის, გამოფენების, ბაზრებისა და ბაზრობების რეგულირება. გამოკითხულები მიიჩნევენ, რომ კოვიდპანდემიის პირობებში ყველაზე მეტად გაუმჯობესდა მოსახლეობის მუნიციპალური ტრანსპორტით მომსახურების ორგანიზება და შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებისათვის, ბავშვებისა და მოხუცებისათვის სათანადო ინფრასტრუქტურის განვითარება.

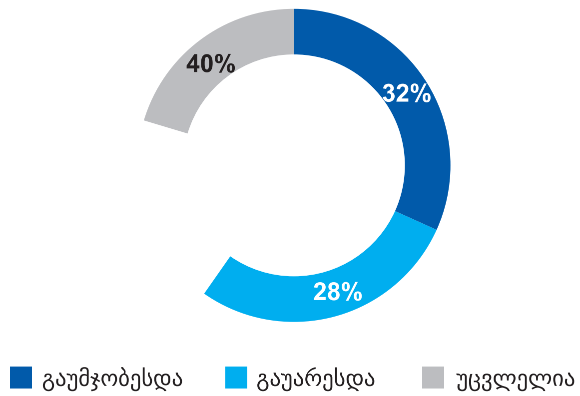
დასკვნები

მიგვაჩნია, რომ დიდი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს რეგიონულ და გლობალური პარტნიორობას, მუნიციპალური

ცხრილი 3. ქუთაისის მუნიციპალიტეტში საკუთარი უფლებამოსილებების ფარგლებში მიწოდებული საჯარო მომსახურების გამოკითხვის შედეგები

№	საუკეთესო შეფასების სამი სახეობა	შეფასება	№	დაბალი შეფასების სამი სახეობა	შეფასება
I	წყალმომარაგების და წყალარინების უზრუნველყოფა, მელიორაცია;	3,1	I	სასაფლაოების მოწყობა და მოვლა-პატრონობა;	2,3
II	საბავშვო ბაღები და სკოლისგარეშე აღზრდის დაწესებულებების შექმნა და მათი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა	3,0	II	მუნიციპალიტეტის ტერიტორიის კეთილმოწყობა, ქუჩების, პარკების, სკვერებისა და სხვა საჯარო ადგილების დასუფთავება, გამწვანება, გარე განათების უზრუნველყოფა;	2,4
III	მოსახლეობის მუნიციპალური ტრანსპორტით მომსახურების ორგანიზება;	2,9	III	გარე ვაჭრობის, გამოფენების, ბაზრებისა და ბაზრობების რეგულირება;	2,4

ნახაზი 1. როგორ შეიცვალა COVID-19-ის პირობებში საქმიანობა?

ორგანოების პრაქტიკული გამოცდილების შესწავლას ინოვაციების გამოყენების და ოპტიმალური გადაწყვეტილებების მიღების თვალსაზრისით;

საჭიროა, გაგრძელდეს სწრაფი რეაგირების ორგანიზაცია კავშირის ყველა შესაძლო არხის გამოყენებით, რაც აუცილებელია რესურსების ოპერატიული გადანაწილებისათვის;

საჯარო მომსახურებების მიწოდების უწყვეტობის შენარჩუნება. ამისათვის შეიძლება შეიქმნას იმ მოხელეთათვის მუშაობის ახალი მოდელების და ვარიაციების შემუშავების საჭიროება, რომლებიც აღნიშნულ მომსახურებების უშუალო მიმწოდებლები არიან;

რეგიონის/მუნიციპალიტეტების დონეზე მონიტორინგისა და ანგარიშვალდებულების გაძლიერება. აუცილებელია არასტანდარტული სტატისტიკური ინფორმაციის მომზადება და დამუშავება გადაწყვეტილებებისათვის, გამოკითხვების ჩატარების ორგანიზება. ამით უკეთ მოხდება ბიზნესისა და მოქალაქეების მაქსიმალური მხარდაჭერის სამიზნეების და მოცულობების დადგენა;

მმართველობის მაღალი ცენტრალიზაციის პირობებში მუნიციპალური მართვა მხოლოდ ადმინისტრირების ფუნქციით შემოიფარგლება. პანდემიის შედეგები გვარწმუნებს რომ ეს არასაკმარისია და ფინანსური, საინფორმაციო და შრომითი რესურსების ეფექტიანად გამოყენებისათვის აუცლებელია მისი აყვანა მენეჯმენტის დონეზე.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Böckenförde, M. (2011). A Practical Guide to Constitution Building: Decentralized Forms of Government, 4; 18. 2011. URL:https://www.idea.int/sites/default/files/publications/chapters/practical-guide-to-constitution-building/a-practical-guide-to-constitution-building-chapter-5.pdf

Chikhladze, N., Chikhladze N., & Rusadze N. (2021). Challenges of Economic Activities of Cities in the Context of the Covid-19 Pandemic. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, 15, (1) 110-116. http://science.org.ge/bnas/vol-15-1.html.

Civil Service Bureau Activity Report 2020. (in Georgian). URL:http://www.csb.gov.ge/media/3168/7447.pdf

COVID-19: Embracing digital government during the pandemic and beyond. United Nations Di-vision for Public Institutions and Digital Government. UN/DESA Policy Brief, 61. URL:https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/un-desa-policy-brief-61-covid-19-embracing-digital-government-during-the-pandemic-and-beyond/

Local Self-Government Code, Article 16. (in Georgian). URL:https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2244429?publication=57

Materials of the Economic Development, Local Self-Government Property and Transport Management Service of Kutaisi Municipality. (in Georgian).

National Accounts of Georgia (2019). National statistics office of Georgia. URL:https://www.geostat.ge/media/37666/%E1%83%99%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%A3%E1%83%9A%E1%83%98-2019.pdf

OECD (2019) Making Decentralization Work, a Handbook for Policy-Makers, pp-3;6. URL:https://www.oecd.org/regional/making-decentralisation-work-g2g9faa7-en.htm

Ordinance 269 of Kutaisi Municipality Council, May 27, 2020; Ordinance 289 of the Kutaisi Municipality Council, September 30, 2020. (in Georgian).

Papava, V., & Silagadze, A. (2019). On the Georgian Name of the Key Economic Term"Gross Domestic Product." *Journal Economics and Business*, 1, 180-182.

Shergelashvili T., (2017) Continuation of the territorial changes of the municipality, which started in 2014, is extremely important for the development of the country. (in Georgian). URL: URL:http://droa.ge/?p=4143

Sitizen's stratification with local public services in Georgia (2013). UNDP, SDS, ADC, 2013.

JEL Classification: B22, F22, F24, F62, P33, Z32. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.013

PANDEMIC AND RECENT TRENDS IN BALANCE OF PAYMENTS: THE CASE OF GEORGIA

NANA ASLAMAZISHVILI
PhD in Economics, Invited Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
aslamazishvilinana@gmail.com

Abstract. Many countries suffer from Balance of Payments deficits. However, proper analysis is needed to determine how systemic, strategically balanced, and objective it is. The pandemic has proven to be an excellent diagnostician for assessing the robustness of current economic strategies in general and in relation to the Balance of Payments. It, like the litmus paper, highlighted the strengths and weaknesses of the economic strategies implemented by the countries. And that should be the main lesson the world has learned from the pandemic.

Georgia, with persistent Balance of Payments deficit, is becoming increasingly vulnerable to global changes caused by pandemic processes. The current account deficit in 2020 was 12.5 percent of GDP, up from 5.5 percent in 2019. The development of a worse-case scenario for the growth of the deficit was significantly hampered by the increase in remittances inflows, which was less expected in the context of global lockdowns around the world. However, in reviewing developments over the last two decades, the paper finds that the still-high dependence of current account on remittances continues to maintain the volatility of Balance of Payments. Moreover, favorable conditions for the development of international tourism in the country have raised high expectations for this activity, although this sector is very sensitive to a number of external and global factors, as confirmed by the current pandemic. Thus, the article recommends considering international tourism as an additional source of foreign exchange inflows into the country, and not as one of the main and decisive ones.

The deterioration of the Balance of Payments and the reduction of foreign exchange earnings create unfavorable prospects in terms of dealing with growing international financial liabilities. According to 2020 statistical data, the country's international financial liabilities were 2.3 times higher than GDP, of which debt liabilities - 129.9 percent of GDP, while the total foreign exchange inflows of the Balance of Payments, which are intended to serve these liabilities, in the same year amounted to only 55.4 percent of GDP. These data show that there are no alternatives to choosing the right strategy for achieving a reasonable relationship between trajectories of external liabilities and foreign exchange earnings, taking measures to improve the Balance of Payments.

The purpose of this article is to clarify the nature of the country's Balance of Payments deficit; How realistic the prospect of mitigating the degree of vulnerability to global factors is in a small economy with limited resources; How we can turn a problem into an opportunity. On the other hand, it is unknown when the crisis, known as COVID-19, will stop finally, it is important to critically evaluate both the pros and cons of given economic policy "... in order to make the economic development agenda more rational, responsive, results- and long-term perspectives oriented" (Aslamazishvili, 2020).

KEYWORDS: BALANCE OF PAYMENTS, CURRENT ACCOUNT, TRAVEL, REMITTANCES, PANDEMIC, COVID-19.

For citation: Aslamazishvili, N., (2021). Pandemic and Recent Trends in Balance of Payments: The Case of Georgia. *Globalization and Business.* 12, 94-102. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.013

INTRODUCTION

Without any bias, it can be said that the Balance of Payments, as a statistical tool for data analysis, is a kind of combined measurement for assessing both domestic and foreign economic policy of the country. Moreover, even an empirical analysis of events clearly shows that in the context of a global pandemic, the correctness of both short-term and long-term visions of economic policy is comprehensively reflected in the Balance of Payments.

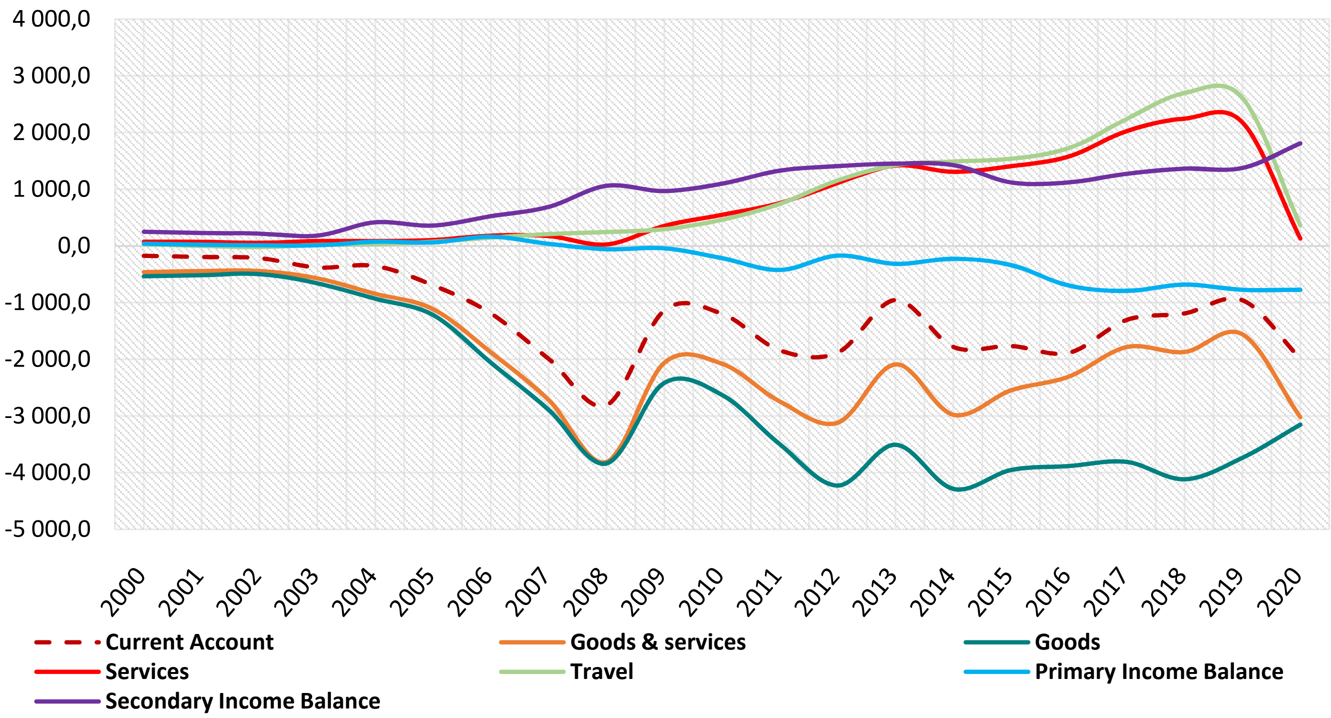
On the other hand, it can be said without exaggeration that the pandemic proved to be an excellent diagnostician in assessing the reliability of current economic strategies. It, like the litmus paper, highlighted the strengths and weaknesses of the economic strategies implemented by the countries. And that should be the main lesson the world has learned from the pandemic.

What lessons did Georgia learn from the pandemic?

Recent noteworthy trends in Balance of Payments

It can be said unequivocally that by 2020 it would have been difficult to develop a hypothetical development scenario that would have made such a comprehensive diagnosis of our current social and economic condition, past mistakes in

Figure 1. Georgia: Dynamics of Current Account and its components, mln USD

Source: National Bank of Georgia.

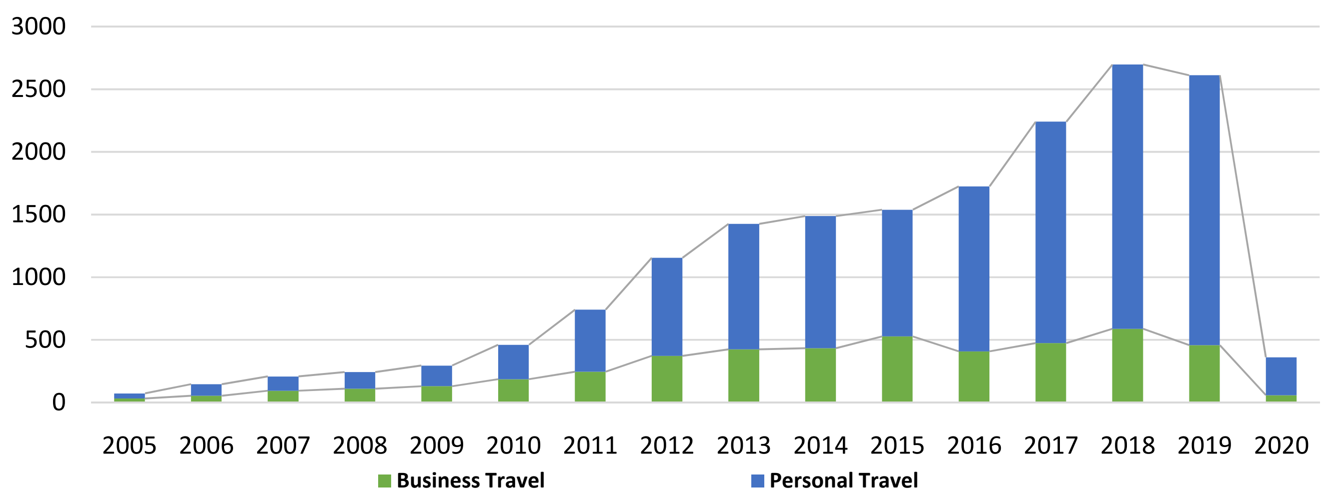
economic policy, the appropriateness of the vector of the future development, etc. as the pandemic did.

The current account deficit in Georgia in 2020 amounted to USD -1.99 billion, which was 2.1 times higher than in 2019.

Such a dramatic deterioration in the current account deficit is directly related to the pandemic and global lock-downs, which led to a catastrophic decline in tourist flows, and it was this factor that had a decisive impact on the growth of the current account deficit. Revenues from tourism, which has been a significant contribution in recent years in terms of improving the Balance of Payments, fell by 7.2 times in 2020 compared to 2019, almost 22 percent behind the same figure 10 years ago.

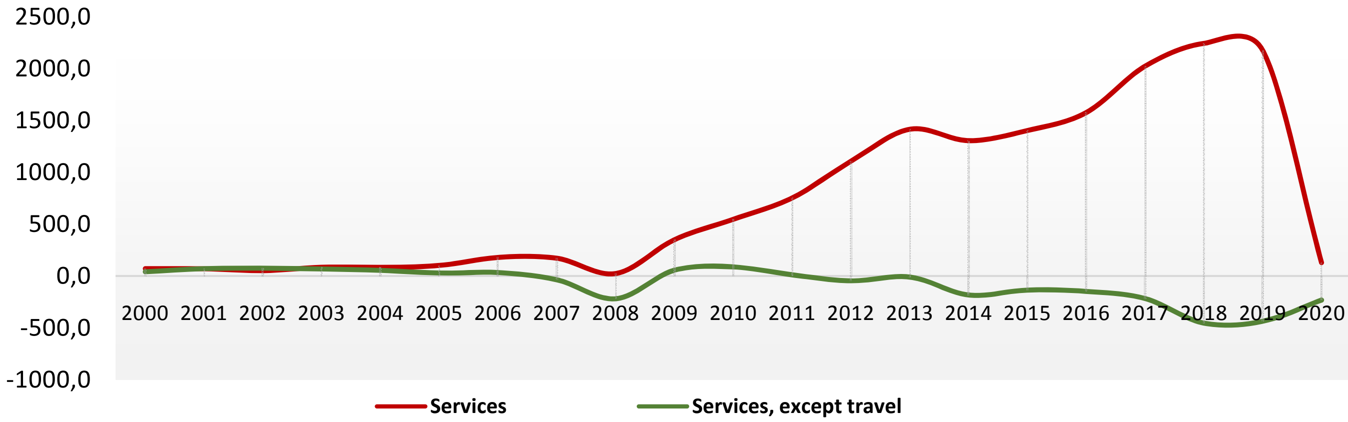
It should be noted that the balance of services before 2007 was characterized by a small positive trend and its volume averaged 1.9 percent of GDP. After a sharp decline in 2008, in 2009-2013, precisely at the expense of the growth of tourism services, it grew by leaps and bounds, and in 2013 its volume exceeded the pre-war (2008) level by 8.2 times. Until 2019, it continued to grow again about 1.1 times a year,

Figure 2. Georgia: Net Incomes from International Travel, mln USD

Source: National Bank of Georgia.

Figure 3. Georgia: Dynamics of Service Account, mln USD

Source: National Bank of Georgia.

compared to the previous year. In 2020, amid a pandemic, it fell catastrophically. In particular, it fell 16.4 times to a similar rate in 2019 and stood at 0.8 percent of GDP, up from 12.5 percent in 2019. This was due to the dramatic decline of the tourism sector due to the collapse of international tourism flows caused by the pandemic.

It is noteworthy that in 2019, in terms of the share of revenues from the export of tourism services in the country's GDP, Georgia ranked 9th in the world (after the island states) with a share of 20.3 percent (https://www.theglobaleconomy.com/rankings/international_tourism_revenue_to_GDP/). In terms of the share of tourism exports in services exports (71.0%) Georgia ranked 25th place and significantly ahead of countries such as Australia (64.4%), Portugal (51.3%), Spain (50.7%), Turkey (46.9%), Greece (45.2%), Morocco (42.3%), Italy (40.5%). However, in the same countries in 2020 this figure decreased by an average of 19.2 percentage points, and in Georgia - by 36.9 percentage points (https://data.worldbank.org).

Figure 3 below illustrates the contribution of revenues from tourism exports to the Balance of Payments service account of the country and also shows how vulnerable this sector is to external factors. Consequently, this empirical analysis makes it clear that ***in the long term, the tourism sector should be seen primarily as a source of additional economic growth and, to a lesser extent, as a strategic sector and a some kind of guarantor of stable foreign exchange earnings. Such a realistic approach will greatly reduce the sharp fluctuations of key macroeconomic indicators under the influence of external factors.***

The focus on tourism is due, first of all, to the fact that among the surplus items of the country's Balance of Payments, it has been one of the most important in recent years, which is clearly shown in Figure 4. The catastrophic decline in these revenues in 2020 was a completely dramatic reversal of the current account positive trend that started in 2017 (see Figure 1).

Of course, many countries suffer from a Balance of Payments deficit. However, a complex analysis of statistical data is needed to determine the nature of the factors causing the deficit, i.e. how systemic they are, how strategically balanced, how objective, and so on.

If we look at the structure of surplus and deficit items in Georgia's Balance of Payments and the dynamics of the latter's recent development, we will see clearly how fragile and vulnerable the Georgian economy is to external factors and how much it is dependent on imports (Figure 4).

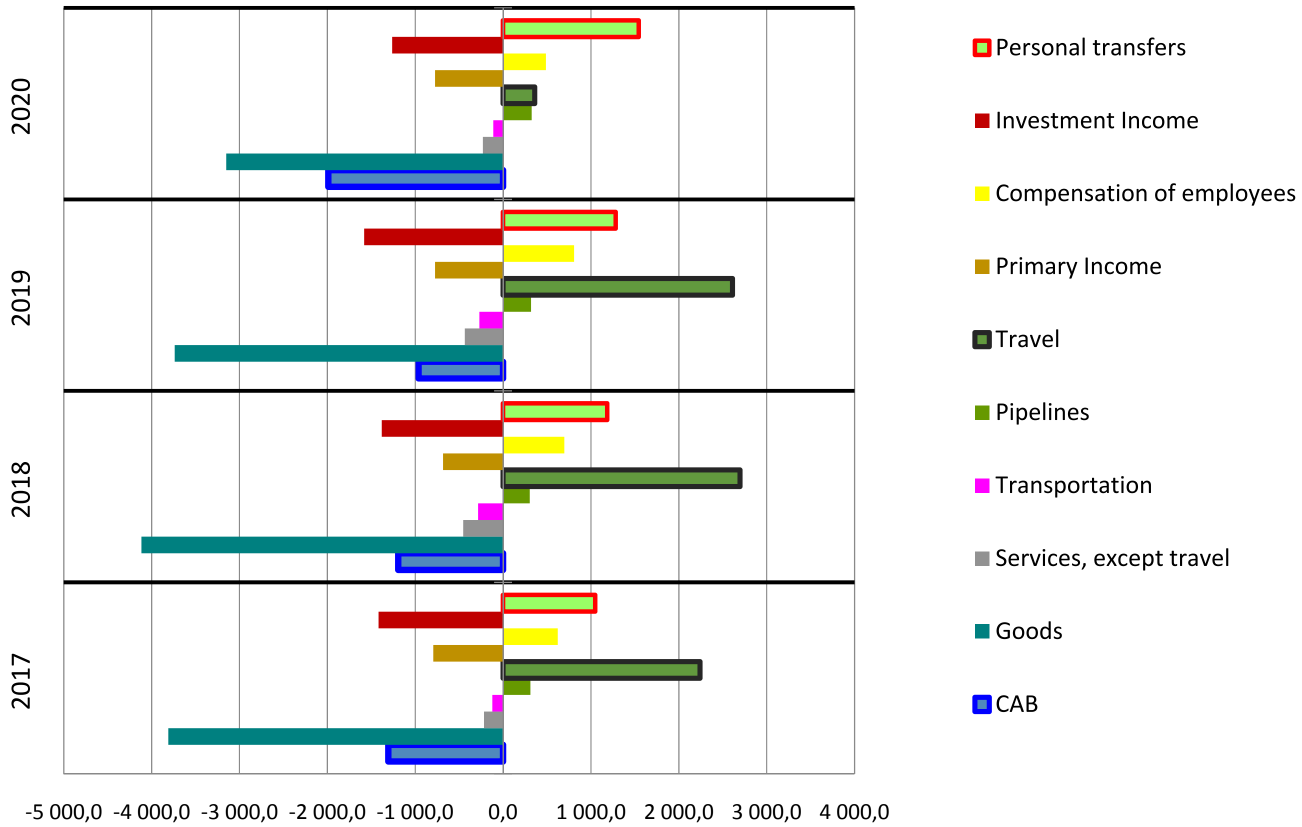
In general, of the numerous items in the Balance of Payments, in the case of Georgia, the surplus item is four only. As Figure 4 shows from these four items - Travel, Personal transfers, Compensation of employees from nonresidents, and Pipeline and Electricity transmission, the first three are extremely vulnerable to external factors, unlike the last of them. This was clearly confirmed during COVID-19. In addition to the sharp decline in tourism revenues, as discussed above, the volume of compensation of employees (net) from nonresidents (Figure 5) has also sharply decreased: in 2020, compared to 2019, this figure decreased by 1.7 times, or USD 318.4 million.

Revenues from pipelines remain stable: in 2020, such revenues amounted to USD 325.4 million - 2.5 percent more than the previous year. It should be noted that the share of exports of pipeline services in the volume of total exports services amounted to 20.5 percent in 2020, instead of 6.9 percent in 2019 (due of reduced revenues from tourism).

The only positive Balance of Payments item that not only decreased but even increased in a pandemic period was personal transfers. However, this growth is generally difficult to assess as a positive trend, as it is related to the shortage of jobs in the country, the acute economic and social problems associated with it, and labor migration. In other words remittances have high human costs. Improving and / or maintaining the current account in this way can be called a ***paradox of the Balance of Payments***, as the aggravation of economic and social problems in the country and labor emigration contribute to the positive development of the current account. This is a typical phenomenon for developing countries (Ratha, 2020). The more acute these problems are in a country, the more likely it is that the volume of personal transfers will increase and, other things being equal, the current account will improve.

At the same time, it should be noted that the increase in such remittances is often associated with increased confi-

Figure 4. Georgia: Main surplus and deficit items of Balance of Payments, mln USD

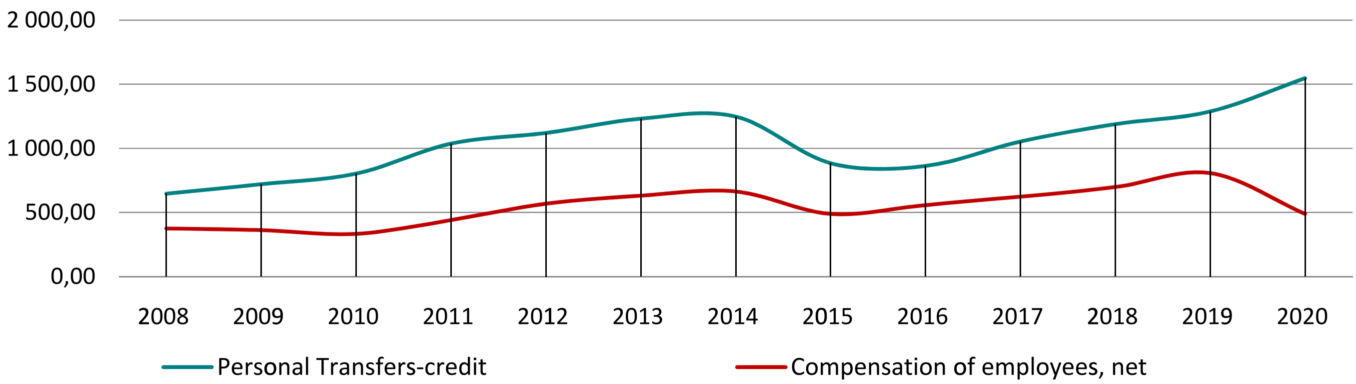

Source: National Bank of Georgia.

dence in the relevant financial institutions, as well as with a decrease in the transaction cost of remittances, which are important factors in relation to Georgia. For example, in 2020, the average transaction cost of sending remittances to Georgia was 1.1 (as a percent of principal of remitting USD 200), which was the lowest rate after a similar one for Azerbaijan (1.0%).

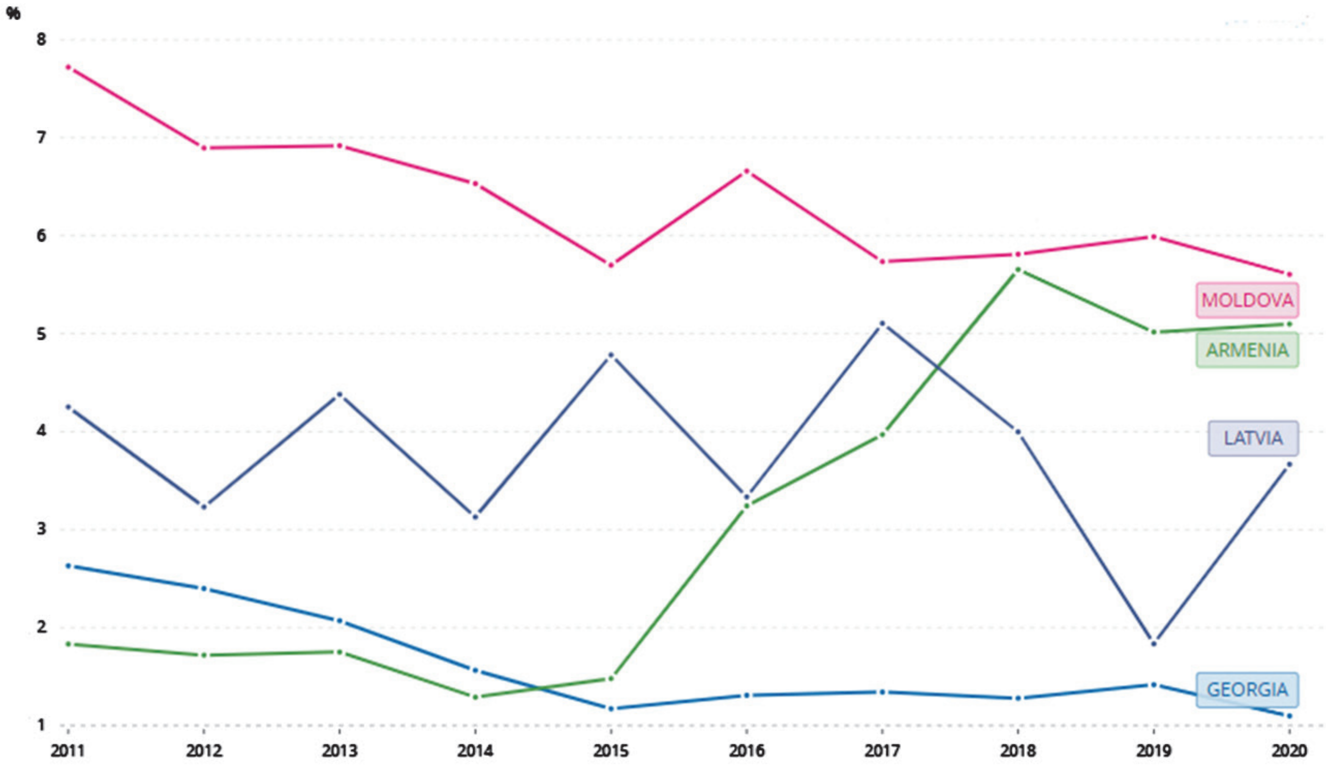
However, there are a number of publications on how remittances, as a result of rising aggregate demand and the resulting expansion of production, are damaging the environment. The same can be said about the increase in imports and the deterioration of the foreign trade balance due to remittances (e.g., Straubhaar & Vădean, 2006). Such a "threat" has not been observed in Georgia yet. Most of the remittances are personal transfers. Various studies on their use show that beneficiaries in Georgia spend most of their money received from their emigrant relatives on daily necessities, treatment and medicines, paying off debts, as well as financing their studies. There are no signs of an environment conducive to investing in such remittances, although there are good practices of this in many countries. What is the basis for sharing this experience is also evidenced

Figure 5. Georgia: Dynamics of Personal Transfers and Compensation of Employees from Abroad, mln USD

Source: National Bank of Georgia.

Figure 6. Average transaction cost of sending remittances to a specific country (%) - Georgia, Armenia, Latvia, Moldova

Source: https://data.worldbank.org/indicator/SI.RMT.COST.IB.ZS?contextual=default&locations=GE-AM-LV-MD&view=chart

by the fact that personal transfers to our country are quite high in relation to GDP. Even in a pandemic, in 2020 this indicator was 13.3 percent. For comparison, below is Figure 7, which shows the ratio of personal transfers to GDP for selected countries and groups of countries.

To better understand the scale of personal transfers in Georgia, it is enough to compare it with the volume of foreign direct investment. In particular, by 2020, the volume of inbound personal transfers was 2.5 times higher the volume of inbound foreign direct investment (see Figure 8).

The difference between the current account calculated with and without personal transfers has sharply increased since 2009 (see Figure 9), and it has remained since then. As statistics show, the current account in 2020, without personal transfers, would be 1.8 times worse than the current one: It would be USD -3.54 billion instead of USD -1.99 billion, i.e. the deficit would be 22.2% instead of 12.5 percent of GDP, which is a critical issue due to several factors.

Firstly, these are Georgia's relations with countries of emigration, which may develop in an unfavorable direction (for example, with Russia) and cause a reduction in remittances;

Second, the pandemic and its economic impact on both the local and global economies remain unpredictable, yet job losses and declining incomes may affect the earnings of our expatriate compatriots;

Third, a number of experiences show that crises in general are not easily predictable and / or easily overcome. Consequently, our donor compatriots abroad are vulnerable to such events;

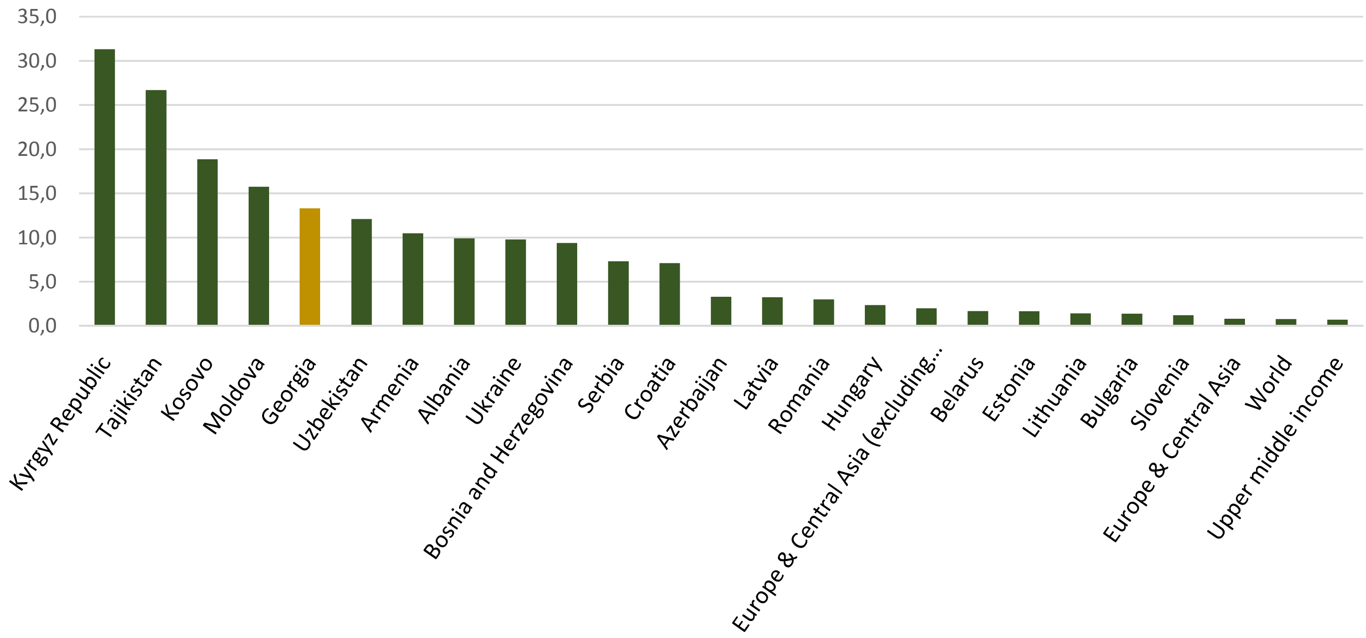
Fourth, with the change of generations and their behavioral culture, the attitude of the emigrated young generation towards sending money to Georgia may change.

At the same time, ***if the deficit of jobs continues to remain stable and is not overcome at a rapid pace, already in the medium term, the country's prolong chronic current account deficit will reach alarming proportions.*** Therefore, without maximum concentration on this problem, the risk of irreparable consequences is very high.

Thus, the increase in the scale of the country's current account dependence on remittances and, consequently, personal transfers is undoubtedly an alarming signal. Especialy when the chronic deficit of goods and primary income balances remains the "Achilles' heel" of Georgia's Balance of Payments. In particular:

- If we look at the dynamics of the last two decades, the foreign trade balance continued to decline again after a slight improvement in 2009, and its deficit remained at the average level of 2008 (on average USD -3.8 billion) during 2010-2019; In 2020 alone, it fell to USD -3.2 billion; However, it is likely that even such a small improvement in the foreign trade balance is largely the result of the supply chain disruption caused by the pandemic.
- The ratio of imports to exports has hardly changed and has remained in the range of about 1.7-2.1 in favor of imports over the last 20 years (except in 2007-2008, when these ratios were 2.4 and 2.6, respectively).
- Exports of goods are still focused on raw materials;

Figure 7. Inward Personal Transfers to GDP (%) by selected countries, 2020

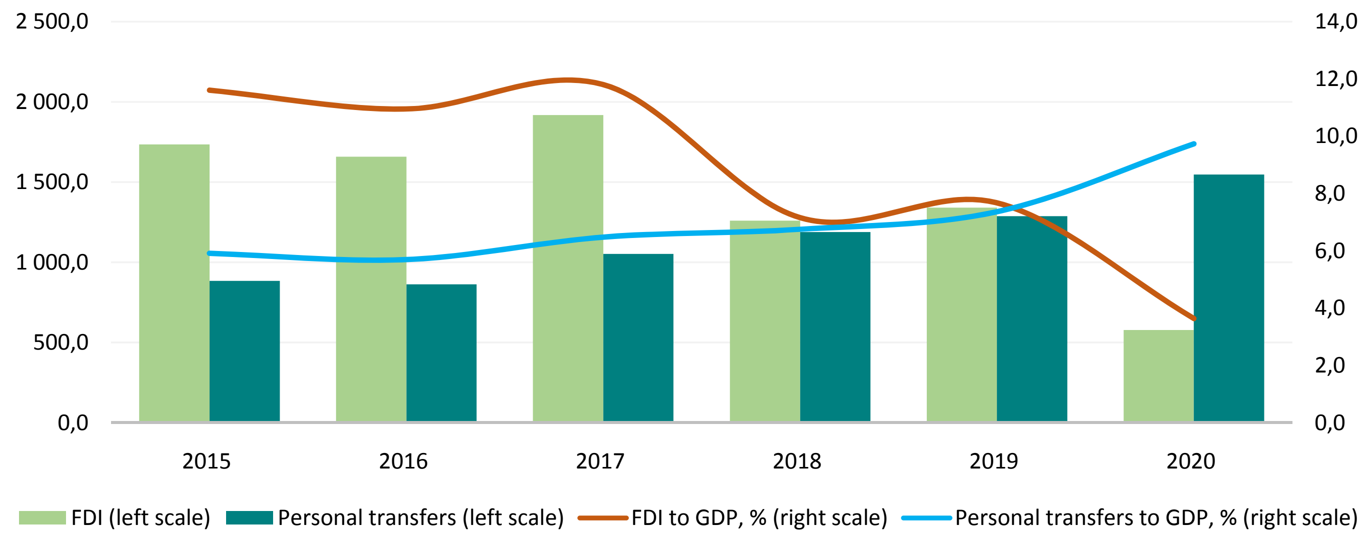
Source: https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS

The share of high-technology products in manufactured exports is insignificant - only 2.57 percent (according to 2019 data), when in 1999-2006 the figure was 27.0 percent per year on average, and in 2002 - even 41.1 percent (www.theglobaleconomy.com/rankings/high_tech_exports/). Although the share of foreign direct investment was high during this period, both in terms of GDP and the total volume of investments in the country (gross fixed capital formation; GFCF) (Figure 11). The situation is worse in terms of information technology exports: only 0.4 percent in total goods exports.

- A decrease in exports revenues, on the one hand, and an increase in external liabilities, on the other, negatively affect the primary income account of the Balance of Payments, the deficit of which increases from year to year due to an increase in investment payments (see Figure 12).

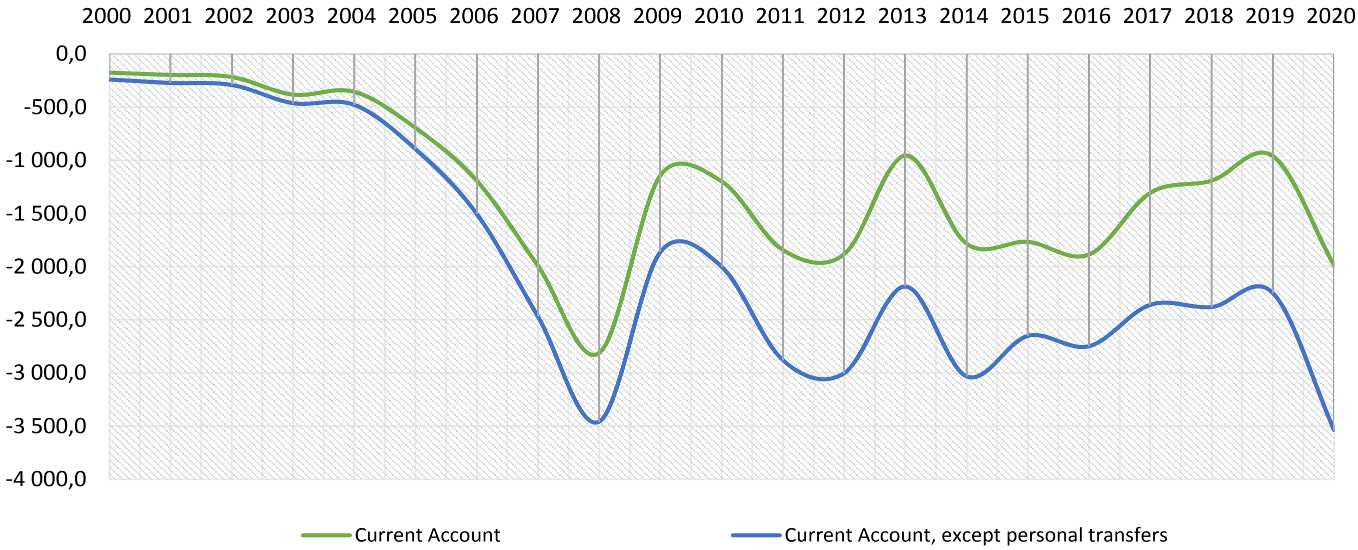
Like the Balance of Payments, the Net international Investment Position of the country is persistently deficient also, reaching USD -24.9 billion in 2020, or 156.9 percent of

Figure 8. Georgia: Dynamics of Inward Personal Transfers and FDIs, mln USD

Source: National Bank of Georgia, World Investment Report 2021. Investing in Sustainable Recovery. Unctad. UN. p.251

Figure 9. Georgia: Dynamics of Current Account, Mln USD

Source: National Bank of Georgia.

GDP. A particularly sharp jump in this rate started in 2010 and acquired an alarming scale (see Table 1), which sharply worsened the primary income balance, and this dynamic is likely to be maintained at least in the medium term due to several factors.

In particular, according to data for 2020, the country's international financial liabilities were 2.3 times higher than GDP, of which debt liabilities - 129.9 percent of GDP, and the total foreign exchange earnings of the Balance of Payments, which should serve these liabilities, in the same year amounted to only 55.4 percent of GDP. Thus, even these few data indicate the need for fundamental structural changes in the economy in order to make a major breakthrough in the export sector, in order to service external liabilities and reduce them at an appropriate rate. The analysis of these issues is the subject of a separate study, which definitely requires permanent attention.

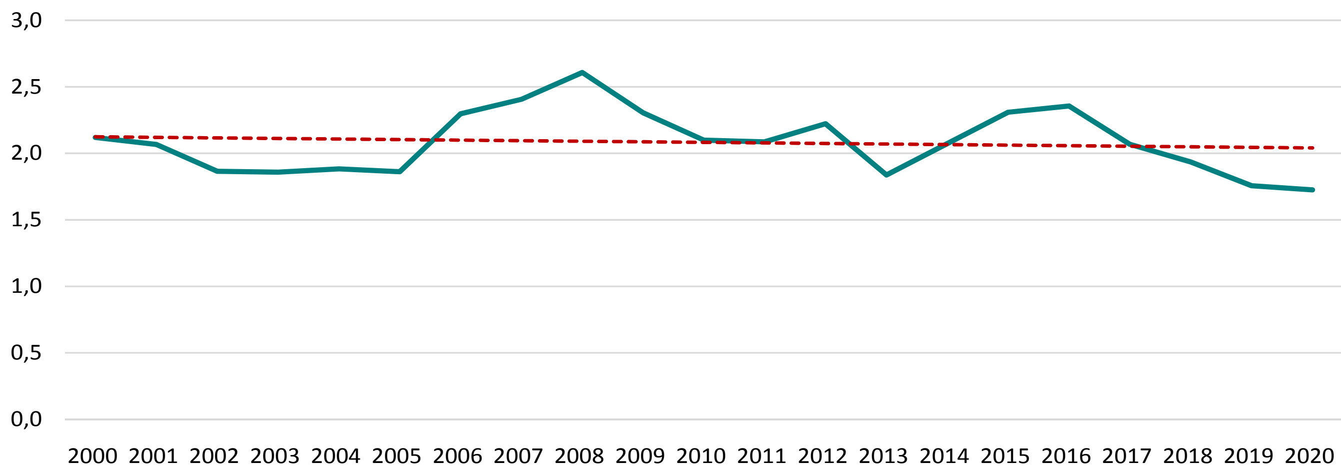
CONCLUSION

The dynamics of the Balance of Payments deficit and the observation of the long-term trajectory of its individual items suggest that no systemic and effective ways of its improving have been found to date, which would fundamentally change its structure, weaken the impact of vulnerable factors on it, and mitigate the risks of its deterioration.

Particular attention should be paid to the country's foreign trade balance and export structure in terms of quality, without of which it will be impossible to overcome the foreign trade deficit dramatically.

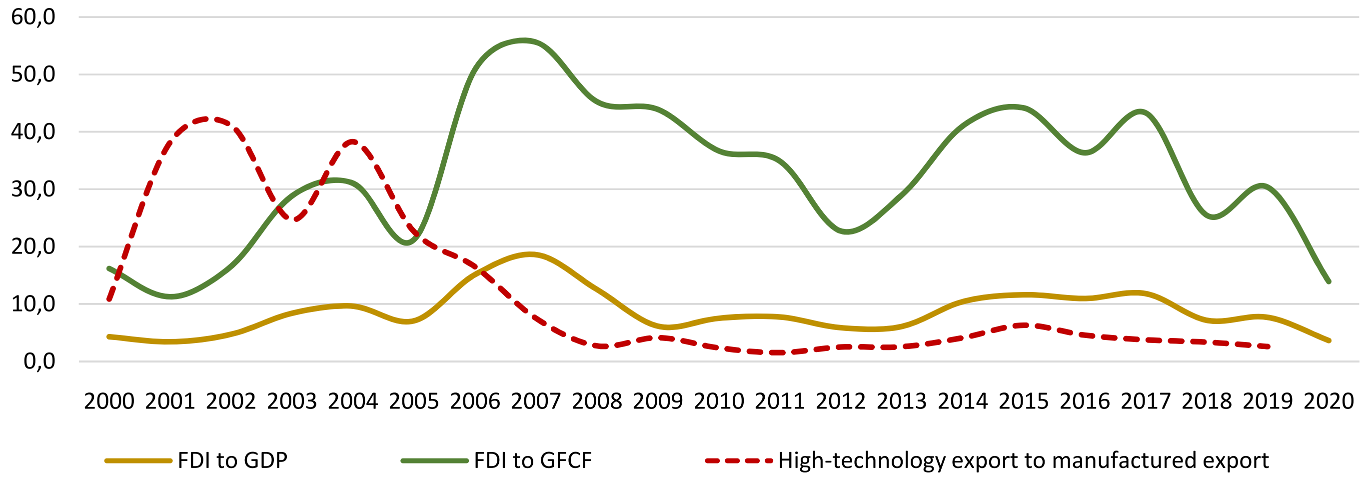
In the long run, the tourism sector should be considered primarily as a source of additional growth in exports in services and less - as a strategic sector and a guarantor of stable foreign exchange earnings. Such a realistic approach will greatly reduce the sharp fluctuations of key macroeconomic

Figure 10. Georgia: Import-Export coverage ratio, 2000-2020

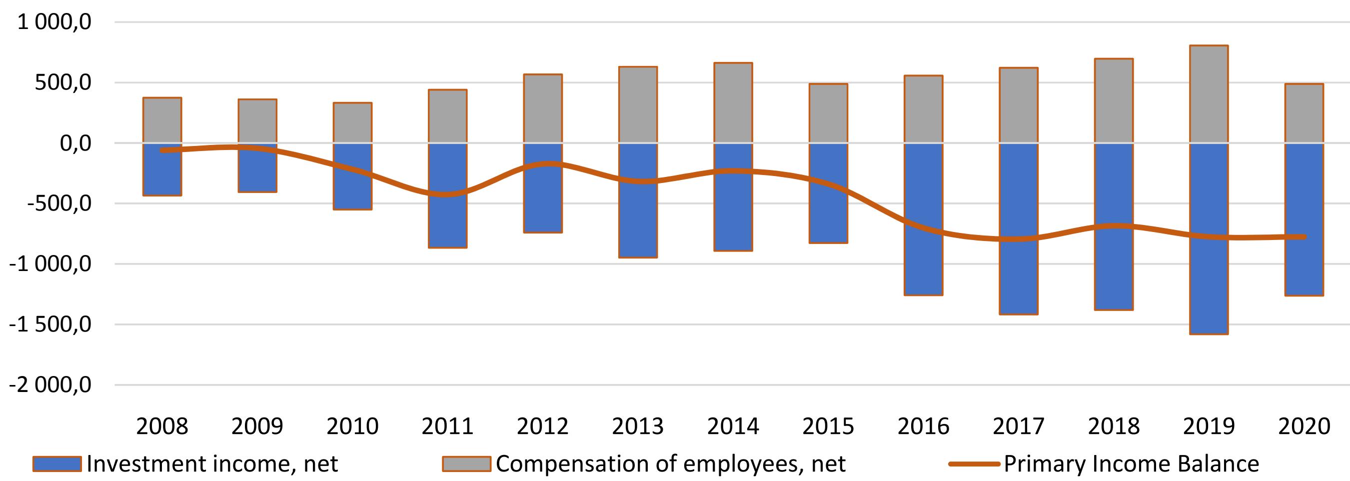
Source: National Bank of Georgia and own calculations.

Fugure 11. Georgia: The relationship between Inward FDI and High-technology export, %

Source: National Bank of Georgia; https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.CD?locations=GE

Figure 12. Georgia: Primary Income Balance by Components, mln USD

Source: National Bank of Georgia.

indicators under the influence of external factors.

Personal transfers remain the most important contributor to the country's Balance of Payments, accounting for 17.7 percent of current account revenues in 2020. However, an alarming signal is the growing dependence of the current account on remittances and, consequently, personal transfers.

In parallel with the dramatic growth of the country's international financial liabilities, there are no clear ways and means of increasing foreign exchange earnings in the near and even medium term, which would ensure the servicing of these obligations.

There are no government programs that would facilitate the investment of remittances and provide some guarantees of a dignified old age for people, who have served to reduce the country's Balance of Payments deficit for years with their remittances.

One of the clear lessons to be learned from the pandemic should be that the concept of economic recovery should acquire qualitatively new content and the relevant process should be focused on serious structural changes in many areas and revolutionary transformations in all areas of society.

Table 1. Georgia: Net International Investment Position to GDP, %

	2000	2005	2010	2015	2020
Net International Investment Position to GDP	-70.0	-60.9	-97.8	-124.1	-156.9

Source: National Bank of Georgia and own calculations.

REFERENCES:

Adams, R. H., Jr., & John Page, (2003), International Migration, Remittances, and Poverty in Developing Cloud Bank Policy Research Working Paper 3179 (Washington).

Aslamazishvili, N. (2006, October). "Dutch Disease" in Georgian Economy: Current Reality and Potential Threats. *Georgian Economic Trends*. Georgian-European Policy and Legal Advice Centre, 57-62.

Aslamazishvili, N. (2018). Balance of Payments of Georgia: Key Aspects of its Analysis. *Globalization and Business*, 6, 136-143. https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.019

Aslamazishvili, N. (2020). Georgia in the World of Coronomics: Threats and Challenges. *Globalization and Business*, 10, 94-102. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.012

Balance of Payments and International Investment Position Manual (2009). Washington D.C. IMF.

Dunn, J.C., Billmeier, A., & Selm, B. (2004). In the Pipeline: Georgia's Oil and Gas Transit Revenues. IMF Working Papers, 209.

Gaganidze, G., & Ramishvili, B. (2018). How to Evaluate Efficiency of the Export Strategies. International Scientific-Practical Magazine Globalization and Business, 5, 24-30.

https://data.worldbank.org/indicator/SI.RMT.COST.IB.ZS?contextual=default&locations=GE-AM-LV-MD&view=chart

https://nbg.gov.ge/statistics/statistics-data

https://www.geostat.ge

https://www.theglobaleconomy.com

Cuc, M. M., & Lundback, E. J. (2006). *Migration and Remittances in Moldova*. IMF Special Issues. IMF. https://doi.org/10.5089/9781589064904.058

Papava, V., & Charaia, V. (2021). The problem of Georgia's public debt growth during the economic crisis caused by the COVID-19 pandemic. Georgian Foundation for Strategic and International Studies. 152.

Ratha, D. (2020, February 24). Remittances: Funds for the Folks Back Home. *Finance & Development.* IMF.

Sandu, C. (2015). Implications of the Change in the Balance of Payments and the Situation of Its Components on the Romanian Exchange Rate. Science Direct. *Procedia Economics and Finance*, 32,763–768.

Straubhaar, Th., & Vădean, F.P. (2006). International Migrant Remittances and their Role in Development. *International Migration Outlook*. OECD.

World Investment Report. (2021). *Investing in Sustainable Recovery.* Unctad. UN, 251

Zubiashvili, T., & Veshapidze, Sh. (2019). *Labor Emigration and Employment in Georgia*.

JEL Classification: Z38, Z39. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.014

MEASURING THE SECONDARY ECONOMIC IMPACT OF COVID-19 ON THE TOURISM INDUSTRY OF GEORGIA

GIORGI BREGADZE

PhD, Professor

Caucasus University, Georgia

g.bregadze@iset.ge

Abstract. Georgia experienced a substantial increase in the number of international visits during the last few years, boosting interest among the locals looking for new business opportunities. The optimistic expectations of future tourist flow led to an enormous amount of investments, mostly in the hospitality industry. The reality did not meet expectations after the world pandemic deteriorated the tourism flows leading to catastrophic losses for the tourism industry all over the world, including Georgia. This study employs a macroeconomics analysis tool - input-output model to identify the secondary economic effects of decreased tourism flows caused by COVID-19 in Georgia.

KEYWORDS: ECONOMIC EFFECTS OF TOURISM, EFFECT OF COVID-19 ON TOURISM, INPUT-OUTPUT MODEL.

For citation: Bregadze, G., (2021). Measuring the Secondary Economic Impact of Covid-19 on the Tourism Industry of Georgia. *Globalization and Business.* 12, 103-109. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.014

INTRODUCTION

Tourism is an umbrella industry comprising many production sectors of the country. Its economic influence became significant in Georgia and affected everyone, even those not directly involved in the tourism industry. International visits to Georgia reached a record number of 7,725,774 in 2019, out of which 5,080,478 were tourist visits. In the same year share of tourism in GDP increased to 7,8%, while the international tourism receipt from the balance of payment reached 3.3 Bil. USD. The positive trend in the tourism industry changed in February of 2020 showing the first sign of the approaching catastrophe, which by the end of the year resulted in a decrease of 80.4% in international visits, 78.6% in tourist visits, and 82% in international travel receipts.

The policymakers usually steak to the above indicators when informing the public of the general effects of COVID-19. However, the mentioned indicators have little use for actual decision-making, as it shows just the partial picture. Over the last years, tourism researchers and policymakers have employed several macroeconomic analysis tools- international frameworks and models to estimate the economic impact of changed expenditure. A starting point for most tourism-related economic measures is the estimation of visitor expenditure, which by definition is the direct economic effect of tourism. Tourism expenditure is the amount paid for goods and services during tourism trips, which can be broken down by expenditure on accommodations, meals, shopping, and other categories.

It is important to distinguish between tourism expenditure (tourism Statistics) and international travel receipt (BoP), which are often confused by policymakers. Within the context of COVID-19, the differences between them are important because travel restrictions most likely affect the trips of visitors more than those of other types of travelers (UNWTO, 2021). There are two major differences between the concepts. The first difference is that the category "travel" includes the expenditures of travelers, who are not considered visitors (seasonal workers, long-term students, and patients staying in the country, etc.). The second difference is associated with the goods and services covered by the expenditure. The notion of "acquisition" used in the "travel" item is broader than the notion of visitor expenditure, including imputed values, such as the provision of accommodation free of charge. Purchases of valuables/consumer durables are included in visitor expenditure (irrespective of their unit value) whereas the "travel" item in the BoP includes only those purchases whose value is below the custom's threshold. This paper, therefore, concentrates on the concept of "tourism expenditure" (Nations, 2010).

To avoid differences between countries in the measurement of direct economic effects, a unique method, international framework tourism satellite account was created, which is consistent with a system of national accounts and comprises ten inter-related tables. Tables show the activities of visitors defined as "tourism", which is translated in different forms of tourism consumption in the country, its contribution to GDP, employment, and other macroeconomic variables

(Nations, 2010); Bregadze, 2021) based on the experimental TSA tables 1-4 identified the most affected tourism sectors from Covid 19 based on three criteria structure of internal tourism expenditure, the share of internal expenditure in the total output and the share of domestic expenditure in internal expenditure. This paper extends the analysis of economic effects from Covid 19 on tourism by adding the secondary effects and employing the input-Output model for this purpose.

The secondary effects can be divided into indirect and induced effects. Indirect effects cover intermediate consumption for the production of goods and services in the tourism sector. For example, tourists spend money on hotel services, and to satisfy the demand, the hotel spends money on cleaning supplies, linens, and other materials. Tourism spending is the source of the wages and salaries of hotel employees. This income later is spent on different purposes: housing, food, entertainment, etc. This is the induced effect, which describes expenses incurred by employees with wages paid by companies in direct contact with tourists (Reece, 2010).

The process starting from the direct effect to the induced effect can be summarized in one concept multiplier effect. According to (Archer, 1982), the concept "multiplier" is used to measure the change in the final output, resulting from the initial change in visitor expenditure. The "multiplier" is the central and most important concept in tourism impact studies. The larger the value, the bigger is the effect of visitor expenditure on the economy. However, in times of pandemic, the effect is opposite as the larger value of multiplier leads to severe effects on the economy. While the high multiplier effect is desirable in times of flourished tourism, during the crisis it inflates negative consequences.

During the multiplier effect, the country loses some part of visitor expenditure, mainly because of imported goods and services. The same process takes place during the induced effects as well, when the population saves tourism-related income. This process is the leakage effect. WTO (1994) identified six import expenditure categories, which are the main sources of leakage: import of materials for construction, import of short-term consumption goods (e.g. food and beverage), repatriation of income from the foreigners, repatriation of profit from the foreigners, commissions on foreign debts, and marketing expenditures outside the country. The leakage is one of the fundamental problems for developing countries like Georgia. With several other problems, we can name the deficient economic structure as the primary reason for the leakage. The economy of Georgia is characterized by limited economic diversification, local industries are not capable to satisfy increased tourism consumption, and there is a lack of capital among the locals for investment. Those problems lead to a large number of imports and the need for foreign investments, which translates into a large leakage effect. Because of different definitions of leakage and methods of measurement, it is impossible to compare the indicator among the different countries. However, based on six different factors, the world tourism organization estimates the leakage effect in small island developing countries ranging from 40% to 50%, while for larger and more diversified economies less than 10% (WTO, 1994). Although in peaceful times high import share suggests the high leakage and smaller multiplier effect, during COVID-19 times that translates into the lower negative effect on the local economy as the major losers, in that case, are from outside the country. The import dependency of developing countries seems to decrease the negative effect of COVID-19 on the local economy.

Researchers use the Input-Output Model, Social Accounting Matrix (SAM), or Computable General Equilibrium model to estimate secondary economic effects of tourism expenditure.

Overview of the Economic Impact Models

The policymakers often neglect the secondary effects of tourism not only during the crisis period but in peaceful times. While in peaceful times this neglect leads to an underestimation of the benefits of tourism, in crisis periods it translates in failing to understand the total economic damage.

The Input-Output model was first introduced by Leontief in 1940, receiving a Nobel Prize for this accomplishment in 1973. Isard and Kuenne (1953) were the first to use the model for the economic effect analysis, while (Archer, 1982) pioneered the exposition of I-O multipliers for tourism analysis. The Social Accounting Matrix (SAM) extends I-O modeling, showing more transactions in the national economy in greater detail.

After so many years, the Input-Output model is still popular among researchers and policymakers. The major advantage of the model is its method and availability of the data. SNA 2008 describes all the details of the method, while relevant authorities publish data used for modeling (supply and use table) regularly.

The Input-Output model describes the income flow between different industries. These flows show the requirements of each industry from other industries to produce one gel worth good. The input-output table is the basis of the model, showing the economy in the matrix form. The strength of the model is in its capability to analyze direct, indirect, and induced effects of tourism expenditure on indicators of different economic sectors. I-O model has the following functional form:

$AX+Y=X, 0<A<1$ (Intermediate Consumption + Final Demand = Total Output)

After some basic mathematical calculations, we receive the following final function:

$(I-A)^{-1} \Delta Y=\Delta X \quad 0<A<1$ (Leontief inverse matrix multiplied by the change in final demand leads to the change in total output)

The goal of the model is to calculate the Leontief inverse matrix, which shows inter-industry transactions leading to a higher rise in total output compared with the initial increase in ΔY tourism expenditure. The model allows the calculation of two types of multipliers in tourism. Indirect effects of tourism can be obtained by dividing total output with the incremental increase of tourism expenditure, while the induced

Table 1: Assumptions of Input-Output Model

Assumption	Explanation
Constant Return to Scale	The same amount of inputs is required to produce one more unit following the increased expenditure. In reality more or fewer inputs might be required to produce each additional unit
Nonexistence of Supply Constraints	The required input to produce any amount of additional output of an industry is assumed to be always available. In the real world, there might be a shortage in some inputs affecting prices and inter-industry relationships throughout the economy
Fixed Input Structure	The industry maintains a fixed input structure despite the changes in prices. In reality, producers are often substituting inputs reflecting prices.
Homogenous Sectorial Output	The proportion of the goods produced by the industry remains fixed. In reality, industries change their product mixes constantly due to changes in prices, costs and other economic variables

effect is the ratio of the output resulting from the household's expenditures to the initial household expenditure.

I-O Model as other models uses assumptions. Assumption causes some restrictions for the model translating it into boundaries (Loomis & Walsh, 1997). Analyzing model limitations is important for the policy-forming process and understanding the results. The limitations include constant returns to scale, no supply constraints, fixed input structure and homogenous sectorial output. The net effect of all these nonrealistic assumptions is the overestimation of results during the large external shocks. However, with moderate shock, multiplier estimates seem to be reasonable for most countries. It should also be mentioned that the I-O model does not provide many details on producers and consumers.

The first attempt to build an input-output model for Georgia was made by the author (Bregadze, 2019), however, given the insufficient methodology and limited data availability from the statistical office of Georgia the obtained results lack reliability. Since then NACE 2 and SNA 2008 were introduced with several beneficial methodological changes, leading to more precise results with the updated data set.

The Social Accounting Matrix (SAM) extends I-O modeling, showing more transactions in the national economy in greater detail. The description of the I-O model gives comparably small information regarding the role of the people and social institutions in the economy. As a result, researchers extended the I-O model by giving more details on the labor force, households, human capital, social welfare issues, which led to the introduction of the Social Accounting Matrix. The well-structured SAM can measure secondary effects by transactions, employment, and income for different households, producers, and products purchased by visitors. Multipliers are the same as in the case of the I-O model, but with more details in supply and demand. This expands the information available to policymakers about who losses the most from decreased visitor spending, prospective public policies, or other shocks (Commission, 2003).

The social accounting matrix has boundaries as well. It is the extension of the I-O model as a result inherits its four boundaries. Besides, required input data, matrix structure, and characteristics of the outputs are not standardized. Researchers working on SAM have more freedom to decide which information will be included in the model and how the relationship will be specified between the models. This is the reason why it is difficult to compare the data between the countries. Furthermore, informational requirements for the SAM model are much larger compared with I-O Model. Authors assume that household surveys necessary for the model are not updated regularly because of the high cost. It is not surprising that models are used just by a few countries. Finally, SAM does not require clearance of all the markets for this the next model is employed.

Alternatively, some authors advocate the use of CGE modeling arguing I-O Model and SAM have serious limitations affecting the accuracy of the estimates. (Briassoulis, 1991; Dwyer et al., 2004; Dwyer et al., 2005). Although the CGE model corrected limitations of the input-output model, some of its qualities complicate its introduction:

- The model requires massive statistical data from different sectors to describe a relation between them for a year. This data needs an annual update to describe the changes regularly. This process is costly, that's why it is a common practice among researchers to estimate the model for one year and use it for the subsequent years. This method results in inaccuracy because interrelations between sectors may change during the years and as a result model will describe the reality of the past, instead of the present (Gillespie et al., 1999);
- Some assumptions made in the model is debatable, as the structural details (value of parameters, equation forms, used data) is not published, making it difficult for model users to test the actual assumptions of the model (Lapping, 2006);
- CGE models lack validations, as the results obtained from the model are seldom analyzed against the actual world. It is common practice to develop the model for the year, input exogenous variables there (e.g. tourism expenditure), and then adjust equations so that the income and output results of each sector equals country totals for that year. Then

the assumption is made that the equations do not change for years to come (Gillespie et al., 1999). The resulting changes in GDP and employment from a policy are never compared with the forecasted value from the model (Kirkup & Major, 2006).

The overview showed the input-output model differs from other models as it requires the least data and methodology is described precisely in various handbooks. With these qualities, it's the best candidate for the measuring secondary effects of COVID 19 on Georgian Tourism.

Input-Output Model as a measure of the secondary effects of COVID 19

To build a model as a first step symmetric Supply-Use table should be derived. For this purpose, we obtained "Supply and Use tables 2019[1]" from the statistics office of Georgia. According to (Nations, 2010), industries can be substituted for the rows in the northwest and northeast quadrants of the Use table to produce an input-output table. For this, we made a fixed product sales structure assumption, which leads to the following mathematical derivations on the Supply Use tables (Eurostat, 2008).

$$T = V * inv[diag(q)] \qquad B = T * U$$

Where T Transformation matrix, V Make matrix - transpose of supply matrix (industry by-product), diag(q)-diagonal matrix of product output, U Use matrix for intermediates (product by industry), B Matrix for intermediates (industry by industry). Finally, the matrix expressed with only industries was derived.

The table shows all the industries of the country in the rows supplying output to every industry represented in the columns. They gave the matrix the name "interindustry matrix" because of this quality. We can transform this table into another account called the "direct requirements table." For this, we can use the formula A=T*U*inv[diag(g)], where diag (g) is the diagonal matrix of industry output.

The direct requirements table shows for each purchasing industry (in the column) the inputs directly required from different supplier industries (in the rows) to produce one unit of output. Through matrix algebra manipulation (called "matrix inversion") on the direct requirements table, the "total requirements table" can be derived. For this, we can use the formula described at the beginning of this chapter. By inverting (I-A), the total requirements table is obtained, which is shown below only for the "Accommodation and food service activities" part.

We have moved from an account to a model called the Input-Output (I-O) model. This model computes, for any increase in consumption of an industry's output, the total amount of intermediate output required. The received final

Table 2: Interindustry Matrix

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
A	1016	0	1485	0	0	0.6	33.6	0	175	0	0	1.3	1.7	2.1	0	8.2	0.9	46.6	0.2	0
B	5.6	139	340	0.3	0.2	162	13.7	23.2	2.8	0.8	1.8	5.9	0.7	1.5	2.1	0.3	1.4	3.2	1.3	0
C	444	145	4312	70.4	76	2705	696	812.2	693	88.3	64.7	97	105	54.8	396	78	513	144	48	0
D	22.6	53	512	230	28	39.9	128	132.6	165	49.6	40.1	70	8.6	5.6	65.7	39	74	56	12	0
E	9.5	1.3	22.7	4.8	4.3	6.7	13	6.1	29.1	2.5	6	14	1.5	1.5	28	12	12.8	8.9	3.3	0
F	6.5	33	132	26.2	9.8	1286	58.5	35.7	88.9	30.5	16	60	23.1	5.8	17.1	25	40.1	34.5	2.4	0
G	78.7	148	951	73.1	39	770	1978	1345	63.3	23.5	57	25	47.4	112	400	23	178	186	22	0
H	91.7	36	589	38.3	6.1	177	842	1181	52.3	27.8	64.6	18	29.2	120	89.8	58	30.8	102	12	0
I	4.7	3.3	35.7	4.5	1	29.4	70.2	97	43.1	16	48.9	4.4	12.8	86.1	151	54	45.1	71.1	18	0
J	0.5	1.6	17.2	42.5	0.8	119	260	8.4	11	277	130	98	11.1	2.6	50.1	12	7.4	16.5	4.2	0
K	125.1	28	298	44.7	12	237	222	137.1	105	50.8	12.3	445	36.2	26.5	12	13	66	55.4	6.2	0
L	2.6	3.1	143	5.7	2.3	79.2	396	121.2	240	69.1	195	45	38	81.7	116	15	63.6	306	53	0
M	6.5	3.8	163	98.5	2.3	78.9	126	72.6	30.4	39	149	25	173	8.6	66.2	8.3	24.8	65.4	14	0
N	1	2.6	36.3	19.6	1.8	30.9	45.1	39.5	46.7	42.6	35.4	71	22.5	39.3	42	14	33.5	51.4	5.3	0
O	0	0	0.4	0.2	0	0	7.8	1.5	0.1	0	3.4	0	0	3.3	3.8	0.2	0	0.3	0	0
P	0.1	0	1.8	0.5	0	1.4	1.2	1.2	0.8	5.2	9	0.7	2.7	0.3	4.6	24	25.2	0.9	0.6	0
Q	0.4	5.9	7.2	1.6	0.2	6.3	10.7	9.6	6.7	0.3	0.8	0.3	2.1	0.8	35.5	6.6	168	2.6	0.2	0
R	0	0	0.7	0.2	0	0.9	1	0.4	0.9	26.5	2.3	4.7	0.8	1	26.7	5.2	0.3	131	0.7	0
S	0.4	0.6	3.4	17.7	0.4	1.7	27.5	2.6	11.3	14.2	28.1	1.1	10.3	0.4	0.6	2	4.1	6.2	34	0
T	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Source: National Statistics Office of Georgia

[1] Retrieved from www.geostat.ge. 2021 August.

Table 3: Direct Requirement Table

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
A	0.2	0	0.1	0	0	0	0	0	0.04	0	0	0	0	0	0	0	0	0.02	0	0
B	0	0.12	0.02	0	0	0.02	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C	0.09	0.13	0.3	0.04	0.14	0.27	0.08	0.15	0.16	0.04	0.02	0.02	0.06	0.05	0.09	0.03	0.16	0.05	0.09	0
D	0	0.05	0.04	0.14	0.05	0	0.01	0.02	0.04	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0
E	0	0	0	0	0.01	0	0	0	0.01	0	0	0	0	0	0.01	0.01	0	0	0.01	0
F	0	0.03	0.01	0.02	0.02	0.13	0.01	0.01	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0	0.01	0.01	0.01	0	0
G	0.02	0.13	0.07	0.04	0.07	0.08	0.22	0.24	0.01	0.01	0.02	0	0.03	0.11	0.09	0.01	0.06	0.07	0.04	0
H	0.02	0.03	0.04	0.02	0.01	0.02	0.09	0.21	0.01	0.01	0.02	0	0.02	0.11	0.02	0.03	0.01	0.04	0.02	0
I	0	0	0	0	0	0	0.01	0.02	0.01	0.01	0.02	0	0.01	0.08	0.04	0.02	0.01	0.03	0.03	0
J	0	0	0	0.03	0	0.01	0.03	0	0	0.13	0.04	0.02	0.01	0	0.01	0.01	0	0.01	0.01	0
K	0.02	0.02	0.02	0.03	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0	0.07	0.02	0.03	0	0.01	0.02	0.02	0.01	0
L	0	0	0.01	0	0	0.01	0.04	0.02	0.06	0.03	0.06	0.01	0.02	0.08	0.03	0.01	0.02	0.11	0.1	0
M	0	0	0.01	0.06	0	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.05	0	0.1	0.01	0.02	0	0.01	0.02	0.03	0
N	0	0	0	0.01	0	0	0	0.01	0.01	0.02	0.01	0.01	0.01	0.04	0.01	0.01	0.01	0.02	0.01	0
O	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
P	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.01	0.01	0	0	0
Q	0	0.01	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.01	0	0.05	0	0	0
R	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.01	0	0	0	0	0.01	0	0	0.05	0	0
S	0	0	0	0.01	0	0	0	0	0	0.01	0.01	0	0.01	0	0	0	0	0	0.06	0
T	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Source: National Statistics Office of Georgia

result $\Delta X=(I-A)^{-1}\Delta Y$ means that if tourist expenditure increases in the country, because of inter-industry transactions expressed by the Leontief matrix, each industry's output increases more than the initial increase. This is the concept of multiplier discussed above. If the expenditure on accommodation in Georgia increases by 100 GEL, this will generate an additional 81 GEL. The sum of the output which satisfies demand is called the indirect effect of tourism, while the multiplier equals 1.81.

To get induced effects, the household column should be added to the direct requirement table. By inserting households in the table, we treat it as a sector that requires resources (personal consumption goods) to supply labor services. After inverting the expanded direct requirement matrix, we obtain the total requirement table that now includes household consumption. Additional tourist expenditure will generate additional income for the households, which will trigger personal consumption and create an additional effect on the output. This is an induced effect. Because of the limited data availability, this variable cannot be measured in Georgia by now.

The input-output model can be a very useful tool for policymakers during the COVID-19 crisis, as it measures additional effects of tourism and captures the affected industries that would stay unmeasured otherwise:

- The model identifies the multiplier effect of tourism expenditure, which for Covid analysis translates into additional losses incurred from the ceased tourism expenditure on Accommodation and food service activities. In numerical terms, the total expenditure of 3,9 billion GEL on Accommodation and food service activities would translate into 7.1 billion GEL in a loss;
- It displays linkages between tourism industries producing for tourism demand and the industries supplying intermediate goods and services to those industries. This information can be useful to identify the major losers among suppliers. The strength of inter-industry relations is the important factor that will show how the decrease in tourism expenditure will influence other sectors beyond tourism;
- The model has potential in the future with more information available from Geostat, to identify the share of imported intermediate products. Although in peaceful times high import share would suggest the high leakage and smaller multiplier effect, in Covid times that means the lower negative effect on the local economy as the major losers, in that case, would be from outside the country. The import dependency of Georgia in tourism seems to decrease the negative effect of COVID-19 on the local economy;
- The model can be useful during the post-Covid times, as it shows estimates of the output, income, and employment multipliers for tourism expenditure, which can be compared to other types of consumer expenditure, such as investment in Agriculture. This

Table 4: Total Requirement Table

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
A									0.09											
B									0.01											
C									0.29											
D									0.06											
E									0.01											
F									0.03											
G									0.08											
H									0.05											
I	0	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.03	1.02	0.01	0.02	0	0.01	0.09	0.04	0.03	0.02	0.04	0.04	0
J									0.01											
K									0.05											
L									0.07											
M									0.02											
N									0.02											
O									0											
P									0											
Q									0											
R									0											
S									0											
T									0											

Source: National Statistics Office of Georgia

assists policymakers in determining the total effects of public policies to expand tourism expenditure compared to alternative economic development programs. If a country finds, for example, that the accommodations industry is purchasing many of its intermediate products from abroad (say, furniture and equipment), it can increase the macroeconomic contribution of serving accommodations demand by encouraging domestic enterprises to produce these items. This will reduce the leakages of demand to industries in other countries and increase the multiplier impact of tourism expenditure.

The input-output model can be further improved. For this, Geostat should publish the official valid symmetric supply-use tables and separate use table of imports and domestic production. The analytical tools are the guarantee for informed and valid decision-making that leads to effective results.

CONCLUSION

The paper showed macroeconomic analysis tools to be equally useful for policymakers during peaceful and crisis times. In peaceful times, it is a powerful tool to understand all the channels through which tourism affects the economy and stimulate its beneficial effects on employment, international currency flow, additional income source, etc. The benefits of proposed methods and models change in the crisis period as interest shifts toward estimation of a total loss to the economy, identification of most affected and vulnerable tourism fields to create relevant aid packages. Tourism statistics in general and TSA and the input-output model, in particular, can address informational requirements by delivering the relevant tourism statistics indicators.

The paper showed, that the economic impact of COVID-19 depends on five indicators: the size of internal expenditure, the share of domestic expenditure in internal expenditure, the share of internal expenditure in total output, the share of imported intermediaries, and the strength of inter-industry relations. To measure the indirect effects because of comparably low data needs, the input-output model was employed. It showed the multiplier effect of 1.81 for Accommodation and food service activities. As Georgia depends on imported goods, the multiplier effect should be lower. Although in peaceful times import dependency is not good news for the economy, in times of COVID-19 that would mitigate its negative effects. The paper suggested necessary recommendations for methodological improvements to validate results and receive the full picture. In the future, macroeconomic analysis can be extended by employing other macroeconomic tools such as SAM, CGE.

REFERENCES:

Archer, B. H. (1982). The value of multipliers and their policy implications. Tourism Management, 3(4), 236–241. https://doi.org/10.1016/0261-5177(82)90044-9

Bregadze, G. (2019). Priorities of Formation of Tourism Development Economic Policy. Tbilisi State University.

Bregadze, G. (2021). Toward The Introduction of Tourism Satellite Account–Case Study Georgia. *Globalization and Business,* 11, 127–132. https://doi.org/10.35945/gb.2021.11.018

Briassoulis, H. (1991). Methodological issues: Tourism input-output analysis. Annals of Tourism Research, 18(3), 485–495. https://doi.org/10.1016/0160-7383(91)90054-F

Commission, E. (2003). Handbook on Social Accounting Matrices and Labour Accounts. In L. g. L. o. S. A. M. u. t. c.-o. o. S. Netherlands (Ed.).

Dwyer, L., Forsyth, P., & Spurr, R. (2004). Evaluating Tourism's Economic Effects: New and Old Approaches. Tourism Management, 25, 307–317. https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00131-6

Dwyer, L., Forsyth, P., & Spurr, R. (2005). Estimating the Impacts of Special Events on an Economy. *Journal of Travel Research,* 43(4), 351–359. https://doi.org/10.1177/0047287505274648

Eurostat. (2008). Eurostat Manual of Supply, Use and Input-Output Tables.

Gillespie, G., Mcgregor, P., Swales, J., & Yin, Y. (1999). A Computable General Equilibrium Approach to the Ex Post Evaluation of Regional Development Agency Policies.

Kirkup, N., & Major, B. (2006). Doctoral Foundation Paper: The Reliability of Economic Impact Studies of the Olympic Games: A Post-Games Study of Sydney 2000 and Considerations for London 2012. *Journal of Sport & Tourism,* 11, 275–296. https://doi.org/10.1080/14775080701400943

Lapping, M. B. (2006). Community Economics: Linking Theory and Practice, edited by Ron Shaffer, Steve Deller, and Dave Marcouiller. *Journal of Regional Science,* 46(4), 805–806.

Loomis, J. B., & Walsh, R. G. (1997). Recreation Economic Decisions: Comparing Benefits and Costs. Venture Pub. https://books.google.ge/books?id=M2NmQgAACAAJ

Nations, U. (2010). System of National Accounts 2008. United Nations. https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210544603

Reece, W. S. (2010). The economics of tourism / William S. Reece. In The economics of tourism. Prentice Hall.

UNWTO. (2021). Conceptual Guidance on Tourism Statistics in the COVID-19 Context. https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422432

WTO. (1994). Políticas de Aviación y de Turismo (Versión española). World Tourism Organization.

JEL Classification: G01, H12, I15. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.015

THE GENERAL OVERVIEW OF CORONOMIC PROCESSES AND MAIN DIRECTIONS OF PROBLEM SOLVING

GIORGI SANADZE

PhD Student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

gsanadze@geostat.ge

Abstract. The COVID-19 new coronavirus-related pandemic processes have had a significant impact on the world's economy. Due to the fact that the assessment of coronavirus results requires an important analytical approach, a completely new term has been proposed by science - coronomics, the subject of which is the negative impact of coronavirus on various sectors of the economy. The term coronomics was introduced by Sri Lankan professor Ajith De Alwis. The COVID-19 related pandemic process directly increases coronomic urgency gradually. It could be highlighted, that similar types of global risks will always exist. Understanding this is very important for the society in their daily life and in planning the economic projects that should be implemented in the future.

In nowadays, humankind is facing a completely new global economic crisis, the causes of which are provoked by factors outside the economy (coronavirus). A clear example of this is the difficulties that have affected the economies of both China and a number of leading European countries. A number of companies have closed in China, the world's second-largest economy. A similar situation has arisen in the EU. Due to the arising circumstances, the mechanisms and tools that were actively used during the global financial and economic crisis of 2008-2009 are mainly considered in the fight against the coronary crisis. It should be noted that the current crisis is extremely different from the events that happened in 2008-2009 when the origin of the crisis was purely economic and not medical-biological. The spread up of pandemic processes directly influenced new technological challenges, especially in terms of the development of various types of applications and software packages. Therefore, digital-based industries play a more and more important role in society. Noteworthy that the needs of society, along with technological development, are undergoing a fundamental change, and therefore, to meet them, it is necessary to develop completely different, innovative technologies based on high technology. The creation of social networks has had a significant impact on technological development. A social network is a means by which new, completely different industries are formed. In addition to the above, lately, more and more people are talking about blockchain technologies and their perspectives, through which it is possible to develop various industries through online technologies, which becomes especially relevant in late 2019 and early 2020 when the COVID-19 new coronavirus pandemic spread worldwide.

KEYWORDS: CORONOMICS, CORONOMIC CRISIS, PANDEMIC, PANDEMIC CRISIS, GLOBAL ECONOMIC CRISIS.

For citation: Sanadze, G. (2021). The General Overview of Coronomic Processes and Main Directions of problem solving. *Globalization and Business.* 12, 110-113. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.015

JEL Classification: G01, H12, I15. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.015

კორონომიკური პროცესების ზოგადი მიმოხილვა და პრობლემის გადაჭრის ძირითადი მიმართულებები

გიორგი სანაძე
დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
gsanadze@geostat.ge

საკვანძო სიტყვები: კორონომიკა, კორონომიკური კრიზისი, პანდემია, პანდემიური კრიზისი, გლობალური ეკონომიკური კრიზისი.

ციტირებისთვის: სანაძე, გ. (2021). კორონომიკური პროცესების ზოგადი მიმოხილვა და პრობლემის გადაჭრის ძირითადი მიმართულებები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 110-113. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.015

შესავალი

სხვადასხვა სახელმწიფო კავშირისა და იმპერიის ფორმირებას ყოველთვის თან ახლდა სხვადასხვა პანდემია. რომის იმპერია, რომელიც აერთიანებდა დიდი ტერიტორიებს, რაც დაახლოებით იმ პერიოდის თითქმის მთელ მსოფლიოს მოიცავდა, გავრცელდა ე.წ. ანტონინის ჭირი, რომელიც, სავარაუდოდ, რომაელმა ლეგიონერებმა ახლო აღმოსავლეთიდან ჩამოიტანეს. თანამედროვე მეცნიერების მოსაზრებით, ანტონინის ჭირი შეიძლება წითურა ან ჩუტყვავილაც ყოფილიყო, თუმცა ამის დადასტრურება დღეს შეუძლებელია. თავის მხრივ, ბიზანტიის იმპერიაში გავრცელებული იყო ე.წ. იუსტინიანეს ჭირი. მონღოლმა დამპყრობლებმა კი ევროპაში ჩამოიტანეს შავი ჭირი. ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით ნათელია, რომ COVID-19 ახალი კორონავირუსი უკვე იკავებს ისტორიაში თავის ადგილს, მსგავსად XX საუკუნის დასაწყისის „ესპანური გრიპისა". ყოველი ასეთი ფართო მასშტაბის დაავადება მნიშვნელოვან ნეგატიურ გავლენას ახდენს ამა თუ იმ ეპოქის ეკონომიკაზე.

კორონომიკური პროცესები

2019 წლის ბოლოს გავრცელებულმა COVID-19 ახალ კორონავირუსთან დაკავშრებულმა პანდემიურმა პროცესებმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა მსოფლიოს ქვეყნების ეკონომიკაზე. გამომდინარე იქიდან, რომ კორონავირუსის შედეგების შეფასება მნიშვნელოვან ანალიტიკურ მიდგომას საჭიროებს, მეცნიერების მიერ შემოთავაზებულ იქნა სრულიად ახალი ტერმინი – კორონომიკსი, რომლის შესწავლის საგანს წარმოადგენს სწორედ პანდემიური პროცესების უარყოფით გავლენის შესწავლა ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორზე. აღნიშნული ტერმინის ავტორად მიჩნევა შრილანკელი პროფესორი – აჯით დე ალვისი (Ajith De Alwis) (Papava, 2020a; Papava, 2020b).

აჯით დე ალვისის თვალთახედვის შესაბამისად, COVID-19 ახლმა კორონავირუსმა, გავრცელებული გლობალური პანდემიის ფარგლებში განვითარებული მოვლენების კვალობაზე, ეკონომიკის მნიშვნელოვანი შემცირება გამოიწვია და აქედან გამომდინარე, ხელი შეუწყო ეკონომიკაში ახალი მიდგომებისა და მოდელების დანერგვა-განვითარებას (Alwis, 2020).

COVID-19 ახალი კორონავირუსის შედეგად წარმოქმნილი პანდემიური პროცესებიდან გამომდინარე, თანდათან იზრდება კორონომიკის აქტუალურობა. ამასთან საგულისხმოა, რომ მსგავსი ტიპის გლობალური საფრთხეების რისკი ყოველთვის იარსებებს. აღნიშნულის გაცნობიერება ძალიან მნიშვნელოვანია საზოგადოებისთვის როგორც მათ ყოველდღიურ ცხოვრებაში, აგრეთვე იმ ეკონომიკური პროექტების დაგეგმარებისას, რომელთა რეალიზაცია უნდა განხორციელდეს მომავალში (Papava, 2020a; Papava & Charaia, 2020, 4-5; Papava, 2020b).

დღეს კაცობრიობა დგას სრულიად ახალი გლობალური ეკონომიკური კრიზისის წინაშე, რომლის გამომწვევი მიზეზები პროვოცირებულია ეკონომიკის გარეთ არსებული ფაქტორების (კორონავირუსი) მეშვეობით. ამის ნათელი მაგალითია ის სირთულეები, რომლებიც აისახა როგორც ჩინეთის, ასევე რიგი წამყვანი ევროპული ქვეყნების ეკონომიკაზე. ჩინეთში, რომელიც მსოფლიოში მეორე სიდიდის ეკონომიკის მქონე ქვეყანაა, დაიხურა არაერთი კომპანია. ანალოგიური მდგომარეობა შეიქმნა ევროკავშირში. კაცობრიობა ცალსახად დადგა მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის წინაშე. კორონომიკური კრიზისის წინააღმდეგ საბრძოლველად ძირითადად განიხილება ის მექანიზმები და საშუალებები, რომლებსაც

აქტიურად იყენებდნენ 2008-2009 წლების გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის დროს. მიუხედავად ამისა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მიმდინარე კრიზისი ფუნდამენტურად განსხვავდება 2008-2009 წლებში განვითარებული მოვლენებისგან, რამე თუ მაშინ კრიზისის წყარო წმინდად ეკონომიკური შინაარსის მატარებელი იყო, ხოლო 2020 წლის კრიზისის წყარო სამედიცინო-ბიოლოგიური შინაარსის მატარებელია. შესაბამისად, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ კორონომიკური კრიზისის დამარცხება ბევრად დამოკიდებულია მედიცინის წარმატებულობაზე (Papava, 2020a; Papava & Charaia, 2020, 4-5; Papava, 2020b).

კორონომიკური კრიზისის ფარგლებში, გლობალური საფრთხეების მინიმიზაციის მიზნით, ასევე შეინიშნება ჩინეთში თავმოყრილი მსხვილი კომპანიების დეკონცენტრაციის აქტიური ტენდენცია (Papava, 2020a; Papava, Charaia, 2020, 6-7).

საგულისხმოა, რომ დაავადების გავრცელების შიშით, საგრძნობლად შემცირდა ან საერთოდ შეწყდა ეკონომიკის ერთ-ერთი მთავარი ხერხემალი – საგარეო ვაჭრობა, შეწყვეტილია უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები. იმის ფონზე, რომ COVID 19-ის ფართო გავრცელების ერთ-ერთ არეალს დასავლეთ ევროპა და აშშ წარმოადგენდა, შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ამ ქვეყნებმა მცირე ხნით, მაგრამ მაინც დაკარგეს მოწინავე როლი მსოფლიო ეკონომიკური თეატრის ავანსცენაზე, რამე თუ მათი ეკონომიკის ყველა მთავარი სექტორი პარალიზებული გახდა. გარდა ამისა, პარალიზებულ იქნა მასობრივი დასვენების სისტემა და დიდი სპორტული ღონისძიებები, რომლებიც მსოფლიო ეკონომიკური ინდუსტრიის ერთ-ერთ უმთავრეს აგრეგატს წარმოადგენენ (Grigoryev, 2020, 18-25).

პანდემიური სახის კრიზისები საბოლოოდ განაპირობებს როგორც სრულიად ახალი ტექნოლოგიების, ახალი ბიზნეს მოდელების შექმნას, ასევე არსებული ტექნიკური საშუალებების ფართოდ გავრცელებას. იმავე ჩინეთში, COVID 19-ის გავრცელების ფონზე, მნიშვნელოვნად განვითარდა მიწოდების სერვისი, ონლაინ მაღაზიები, ხოლო ფულმა, როგორც ფიზიკურმა მოცემულობამ, ადგილი დაუთმო ე.წ. უკონტაქტო გადახდებს. აქედან გამომდინარე, მსგავსი ტიპის კრიზისები განაპირობებს განსხვავებული, ხშირ შემთხვევაში – ინოვაციური მართვის სისტემების შექმნას და რეალიზაციას. უნდა აღნიშნოს, რომ ჩვეულებრივ გარემოებებში მსგავს ფუნდამენტურ ცვლილებებს შეიძლება წლები დასჭირვებოდა (Buklemishev, 2020, 13).

კორონომიკის ფარგლებში არსებობს საკმაოდ რეალური თეორიული დაშვება იმის თაობაზე, რომლის მიხედვითაც მსხვილმა კომპანიებმა შესაძლოა გადაიტანონ ჩინეთიდან თავიანთი ქარხნები ისეთ ქვეყნებში, სადაც უკვე არსებობს თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება როგორც საკუთრივ ჩინეთთან, ასევე ევროკავშირთან (Papava, 2020b).

იმის გათვალისწინებით, რომ პანდემია გლობალური ფენომენია და კორონომიკური კრიზისი მთელი მსოფლიოს საფრთხეა, იზოლაციონიზმი და დეგლობალიზაცია მსოფლიო ეკონომიკისთვის აშკარად დამღუპველი გზაა. პირიქით, პოსტ-კრიზისულ პერიოდში, აუცილებელია მოხდეს ღირებულებათა ჯაჭვების დივერსიფიკაცია, რამაც უნდა უზრუნველყოს შესაძლო რისკების შემცირება (Derviş & Strauss, 2020).

სოციალური ქსელების შექმნამ მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია ტექნოლოგიურ განვითარებაზე. სოციალური ქსელი არის საშუალება, სადაც ყალიბდება ახალი, სრულიად განსხვავებული ინდუსტრიები. გარდა აღნიშნულისა, ბოლო პერიოდში სულ უფრო მეტს საუბრობენ ე.წ. ბლოკჩეინ ტექნოლოგიებზე და მის პერსპექტივებზე, რომელის მეშვეობითაც შესაძლებელი ხდება სხვადასხვა ინდუსტრიის განვითარება ონლაინ ტექნოლოგიების საშუალებით, რაც განსაკუთრებით აქტუალური ხდება 2019 წლის ბოლოს და 2020 წლის დასაწყისში, როდესაც მსოფლიოში გავრცელდა COVID-19 ახალი კორონავირუსის პანდემია. სწორედ, აქედან გამომდინარე, ონლაინ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ინდუსტრების განვითარება სულ უფრო აქტუალური ხდება (Bobilev & Grigoriev, 2020, 4-24). ამ თვალსაზრისით, მეტად საინტერესოდ ვითარდება ე.წ. ონლაინ აპლიკაციებსა და პლატფორმებზე დაფუძნებული საკომუნიკაციო საშუალებები (Zoom, MS. Teams, Facebook Room და ა.შ.), რომლის გამოყენებით შესაძლებელი ხდება ლექციების, კონფერენციების, ტრენინგების, შეხვედრების და კომუნიკაციის სხვა ფორმების ორგანიზება და განხორციელება. ეს კი თავის მხრივ, დროითი და მატერიალური რესურსის დაზოგვის უნიკალურ შესაძლებლობას გვთავაზობს.

კორონავირუსის გავრცელებამ გარკვეული გავლენა მოახდინა იმ თეორიულ მიდგომებზე, რომლებიც ცალსახად ეწინააღმდეგებიან თავისუფალ ვაჭრობას, თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ის ქვეყნები, რომლებიც ეწინააღმდეგებიან გლობალიზაციას, ნახულობენ უფრო დიდი მასშტაბის ეკონომიკურ ზარალს სწორედ პანდემიის პირობებში (Frankel, 2020).

თანამედროვე პირობებში მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მისაღწევად უმთავრეს საფუძველს წარმოადგენს ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკა. აქედან გამომდინარე, ჩემი აზრით, საჭიროა შესაბამისი ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელება, რათა მოხდეს ქვეყანაში სწორედ ამ ტიპის ეკონომიკის განვითარების ხელშეწყობა. სწორედ ცოდნაზე დაფუძნებულმა ეკონომიკამ უნდა უზრუნველყოს კონკურენტუნარიანი ინოვაციური პროდუქციისა ან/და მომსახურების შექმნა.

ქვეყნის ეკონომიკის განვითარება დიდად არის დამოკიდებული იმ ტექნოლოგიურ საშუალებებზე, რომლებიც გამოიყენება პროდუქციის ან მომსახურების შესაქმნელად. ამრიგად, რაც უფრო თანამედროვეა ტექნოლოგიური საშუალება, მით უფრო დადებით ეფექტს ახდენს ის ეკონომიკურ წინსვლაზე. ამასთან, საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ ტექნოლოგიურ განვითარებას შეუძლია გამოიწვიოს საზოგადოებაში გავრ-

ცელებული ნორმების, ღირებულებებისა და ტრადიციების ფუნდამენტური ცვლილებები. გარდა ამისა, საგულისხმოა, რომ საზოგადოებაში არსებული მოთხოვნილებები, ტექნოლოგიურ განვითარებასთან ერთად, განიცდიან ძირეულ სახეცვლილებას და შესაბამისად, მათი დაკმაყოფილებისთვის საჭირო ხდება სრულიად განსხვავებული, მაღალ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ინოვაციური საშუალებების შემუშავება.

დასკვნა – პრობლემის გადაჭრის სავარაუდო მიმართულებები

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, რა შეიძლება ჩაითვალოს კორონომიკის დაძლევის ძირითად საშუალებად? გამომდინარე იქიდან, მისი წარმოშობა დაკავშირებულია არაეკონომიკურ მოვლენებთან, მისი დაძლევის გზები მოსაძებნია სამეციცინო სფეროში (Papava, 2020b). ჩემი აზრით, COVID-19 ახალი კორონავირუსის ვაქცინის შექმნა ნამდვილად წინგადადგმული ნაბიჯია კორონომიკის შედეგების მინიმიზაციის თვალსაზრისით, მაგრამ მაინც არ არის საკმარისი. ამის ძირითადი მიზეზია ის, რომ მსოფლიო საზოგადოებაში ჯერ კიდევ ძლიერია ე.წ. ანტივაქსერული მოძრაობები. აღსანიშნავია, რომ საკუთრივ ვაცინაზე წვდომა არათანაბრად არის წარმოდგენილი სხვადასხვა ეკონომიკური განვითარების მქონე ქვეყნებში (El-Erian, 2021). ასევე, კვლავ ბუნდოვარნია, თუ როგორ უნდა განხორეციელდეს ყველა ქვეყნის მოსახლეობის ვაქცინაცია (Malpass, 2021) გარდა ამისა, ვაქცინა თავისი შინაარსით არ წარმოადგენს სამკურნალო საშუალებას. ვაქცინირებული ადამიანი ვირუსის ისეთივე გადამტანია, როგორც არავაქცინირებული. ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ კორონომიკის მინიმიზაცია მჭიდრო კორელაციურ დამოკიდებულებაშია კორონავირუსის სამკურნალო პრეპარატის წარმატებით შექმნასთან.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Alwis, A. D. (2020). Coronomics – Plan your eggs and the basket!. Daily FT - Business Paper, February 6. <http://www.ft.lk/columns/Coronomics-%E2%80%93-Plan-your-eggs-and-the-basket-/4-695109>.

Bobilev, S., & Grigoriev, L. (2020). In Search of the Contours of the Post-COVID Sustainable Development Goals: The case of BRICS. BRICS Journal of Economics, 1(2), 4-24, <https://www.brics-econ.org/archive/2020.Vol.1.No.2/>.

Buklemishev, O. (2020). Coronavirus Crisis and Its Effects on the Economy. Population and Economics, 2, 13-17. <https://populationandeconomics.pensoft.net/article/53295/>.

Derviş K., & Strauss S. (2020). What COVID-19 Means for International Cooperation. Project Syndicate – The World's Opinion Page, March 6. <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-cooperation-can-prevent-next-pandemic-by-kemal-dervis-and-sebasti-n-strauss-2020-03?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=cba7e1c6a1-sunday_newsletter_15_03_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-cba7e1c6a1-93567601&mc_cid=cba7e1c6a1&mc_eid=e9fb6cbcc0>.

El-Erian, M. (2021). Vaccines and the West's Credibility Crisis. Project Syndicate – The World's Opinion Page, May 27. <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-vaccination-failures-threaten-western-led-international-system-by-mohamed-a-el-erian-2021-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=88d95de03c-sunday_newsletter_05_30_2021&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-88d95de03c-93567601&mc_cid=88d95de03c&mc_eid=e9fb6cbcc0>.

Frankel, J. (2020). Will the Coronavirus Trigger a Global Recession? Project Syndicate – The World's Opinion Page, February 24, <https://www.project-syndicate.org/commentary/coronavirus-global-recession-prospects-by-jeffrey-frankel-2020-02?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=11fa1362d7-sunday_newsletter_01_03_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-11fa1362d7-93567601&mc_cid=11fa1362d7&mc_eid=e9fb6cbcc0>.

Grigoryev, L. (2020). Global Social Drama of Pandemic and Recession. Population and Economics, 2, 18-25, <https://populationandeconomics.pensoft.net/article/53325/>.

Malpass, D. (2021). How to Vaccinate Every Country. Project Syndicate – The World's Opinion Page, May 19. <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-covid19-vaccination-three-key-factors-by-david-malpass-2021-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=2a8a9309bc-sunday_newsletter_05_23_2021&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-2a8a9309bc-93567601&mc_cid=2a8a9309bc&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog>.

Papava, V. (2020a). Coronomic Crisis: When The Economy Is A Hostage To Medicine. Eurasia Review, March 29. <https://www.eurasiareview.com/29032020-coronomic-crisis-when-the-economy-is-a-hostage-to-medicine-oped/>.

Papava, V. (2020b). Coronomic and Economic in Face of Crisis. For.ge – News and analytical portal, March, 21. <https://for.ge/view/182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winaSe.html> (in Georgian).

Papava V., & Charaia, V. (2020). The Coronomic Crisis and Some Challenges for the Georgian Economy. Expert Opinion, 136. Tbilisi, GFSIS, <https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-expert-opinion-geo.pdf> (In Georgian).

JEL Classification: M1, M2, M31, M5, M41. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.016

LOGISTICS DEVELOPMENT POTENTIAL OF GEORGIA AND COVID 19

LALI OSADZE

Doctor of Economics, Associate Professor
Gori State Teaching University, Georgia
l.osadze@gmail.com

MAKA SOSANIDZE

Doctor of Economics, Associate Professor
Gori State Teaching University, Georgia
m.sosanidze@mail.ru

Abstract. In recent years, logistics have gained great importance both locally and internationally. The status of a "transit country" has long been an important precondition for the development of the economy and international relations of Georgia. With the growth of the economy, Georgia's function as a trans-Caucasian corridor has expanded. This is the shortest route connecting East Asia with the Europe. Significant railway, motorway and pipeline transport passes through the territory of Georgia – by means of which, it is possible to cheaply and efficiently transport goods from the Caspian Sea to the Black Sea and vice versa.

As a result of economic and infrastructural reforms carried out in recent years, the transport and logistics sector in Georgia has developed significantly, but not sufficiently yet. As a result of infrastructure modernization, simplification of customs procedures and liberalization of services in key sectors of the economy, the country's transit and logistics potential has been increased, providing better international connections with global markets. Georgia is currently modernizing and expanding its transport infrastructure, which includes a growing national expressway system, new rail routes, international airports and expanded seaports / terminals. At the same time, legislative approximation with the EU continues in the field of transport, which is a priority issue in the process of Georgia's European integration.

The development of the country's infrastructure, transport, logistics, communications, energy, technology, education and financial hubs is important for realizing the potential. Donors are providing their assistance in achieving Georgia's logistics goals. With their help, the National Logistics Strategy of Georgia for 2021-2030 was prepared, which states that the logistics sector of Georgia is in the process of transformation. An important indicator of the state of the logistics sector in Georgia is the World Bank Logistics Index (LPI), where Georgia is not in the most favorable place (119th place among 160 countries). The Logistics Index reflects the vision of international service providers and business operators on how countries integrate into the global logistics network through their major trade gateways. Therefore, it reflects not only the changes throughout the country, but also problems associated with the access overseas.

It should be noted that over the past decade Georgia has invested heavily in the development of road infrastructure, but logistics and intermodal infrastructure continues to be developed, resulting in low efficiency of maintenance of logistics system, relatively its high cost and less reliability of the logistics system, which negatively affects international transportation. COVID-19 has affected not only on the healthcare system, but also on global critical infrastructure, including transport and logistics. The start of pandemic highlighted a critical importance of transport and logistics systems, both on international and local level, which previously had not gained much attention.

Despite the success achieved, number of problems has remained for transformation of Georgia into a regional transit and logistics hub. Efforts to improve transport infrastructure and services should continue until existing constraints are completely removed. Poor service quality, outdated logistics infrastructure and equipment, ineffective supply chain management, as well as disorganization of personnel and their poor qualification are not a complete list of problems.

An effective and consistent policy for the development of transport and logistics will make Georgia more attractive for investment and improve the country's economic potential.

KEYWORDS: LOGISTICS, REGIONAL TRANSIT AND LOGISTICS INFRASTRUCTURE, SUPPLY CHAIN.

For citation: Osadze, L., & Sosanidze, M., (2021). Logistics Development Potential of Georgia and Covid 19. *Globalization and Business.* 12, 114-119. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.016

JEL Classification: M1, M2, M31, M5, M41. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.016

საქართველოს ლოგისტიკური განვითარების პოტენციალი და COVID 19

ლალი ოსაძე
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, საქართველო
l.osadze@gmail.com

მაკა სოსანიძე
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, საქართველო
m.sosanidze@mail.ru

საკვანძო სიტყვები: ლოგისტიკა, რეგიონული სატრანზიტო და ლოგისტიკური ჰაბი, ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურა, მიწოდების ჯაჭვი.

ციტირებისთვის: ოსაძე, ლ., & სოსანიძე, მ. (2021). საქართველოს ლოგისტიკური განვითარების პოტენციალი და COVID 19. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 114-119. https://doi.org/10.35945/gb.2020.11.016

საქართველოს გეოპოლიტიკური მდებარეობა ოდითგანვე მნიშვნელოვანი იყო სატრანსპორტო გზების არსებობისათვის. აქ გადიოდა უმნიშვნელოვანესი საქარავნო გზები: აღმოსავლეთიდან – დასავლეთისკენ, ჩრდილოეთიდან – სამხრეთისაკენ. ეკონომიკის ზრდასთან ერთად, გაფართოვდა საქართველოს ფუნქცია, როგორც ტრანსკავკასიური კორიდორისა. იგი უმოკლესი გზაა, რომელიც აღმოსავლეთ აზიას აკავშირებს ევროპასთან. საქართველოს ტერიტორიაზე გადის მნიშვნელოვანი სარკინიგზო საავტომობილო და მილსადენი ტრანსპორტი – მათი გამოყენებით შესაძლებელია ტვირთების იაფად და ოპერატიულად ტრანსპორტირება, კასპიიდან შავ ზღვამდე და პირიქით. საქართველოს საზღვაო დერეფნით მეთვრამეტე – მეცხრამეტე საუკუნეებში აქტიურად სარგებლობდა ირანიც, რომელსაც კავკასიის რუსეთის იმპერიის მიერ დამორჩილების შემდეგაც შეუნარჩუნდა საქართველოს ტერიტორიის გავლით ტვირთბრუნვის შესაძლობლობა და შეღავათები. მოსალოდნელია, რომ შესაბამისი პოლიტიკური კლიმატის დადგომის შემთხვევაში, კვლავ დადგეს ირანის მიერ საქართველოს სატრანზიტო გზის გამოყენების საკითხიც, რაც კიდევ უფრო აამაღლებს საქართველოს საზღვაო პორტების მნიშვნელობას. უნდა აღინიშნოს, რომ შუა აზიის ქვეყნებისათვის ტვირთბრუნვას ჯერჯერობით უმეტესად რუსეთი ახორციელებს, რასაც მრავალი ხელოვნური და, არა, ბუნებრივი ფაქტორი განაპირობებს. ასეთია უპირველესად, მილსადენი და სარკინიგზო ტრანსპორტის კარგად განვითარებული ქსელი შუა აზიის ქვეყნებსა და რუსეთს შორის.

ბოლო წლებში გატარებული ეკონომიკური და ინფრასტრუქტურული რეფორმების შედეგად, საქართველოში მნიშვნელოვნად განვითარდა ტრანსპორტისა და ლოგისტიკის სექტორი, მაგრამ, არასაკმარისად. ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაციის, საბაჟო პროცედურების გამარტივებისა და ეკონომიკის ძირითად სექტორებში მომსახურების ლიბერალიზაციის შედეგად, ამაღლდა ქვეყნის სატრანზიტო და ლოგისტიკური პოტენციალი, რაც უზრუნველყოფს უკეთეს საერთაშორისო კავშირს გლობალურ ბაზრებთან. საქართველო ამჟამად აახლებს და აფართოებს სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურას, რაც მოიცავს ეროვნული ჩქაროსნული ავტომაგისტრალის მზარდ სისტემას, ახალ სარკინიგზო მარშრუტებს, საერთაშორისო აეროპორტებს და გაფართოებულ საზღვაო ნავსადგურებს/ტერმინალებს. ამასთან, გრძელდება ევროკავშირთან ტრანსპორტის სფეროში საკანონმდებლო დაახლოება, რაც პრიორიტეტულ საკითხს წარმოადგენს საქართველოს ევროინტეგრაციის პროცესში. ქვეყნის გრძელვადიანი ეკონომიკური განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია საქართველოს, როგორც რეგიონალური ჰაბის განვითარება. პოტენციალის რეალიზებისთვის მნიშვნელოვანია ქვეყნის ინფრასტრუქტურული, სატრანსპორტო, ლოგისტიკური, საკომუნიკაციო, ენერგეტიკული, ტექნოლოგიური, საგანმანათლებლო და საფინანსო ჰაბის სისტემების განვითარება.

აშშ–ს შინაგანი უსაფრთხოების დეპარტამენტის მიხედვით, საჰაერო, საზღვაო, სარკინიგზო და სახმელეთო სისტემა

მოიცავს მათთან დაკავშირებულ ყველა ობიექტსა და ინფრა-სტრუქტურას:

- ავიაცია (თვითმფრინავები, საჰაერო ნავიგაციის სისტემები, აეროპორტები, და – საფრენი ბილიკები, მოედნები და ა.შ. კომერციული ავიაციის სერვისები სამოქალაქო და შერეული დანიშნულების აერო-პორტებში, კომერციული და კერძო საკუთრებაში არსებულ საჰაერო ხომალდები (პილოტიან თუ უპი-ლოტო), საჰაერო ხომალდების შემკეთებელი პუნ-ქტები, საწვავის შევსების სადგურები, სანავიგაციო დახმარება, საფრენოსნო სკოლები);
- სახმელეთო ტრანსპორტი (გზები, ხიდები, გვირა-ბები, სატვირთო მანქანები, სალიცენზიო სისტემები, მოძრაობის რეგულაციის სისტემები, საინფორმაციო-ტექნოლოგიური სისტემები);
- საზღვაო ტრანსპორტი (პორტები, სანაოსნო გზები და დამხმარე სახმელეთო ინფრასტრუქტურა);
- საზოგადოებრივი სახმელეთო ტრანსპორტი (ავტო-ბუსები, ტროლეიბუსები, მეტრო, მიწისზედა მეტრო, ტერმინალები და საოპერაციო სისტემები);
- სატვირთო რკინიგზა (სატვირთო შემადგენლობები, სხვადასხვა სახის ვაგონები, ლოკომოტივები);
- საფოსტო და მიმწოდებელი (რეგიონალური და ადგილობრივი საკურიერო სერვისები, საფოსტო მომსახურება, საფოსტო მენეჯმენტის სისტემები და ადგილზე მიტანის სერვისები) (Kutelia, 2020).

როგორც ვხედავთ, ლოგისტიკური სისტემა რთული სისტემაა, რომელიც სხვადასხვაგვარი ელემენტებისაგან შედ-გება, რომელთა შორის კავშირი უნდა იყოს მოწესრიგებული, გარკვეული კანონზომიერებით და მისთვის დამახასიათებელი ინტეგრაციული ხარისხით. ინტეგრაციული ხარისხი სისტემას ანიჭებს უნარს, შეეგუოს გარემო პირობებს და მოახდინოს რეაგირება ცვალებად მოთხოვნაზე, ან ზოგადად, ცვალებად გარემოზე (Osadze, 2009, 88).

ლოგისტიკის მართვა ნიშნავს საქონლის, მომსახურე-ბის და შესაბამისი ინფორმაციის ეფექტურ მართვას, რაშიც იგულისხმება დაგეგმვა, განხორციელება და კონტროლი – მიწოდების წერტილიდან, მოხმარების წერტილამდე – მომხმა-რებელთა მოთხოვნების მაქსიმალური დაკმაყოფილებით და მინიმალური დანახარჯებით.

ლოგისტიკის მენეჯმენტი მოიცავს აგრეთვე, სატრანს-პორტო საშუალებების შერჩევას, ტრანსპორტირებას, სასაწ-ყობე მეურნეობის მართვას, შეკვეთების შესრულებას, ლოგისტიკური ჯაჭვის შექმნას და ლოგისტიკური მომსახუ-რების გამწევი სხვა კომპანიების კონტროლს. ლოგისტი-კურ ფუნქციებს შორისაა შესყიდვები, წარმოების დაგეგმვა, საქონელის შეფუთვა და მომხმარებლებთან ურთიერთობა. დაგეგმვა და გეგმის განხორციელება – სტრატეგიულ, ოპერა-ტიულ და ტაქტიკურ – დონეზე მიმდინარეობს. ლოგისტიკის მენეჯმენტი ინტეგრაციული ფუნქციაა, რომელიც ლოგისტიკას კოორდინირებას უწევს სხვა ფუნქციებთან, მათ შორის მარ-კეტინგთან, გაყიდვებთან, წარმოებასთან, ფინანსებთან და IT-სთან (Logistics and shipping guide).

ბოლო დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება IT – სისტემის გამოყენებას ლოგისტიკის მართვაში. ეს პროცესი უფრო მეტად აქტუალური გახდა დღეს, პანდემიის პირობებ-ში. ცნობილია, რომ ლოგისტიკურ საინფორმაციო სისტემებს ყოფენ სამ ჯგუფად: გეგმიური, დისპოზიციური (დისპეტჩერუ-ლი) და აღმასრულებელი (ოპერატიული). სხვადასხვა ჯგუფში არსებული საინფორმაციო სისტემა განსხვავდება, როგორც ფუნქციური, ისე, უზრუნველმყოფი ქვესისტემებით. ფუნქცი-ური ქვესისტემები განსხვავდება გადასაჭრელი ამოცანების შემადგენლობით. უზრუნველმყოფი ქვესისტემები შეიძლება განსხვავდებოდეს ყველა თავისი ელემენტით, ე. ი. ტექნი-კური, ინფორმაციული და მათემატიკური უზრუნველყოფით (Veshapidze et al., 2011, 49).

პანდემიის პირობებში კიდევ ერთხელ გამოჩნდა, რომ ტვირთების გადაზიდვა და ლოგისტიკა სახელმწიფოს არსებო-ბის უმთავრესი საფუძველია. პანდემიამ მსოფლიოში დიდი ზარალი მიაყენა ეკონომიკის სხვადასხვა დარგებს. ერთ-ერთი სფერო, რომელსაც არ შეუჩერებია ფუნქციონირება – სატრანსპორტო მომსახურებაა. მსოფლიოში ლოგისტიკური მომსახურების გაუმჯობესების მიზნით, იქმნება ლოგისტი-კური კლასტერები. საქართველოში მათი შექმნის თარიღი, კვლავ უცნობია. ლოგისტიკური კლასტერებით მსოფლიოში ბევრი მიწოდების ქსელი სარგებლობს. კლასტერები მოიცავს: სადისტრიბუციო კომპანიებს, სატვირთო გადაზიდვებს და ლოგისტიკური მომსახურების პროვაიდერებს. კლასტერებში დიდი მოცულობის ტვირთი იყრის თავს, რის შედეგადაც მცირდება კომპანიის ხარჯები, იაფდება ტრანსპორტირების ტარიფი, აქტიურდება უფრო მეტი კომპანია.

საქართველოს ლოგისტიკური მიზნების მიღწევაში დო-ნორები ეხმარებიან. მსოფლიო ბანკმა სპეციალურად გამოყო დახმარება – 2017-2026 წლების საქართველოს ლოგისტი-კური ეროვნული სტრატეგიის მოსამზადებლად, მაგრამ ეს დოკუმენტი არც კი გამოქვეყნებულა, რადგან, მსოფლიო ბანკმა დაიწუნა პროექტი. მსოფლიო ბანკი ორ წელიწადში ერთხელ აქვეყნებს მსოფლიო ბანკის ლოგისტიკის ინდექ-სებს. მსოფლიო ბანკის 2018 წლის ლოგისტიკის ინდექსის მიხედვით, საქართველო მსოფლიო რეიტინგში 160 ქვეყანას შორის 2.44 ქულით (5 ბალიან შკალაზე) 119-ე ადგილს იკა-ვებს. წინა წელთან შედარებით ქვეყანამ პოზიცია 11 ადგილით გაიუმჯობესა. გაუმჯობესება შეინიშნება თითქმის ყველა კომპონენტში. შეფასება ექვსი ძირითადი ინდიკატორის მი-ხედვით ხდება:

- საბაჟო პროცედურებისა და საზღვრის მართვის ეფექტურობა;

- სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის ხარისხი;
- კონკურენტუნარიანი საერთაშორისო გადაზიდვების წარმოების შესაძლებლობა;
- ლოგისტიკური მომსახურებების შესაძლებლობები და ხარისხი;
- ტვირთის თრექინგის შესაძლებლობა;
- ტვირთის განრიგის მიხედვით დანიშნულების ადგილამდე დროულად მიწოდება.

საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრომ მოამზადა „საქართველოს 2021-2030 წლების ტრანსპორტისა და ლოგისტიკის ეროვნული სტრატეგია და 2021-2022 წლების სამოქმედო გეგმა". დოკუმენტი მომზადდა მსოფლიო ბანკის მხარდაჭერით და საკონსულტაციო კომპანია „EGIS International"-ის ჩართულობით შემუშავებულ დოკუმენტზე „2017-2026 წლების საქართველოს ლოგისტიკის ეროვნული სტრატეგია და 2017-2020 წლების სამოქმედო გეგმა", დაყრდნობით, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, არც გამოქვეყნებულა.

სტრატეგიის შემუშავება მოხდა შემდეგი საფეხურების გათვალისწინებით:

- არსებული კვლევების და პოლიტიკის შესახებ ინფორმაციის მოძიება და დამუშავება;
- ბაზარზე მთავარი მოთამაშეების გამოკითხვა;
- გამოწვევების პირველადი იდენტიფიკაცია;
- შუალედური ანგარიშის მომზადება;
- სამუშაო ჯგუფის ფორმატში დისკუსიების გამართვა ბაზრის მონაწილეებსა და ბიზნესებთან;
- დისკუსიების შეჯამება;
- გამოწვევების სიმძიმის შეფასება;
- გამოწვევების პრიორიტეტების შეფასება;
- ანგარიშის მომზადება (National Logistics Strategy of Georgia for 2021-2030:7).

სტრატეგიის განხორციელებაზე პასუხისმგებლობას იღებს საქართველოს ტრანსპორტისა და ლოგისტიკის დარგის განვითარების უწყებათაშორისი კომისია.

საქართველოს ლოგისტიკის ეროვნულ სტრატეგია 2021-2030-ში აღნიშნულია, რომ, საქართველოს ლოგისტიკის დარგი ტრანსფორმაციის პროცესშია. ბაზარზე შეინიშნება ახალი საერთაშორისო მოთამაშეების გამოჩენა და არსებულის გაფართოება. კომპანიებმა შეიძლება რომ ლოგისტიკური მომსახურების სახეობები განავითარონ შიდა რესურსებით და გარე მომსახურების შესყიდვით. საქართველოში მოქმედი კომპანიების უმრავლესობა უპირატესობას შიდა ლოგისტიკას ანიჭებს, რადგან არ გააჩნიათ ცოდნა გარე მომსახურების შესყიდვის გამოყენების უპირატესობების შესახებ, არ აქვთ შესაბამისი ცოდნა გარე მომსახურების პროექტების მართვის შესახებ და არ შეუძლიათ გარე მომსახურების მიწოდების ჯაჭვისა და ლოგისტიკური პროცესების მართვა. აქედან გამომდინარე, ლოგისტიკური სერვისების ღირებულება მაღალია და ადგილობრივი კომპანიების კონკურენტუნარიანობა – დაბალი. მცირე ზომის პროვაიდერები მომხმარებელს სთავაზობენ შეზღუდული რაოდენობის 2PL მომსახურებას, როგორიცაა ტვირთების გადაზიდვა და საწყობების გაქირავება.

2019 წლის მონაცემებით, საქართველოში გაქირავებადი ინდუსტრიული და სასაწყობე სივრცის ფართი, დაახლოებით 1.16 მლნ კვადრატული მეტრია, ხოლო ჯამური ინდუსტრიული და სასაწყობე ფართი 2.5 მილიონი კვადრატული მეტრი. აღნიშნული ტიპის გაქირავებადი ფართის 66.1% თბილისში მდებარეობს. გაქირავებადი საწყობებიდან მხოლოდ დაახლოებით 1-2% მიეკუთვნება A-კლასის საწყობს, ხოლო B და C კლასის საწყობები თითქმის თანაბრად ინაწილებენ დაახლოებით 48-48%-ს. მხოლოდ რამდენიმე საწყობს გააჩნია თერმორეგულაცია საკვები პროდუქტების შენახვისათვის, რაც არ შეესაბამება საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკას. თბილისში ახალი საწყობების უმრავლესობაც B კლასს მიეკუთვნება. ფოთსა და ბათუმში მხოლოდ რამდენიმე B კლასის საწყობია. რეგიონებში საწყობების უმრავლესობა მოძველებული ობიექტებია, რომლებიც C კლასს მიეკუთვნებიან (National Logistics Strategy of Georgia for 2021-2030:9).

სწორედაც, საქართველოს ლოგისტიკის სექტორის წინაშე არსებული ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევაა ლოგისტიკის თანამედროვე ინფრასტრუქტურის განვითარება და საინფორმაციო – საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების დანერგვა. საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების დანერგვის შედეგად, შესაძლებელია ლოგისტიკური ოპერაციების ეფექტურობის გაზრდა.

მნიშვნელოვანი გამოწვევაა, აგრეთვე, ლოგისტიკური მომსახურების ხარისხი. ლოგისტიკური მომსახურების ხარისხს უამრავი ფაქტორი განსაზღვრავს, მათ შორის მნიშვნელოვანია:

- მიწოდების საიმედოობა;
- სრული დრო – საქონლის პარტიაზე შეკვეთის მიღებიდან მიწოდებამდე;
- დრო შეკვეთის განხორციელებაზე;
- მარაგის არსებობა;
- კრედიტის შეთავაზების შესაძლებლობა (Veshapidze et al., 2012, 59).

საქართველოსთვის, როგორც რეგიონალური ლოგისტიკური ჰაბისთვის, მნიშვნელოვანია, ადგილობრივ და რეგიონალურ მიწოდების ჯაჭვში დამატებული ღირებულების მომსახურებების (VAS) ინტეგრაცია. დამატებული ღირებულების მომსახურებების ინტეგრაცია საქართველოს საშუალებას მისცემს ტრანზიტული გადაზიდვებიდან უფრო მეტი ეკონომიკური სარგებელი მიიღოს.

ლოგისტიკის ეფექტურობისათვის, გასათვალისწინებელია, ლოგისტიკური ხარჯები: ქართული კომპანიების ლოგის-

ტიკური ხარჯები მთლიანი ხარჯების საშუალოდ 15-20%-ს შეადგენს, რაც მნიშვნელოვნად აღემატება საერთაშორისო პრაქტიკაში არსებულ ნიშნულს. მაგალითად, ევროკავშირის ქვეყნებში სამომხმარებლო საქონლის წარმოების საშუალო ლოგისტიკური ხარჯები მიღებული შემოსავლების 5%-ს შეადგენს, საავტომობილო მრეწველობაში – 4%-ს, ხოლო ელექტროაპარატურის წარმოებაში – 6%-ს. გადაზიდვების და დისტრიბუციის გაზრდილ ხარჯებს საქართველოში განაპირობებს კონსოლიდაციისა და დეკონსოლიდაციის ოპერაციების დეფიციტი, ლოგისტიკური აქტივების დაბალი მწარმოებლობა და მოძრავი შემადგენლობების არაეფექტიანი გამოყენება. მაღალი ლოგისტიკური ხარჯების კიდევ ერთი მიზეზია მაღალი სასაწყობო დანახარჯები, რაც მიწოდების ჯაჭვის მართვის არადამაკმაყოფილებელი პრაქტიკის შედეგია (National Logistics Strategy of Georgia for 2021-2030, 10).

კომპანიების კონკურენტული უპირატესობის მოსაპოვებლად, მნიშვნელოვანი ფაქტორია მიწოდების ჯაჭვის ეფექტიანი მართვა. საჭიროა, დაინერგოს მიწოდების ჯაჭვის მართვის საუკეთესო საერთაშორისო მეთოდები გლობალური მიწოდების ჯაჭვში ინტეგრირებისა და ლოგისტიკის და ვაჭრობის სფეროების კონკურენტუნარიანობის გაზრდის მიზნით. საქართველოში დღეს პრობლემას წარმოადგენს ლოგისტიკური სისტემის სტაბილურობა, რადგან არ არის შესაბამისი ცოდნა მიწოდების ჯაჭვის მართვის შესახებ, მაღალია ლოგისტიკური ხარჯები და ნაკლებია კოორდინაცია შეკვეთის დამუშავების, მარაგების მართვის, დასაწყობების და განაწილების თვალსაზრისით. ამის გამო, ხშირად ზარალდებიან კომპანიები. კომპანიების უმრავლესობა არ აკონტროლებს მიწოდების ჯაჭვის ეფექტურობას და ლოგისტიკის ხარჯებს, რაც საბოლოოდ მათ დაბალ ეფექტურობას და არაკონკურენტუნარიანობას იწვევს.

საქართველოში, მეტწილად, არ არსებობს ლოგისტიკის სფეროს მარეგულირებელი ჩარჩო პირობები. 3PL სერვისის პროვაიდერები, საწყობის ოპერატორები, ტვირთების ექსპედიტორები, მარაგების მართვის კომპანიები და ა.შ., ფუნქციონირებენ მარეგულირებელი ჩარჩოების სრული არარსებობის პირობებში. კერძოდ:

- ლოგისტიკური სფეროს სამუშაო ძალის მიმართ არ არსებობს აკრედიტაციის პროცედურები;
- ლოგისტიკური ობიექტების მდებარეობის შერჩევაზე და განთავსებაზე გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ადგილობრივი სივრცითი მოწყობის გეგმები მხედველობაში არ მიიღება (National Logistics Strategy of Georgia for 2021-2030, 12).

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში არსებობს ტექნიკური სტანდარტები და რეგულაციები შენობებისა და საწყობებისათვის, მაგრამ ეს განიხილება, როგორც წარმოების პროცესი და არ ითვალისწინებს ლოგისტიკის პირობებს. მისასალმებელია, რომ იგეგმება IBC 2021 წლის რედაქციის რევიზია და დანერგვის მიზანშეწონილობის განსაზღვრა.

როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოში ლოგისტიკის სექტორის მდგომარეობის მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია, მსოფლიო ბანკის ლოგისტიკის ინდექსი (LPI), სადაც საქართველოს არც თუ სახარბიელო ადგილი უჭირავს (119-ე ადგილი 160 ქვეყანას შორის). ლოგისტიკის ინდექსი ასახავს მომსახურების საერთაშორისო მიმწოდებლებისა და ბიზნეს ოპერატორების ხედვას, თუ როგორ არიან ქვეყნები ინტეგრირებული გლობალური ლოგისტიკის ქსელში, მათი ძირითადი სავაჭრო „კარიბჭეების" საშუალებით. ამიტომ, ის ასახავს არა მხოლოდ ქვეყნის მასშტაბით მომხდარ ცვლილებებს, არამედ ქვეყნის ფარგლებს გარეთ ხელმისაწვდომობასთან დაკავშირებულ პრობლემებსაც.

უნდა აღინიშნოს, რომ გასული ათწლეულის მანძილზე საქართველომ საგზაო ინფრასტრუქტურის განვითარებისათვის დიდი ინვესტიციები განახორციელა, მაგრამ ლოგისტიკური და ინტერმოდალური ინფრასტრუქტურა განსავითარებელი რჩება, რაც იწვევს ლოგისტიკის სისტემის ექსპლუატაციის დაბალ ეფექტურობას, შედარებით მაღალ ღირებულებას და ნაკლებ საიმედოობას, რაც უარყოფითად აისახება საერთაშორისო გადაზიდვებზე.

COVID-19-მა არა მარტო ჯანდაცვის სისტემაზე, არამედ გლობალურ კრიტიკულ ინფრასტრუქტურაზე მოახდინა გავლენა, მათ შორის ტრანსპორტირებასა და ლოგისტიკაზე. პანდემიის დაწყებამ ტრანსპორტისა და ლოგისტიკის სისტემების კრიტიკული მნიშვნელობა როგორც სახელმწიფო, ისე საერთაშორისო დონეზე დაადასტურა და უფრო მწვავედ გამოაჩინა ხარვეზები, რომლებსაც ადრე არ ეთმობოდა დიდი ყურადღება. მიღწეული წარმატებების მიუხედავად, არაერთი გამოწვევა რჩება საქართველოს რეგიონული სატრანზიტო და ლოგისტიკურ ჰაბად გარდაქმნისთვის. სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურისა და მომსახურების გაუმჯობესებისაკენ მიმართული ძალისხმევა უნდა გაგრძელდეს არსებული შემზღუდავი ფაქტორების სრულ აღმოფხვრამდე. მომსახურების დაბალი ხარისხი, მოძველებული ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურა და აღჭურვილობა, მიწოდების ჯაჭვის არაეფექტიანი მენეჯმენტი, ასევე, სამუშაო ძალის ორგანიზების და კვალიფიციური კადრების ნაკლებობა, პრობლემების არასრული ჩამონათვალია.

ეფექტიანი და თანმიმდევრული სატრანსპორტო და ლოგისტიკური განვითარების პოლიტიკა საქართველოში ინვესტირებას უფრო მიმზიდველს გახდის და ქვეყნის ეკონომიკურ შესაძლებლობებსაც გააუმჯობესებს.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Kutelia, B. (2020). Critical icfrastructure protection: Transport and Logistics, *Economic Policy Research Center*, Tbilisi; (In Georgian). https://eprc.ge/uploads/Critical_infrastructure_geo.pdf 20.07.2021.

Logistics and shipping guide, https://www.inboundlogistics.com/cms/logistics-glossary/ 10.07.2021

National Logistics Strategy of Georgia for 2021-2030, (In Georgian). file:///C:/Users/user/Desktop/logistics_strategy_2021_2030.pdf

Osadze, L. (2009). The role of logistics system in the economic activity of firms, *Business and Management*, N1, Batumi, BSU, (In Georgian).

Veshapidze, Sh., Osadze, L., & Sekhniashvili, D. (2012), Logistics, e. Handbook, Tbilisi, (In Georgian). http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/10192/3/Logistika.pdf

Veshapidze, Sh., Osadze, L., & Tsetskhladze, S. (2011), Information Systems in Logistics, j. *New Economist*, 4(23), Tbilisi, Loi. (In Georgian).

დემოგრაფია, დასაქმება, მაკროეკონომიკა და ფინანსები

DEMOGRAPHY, EMPLOYMENT, MACROECONOMICS AND FINANCES

JEL Classification: I 20, J10. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.017

LABOUR MARKET AND PECULIARITIES OF INFORMAL EMPLOYMENT IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL PANDEMIC

MURMAN TSARTSIDZE

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences, Georgia
murman.tsartsidze@tsu.ge

NATELA LATSABIDZE

Academic Doctor, invite professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
natela.latsabidze@tsu.ge

Abstract. In terms of overcoming the socio-economic problems in Georgia, great importance is attached to efficient functioning of the labour market. It must ensure a radical change the sphere of social-labour relations, accordingly, efficient overcoming the chronic unemployment in the country and efficient employment of labour force. The results of the research confirms, that adequate labour market of normal market environment is still on the formation stage with serious problems and challenges which is developed in Georgia. In 1990s at the initial stage of formation the national labour market difficult economic situation which was in the country, give a push negative developments in the field of labour relations, among which before nowadays invincible challenge is the growing trend of informal employment. It can be said, that this one took on a large-scale character in the current period of financial and economic crisis caused by the global pandemic. In fact, the informal sector in Georgia has become an independent segment of the labour market, which has a significant impact on employment of the population, standard of living and on the overall process of economic development. Informal employment, as an important study socio-economic event and phenomenon, assess its level and scale, it can be said convincingly that it will not lose its relevance for many years. Negative consequences of informal employment, needs analysis and evaluation factors affecting the influx of economically active population into the informal sector of the labour market. Also its important discuss and evaluate the positive aspects of informal employment in the short term, which manifested in facilitation reasons socio-economic and psychological consequences of unemployment.

In the work researched certain aspects of informal employment, analyzed its forms, faces, identified peculiarities of informal employment and rated its scale against the background of the global pandemic. Substantiated, that informal segment of the labour market requires depth research and evaluation. By the research identified the main factors for the growth and development of employment in the informal sector of economy in the Georgian labour market, from which we must distinguish: high levels and scale of poverty in the country, chronic unemployment and inefficient employment; insecurity social principle of justice in the field of employment; equal employment opportunities for job seekers; lack of proper conditions for equal realization of labour rights; population low availability on different types of labour market services and events, inadequate rates of economic development; reduced demand for labour, accordingly limited employment opportunities and prospects; low level and quality of development of vocational education system, which not fully focused on labour market demands, social protection of the unemployed, none of insurance mechanism; difficulties in training and retraining the unemployed; low level of remuneration; low level of stimulation, motivation and labour organization, underdevelopment of labour market infrastructure and its management information system, problems in the field of management and regulation of social-labour relations, which connected to the development of the legislative-normative base, lack of a complete mechanism for controlling the working conditions of employees and etc. The main results of the research are summarized in the concluding part of the work.

KEYWORDS: LABOUR MARKET, INFORMAL SEGMENT OF LABOUR MARKET, UNEMPLOYMENT, INFORMAL EMPLOYMENT, PANDEMIC.

For citation: Tsartsidze, M., Latsabidze, N., (2021). Labour Market and Peculiarities of Informal Employment in the Context of the Global Pandemic. *Globalization and Business.* 12, 123-132. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.017

JEL Classification: I 20, J10. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.017

შრომის ბაზარი და არაფორმალური დასაქმების თავისებურებები გლობალური პანდემიის პირობებში

მურმან ცარციძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
murman.tsartsidze@tsu.ge

ნათელა ლაცაბიძე
აკადემიური დოქტორი, მოწვეული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
natela.latsabidze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: შრომის ბაზარი, შრომის ბაზრის არაფორმალური სეგმენტი, უმუშევრობა, არაფორმალური დასაქმება, პანდემია.

ციტირებისთვის: ცარციძე, მ., ლაცაბიძე, ნ., (2021). შრომის ბაზარი და არაფორმალური დასაქმების თავისებურებები გლობალური პანდემიის პირობებში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 123-132. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.017

შესავალი

არაფორმალური შრომის ბაზარი და შესაბამისად, არაფორმალური დასაქმება ნიშანდობლივია როგორც განვითარებადი, ასევე ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნებისათვის და გარკვეულ როლს ასრულებს ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების საერთო პროცესში. ამასთან, იგი მიჩნეულია როგორც მოსახლეობის ცალკეული სოციალურ-დემოგრაფიული ჯგუფების ცხოვრების დონის უზრუნველყოფისა და მისი შემდგომი გაუმჯობესების ერთ-ერთ ბერკეტად.

თანამედროვე გლობალური პანდემიის პირობებში, არაფორმალურ დასაქმებასთან დაკავშირებული პრობლემების კვლევის აქტუალობა საქართველოსათვის განპირობებულია მისი მაშტაბურობითა და როლით ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პროცესში. კერძოდ, ბოლო წლებში ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური სიტუაციის ცვლილებებმა (Abesadze, 2020; Bedianashvili, 2018; Bedianashvili & Maglakelidze, 2021; Gaganidze, 2018; Gelashvili et al., 2012; Gvelesiani, 2010, 2021) საქართველოში განაპირობა მთელი რიგი ახალი მოვლენების განვითარება მოსახლეობის დასაქმების სფეროში. მათ შეიძლება მივაკუთნოთ: შრომის ბაზრის სეგმენტაცია საკუთრების ფორმებისა და დასაქმების სტატუსის მიხედვით, დასაქმების მასშტაბების ზრდა მცირე ბიზნესის სფეროში, სამუშაო ძალის ინტენსიური გადადინება ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში. შეიძლება ითქვას, რომ შრომის ბაზარზე ჩამოყალიბდა კრიზისული სიტუაცია, რომელიც დაკავშირებულია არა მხოლოდ დაქირავებულ მომუშავეთა სოციალურ-ეკონომიკური, სამართლებრივი მდგომარეობის გაუარესებასა და მათი შრომის ანაზღაურების შემცირებასთან, არამედ ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში სამუშაო ადგილებზე მოთხოვნის გადიდებასთან. ამასთან, არაფორმალური დასაქმების ზრდა ხდება შრომის ბაზრის ფუნქციონირების კანონზომიერი შედეგი, რომელიც გარკვეულ როლს ასრულებს მისი ძირითადი ფუნქციების რეალიზაციაში.

არაფორმალური დასაქმების არცთუ მცირე მასშტაბების მიუხედავად, ვთვლით, რომ შრომის ბაზრის ეს სეგმენტი სიღრმისეულად შესწავლილი არ არის. შესაბამისად მცირეა სამეცნიერო ნაშრომებიც, რომლებიც ეძღვნება არაფორმალური დასაქმების ფორმირების კანონზომიერებებსა და შრომის ბაზართან მის ურთიერთკავშირს. ასევე აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე სოციალურ-ეკონომიკური ვითარების პირობებში ქვეყანაში პრაქტიკულად არ არსებობს კვლევები არაფორმალური დასაქმების შეფასებისა და აღრიცხვის მეთოდებთან დაკავშირებით.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ძალზე მნიშვნელოვანი და აქტუალურია კვლევების განხორციელება, რომელიც საშუალებას მოგვცემს, შევაფასოთ არაფორმალური დასაქმების

დონე და მასშტაბები, მისი რეგულირების მიმართულებები და გავლენა შრომის ბაზრის ფუნქციონირებაზე. თანამედროვე გლობალიზაციისა და სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების განვითარების პირობებში, ჩნდება არაფორმალური დასაქმების ფორმირების კანონზომიერებების და თავისებურებების კვლევის ობიექტური აუცილებლობა სამეურნეო სუბიექტების დონეზეც. მიგვაჩნია, რომ აღნიშნული არაფორმალური დასაქმების აღრიცხვისა და მასშტაბების ობიექტური შეფასების საფუძველს შექმნის. არაფორმალური დასაქმების სიღრმისეული კვლევის აქტუალობას აძლიერებს ისიც, რომ მისი დონე ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემებით, საკმაოდ მაღალია – საშუალოდ ქვეყანაში 35.0% 2020 წელს (http://www.geostat.ge/). ემპირიული კვლევების მონაცემები ადასტურებს, რომ ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულთა დინამიკა მზარდი ტემპით ხასიათდება, რომელიც თავის მხრივ მჭიდრო კავშირშია დასაქმების ფორმალურ სექტორთან. საქართველოს ეკონომიკაში არაფორმალური დასაქმების დონე და გამოვლენის მრავალმხრივი ფორმები, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის გადადინების მასშტაბები ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში კიდევ ერთხელ ადასტურებს მისი სიღრმისეული კვლევის აუცილებლობას.

არაფორმალური დასაქმების კვლევისას ნეგატიურ მხარეებთან ერთად ყურადღება უნდა გამახვილდეს მის დადებით ასპექტებზეც, ყოველ შემთხვევაში, მოკლევადიან პერიოდში. პირველ რიგში აღსანიშნავია, რომ იგი რეალურად ამცირებს უმუშევრობის არსებულ დონეს და ხელს უწყობს მოსახლეობის ცალკეული სოციალურ-დემოგრაფიული ჯგუფების დასაქმებას ეკონომიკური საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში საკუთარი შემოსავლის გაზრდის ან საარსებო საშუალებების უზრუნველყოფის მიზნით. შესაბამისად, მცირდება დაძაბულობის ხარისხი შრომის ბაზარზე, უმუშევრობით გამოწვეული სოციალურ-ეკონომიკური დანაკარგები, უმუშევრების სოციალური დაზღვევის, მათი მომზადებისა და გადამზადების პროგრამების დაფინანსების ხარჯები. ხდება ცალკეული კატეგორიის მომუშავეთა პროფესიულ-კვალიფიციური უნარ-ჩვევების შენარჩუნება, ცალკეულ შემთხვევებში განვითარება, პროფესიული გამოცდილების ზრდა, შრომითი საქმიანობის აქტივიზაცია და მისი მწარმოებლურობის ამაღლება. შედეგად, გარკვეულწილად უმჯობესდება მოსახლეობის შრომითი ცხოვრების ხარისხი და ცხოვრების დონე, მცირდება სიღარიბის დონე და მასშტაბები.

არაფორმალური დასაქმების თავისებურებები და მისი გამოვლინების ფორმები საქართველოსა და საზღვარგარეთის ქვეყნებში

1990-იანი წლებიდან დაწყებული, საქართველოში რთული სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენების განვითარებამ (ათასობით სამუშაო ადგილების გაუქმება, დასაქმების პირობების გაუარესება, შრომის ანაზღაურების ორგანიზაციისა და სტიმულირების დაბალი დონე, უმუშევრობის ზრდა, ცხოვრების დონის დაცემა და ა.შ.), ბიძგი მისცა სხვადასხვა ნეგატიური ტენდენციის ფორმირებას, რომელთა შორის ერთ-ერთი სერიოზული გამოწვევაა-ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში მოსახლეობის დასაქმების ზრდა. „საქართველოს, ისევე, როგორც სხვა მსგავსი განვითარების ქვეყნების, შრომის ბაზრის ერთ-ერთი თავისებურებაა არაფორმალური დასაქმების (თვითდასაქმებულების გარკვეული ნაწილის და ე.წ. არაფორმალურ სექტორში დასაქმების) მაღალი წილი დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში. თვითდასაქმებულთა უმრავლესობა ეწევა არაფორმალურ, დაურეგისტრირებელ საქმიანობას ...საქართველოში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობიდან მხოლოდ 38.0%-ია დაქირავებით მომუშავე, დანარჩენი კი თვითდასაქმებული და არაფორმალურად დასაქმებულია" (Resolution N199, 2013). არაფორმალურმა დასაქმებამ საქართველოში საკმაოდ დიდი მასშტაბები განსაკუთრებით ბოლო წლებში მიიღო, რისი ძირითადი მიზეზებიც ქრონიკული უმუშევრობა, განვითარებული ქვეყნების ბაზრებთან შედარებით დასაქმების შესაძლებლობების შეზღუდულობა და შრომის ანაზღაურების დაბალი დონეა. „მძიმე სოციალ-ეკონომიკური მდგომარეობის ფონზე, რა თქმა უნდა, მოსახლეობა ცდილობს, მოძებნოს უკეთესი პირობები, სადაც შეძლებს დასაქმებას" (Papava, 2020). შესაბამისად, ქვეყანაში დამკვიდრდა არაფორმალური საქმიანობის სხვადასხვა სახეობები, რომელმაც პრაქტიკულად მოიცვა ქვეყნის ეკონომიკის წამყვანი სფეროები: მშენებლობა, მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა, მომსახურების სფერო, ტრანსპორტი, განათლება, ჯანდაცვა, საფინანსო საქმიანობა და სხვა. მსოფლიო ბანკის ექსპერტების შეფასებებით, საქართველოში დასაქმებულთა მინიმუმ 32.0%-ია ჩართული რაიმე სახეობის არაფორმალურ საქმიანობაში.

ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში დასაქმება არა მარტო საქართველოს, არამედ მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების აქტუალური პრობლემაცაა. „შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მონაცემებით, მსოფლიოში დასაქმებულთა 61.2% დაკავშირებულია ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორთან" (ILO, 2018). სამწუხაროდ, ოფიციალური სტატისტიკა იგნორირებას უკეთებდა და საჭიროდ არ თვლიდა არაფორმალურ დასაქმებასთან დაკავშირებული მონაცემების მოპოვებას. იგი დროებით მოვლენად განიხილებოდა და ითვლებოდა, რომ ეკონომიკური განვითარებისა და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის შესაბამისად აღმოიფხვრებოდა – მოხდებოდა მისი სრული ლეგალიზაცია. თუმცა, უკანასკნელ ათწლეულებში ეკონომიკური განვითარების არასათანადო ტემპებმა, სტრუქტურულმა გარდაქმნებმა, ურბანიზაციის მაღალმა დონემ, მოსახლეობის მატებამ, ფინანსურმა კრიზისმა, სიღარიბის მასშტაბებმა და სხვა მოვლენებმა ბევრ ქვეყანაში არაფორმალური დასაქმების მოულოდნელი და უპრეცედენტო გაფართოება გამოიწვია. აუცილებელი გახდა ამ მნიშვნელოვანი ეკონომიკური მოვლენის შესწავლა, შეფასება, აღრიცხვა, გამომწვევი

მიზეზებისა და მოქმედი ფაქტორების გამოვლენა. საერთა–შორისო დონეზე, ამ მხრივ, საყურადღებოა სტატისტიკოსთა საერთაშორისო კონფერენციის მიერ მიღებული რეზოლუცია, რომელიც შეეხება არაფორმალური სექტორის სტატისტიკური განსაზღვრის კრიტერიუმებს და რეკომენდაციებს იძლევა მისი გამოკვლევის შესახებ. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მიერ არაფორმალური სექტორი განისაზღვრა როგორც წვრილი სამეურნეო, სამეწარმეო ერთეულების მიერ განხორციელებული დამოუკიდებელი საქმიანობა საქონლის, მომსახურების წარმოებისა და რეალიზაციის მიზნით, სადაც ძირითადად გამოიყენება ოჯახის წევრებისა და მათ მიერ დაქირავებულ მომუშავეთა შრომა (KILM 8…, 2020). ანუ აღნიშნულ სექტორში ძირითადად ჩართულია დამოუკიდებელი, თვითდასაქმებული მწარმოებლები. ზოგიერთი მათგანი ოჯახის წევრების, დაქირავებულების და მოწაფეების შრომასაც იყენებს. ამასთან, აუცილებელია არაფორმალური სექტორი გაიმიჯნოს კრიმინალური და ჩრდილოვანი ეკონომიკისაგან. იგი არ მოიცავს იმ დასაქმებულებს, რომლებიც ეწევიან აკრძალულ საქმიანობას (ნარკოტიკების წარმოება და რეალიზაცია და სხვა). ამიტომ არაფორმალურ სექტორს მიაკუთვნებენ იმ პირთა მიერ დამოუკიდებლად ან წვრილი სამეურნეო ერთეულის ფარგლებში განხორციელებული არარეგისტრირებულ საქმიანობას, რომლებიც არ იხდიან გადასახადს. საქმიანობა შეიძლება წარიმართოს საკუთარი სახსრების ხარჯზე ან ფორმალური სექტორის შრომის საშუალებების გამოყენებით. დაქირავებული მომუშავეების დასაქმება ითვლება არაფორმალურად იმ შემთხვევაში, თუ მათი შრომითი ურთიერთობები პრაქტიკულად არ რეგულირდება ეროვნული შრომითი კანონმდებლობის შესაბამისად, შემოსავლები არ იბეგრება, დასაქმებულებზე არ ვრცელდება სოციალური დაცვის სისტემა და სოციალური გარანტიები.

გვინდა შევნიშნოთ, რომ არაფორმალური დასაქმება უმთავრესად ხორციელდება ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში, მაგრამ ასეთივე საქმიანობა შეიძლება მოხერხდეს ფორმალურ სექტორშიც, ფორმალური სექტორის წარმოების საშუალებების გამოყენებით. კერძოდ, არაფორმალურად დასაქმებულებს უნდა მივაკუთვნოთ:

- არაფორმალური სექტორის საკუთარ საწარმოებში საკუთარი სახსრებით მომუშავე პირები;
- არაფორმალური სექტორის საწარმოებში დაქირავებული პირები;
- მომუშავეები–ოჯახის წევრები, მიუხედავად იმისა, დასაქმებულები არიან ისინი რეალური ეკონომიკის, თუ არაფორმალური სექტორის საწარმოებში;
- არაფორმალური საწარმოო კოოპერატივების წევრები;
- დაქირავებული მომუშავეები, რომლებსაც უკავიათ არაფორმალური სამუშაო ადგილები რეალური ეკონომიკის საწარმოებში;
- საკუთარი სახსრებით მომუშავე პირები, დაკავებულნი იმ საქონლისა და მომსახურების წარმოებით, რომლებიც გათვალისწინებულია მხოლოდ საკუთარი მოხმარებისათვის.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, შრომის სტატისტიკოსთა მე–17 საერთაშორისო კონფერენციის რეკომენდაციების შესაბამისად, არაფორმალური დასაქმება განმარტებულია როგორც „ფორმალური სექტორის საწარმოებში არაფორმალური სექტორის საწარმოებსა და შინამეურნეობებში არაფორმალური სამუშაო ადგილების საერთო რაოდენობა, მათ შორის ის არაფორმალური სამუშაო ადგილები, რომლებიც უკავიათ დამსაქმებლებს, დაქირავებულ მომუშავეებს და თვითდასაქმებულებს საკუთარი საწარმოს არაფორმალურ სექტორში, არაფორმალური საწარმოო კოოპერატივების წევრებს, ოჯახის დამხმარე წევრებს, ფორმალურ ან არაფორ–

ცხრილი 1. ფორმალური და არაფორმალური დასაქმების მახასიათებლები და მათი თავისებურებები

ძირითადი მახასიათებლები	ფორმალური შრომითი ურთიერთობები	არაფორმალური შრომითი ურთიერთობები
სამართლებრივი საფუძვლები	ურთიერთობები შრომის კანონმდებლობის შესაბამისად	ზეპირსიტყვიერი გარიგება, შეთანხმება
დასაქმების მიზანი	ხელფასის, შემოსავლის მიღება	ძირითადად საარსებო საშუალებებზე ორიენტაცია
შრომის პირობები	შრომითი კონტრაქტით განსაზღვრული კონკრეტული პირობები	შრომის პირობების განუსაზღვრელობის მაღალი რისკი
შრომის დაცვა	კანონმდებლობით დადგენილი ნორმების დაცვის აუცილებლობა	შრომის დაუცველობის მაღალი რისკი
შრომის ანაზღაურება	კონტრაქტით განსაზღვრუ-ლი ანაზღაურება	ანაზღაურება სიტყვიერი შეთანხმებით/გარიგებით
მომუშავის ინტერესების დაცვა	შესაბამისი კანონმდებლობით გარანტირებული უფლებების დაცვა	უფლებების დაცვის დამოკიდებულება დამსაქმებლის პიროვნულ თვისებებზე
შრომითი ვალდებულებების შესრულება	უზრუნველყოფილია სანქციებით განთავისუფლებამდე	უზრუნველყოფილია ხელფასის გაუცემლობით

ცხრილი შედგენილია ავტორების მიერ.

მალურ საწარმოში მომუშავე პირებს და თვითდასაქმებულებს, რომლებიც აწარმოებენ საქონელს საკუთარი საბოლოო მოხმარებისათვის თავიანთი შინამეურნეობების ბაზაზე" (KILM 8..., 2020).

დასაქმების ხასიათის, თავისებურებების, მასშტაბების და მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში არსებული ტენდენციებიდან გამომდინარე, არაფორმალური დასაქმების კლასიფიკაცია შეიძლება განვახორციელოთ შემდეგი ძირითადი ნიშნების მიხედვითაც: დასაქმების ხასიათისა და საქმიანობის სახეობების მიხედვით (კვალიფიციური და არაკვალიფიციური სამუშაოები); დასაქმების სტატუსის მიხედვით; არაფორმალური საქმიანობის განხორციელებისა და შემოსავლების მიღების მეთოდების მიხედვით (Tsartsidze, 2004).

არაფორმალური დასაქმების არსისა და თავისებურებების დეტალური ანალიზისათვის მიზანშეწონილია, ერთმანეთს შევადაროთ ფორმალური და არაფორმალური დასაქმების საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები. მათ შორის პრინციპული განსხვავებაა არა მარტო სამართლებრივი საფუძვლების, არამედ დასაქმების ძირითადი მიზნების მიხედვით (იხ. ცხრილი 1).

მსოფლიოს ხუთი ძირითადი რეგიონიდან, არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულთა წილით (85.8%) ლიდერობს აფრიკა. აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონსა და არაბულ ქვეყნებში აღნიშნული მაჩვენებელი თითქმის თანაბარია და შესაბამისად 68.2% და 68.6%-ს შეადგენს. სამხრეთ და ჩრდილოეთ ამერიკაში 40.0%-ს. ევროპასა და ცენტრალურ აზიაში კი საშუალოდ 25.1%-ია (იხ. ცხრილი 2).

მსოფლიო მასშტაბით არაფორმალური დასაქმების 93.0% მოდის განვითარებად და ისეთ ქვეყნებზე, რომლებიც საბაზრო ეკონომიკს ფორმირების სტადიაში იმყოფებიან. არაფორმალური დასაქმება უფრო გავრცელებულია მამაკაცებში (63.0%), ვიდრე ქალებში (58.1%). სულ მსოფლიოში არაფორმალურ სექტორში მომუშავე პირებიდან (2.0 მილიარდი, დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 61.2%) ქალთა რიცხოვნობა დაახლოებით 740.0 მილონია, რაც საერთო რაოდენობის 37.0%-ს შეადგენს (ILO, 2018). ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რაც გავლენას ახდენს არაფორმალურ დასაქმების დონესა და მასტაბებზე, განათლების დონეა. კერძოდ, რაც მაღალია განათლების ხარისხი, მით დაბალია არაფორმალური დასაქმების დონე. მისი მასშტაბები ორჯერ მაღალია სასოფლო ტიპის დასახლებებში, ვიდრე ქალაქის მოსახლეობაში. რაც შეეხება თვით სოფლის მეურნეობას, იგი არაფორმალური დასაქმების მაღალი წილით გამოირჩევა (90.0%-ზე მეტი) (ILO, 2018). განვითარებად ქვეყნებში არაფორმალური სექტორის წვლილი მნიშვნელოვანია მთლიანი სამამულო პროდუქტის წარმოებაში, იგი 5%-დან 35%-მდე მერყეობს, აქ თავმოყრილია ქალაქად დასაქმებულთა 1/3-დან 1/2-მდე (იხ. ცხრილი-3).

ცხადია, რომ კრიზისულმა მოვლენებმა განაპირობა არაფორმალური დასაქმების ზრდა პოსტსაბჭოთა ქვეყნებ-

ცხრილი 2. არაფორმალური დასაქმების დონე მთლიანად დასაქმებული მოსახლეობის რიცხოვნობასთან მიმართებაში მსოფლიოს ძირითადი რეგიონების მიხედვით

N	მსოფლიოს რეგიონის დასახელება	არაფორმალური დასაქმება (%)
1	აფრიკა	85.8%
2	აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონი	68.2%
3	არაბული ქვეყნები	68.6%
4	სამხრეთი და ჩრდილოეთ ამერიკა	40.0%
5	ევროპა და ცენტრალური აზია	25.1%
	საშუალოდ მსოფლიოში	61.2%

ცხრილი შედგენილია ავტორების მიერ. წყარო: Women and men in the informal economy (2018): A statistical picture. Third edition. Report. International Labour Office, Geneva. Copyright ©International Labour Organization. First published 2018 Web PDF: 9789221315810[ISBN]. https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_626831/lang--en/index.htm.

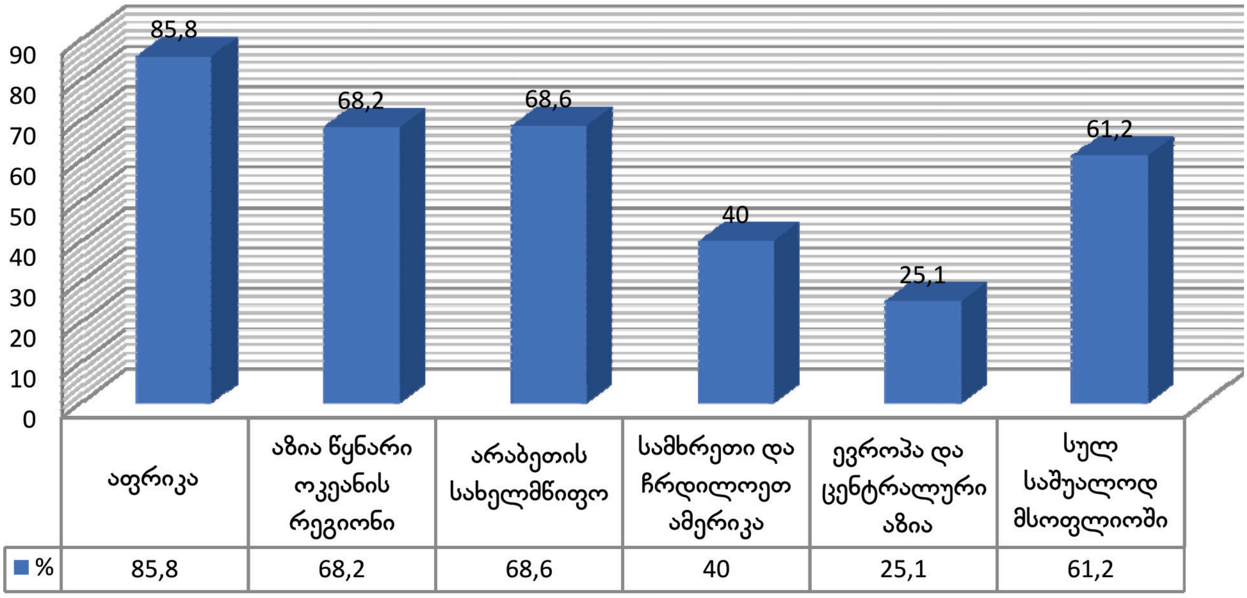
შიც. მაგალითად, უკრაინის სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის ოფიციალური მონაცემებით, არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულია 4.5 მილიონი ადამიანი (დასაქმებული მოსახლეობის 20.0%), ცალკეული კვლევის შედეგებით აღნიშნული მაჩვენებელი 40.0%-ია, ხოლო უკრაინის ეკონომიკის სამინისტროს მონაცემებით – 16.0%-20.0%-ს შეადგენს (Informal, 2020).

დიდია არაფორმალური დასაქმების მასშტაბები რუსეთის ფედერაციაშიც. საერთაშორისო აუდიტორულ-კონსალტინგური ქსელის (FinExpertiza) ანალიტიკური სამსახურის მონაცემებით, რუსეთის შრომის ბაზარზე არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობა 2020 წლის ივნისის მდგომარეობით 13.57 მლნ. კაცი იყო, რაც დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 19.4%-ს შეადგენს.

როგორც ანალიზის შედეგად დგინდება, მარტის თვემდე, კორონავირუსის გავრცელების დაწყებამდე და, შესაბამისად, მკაცრი სოციალურ-ეკონომიკური შეზღუდვების შემოღებამდე, ქვეყანაში არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულთა რაოდენობა 925.0 ათასი კაცით მეტი იყო, რაც დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 20.3%-ს შეადგენდა (Research..., 2020).

სხვა ქვეყნებისაგან განსხვავებით, საქართველოში არაფორმალური დასაქმების შესახებ ოფიციალური ინფორმაცია

სქემა 1.

2017 წლიდან ფიქსირდება. 2018 და 2020 წელს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ ჩატარდა მნიშვნელოვანი სამუშაოები სამუშაო ძალის აღრიცხვის მეთოდოლოგიის სრულყოფასა და ამ სფეროში შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ახალი სტანდარტების დანერგვის მიმართულებით. შესაბამისად, დასაქმების ეფექტიანობის შეფასების მიზნით, ქვეყნდება ახალი დამატებითი ინფორმაცია: ნამუშევარი საათების შესახებ, სამუშაოზე დაკავებული პოზიციების მიხედვით დასაქმებულთა შესახებ, არაფორმალური დასაქმების შესახებ (იხ. ცხრილი 4).

აღნიშნული მაჩვენებლები სრულ შესაბამისობაშია დასაქმების საერთაშორისო სტანდარტულ კლასიფიკატორთან (Tsartsidze, 2019). როგორც ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, არასასოფლო-სამეურნეო სფეროში არაფორმალურად დასაქმებულთა წილი 2018 წელს ქვეყნის მასშტაბით 36.2%-ს შეადგენდა, რაც 2.3%-ით აღემატება წინა წლის მაჩვენებელს. აღნიშნული პერიოდისათვის იგი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება როგორც სოფლის, ასევე ქალაქის მიხედვით. კერძოდ, თუ ქალაქის დასახლებებში არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულთა წილი 33.2%-დან 34.6%-მდე, ანუ 1.4%-ით გაიზარდა, სოფლის მიხედვით აღიშნული მაჩვენებლის ზრდამ კიდევ უფრო მეტი – 4.2% შეადგინა. 2019 წელს განსხვავებული სურათია. კერძოდ, არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულთა წილი წინა წელთან შედარებით 1.5%-ით შემცირდა,

ცხრილი-3. არაფორმალური დასაქმება და მისი წილი მთლიან სამამულო პროდუქტში მსოფლიოს ცალკეული ქვეყნების მიხედვით

ქვეყანა	წილი GDP-ში (%)	ქვეყანა	წილი GDP-ში (%)
აზერბაიჯანი	59,3	ავსტრალია	14,0
ბელორუსი	19,1	ავსტრია	9,0
ესტონეთი	18,5	ბელგია	22,5
ყაზახეთი	34,2	დანია	18,3
ლატვია	34,8	ფინეთი	18,9
ლიეტუვა	25,2	საფრანგეთი	14,9
მოლდოვა	37,7	გერმანია	14,9
რუსეთი	41,0	დიდი ბრიტანეთი	14,0
უკრაინა	47,3	საბერძნეთი	29,0
ბულგარეთი	32,7	იტალია	27,3
უნგრეთი	28,4	იაპონია	11,1
პოლონეთი	13,9	შვეცია	19,9
რუმინეთი	18,3	შვეიცარია	8,1
სლოვაკეთი	10,2	აშშ	8,9

წყარო: ILO. www.ilo.org/wcmsp5/.

ცხრილი 4. არაფორმალურად დასაქმებულთა წილი არასასოფლო-სამეურნეო სფეროს დასაქმებულებში საქართველოში 2017-2019 წლებში

დასახელება	არაფორმალური დასაქმება (პროცენტებში)		
	2017	2018	2019
ქალი	29.2%	29.8%	29.2%
მამაკაცი	37.9%	41.5%	39.3%
ქალაქი	33.2%	34.6%	33.8%
სოფელი	35.8%	40.0%	36.8%
სულ	33.9%	36.2%	34.7%

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.

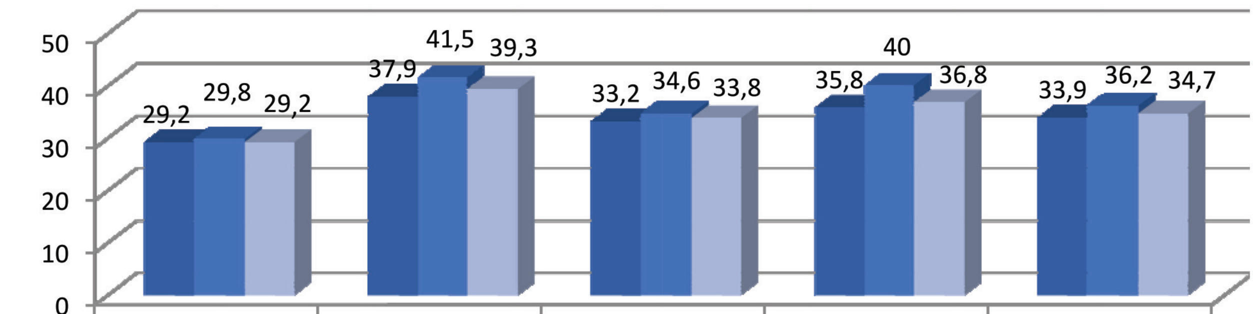
მათ შორის ქალაქში 0.8%-ით, ხოლო სოფელში 3.2%-ით. არაფორმალური სექტორში დასაქმებული მამაკაცების წილი (39,3%, 2019 წელს), 10.1%-ით აღემატება ქალების წილს (29.2%). აღსანიშნავია, რომ ეკონომიკის არაფორმალური სექტორი უფრო მიმზიდველია (ან უფრო მეტად ახერხებენ სამუშაოს მოძიებას) მამაკაცებისათვის და ბოლო პერიოდში დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. დასკვნის სახით კი უნდა ითქვას, რომ არაფორმალურმა დასაქმებამ საქართველოში საკმაოდ დიდი მასშტაბები შეიძინა. მეტიც, **ფაქტობრივად არაფორმალური სექტორი გახდა შრომის ბაზრის დამოუკიდებელი სეგმენტი, რომელიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მოსახლეობის დასაქმების ხასიათზე, მის მასშტაბებზე, შრომითი ცხოვრების ხარისხზე, ცხოვრების დონესა და მთლიანად ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.**

არაფორმალური დასაქმებაზე მოქმედი ფაქტორები საქართველოში

არაფორმალურ დასაქმებას, როგორც მზარდ სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას, საერთაშორისო დონეზე განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა 1990-იანი წლებიდან. ცნობილი მიზეზების გამო, ხსენებული პერიოდი საქართველოსათვის განსაკუთრებით რთული იყო და ამ არასასურველმა მოვლენამაც მყისიერად იჩინა თავი. ცხადია, არაფორმალურმა დასაქმებამ ქართველი მკვლევარების ყურადღებაც მიიქცია. მაგალითად, არაფორმალური დასაქმების ზრდის მთავარ მიზეზად პროფესორი დ. ძნელაძე მიიჩნევდა სამუშაო ადგილების უკმარისობას და აღნიშნავდა, რომ „ახალი სამუშაო ადგილების უმეტესობა განვითარებად ქვეყნებში იქმნება არაფორმალურ სექტორში. ამ პროცესს ხელი შეუწყო ფორმალურ სექტორში ახალი სამუშაო ადგილების მატების დაბალმა დონემ" (Dzneladze, 2000). არაფორმალური დასაქმების მიზეზების, მოტივის და მასზე მოქმედი ფაქტორების კვლევისას დოქტორი ნ. ლაცაბიძე აკეთებს ძალზე საინტერესო დასკვნას, რომ „ცალკეულ ქვეყანაში განსხვავებულია ეკონომიკის არაფორმალური სექტორი და არაფორმალურ საქმიანობაში მონაწილეობის მოტივი. დასაქმებულთა ნაწილისათვის აღნიშნული საქმიანობა საარსებო სახსრების მოპოვების საშუალებაა, ნაწილისათვის-დამოუკიდებლობის გამოვლენისა და მოქნილი შრომის რეჟიმით მუშაობის შესაძლებლობა, ცალკეულ შემთხვევაში სოლიდური შემოსავლების იოლი გზით მიღების საშუალება (Latsabidze, 1999). მართლაც, საქართველოში ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში დასაქმების ზრდას მნიშვნელოვნად განაპირობებს ქვეყნის მოსახლეობის უმუშევრობის მაღალი დონე და მასშტაბები. „1990-იანი წლების ეკონომიკური კოლაფსის

სქემა 2.

არაფორმალურად დასაქმებულთა წილი არასასოფლო-სამეურნეო სფეროს დასაქმებულებში საქართველოში 2017-2019 წლებში (პროცენტებში)

	ქალი	მამაკაცი	ქალაქი	სოფელი	სულ
2017	29,2	37,9	33,2	35,8	33,9
2018	29,8	41,5	34,6	40	36,2
2019	29,2	39,3	33,8	36,8	34,7

შედეგად საქართველოში მკვეთრად შემცირდა სამუშაო ადგილების რაოდენობა და უმუშევრობამ მასობრივი ხასიათი მიიღო. ბოლო 10 წელიწადში ეკონომიკური განვითარების ძირითადი მაჩვენებლების მკვეთრი ზრდის მიუხედავად, ოფიციალური მონაცემებითაც, უმუშევრობა ქვეყანაში პერმანენტულად იზრდებოდა“ (Resolution N199, 2013). მან განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი მიმდინარე პერიოდში მიიღო და საგრძნობ გავლენას ახდენს მოსახლეობის ცხოვრების დონის ყველა პარამეტრზე, მაღალია უმუშევრობისა და სიღარიბის დონე და მასშტაბები, შესაბამისად დაბალია ცხოვრების დონე.

საქართველოს შრომის ბაზარზე ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში დასაქმების მასშტაბების ზრდა განაპირობა რიგმა მნიშვნელოვანმა ფაქტორებმაც, რომელთაგან უნდა აღინიშნოს:

- დასაქმების სფეროში არ არის უზრუნველყოფილი სოციალური სამართლია-ნობის პრინციპის დაცვა, სამუშაოს მაძიებელთათვის დასაქმების თანაბარი შესაძლებლობები, შრომითი უფლებების თანაბარი რეალიზაცია და სხვა;
- დაბალია მოსახლეობის ხელმისაწვდომობა შრომის ბაზრის სხვადასხვა სახის სერვისსა და ღონისძიებაზე;
- ეკონომიკური განვითარების არასათანადო ტემპების გამო მცირდება მოთხოვნა სამუშაო ძალაზე, შესაბამისად შეზღუდულია დასაქმების შესაძლებლობები და მისი პერსპექტივები;
- ჯერ კიდევ დაბალია პროფესიული განათლების სისტემის განვითარების დონე და ხარისხი, იგი სრულად არ არის ორიენტირებული შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე. არ არსებობს უმაღლესი და პროფესიული განათლების კადრების მომზადება-გადამზადების ადეკვატური სისტემა;
- პრაქტიკულად არ არსებობს უმუშევართა სოციალური დაცვის და დაზღვევის მექანიზმი, ვერ ხორციელდება მათი გადამზადება მიზნობრივი სახელმწიფო პროგრამების საფუძველზე;
- მნიშვნელოვანი პრობლემებია შრომის ანაზღაურების ორგანიზაციის სფეროში, სიტუაციას კიდევ უფრო ართულებს შრომის ორგანიზაციის, სტიმულირებისა და მოტივაციის დაბალი დონე;
- განუვითარებელია შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურა და მისი მართვის ერთიანი საინფორმაციო სისტემა;
- მნიშვნელოვანი პრობლემებია სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების მართვისა და რეგულირების სფეროში, რომელიც უკავშირდება საკანონმდებლო-ნორმატიული ბაზის განვითარებასაც, არსებული შრომითი კანონმდებლობა ჯერ კიდევ სრულად არ არის შესაბამისობაში საერთაშორისო სტანდარტებთან;
- არ არის შემუშავებული დასაქმებულთა შრომის პირობების კონტროლის სრულყოფილი მექანიზმი და სხვა.

წინამდებარე სტატიაში გაანალიზებული მასალები და მოსაზრებები, გარკვეული დასკვნების გაკეთებისა და რეკომენდაციების ჩამოყალიბების საშუალებას გვაძლევს:

1. საქართველოში ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში დასაქმება შეიძლება განვიხილოთ როგორც შრომის ბაზრის დამოუკიდებელი სეგმენტი, რომელიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მთლიანად ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დასაქმების ხასიათზე, მის მასშტაბებზე, შრომითი ცხოვრების ხარისხზე, ცხოვრების დონესა და ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.

2. არაფორმალური დასაქმების უარყოფითი შედეგები გავლენას ახდენს როგორც უშუალოდ დასაქმებულებზე, ასევე ქვეყნის ეკონომიკაზე რადგან:

- არაფორმალური საქმიანობა ხორციელდება სახელმწიფო კონტროლისა და რეგულირების გარეშე;
- დასაქმებულებზე არ ვრცელდება ტრენინგების, მომზადებისა და გადამზადების პროგრამები, რომლის მიზანია მომუშავეთა პროფესიული ზრდა და კვალიფიკაციის ამაღლება, რის გამოც ადამიანური კაპიტალის განვითარების დონე და ხარისხი რჩება დაბალი;
- დასაქმებულებზე არ ვრცელდება სოციალური დაცვის გარანტიები;
- არ არსებობს დასაქმებულთა შრომის პირობების კონტროლის მექანიზმი;
- შრომის ანაზღაურების სიდიდე უმთავრესად განისაზღვრება ზეპირსიტყვიერი შეთანხმებით და არ არსებობს მისი გაცემის გარანტიები;
- დაბალკვალიფიციურ სამუშაობზე დასაქმება ხშირად იწვევს პროფესიული უნარ-ჩვევებისა და კვალიფიკაციის დაქვეითებას;
- დასაქმების არასტაბილური და არალეგარული ხასიათი აუარესებს სამუშაო ძალის ხარისხს;
- დამსაქმებლების მიერ დაბალკვალიფიციური შრომის გამოყენება იწვევს წარმოების მოდერნიზაციისა და განახლების ხარჯების შემცირებას, შესაბამისად, ხელს უშლის კაპიტალის ბაზარზე შეღწევას, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის მიღწევების დანერგვას, პროდუქციის, სამუშაოს, მომსახურების ხარისხის ამაღლებას;
- პროდუქციის, სამუშაოს, მომსახურების ხარისხის კონტროლის სისტემის არარსებობის გამო, საბოლოო ჯამში, ზარალდებიან მომხმარებლები;
- დამსაქმებლების მიერ დასაბეგრი შემოსავლების დაფარვისა და შესაბამისი გადასახადების გადაუხდელობის გამო მნიშვნელოვნად მცირდება სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლები.

3. არაფორმალური დასაქმება მოიცავს ეკონომიკური საქმიანობის თითქმის ყველა ძირითად სფეროს: ვაჭრობა და მომსახურების სფეროს წამყვანი დარგები, მშენებლობა, სოფლის მეურნეობა, ცალკეული სახეობის სამედიცინო და საგანმანათლებლო მომსახურება.

4. არაფორმალური დასაქმება უმთავრესად გამოხატულია თვითდასაქმებით, დაქირავებული შრომა ძირითადად გამოიყენება სამშენებლო-სარემონტო სამუშაოებზე, ვაჭრობისა და მომსახურების სფეროს სხვადასხვა დარგებში.

5. დასაქმებულთა აბსოლუტური უმრავლესობისათვის აღნიშნული საქმიანობა საარსებო სახსრების მოპოვების საშუალებაა. არაფორმალური დასაქმება დამოუკიდებლობის გამოვლენის, მოქნილი შრომის რეჟიმით მუშაობის შესაძლებლობის ან სოლიდური შემოსავლების უფრო იოლი გზით მიღების საშუალებას მხოლოდ დასაქმებულთა მცირე ნაწილისათვის წარმოადგენს.

6. არაფორმალური დასაქმება უმთავრესად არაკვალიფიციურ შრომას უკავშირდება. ხშირ შემთხვევაში მომუშავენი ძირითადად არაპრესტიჟულ, არამიმზიდველ სამუშაოებს ასრულებენ და პროფესიული ზრდის პერსპექტივა არ აქვთ.

7. დამსაქმებელთათვის სამუშაო ძალის არაფორმალურად (შრომითი ხელშეკრულების გაფორმების გარეშე) დასაქმების ძირითადი მოტივებია:

- დანახარჯების შემცირებისა და იმავდროულად წარმოების მოცულობის ზრდის შესაძლებლობა, რაც უზრუნველყოფილია ერთი მხრივ, დაბალი ხელფასის გაცემითა და მეორე მხრივ, საშემოსავლო გადასახადის გადაუხდელობით;
- სამუშაო ძალის დასაქმება დამსაქმებლისათვის (და არა დასაქმებულისათვის) მისაღები სამუშაო გრაფიკით;
- არაპრესტიჟული სამუშაო ადგილების მარტივად შევსების შესაძლებლობა.

8. არაფორმალურ დასაქმების სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები მხოლოდ ნეგატიურად არ უნდა შეფასდეს. იგი გარკვეულწილად დადებით ზეგავლენას ახდენს მოსახლეობის შემოსავლებისა და დასაქმების პრობლემების დროებით გადაწყვეტაზე, ამცირებს უმუშევრობის ფაქტობრივ დონეს, დაძაბულობის ხარისხს შრომის ბაზარზე, მოსახლეობის დაბალკონკურენტუნარიან ნაწილს საშუალებას აძლევს, მიიღონ გარკვეული შრომითი გამოცდილება და აქტიურად ჩაებან შრომით საქმიანობაში. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ არაფორმალური დასაქმების შედეგად ქვეყანაში იქმნება მთლიანი სამამულო პროდუქტის გარკვეული ნაწილი და მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფებისათვის არსებობისა და თავის გადარჩენის საშუალებას წარმოადგენს.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Abesadze, R. (2020). Globalization and the Economic Problems of the Pandemic. *Ekonomisti,* (2). ek_4_2020_bolo.pdf.

Bedianashvili, G. (2018). Culture as a factor in the formation of the knowledge economy in the systemic institutional context of paradigm. *Globalization and Business,* 6, 58-66. https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.007.

Bedianashvili, G., & Maglakelidze, A. (2021). The Digital Economy and Business in the Conditions of Pandemic. The materials of the International Scientific Conference: *Social Sciences for Regional Development 2020*. Part III. Issues of Economics, 26-37.

Dzneladze, D. (2000). Employment, Labour and Social Protection of the Population. Tbilisi.

Fedorova, E.P. (2014). Informal employment in Russia: trend and causes №1, *Economics and ecological management.* http://economics.open-mechanics.com/articles/1050.pdf;

Gaganidze, G. (2018). Expert Aspects of Country Competitiveness Assessment. *Globalization and Business*. 6, 36-42. https://doi.org/10.35945/gb.2018.06.003;

Gelashvili, S., Muchiashvili, M., & Maisuradze, I. (2012). *Macroeconomic statistic,* Tbilisi. makroekonomikuri statistik.pdf;

Gvelesiani, R. (2010). Labour market and employment policy contradictions and success strategies, *Economic and Business*, 4(3).

Gvelesiani, R. (2021). Problems of the Optimal Use of Economic Policy Instruments. *Ecoforum,* 10(2). http://www.ecoforum-journal.ro/index.php/eco/article/view/ 1250/756;

ILO (05 May 2020). COVID-19 crisis and the informal economy: Immediate responses and policy challenges. https://www.ilo.org/;

ILO (2018). Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture Third Edition https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_626831/lang--en/index.htm;

ILO (2020). KILM 8. Employment in the informal economy. ilo.org;

ILO Standards and Covid-19 (coronavirus), (2020). FAQ: Key provisions of international labour standards relevant to the evolving COVID-19 outbreak, Department of Norms of the Office (NORMES);

Informal employment in Ukraine: dimension, scale, dynamics. (2020). www.myshared.ru/slide/539512;

International Labour Organization, (2018). https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_6277 98/lang-ru/index.htm;

Kharaishvili, E., & Natsvlishvili, I. (2019). Impact of International Educational Migration in the Context of Globalization of Higher Education (Case of Georgia). http://dspace.tsu.ge/xmlui/handle/123456789/299;

Labor in the world (1996): (ILO). Geneva, Moscow. 8.

Latsabidze, N. (1999). Socio-Economic aspects of informal employment. *Social Economic*.

Law of Georgia. (2020, 14 July). On employment promotion, Tbilisi, 6819.

Mekvabishvili, E. (2019). The Economic Role of the State in the Context of Globalization. *Globalization and Business,* 8, 22-33. https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.002;

Papava, V. (2015). Economic of Georgia. Reforms and pseudo-reforms. *Publisher, Intelekti,* Tbilisi.

Papava, V. (2020, March 21). Coronomic and Economics in the Face of Crisis. https://for.ge/view/ 182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winaSe.html;

Papava, V. (2019, May 3). If there is Economic Growth, Where is the Population Fleeing from?! (In Georgian). http://bfm.ge/lado-papava-tu-ekonomikuri-zrdaa-sad-garbis-mosakhleoba/

Papava, V., & Charaia, V. (2020). The Coronomic Crisis and Some Challenges of the Georgian Economy. *Expert opinion.* 136. Georgian Strategy and International Relations Research Foundation.

Research: Informal Employment during the Pandemic Decreased by 925 Thousand People. (2020). banki.ru;

Resolution Government of Georgia. (2016, 4 April). On approval active labour market policy strategy and the action plan for its implementation in 2016-2018, 167.

Resolution Government of Georgia. (2013, 2 august). On approval of the state strategy for the formation of Georgian labour market and action plan 2015-2018 for the implementation of the state strategy for the formation of the Georgian labour market, 199, Tbilisi.

Resolution Government j;l;ljumny7jk yu;ljkk yuk j l;k;ljky7uukk yuuum of Georgia. (2021, 8 January). On the approval of the 2021 state program for the development of employment promotion services Tbilisi, 2.

Resolution Government of Georgia. (2014, 17 June). On approval and some related measures Georgian Socio-Economic development strategy - Georgia 2020*,* Tbilisi, 400.

Resolution Government of Georgia. (2019, 30 December), on approval of the national strategy of labour and employment policy of Georgia for 2019-2023, 662.

Shelia, M. (2014). Employers Demand on Labour Force in Georgia's Big Cities. Interdisciplinary Perspectives on Social Sciences. *Cambridge Scholars Publishing*, UK, 113-118.

Silagadze, A., & Gelashvili, S. (2007). Die entwicklung der finanzpolitik in Georgien. FinanzwissenschaftlicheDiskussionsbeiträge, G-2, 1-8. http://eprints.tsu.ge/1101/.

Silagadze, A., Atanelishvili, T., & Silagadze, N. (2020). Some Tendencies of Post-Soviet Migration and Unemployment. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 14(1),172-176. http://science.org.ge/bnas/t14-n1/27_Silagadze_Economis.pdf;

Tsartsidze, M. (2019). Unemployment and the Effective Employment Problems in Georgia under the Modern Globalization Terms. Institute of Researches and International. *Journal of International Economic Research*. 4 (1). http://irissymposium.wixsite.com/website;

Tsartsidze, M., & Latsabidze, N. (2020). Structural and Sectoral Features of the Labour Market and Employment in Georgia. Social and Labor Research, 38(1):153-163. https://doi.org/10.34022/2658-3712-2020-38-1-153-163. (cyberleninka.ru);

Tsartsidze, M., (2004). Labor market formation and reproduction of the workforce in Georgia. Doctoral dissertation. TSU, Tbilisi.

Tsartsidze, M., (2019). Effective Employment-The Key Factor in Human Welfare and Economic Growth in Georgia. *Ekonomisti,* 2. http://ekonomisti.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge.

Tukhashvili, M. (2012). Georgian Labour Market in the Condition of Political and Economic Crisis. *Youth Employment: Challenges and Opportunities*. Timisoara.Eurostampa, 294-300.

Tukhashvili, M., Ananiashvili, I., Tsartsidze, M., Latsabidze, N., Shelia, M., & Chelidze, N. (2012). Labour Market and Reintegration of Returned Migrants in Georgia. The publication is prepared by Danish refugee council project - Reintegration Activities in Georgia. *Publisher Universal*, Tbilisi.

Tukhashvili., M., & Shelia, M. (2012). The Impact of Labour Emigration on the Demographic and Economic Development of Georgia in the Post-Soviet Period. http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RR-29.pdf;

JEL Classification: E02, E10, E17. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.018

ESTIMATION OF THE POLICY EFFECTS USING COMPUTABLE GENERAL EQUILIBRIUM MODEL (THE CASE OF GEORGIA)

IURI ANANIASHVILI
Doctor of Economic Sciences, Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences, Georgia
Iuri.ananiashvili@tsu.ge

NATIA MATSIASHVILI
PhD Student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
natiamatsiashvili@gmail.com

Abstract. The findings presented in this article are to some extent continuation of the previous studies done by Georgian authors on the economy of Georgia using CGE models. The main instrument used in our research is based on a standard model tailored by Hosoe (Hosoe, 2004) to specifics of open small economy and is its modification of a certain kind. Two types of factors of production are used in this model to produce goods and services: labour and capital. The model also includes four types of commodities and production activities: agriculture, industry, construction and services. Under the necessary assumptions and restrictions, our model is a system composed of 99 equations and as many of endogenous variables. 36 of these equations correspond to the peculiarities of domestic production; 13 of them describe the government behavior; 4 characterize the investment demand function; The other 46 equations represent the behavioral characteristics of government, households, and the external sector.

The social accounting matrix corresponding to the state of the economy of Georgia in 2019 is specially constructed for our research. To build it, we used the information contained in the Geostat Supply and Use tables (SUT), separate aggregates of national accounts, balance of payments, consolidated budget, and labor force survey data.

Parameters of CGE model are calibrated based on the social accounting matrix. For this purpose, 2019 is considered as a base year and it is assumed that at that time economy of Georgia was in equilibrium. To define units of measurement for commodities and factors of production we set all prices of initial equilibrium to be equal to 1.

Using our estimated model we arrange three different scenarios for the Georgian economy to find out what could have happened after implementing certain economic policies under ceteris paribus.

According to the first scenario, the initial equilibrium of the economy is determined as of 2019 and the rate of indirect taxes is reduced by 10%. In the second scenario, we assume that the Georgian lari, has depreciated by 15% against the US dollar under ceteris paribus and we examine the expected results of the event. Lastly, in the third scenario, we assume under ceteris paribus that export increases by 20% and determine the aftereffects of export incentives.

KEYWORDS: COMPUTABLE GENERAL EQUILIBRIUM MODEL, SOCIAL ACCOUNTING MATRIX, CALIBRATION METHOD, EFFECTS OF ECONOMIC POLICY, SIMULATION.

For citation: Ananiashvili, I., Matsiashvili, N. (2021). Estimation of the Policy Effects using Computable General Equilibrium Model (The Case of Georgia). *Globalization and Business.* 12, 133-142. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.018

JEL Classification: E02, E10, E17. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.018

ეკონომიკური პოლიტიკის ეფექტების შეფასება გამოთვლადი საერთო წონასწორობის მოდელის გამოყენებით (საქართველოს მაგალითზე)

იური ანანიაშვილი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
Iuri.ananiashvili@tsu.ge

ნათია მაწიაშვილი

დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
natiamatsiashvili@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: გამოთვლადი საერთო წონასწორობის მოდელი, სოციალური აღრიცხვის მატრიცა, კალიბრაციის მეთოდი, ეკონომიკური პოლიტიკის ეფექტები, სიმულაცია.

ციტირებისთვის: ანანიაშვილი, ი., მაწიაშვილი, ნ. (2021). ეკონომიკური პოლიტიკის ეფექტების შეფასება გამოთვლადი საერთო წონასწორობის მოდელის გამოყენებით (საქართველოს მაგალითზე). *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 134-142. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.018

შესავალი

ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისა და გატარების ეტაპებზე, რესურსების განაწილების, მაკროეკონომიკური სტაბილურობისა და შემოსავლების განაწილება–გადანაწილების საკითხების გათვალისწინებისას, გარკვეული გამოყენება შეიძლება ჰპოვონ გამოთვლადი საერთო წონასწორობის (CGE - Computable General Equilibrium) მოდელებმა. არსებული ლიტერატურის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ თანამედროვე ეტაპზე CGE მოდელები კვლევის ფართო საშუალებად იქცა. ისინი გამოიყენება ეკონომიკის სხვადასხვა სფეროს პრობლემების შესასწავლად და გადასაჭრელად. მათ შორისაა, მაგალითად, ფისკალური რეფორმები და განვითარების პოლიტიკა (მაგ., Perry, 2003; Willem Gunning & Keyzer, 1995), საერთაშორისო ვაჭრობა (მაგ, Shields & François, 1994; Martin & Winters, 1996), გარემოსდაცვითი რეგულირების ანალიზი (მაგ., Weyant, 1999; Bovenberg, 1996; Goulder, 2002) კლიმატის ეკონომიკური ეფექტების შეფასება (Palatnik & Shechter, 2010). და სხვა. ყველა ამ შემთხვევაში CGE მოდელები რაოდენობრივი შეფასების ამოცანების გადასაწყვეტად გამოიყენება და წარმოგვიდგებიან ერთმანეთთან წონასწორობაში მყოფი პროდუქტებისა და მომსახურების და წარმოების ფაქტორების ბაზრების შესაბამის განტოლებათა სისტემის სახით. ეს მათი მთავარი თავისებურებაა.

არსებული CGE მოდელების სიმრავლე პირობითად შეიძლება ორ დიდი ჯგუფად დავყოთ (Makarov, et al., 2007; Lavrentev & Krinichanskii, 2016). **პირველი ჯგუფის მოდელების** ფორმულირებას საფუძვლად უდევს ლეონტიევის დანახარჯები–გამოშვება სქემა (Leontief, 1936) ქცევისა და გარდაქმნის რამდენიმე ეკონომიკურ–მათემატიკურ მოდელთან კომბინაციაში. ამ ტიპის CGE მოდელის ერთ–ერთ პირველ ვარიანტს წარმოადგენდა შვედი ეკონომისტის ლ. იოჰანსენის მიერ შემოთავაზებული კონსტრუქცია (Johansen, 1960), რომელშიც დარგების პროდუქციის წარმოების, შინამეურნეობების შემოსავლების განაწილებისა და მოხმარების კანონზომიერების დასახასიათებლად კომპლექსურად გამოიყენება ვ. ლეონტიევის დანახარჯები–გამოშვება ცხრილის ელემენტები, რ. სოლოუს საწარმოო ფუნქცია ნეიტრალური ტექნოლოგიური პროგრესით და რ. ფიშერის სამომხმარებლო მოთხოვნის ფუნქციები. გარდა ამისა, მოდელში გათვალისწინებული იყო მოკლევადიან პერიოდში დარგებს შორის შრომისა და კაპიტალის განაწილებისა და სრული გამოყენების პროცესები.

იოჰანსენის მოდელისგან მნიშვნელოვნად განსხვავებული, მაგრამ ლეონტიევის დანახარჯები–გამოშვება სქემაზე დაფუძნებული CGE მოდელის კიდევ ერთი ვარიანტი შემოთავაზებულია კოლექტიურ მონოგრაფიაში (Ananiashvili et al., 2003). მოდელი აერთიანებს შუალედური, საინვესტიციო და საბოლოო მოხმარების პროდუქტების ბაზრების, ასევე შრომის, კაპიტალისა და ფულის ბაზრების წონასწორობის განტოლებებს და საშუალებას იძლევა აგრეგირებული პრო–

დუქტების მოცულობებთან ერთად განისაზღვროს თითოეული აღნიშნული სახის პროდუქტისა და რესურსის წონასწორული ფასი. აღსანიშნავია, რომ საწყისი მოდელის კონსტრუქციაში შემავალი განტოლებების ნაწილი წრფივია, ნაწილი კი არაწრფივი, მაგრამ არსებობს მოდელის კვაზი-წრფივი ვარიანტიც (Ananiashvili, 2019), რომელშიც განტოლებების ძირითადი ნაწილი გაწრფივებულია და შესაძლებელია მათი ეკონომეტრიკული შეფასება. საერთო წონასწორობის მახასიათებლების გაანგარიშებასთან ერთად მოდელი საშუალებას იძლევა, სიმულაციის გამოყენებით რაოდენობრივად განისაზღვროს მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის ინსტრუმენტების ზეგავლენა წონასწორობის მდგომარეობაზე.

მეორე ჯგუფის CGE მოდელების თეორიული საფუძველს წარმოადგენს ვალრასის საერთო ეკონომიკური წონასწორობის მოდელი, რომელმაც შემდგომი განვითარება და სრულყოფა ჰპოვა ნობელიანტების ეროუს და დებრეუს (Debreu, 1959) შრომებში. მათ მიერ შემუშავებული ზოგადი წონასწორობის ჩარჩო მისაღები აღმოჩნდა ბოლო რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში სხვადასხვა ქვეყნისთვის შემუშავებული CGE მოდელების ალგებრული სტრუქტურის ასაგებად. ამ ტიპის მოდელების უმრავლესობის სტრუქტურაში აუცილებლად წარმოდგენილია წონასწორობაში მყოფი ოთხი ტიპის ეკონომიკური აგენტი: შინამეურნეობები, ქვეყანაში ფუნქციონირებადი ფირმები (მწარმოებლები), სახელმწიფო, გარე სამყარო. მოდელებში ასევე გათვალისწინებულია აღნიშნულ აგენტებს შორის ურთიერთქმედების წესი, რომელიც რეალიზდება საქონლის, შრომის და ფინანსური ბაზრების მეშვეობით. აღნიშნული წესის თანახმად, ერთი აგენტიდან გამოსული ნაკადი ბაზრების საშუალებთ აუცილებლად უნდა მოხვდეს სხვა აგენტთან (აგენტებთან) და ეს საერთო წონასწორობის მიღწევას განაპირობებს. განტოლებები, რომლებიც ასეთ მოდელებში მოთხოვნისა და მიწოდების წონასწორობას განსაზღვრავენ, ეფუძნება ეკონომიკური აგენტების ინდივიდუალური ქცევის ოპტიმიზაციას: ფირმები ახდენენ მოგების მაქსიმიზაციას, მომხმარებლები – სარგებლიანობის მაქსიმიზაციას.

განსახილველ პრობლემასთან დაკავშირებული ლიტერატურის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ CGE მოდელების ორივე ტიპი, გარკვეული მოდიფიკაციებით, ფართოდ გამოიყენება როგორც განვითარებული, ასევე განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკის სხვადასხვა სცენარის მოსალოდნელი შედეგების შესაფასებლად და გასაანალიზებლად. ამ მხრივ გარკვეული მცდელობები არსებობს საქართველოს ეკონომიკასთან მიმართებითაც. კერძოდ, საქართველოს ეკონომიკის ევროკავშირთან სავაჭრო პოლიტიკის გასაანალიზებლად და ვაჭრობის ლიბერალიზაციის ეფექტების შესაფასებლად გამოყენებულ იქნა დერვისის, დე მელოსა და რობინსონის (Derviş et al., 1982) მიერ განვითარებული მოდელის ვარიაცია, რომელიც კამერუნის საერთო წონასწორობის მოდელის სახელითაა ცნობილი (Melitauri, 2021). აღსანიშნავია, რომ საქართველოს რეალობისთვის CGE მოდელის გამოყენების ერთ-ერთი პირველი ცდა მოცემულია ლ. ლაბაძის PHD ნაშრომში (Labadze, 2015). ავტორმა 2011 წლის სოციალური აღრიცხვის მატრიცის მონაცემებით აგებულ CGE მოდელზე ჩატარებული სიმულაციებით გამოიკვლია საქართველოს სოფლის მეურნეობის სექტორში განსახორციელებული ინვესტიციების მოსალოდნელი გავლენა მთლიან გამოშვებაზე, უმუშევრობაზე, ექსპორტსა და იმპორტზე. CGE მოდელის გამოყენების კიდევ ერთ მაგალითს წარმოადგენს ალ. ერგეშიძის კვლევა (Ergeshidze, 2017). ამჯერად კვლევის ავტორმა 2013 წლის სოციალური აღრიცხვის მატრიცის მონაცემებით აგებულ CGE მოდელზე დაყრდნობით შეისწავლა საქართველოს ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის შესაძლო გაუფასურებით გამოწვეული ისეთი მაჩვენებლების მოსალოდნელი ცვლილებები, როგორიცაა საქართველოს 15 ძირითადი სექტორის მთლიანი გამოშვებები, მათი შესაბამისი აგრეგირებული პროდუქტების ფასები, უმუშევრობის დონე, სავაჭრო ბალანსი.

საქართველოს ეკონომიკისთვის გამოყენებული CGE მოდელის ზოგადი აღწერილობა

მოცემულ სტატიაში წარმოდგენილი შედეგები გარკვეულად ზემოთ აღნიშნული იმ კვლევების გაგრძელებაა, რომლებიც საქართველოს ეკონომიკისთვის განხორციელდა CGE მოდელების გამოყენებით. ჩვენი კვლევის ძირითადი ინსტრუმენტი ეფუძვება ჰოსოეს (Hosoe, 2004; Hosoe et al., 2010) მიერ მცირე ღია ეკონომიკის თავისებურებებზე მორგებულ სტანდარტულ მოდელს და წარმოადგენს მის გარკვეულ მოდიფიკაციას. სტანდარტული მოდელისაგან განსხვავებით, ამ შემთხვევაში, ფაქტორული შემოსავლების გარდა, შინამეურნეობები იღებენ ტრანსფერებს მთავრობისაგან, ასევე იღებენ და ახორციელებენ ფულად გზავნილებს დანარჩენ მსოფლიოსთან. მოდელში კაპიტალის მფლობელად შინამეურნეობებთან ერთად წარმოდგენილია მთავრობა და დანარჩენი მსოფლიო.

მოდელის სტრუქტურის თანახმად, წარმოების პროცესი ორ ეტაპად იყოფა. პირველ ეტაპზე, დამატებული ღირებულება წარმოიქმნება შრომის და კაპიტალის მონაწილეობით და განისაზღვრება კობ-დუგლასის ტიპის საწარმოო ფუნქციით. მეორე ეტაპზე ვგულისხმობთ, რომ მთლიანი გამოშვების ფორმირება ხდება დამატებული ღირებულებისა და ლეონტიევის ტიპის საწარმოო ტექნოლოგიაში შუალედური მოხმარების კომბინაციით. ასევე ვთვლით, რომ წარმოების მთელი ტექნოლოგია პირველი რიგის ერთგვაროვანი ფუნქციით აღიწერება. მთლიანი სამამულო გამოშვების გარდაქმნა (ტრანსფორმაცია) სამამულო საქონლის მიწოდებად და ექსპორტად ხდება ტრანსფორმაციის მუდმივი ელასტიურობის (Constant Elasticity of Transformation – CET) მქონე

საწარმოო ფუნქციით. თავის მხრივ, სამამულო პროდუქტი და ექსპორტი ჩანაცვლების მუდმივი ელასტიკურობის (Constant Elasticity of Substitution – CES) ფუნქციის გავლით ქმნის არმინგტონის კომპოზიტურ საქონელს (Armington, 1969). თავად არმინგტონის კომპოზიტური საქონელი იყოფა შინამეურნეობების საბოლოო მოხმარების პროდუქტებად, საინვესტიციო მოთხოვნად, სახელმწიფო მოხმარებად და შუალედურ პროდუქტებად. შინამეურნეობების მოხმარების სიდიდის განსაზღვრას საფუძვლად უდევს სარგებლიანობის ფუნქციის მაქსიმიზაცია, რომელსაც კობ-დუგლასის ფუნქციის სახე აქვს. სწორედ სარგებლიანობის მაქსიმიზაციის პრინციპზე დგას მოდელის ოპტიმიზაციის პროცესი.

ვინაიდან განვითარებადი ქვეყნებისათვის, რომლებსაც საქართველოც მიეკუთვნება, უცხოური დანაზოგების ხელმისაწვდომობა შეზღუდულია, ამიტომ, ჰოსოეს (Hosoe, 2004) მსგავსად, დავუშვით, რომ დანარჩენი მსოფლიოს დანაზოგი უცხოური ვალუტაში მუდმივია (ფიქსირებულია), ხოლო გაცვლითი კურსი იცვლება საგადასახდელო ბალანსის შეზღუდვის პირობის შესასრულებლად.

მოდელში პროდუქტების საწარმოებლად გამოიყენება ორი საწარმოო ფაქტორი შრომა და კაპიტალი. გამოყოფილია ოთხი ტიპის პროდუქტი და საწარმოო საქმიანობა: სოფლის მეურნეობა, მრეწველობა, მშენებლობა და მომსახურება.

შემოთ აღნიშნული გარემოებების გათვალისწინების შემდეგ ჩვენს მიერ ფორმალიზებულმა მოდელმა მიიღო 99 განტოლებისაგან და ამდენივე ენდოგენური ცვლადისაგან შემდგარი სისტემის სახე. ამ განტოლებებიდან 36 შეესაბამება სამამულო წარმოების თავისებურებების აღწერას; 13 აღწერს მთავრობის ქცევას; 4 საინვესტიციო მოთხოვნის ფუნქციის დახასიათებისთვის გამოიყენება; 2 მთავრობისა და კერძო დანაზოგების ფორმირების პროცესს გამოხატავს; 9 განტოლება საერთაშორისო ვაჭრობის (ექსპორტ-იმპორტის ფასებისა და საგადასახდელო ბალანსის) თავისებურების დახასიათებას ემსახურება; 12 განტოლება გამოიყენება არმინგტონის ფუნქციების აგებასთან დაკავშირებული საკითხების გადასაწყვეტად; ამდენივე განტოლება შეესაბამება ტრანსფორმაციის ფუნქციებს, რომლებიც აღწერენ მთლიანი გამოშვების გარდაქმნის პროცესს საექსპორტო და სამამულო პროდუქტებად; 4 განტოლება შეესაბამება პროდუქტებისა და რესურსების ბაზრების წონასწორობის პირობებს, 4 განტოლება კი შინამეურნეობების მოთხოვნის ფუნქციების აღწერას; დაბოლოს, 1 განტოლება სარგებლიანობის ფუნქციას გამოხატავს.

საქართველოს სოციალური აღრიცხვის მატრიცა

აღსანიშნავია, რომ ჩვენს მიერ განსახილველი CGE მოდელი, ზემოთ მოყვანილი პირობითი კლასიფიკაციის თანახმად, მიეკუთვნება მეორე ჯგუფის მოდელებს, რომელთა თეორიულ საფუძველსაც ვალრასის საერთო წონასწორობის სქემა წარმოადგენს. ასეთი მოდელებისთვის საჭირო საწყისი რიცხვითი ინფორმაციის მისაღებად და მოდელის პარამეტრების შესაფასებლად, როგორც წესი, ხშირად გამოიყენება სოციალური აღრიცხვის მატრიცა (SAM – Social Accounting Matrix). ამ უკანასკნელის კონცეფციის საწყისები შეიმუშავა სტოუნმა (Stone, 1947). პიატმა (Pyatt, 1985) და ტორბეკმა (Thorbecke, 1976) ეს კონცეფცია უფრო ფორმალიზებული გახადეს და ამით ხელი შეუწყეს მის გამოყენებას ეკონომიკური ანალიზისა და პროგნოზირების საკითხებში. თანამედროვე SAM არის დიდი ინფორმაციის მომცველი, სრული, მოქნილი და თანმიმდევრული სისტემა, რომელიც აერთიანებს ქვეყნის სოციალურ და ეროვნული ანგარიშებს დროის ერთი პერიოდისთვის (Decaluwe, 1999; Zakharchenko, 2012) .

ჩვენი კვლევისათვის სპეციალურად შედგენილი სოციალური აღრიცხვის მატრიცა საქართველოს ეკონომიკას წარმოგვიდგენს 2019 წლის მდგომარეობით. მის ასაგებად ვისარგებლეთ ინფორმაციით, რომელსაც შეიცავს საქსტატის რესურსებისა და გამოყენების ცხრილები, ეროვნული ანგარიშების ცალკეული აგრეგატული მაჩვენებლები, საგადასახდელო ბალანსი, ნაერთი ბიუჯეტი და სამუშაო ძალის გამოკვლევის მონაცემები. ანალიზისთვის გამოვყავით ოთხი სახის პროდუქტი, ამდენივე საწარმოო საქმიანობა (სექტორი) და ორი საწარმოო ფაქტორი.

ჩვეულებრივ, სოციალური აღრიცხვის მატრიცა შედგება ექვსი ძირითადი ჯგუფის ანგარიშისაგან:

- საქმიანობა და პროდუქტი;
- წარმოების ფაქტორები;
- კერძო ინსტიტუციური სექტორები – შინამეურნეობები და სამეწარმეო სექტორი;
- საჯარო ინსტიტუციური სექტორი – მთავრობა;
- კაპიტალის ანგარიში;
- დანარჩენი მსოფლიოს ანგარიში.

ზოგადად, SAM-ის საბოლოო განზომილება განისაზღვრება ამ ექვსი ძირითადი ჯგუფის დეტალიზების დონით. საქართველოს ეკონომიკის 2019 წლის სოციალური აღრიცხვის მატრიცის აგრეგირებული ვარიანტი, რომელშიც საქმიანობები (დარგები) აგრეგირებულია A ჯგუფში, ხოლო მათ მიერ წარმოებული პროდუქტები – C ჯგუფში, წარმოდგენილია ცხრილ 1-ში და გვიჩვენებს სტანდარტული SAM-ის ძირითად სტრუქტურას. როგორც ვხედავთ, SAM არის კვადრატული მატრიცა, რომელშიც ყოველი ანგარიში მოცემულია სტრიქონისა და სვეტის სახით. თითოეული ჩანაწერი (უჯრა) ასახავს სვეტის ანგარიშის მხრიდან გადახდებს სტრიქონის ანგარიშის მიმართ. ამრიგად, თითოეული ანგარიშის შემოსავლები მოცემულია სტრიქონებში, ხოლო ხარჯები სვეტებში. ორმაგი ჩაწერის პრინციპის გამო, თითოეული ანგარიშის მთლიანი შემოსავლები ზუსტად მთლიანი ხარჯების ტოლი უნდა იყოს.

საილუსტრაციოდ განვიხილოთ ცხრილ 1-ში მოყვანილი რამდენიმე ანგარიშის შინაარსი. მაგალითად, საქმიანობე-

ცხრილი 1. საქართველოს 2019 წლის სოციალური აღრიცხვის აგრეგირებული მატრიცა, (მილიონ ლარებში)

	A	C	TTM	F	H	G	T	(S-I)	RoW	სულ
A		78562,9								გაყიდვების მთლიანი მოცულობა 78562,9
C	35425,1		12421,6		34748,8	6457,7		12460,4	26999,6	128513,1
TTM		12421,6								12421,6
F	43137,8									43137,8
H				39146,9		4374,1			4886,5	48407,5
G				1065,8			11417,8		423,6	12907,2
T		6114,9			5302,9					11417,8
S-I					7686,4	2075,4			2698,5	ერთობლივი დანაზოგები 12460,4
RoW		31413,8		2925,1	669,3					35008,2
სულ	78562,9	128513,1	12421,6	43137,8	48407,5	12907,2	11417,8	12460,4	35008,2	382836,4

წყარო: შედგენილია ავტორების მიერ

მითითება: A – საქმიანობების (სექტორების) ანგარიში; C – პროდუქტების ანგარიში; TTM – სავაჭრო და სატრანსპორტო დანარიცხების ანგარიში; F – წარმოების ფაქტორების ანგარიში; H – შინამეურნეობების ანგარიში; G – მთავრობის ანგარიში; T – გადასახადების ანგარიში; S–I – კაპიტალის ანგარიში; RoW – დანარჩენი მსოფლიოსთან ტრანსაქციების ანგარიში.

ბის A ანგარიშის სვეტში ჩანაწერი[1] (C, A) გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკის სექტორები (ჩვენს შემთხვევაში ოთხი სექტორი – სოფლის მეურნეობა, მრეწველობა, მშენებლობა და მომსახურება) შუალედური მოხმარების სახით წარმოების პროცესში იყენებდნენ 35 425,1 მილიონ ლარის ღირებულების პროდუქტებს; თავის მხრივ, იმავე A სვეტში ჩანაწერი (F, A) გვეუბნება, რომ საწარმოო საქმიანობის პროცესში, რესურსების გამოყენების შედეგად, დამატებულმა ღირებულებამ შეადგენა 43137,8 მლნ. ლარი. მაშასადამე, როგორც ცხრილ 1–შია ნაჩვენები, 2019 წელს საქართველოს ეკონომიკის სექტორებში ჯამური ერთობლივი დანახარჯები შეადგენდა 78562,9 მლნ. ლარს.

მსგავსი სახით შეიძლება ავხსნათ პროდუქტების C ანგარიშის სვეტი, რომელშიც შევსებულს წარმოადგენს 4 უჯრა. ამ უჯრებიდან (A, C) გვიჩვენებს საქონლისა და მომსახურების სამამულო წარმოებისას ეკონომიკური საქმიანობების მიხედვით გაწეულ დანახარჯებს, რომელიც 2019 წელს შეადგენდა 78562,9 მლნ. ლარს; (TTM, C)–ში აღრიცხულია საქონლთა წარმოებისას გადახდილი დანამატის (მარჟის) მნიშვნელობა. ამ უკანასკნელმა 2019 წელს შეადგინა 12421,6 მლნ. ლარი; (T, C) უჯრაში მოცემულია წმინდა გადასახადები პროდუქტებზე. საქართველოს 2019 წლის ნაერთი ბიუჯეტის მიხედვით, წმინდა გადასახადებმა შეადგინა 6114,9 მლნ. ლარი; (RoW, C) უჯრაში ნაჩვენები თანხა, 31413,8 მლნ. ლარი, საქონლისა და მომსახურების იმპორტის ღირებულების სიდიდეს გამოსახავს. C სვეტის ჩამოთვლილი ოთხი ელემენტის ჯამი, 128513,1 მლნ. ლარი, ინტერპრეტირდება როგორც პროდუქტებისა და მომსახურების აგრეგირებული ერთობლივი მიწოდება.

მეორე მხრივ, C სტრიქონში (ანგარიშში) აღრიცხულია პროდუქტებისა და მომსახურებების რეალიზაციის შედეგად ბაზრებზე გამომუშავებული შემოსავლები. (C, A) უჯრის მნიშვნელობა, 35425,1 მლნ. ლარი, ამ შემთხვევაში, გამოსახავს შუალედურ პროდუქტებზე მოთხოვნის სიდიდეს; (C, H)–ში მოცემული მნიშვნელობა 34748,8 მლნ. ლარი შეესაბამება შინამეურნეობების[2] მოთხოვნას საბოლოო მოხმარების საქონელსა და მომსახურებაზე; ანალოგიურ მოთხოვნას ასახავს (C, G) უჯრის ჩანაწერი, 6457,7 მლნ. ლარი, ოღონდ ამჯერად სახელმწიფოს მხრიდან; კაპიტალის დაგროვებისთვის საჭირო საქონელზე მოთხოვნას გამოსახავს (C , S–I) უჯრის ჩანაწერი, 12460,4 მლნ. ლარი; დაბოლოს, (C, RoW) წარმოადგენს საქონლისა და მომსახურების ექსპორტის ანგარიშს, რომელმაც 2019 წელს შეადგინა 128513,1 მლნ. ლარი. მაშასადამე, ცხრილ 1–ის C სტრიქონის მიხედვით, 2019 წელს საქართველოს ეკონომიკაში წარმოებულ პროდუქტებსა და მომსახურებებზე მთლიანმა მოთხოვნამ შეადგინა 128513,1 მლნ. ლარი.

რაც შეეხება დანარჩენ ანგარიშებს და მათში შემავალ ჩანაწერებს, რომლებსაც შეიძლება ასევე ქვეანგარიშები ვუწოდოთ, შემდეგი შინაარსი გააჩნიათ.

(G, F) ქვეანგარიში, 1 065,8 მლნ. ლარი, მოიცავს ინფორმაციას მთავრობის, როგორც კაპიტალის მფლობელის, მიერ მიღებული შემოსავლების და როგორც საწარმოო საქმიანობის საოპერაციო მოგების მიმღების შესახებ. (G, T) მოიცავს ბიუჯეტის შემოსულობებს გადასახადებიდან; მათმა ჯამმა 2019–ში შეადგინა 11417,8 მლნ. ლარი. (G, RoW) ქვეანგარიში აღწერს გარიგებას მთავრობასა და არარეზიდენტ ეკონომიკურ აგენტებს შორის. ეს მნიშვნელობა 2019 წელს

[1] პირველი სიმბოლო შეესაბამება სტრიქონს, მეორე სვეტს.

[2] შინამეურნეობები განიხილება შინამეურნეობების მომსახურე არაკომერციულ ორგანიზაციებთან ერთად.

შეადგენდა 423,6 მლნ. ლარს. როგორც ცხრილი 1 გვიჩვენებს, სულ ნაერთი ბიუჯეტის მთლიანმა შემოსავლებმა შედგინა 12 907,2 მლნ ლარი.

(T, C) – გადასახადების ქვეანგარიშია. ის რამდენიმე კომპონენტის გაერთიანებით არის მიღებული. ესენია დამატებული ღირებულებისა და აქციზის გადასახადი, 6 280,4 მლნ. ლარი, იმპორტზე გადასახადი, 68,0 მლნ. ლარი და სუბსიდიები პროდუქციაზე, 233,4 მლნ. ლარი. ცხრილ 1-ში მოცემულია ამ კომპონენტების ჯამი, რომელიც საბოლოოდ აყალიბებს წმინდა გადასახადებს პროდუქციაზე 6114,9 მლნ. ლარის ოდენობით. (T, H) მოიცავს შინამეურნეობის საგადასახადო დანახარჯებს. მთლიანი საგადასახადო შემოსავლების დანარჩენი ნაწილი (საშემოსავლო, მოგების, ქონების და სხვა გადასახადები) შინამეურნეობებზე მოდის და შეადგენს 5302,9 მლნ. ლარს.

შინამეურნეობების ანგარიში სტრიქონზე, შედგება შემდეგი ქვეანგარიშებისაგან: (H, F) გვიჩვენებს თუ რას იღებენ შინამეურნეობები, ერთი მხრივ, გაწეული შრომისთვის და მეორე მხრივ, კაპიტალისაგან, როგორც მისი მფლობელები. როგორც ცხრილ 1-დან ჩანს, საქართველოს შინამეურნეობების მიერ მიღებული ფაქტორული შემოსავლებმა შეადგენა 39146,9 მლნ. ლარი. (H, G) ანგარიში, 4 374,1 მლნ. ლარი, გამოსახავს მთავრობის ტრანსფერებს შინამეურნეობების მიმართ. (H, RoW) მოიცავს დანარჩენი მსოფლიოდან მიღებულ ფულად გზავნილებს, რაც 2019 წელს შეადგენდა 1,73 მლნ. აშშ დოლარს და 4886,5 მლნ. ლარის ეკვივალენტი იყო.

მთავრობის დანახარჯებიდან (S-I, G) ანგარიში ბიუჯეტის შემოსულობებსა და ხარჯებს შორის სხვაობით განისაზღვრება და, საქართველოსთვის 2019 წლის ნაერთი ბიუჯეტის შესაბამისად, შეადგინა 2075,4 მლნ. ლარი. (S-I, RoW) ანგარიში ასახავს მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტს ან პროფიციტს. საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემებით, საგადასახდელო ბალანსის მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტმა შეადგინა -0,96 მლნ. დოლარი, რაც 2698,5 მლნ. ლარის ეკვივალენტია. შინამეურნეობების სვეტში (S-I, H) აღწერს შინამეურნეობების დანაზოგებს, როგორც სხვაობას მათ შემოსავლებსა და ხარჯებს შორის და 2019 წელს შეადგინა 7686,4 მლნ. ლარი.

(RoW, F) აღრიცხავს არარეზიდენტი საწამოო ფაქტორების შემოსავლებს სამამულო ეკონომიკაში. საქართველოსთვის ეს რიცხვი შეფასებულია როგორც ნარჩენობითი წევრი და შეადგინა 2925,1 მლნ. ლ.

მოდელის კალიბრაცია

CGE მოდელების პარამეტრების შეფასების ყველაზე გავრცელებული მეთოდი ეფუძნება მათ კალიბრაციას საბაზისო წლის მიხედვით (Lofgren et al., 2002, Wing, 2003). ეს პარამეტრების ისეთნაირ შერჩევას გულისხმობს, რომ მოდელმა ზუსტად აღწეროს საბაზისო წლის ეროვნული ანგარიშების სისტემა. ამ ამოცანას ხშირად რამდენიმე გადაწყვეტა გააჩნია, ამიტომ პარამეტრების მნიშვნელობების შერჩევა შეიძლება იყოს თვითნებური, თავისუფალი. პრობლემის გადასაწყვეტად ზოგჯერ CGE მოდელის ცალკეული ბლოკების შეფასება ეკონომეტრიკულად ხდება (Szeto, 2002). თუმცა ეს გზაც ბოლომდე არ გვათავისუფლებს პრობლემისგან, რადგანაც სხვადასხვა ბლოკის ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად შეფასებისას მოდელში შეიძლება არ შესრულდეს საერთო წონასწორობის პირობა. გავრცელებულია ასევე CGE მოდელების შეფასების სტატისტიკური მეთოდები. ერთ-ერთი მათგანია მაქსიმალური ენტროპიის პრინციპი. ამ მეთოდის უპირატესობა ისაა, რომ საბაზისო წლის მონაცემებთან ერთად შეიძლება გამოყენებულ იქნას სხვა წლებისთვის არსებული დაკვირვებები, ამასთან, სხვადასხვა წლების მონაცემთა სტრუქტურა შეიძლება განსხვავებული იყოს.

ჩვენს კვლევაში CGE მოდელს პარამეტრების კალიბრაცია მოვახდინეთ სოციალური აღრიცხვის მატრიცაზე დაყრდნობით. ამ მიზნით საბაზისოდ განვიხილეთ 2019 წელი და დავუშვით, რომ აღნიშნული პერიოდის საქართველოს ეკონომიკა იმყოფებოდა წონასწორობაში. ვინაიდან სოციალური აღირცხვის მატრიცა ნომინალურ გამოსახულებაშია, პროდუქტებისა და საწარმოო ფაქტორებისათვის საჭირო გახდა ზომის ისეთი ერთეულის შემოღება, რომლითაც შევძლებდით საწყისი ნომინალური მნიშვნელობებიდან რაოდენობებისა და ფასების განცალკევებას. ამისათვის გამოვიყენეთ მიდგომა რომელიც გულისხმობს პროდუქტებისა და ფაქტორების ერთეულის ისე შერჩევას, რომ საწყის საბაზისო წონასწორობაში მათი ფასი ერთის ტოლი იყოს (Gorbachuk & Rusanov, 2010). ამ გზით საბაზისო ამონახსნი გამოხატავს ეკონომიკის მდგომარეობას რეალურ გამოსახულებაში. ამის შემდეგ პარამეტრების ან ეგზოგენური ცვლადების ნებისმიერი ცვლილება აყალიბებს ახალ წონასწორობას.

პოლიტიკის სიმულაცია

შეფასებული მოდელის გამოყენებით საქართველოს ეკონომიკისთვის გავათამაშეთ სამი სცენარი იმის გასარკვევად, თუ რა შედეგი შეიძლება მოჰყოლოდა სხვა თანაბარ პირობებში ეკონომიკური პოლიტიკით გათვალისწინებულ კონკრეტულ ცვლილებებს. პირველი სცენარის მიხედვით ვიხილავთ შემთხვევას, როცა ეკონომიკის საწყისი წონასწორობა განისაზღვრება 2019 წლის მდგომარეობით და არაპირდაპირი გადასახადების განაკვეთის შემცირება ხდება 10%-ით. მეორე სცენარში დავუშვით, რომ სხვა თანაბარ პირობებში ადგილი აქვს ლარის დოლართან მიმართებით 15%-იან გაუფასურებას და ვიხილავთ ამ მოვლენის მოსალოდნელ შედეგებს. დაბოლოს, მესამე სცენარში ექსპორტის

ცხრილი 2. CGE მოდელის სიმულციის შედეგები

	საბაზისო წონასწორობა	სიმულაციის სახეები და შედეგები		
		საგადასახადო განაკვეთის 10%-ით ზრდა	ლარის 15%-ით გაუფასურება	ექსპორტის 20%-ით ზრდა
მთლიანი გამოშვება (საბაზისო ფასებში, მლნ. ლარი)				
სოფლის მეურნეობა	5176,655	26%	31%	18%
მრეწველობა	17784,734	-11%	-2%	28%
მშენებლობა	9866,763	8%	5%	9%
მომსახურების სექტორი	45734,707	-2%	-4%	-9%
სულ	62562,8	-0,1%	0,2%	3,5%
შინამეურნეობების დანახარჯები (საბაზისო ფასებში, მლნ. ლარი)				
სოფლის მეურნეობა	2098.068	17%	13%	15%
მრეწველობა	18543.625	13%	13%	30%
მშენებლობა	865.470	13%	4%	11%
მომსახურების სექტორი	13241.639	11%	-29%	-26%
სულ	34748.8020	12%	-3%	7%
მთავრობის დანახარჯები (საბაზისო ფასებში, მლნ. ლარი)				
სოფლის მეურნეობა				
მრეწველობა	76.942	60%	58%	96%
მშენებლობა	8.742	46%	46%	68%
მომსახურების სექტორი	6371.985	43%	-0,0%	12%
სულ	6457.6690	43%	1%	13%
საინვესტიციო მოთხოვნა (საბაზისო ფასებში, მლნ. ლარი)				
სოფლის მეურნეობა	538.834	11%	14%	13%
მრეწველობა	4193.367	18%	14%	27%
მშენებლობა	7497.456	7%	5%	9%
მომსახურების სექტორი	230.736	5%	-28%	-27%
სულ	12460.3930	11%	8%	15%
წმინდა გადასახადები წარმოებაზე (საბაზისო ფასებში, მლნ. ლარი)				
სოფლის მეურნეობა	-16.320	7%	28%	13%
მრეწველობა	4649.819	-28%	-4%	17%
მშენებლობა	364.091	-12%	3%	1%
მომსახურების სექტორი	1049.319	-16%	2%	-7%
სულ	6046.909	-25%	-2,4%	12%

წახალისების მოსალოდნელი ეფექტის განსაზღვრის მიზნით ვიხილავთ შემთხვევას, როცა სხვა თანაბარ პირობებში მისი მოცულობა გაიზრდება 20%–ით.

სამივე სიმულაციის შედეგების გარკვეული ნაწილი წარმოდგენილია ქვემოთ მოყვანილ ცხრილ 2–ში. მათი ანალიზი რამდენიმე გარემოებაზე მიგვითითებს.

პირველი, საგადასახადო განაკვეთის შემცირება არაერთგვაროვნად აისახება წარმოებაზე: სოფლის მეურნეობისა და მშენებლობის სექტორების გამოშვება გაიზარდა, ხოლო მრეწველობისა და მომსახურების დარგების გამოშვება კი შემცირდა. ამ გარემოების გამო, მრეწველობის მშენებლობისა და მომსახურების სექტორებიდან ამოღებული წმინდა გადასახადების მოცულობა შემცირდა. სამაგიეროდ საგადასახადო განაკვეთის შემცირება დადებითად აისახა სოფლის მეურნეობის წმინდა გადასახადებზე, რადგან ეს დარგი უფრო მეტად სუბსიდირდება, ვიდრე იბეგრება. მიუხედავად იმისა, რომ წარმოებაზე წმინდა გადასახადების შემცირებამ ბიუჯეტის შემოსავლები შეამცირა, სამთავრობო ხარჯები მნიშვნელოვნად გაიზარდა მრეწველობის, მშენებლობისა და მომსახურების სექტორების პროდუქტების შესყიდვაზე. შემცირებულმა გადასახადებმა, და მის ფონზე საბოლოო მოხმარებაზე გაზრდილმა დანახარჯებმა, საბოლოოდ მთავრობის დანაზოგები თითქმის მესამედით შეამცირა.

მთავრობის შემოსავლების შემცირებით გამოწვეული ფისკალური შოკი, ერთი მხრივ, ამცირებს მოთხოვნას საინვესტიციო საქონელზე; მეორე მხრივ, დაბეგვრის შემცი–

ცხრილი 2 (გაგრძელება) CGE მოდელის სიმულციის შედეგები

	საბაზისო წონასწორობა	სიმულაციის შედეგები		
		საგადასახადო განაკვეთის 10%-ით ზრდა	ლარის 15%-ით გაუფასურება	ექსპორტის 20%-ით ზრდა
ფაქტორების (შრომის) მონაწილეობა წარმოების პროცესში (საბაზისო ფასებში, მლნ. ლარი)				
სოფლის მეურნეობა	2108.064	26%	30%	16%
მრეწველობა	3199.741	-12%	-3%	25%
მშენებლობა	1986.865	7%	3%	7%
მომსახურების სექტორი	10307.193	-3%	-6%	-12%
სულ	2108.064	0%	0%	0%
ფაქტორების (კაპიტალის) მონაწილეობა წარმოების პროცესში (საბაზისო ფასებში, მლნ. ლარი)				
სოფლის მეურნეობა	1095.619	28%	34%	23%
მრეწველობა	3123.915	-10%	0%	32%
მშენებლობა	1693.953	9%	7%	13%
მომსახურების სექტორი	19622.420	-1%	-3%	-7%
სულ	25535.907	0	0	0
ექსპორტი (საბაზისო ფასებში, მლნ. ლარი)				
სოფლის მეურნეობა	763.007	-10%	0%	20%
მრეწველობა	16156.846	85%	97%	20%
მშენებლობა	14.592	-45%	-17%	20%
მომსახურების სექტორი	10065.118	73%	55%	20%
სულ	26999.56	-10%	0,1%	20%
იმპორტი (საბაზისო ფასებში, მლნ. ლარი)				
სოფლის მეურნეობა	803.372	-14%	-5%	12%
მრეწველობა	24370.545	-21%	-21%	16%
მშენებლობა	20.254	-7%	1%	15%
მომსახურების სექტორი	6219.602	-26%	-23%	1%
სულ	31413.77	-14%	-5%	12%
ადგილობრივი საქონლის ფასი				
სოფლის მეურნეობა	1	-10%	-6%	-5%
მრეწველობა	1	-10%	11%	-4%
მშენებლობა	1	-10%	-2%	-10%
მომსახურების სექტორი	1	-10%	3%	-2%
გაცვლითი კურსი	1	9	15	-4%

რებული განაკვეთი ფირმებისათვის სტიმულის მიმცემი უნდა იყოს და, სავარაუდოდ, მათი მხრიდან საინვესტიციო საქო–ნელზე მოთხოვნის ზრდა უნდა დაფიქსირდეს ეკონომიკაში. მაშასადამე, საბოლოო შედეგი ამ ორი ეფექტის ჯამით განი–საზღვრება. როგორც პირველი სიმულაციის შედეგი გვიჩვე–ნებს, არაპირდაპირი საგადასახადო განაკვეთის შემცირებამ საინვესტიციო მოთხოვნა ეკონომიკის ოთხივე სექტორში შესამჩნევად გაზარდა.

აღსანიშნავია კიდევ ის გარემოება, რომ საგადასახადო განაკვეთის შემცირებამ გამოიწვია როგორც საექსპორტო ასევე საიმპორტო საქონელთა ფასების დონის ზრდა. ეს ექპორტის მოცულობაზე უარყოფითად აისახა და ამ უკანასკ–ნელმა, სავარაუდოდ, ხელი შეუწყო მრეწველობისა და მომსახურების სექტორების გამოშვების ვარდნას. სიანტერე–სოა, რომ იგივე პირობებში შესამჩნევად გაიზარდა სოფლის მეურნეობისა და მშენებლობის სექტორების გამოშვება. სიმულაციისას ანალოგიური ტენდენციები გამოვლინდა შუა–ლედური მოხმარებისა და დამატებული ღირებულებისთვის.

მეორე, ცხრილი 2–ის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ლარის გაცვლითი კურსის 15%–ით გაუფასურებამ ადგილობრივი საქონელი უცხოურთან შედარებით გაიაფა და უცხოეთი–დან ადგილობრივ საქონელზე მოთხოვნის ზრდა რეალიზდა ექსპორტის ზრდაში. გამონაკლისი აღმოჩნდა მრეწველობის სექტორი, რომლის პროდუქციასაც ექსპორტის ეს ზრდა არ

შეეხო. მეორე მხრივ, ლარის გაუფასურებამ ადგილობრივ ბაზარზე უცხოური საქონელი გააძვირა და გაიზარდა მოთხოვნა სოფლის მეურნეობის, მრეწველობისა და მშენებლობის ადგილობრივ პროდუქტებზე, მაგრამ არა მომსახურების სექტორის პროდუქტზე. როგორც მოსალოდნელი იყო, ლარის გაუფასურებისა და უცხოური საქონლის შეფარდებითი გაძვირების გამო, პროდუქტების იმპორტი მნიშვნელოვნად შემცირდა. გამონაკლისი აღმოჩნდა მრეწველობის პროდუქცია: მისი იმპორტი გაიზარდა, სავარაუდოდ, ადგილობრივ ბაზარზე გაზრდილი ფასების გამო. ფასების ექსპორტისა და იმპორტის ამ ცვლილებებმა, სრულიად ლოგიკურად, გამოიწვია სავაჭრო ბალანსის გაუმჯობესება.

სიმულაციის ამ ვარიანტში განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს სოფლის მეურნეობის სექტორი. საქმე ისაა, რომ გაცვლითი კურსის გაუფასურებას ეკონომიკის ამ სექტორში მოსდევს გამოშვების მოცულობის, შინამეურნეობების დანახარჯების, საინვესტიციო მოთხოვნის, საწარმოო ფაქტორების მონაწილეობის ხარისხის, წმინდა გადასახადების მოცულობის მნიშვნელოვანი ზრდა. საკმაოდ რთულია ამ გარემოების დასაბუთებულად ახსნა. მაგრამ, როგორც ჩანს, ლარის გაუფასურების პირობებში ამ სექტორის პროდუქციაზე გაზრდილი მოთხოვნის ეფექტი აღემატება წარმოების პროცესში გამოყენებული შუალედური პროდუქტების ფასის ზრდის უარყოფით ეფექტს

მესამე, უნდა ითქვას, რომ ექსპორტის 20%-ით ზრდა, წინა ორი სცენარისაგან განსხვავებით, გამოვლინებების მრავალფეროვნებით არ ხასიადება. თუ დავაკვირდებით ცხრილ 2-ს, დავინახავთ მკვეთრად გამოხატულ ტენდენციას: ექსპორტის ზრდა სტაბილურად დადებითად აისახება საქმიანობების ერთ ნაწილზე და უარყოფითად მეორეზე. საქმიანობების ჩვენს მიერ განხილულ ჩამონათვალში პირველ ნაწილს მიეკუთვნებიან სოფლის მეურნეობა, მრეწველობა და მშენებლობა, მეორე ნაწილს კი მომსახურების სექტორი. ამ ფაქტს, რომ ქვეყნის ექსპორტის ზრდის შემთხვევაში ერთ-ერთი სექტორის გამოშვება (აქ არსებითი არ არის ეს რომელი სექტორია) მცირდება, სხვა დანარჩენების ზრდისას, საკმარისად მარტივი ახსნა გააჩნია. ის პირდაპირ უკავშირდება განხილული CGE მოდელის სტატიკურ ხასიათს. საქმე ის არის, რომ სიმულაციისას, მოდელის სტატიკურობიდან გამომდინარე, საწარმოო რესურსების (შრომისა და კაპიტალის) მოცულობებს ჩვენ ფიქსირებულ სიდიდეებად განვიხილავდით[3] (თუმცა შეგვეძლო ეს არ გაგვეკეთებინა). სწორედ ეს გარემოება გახდა იმის მიზეზი, რომ სიმულაციებისას მოდელიდან მიღებული ზოგიერთი შედეგი ეკონომიკური თვალსაზრისით ძნელი ასახსნელია. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში კი ყველაფერი ნათელია. ეგზოგენურად გაზრდილი ექსპორტის შემთხვევაში (რასაც სცენარი ითვალისწინებდა) ყველა სექტორს ერთდროულად რომ გაეზარდა გამოშვება, დამატებითი მოთხოვნა გაჩნდებოდა შრომასა და კაპიტალზე. მაგრამ, რადგანაც ეს ორი რესურსი ფიქსირებულია, შექმნილ სიტუაციაში სექტორებს შორის კონკურენცია არსებული რესურსების გადანაწილებას იწვევს. ამ პროცესში რომელიმე სექტორი აუცილებლად უნდა დაზარალებულიყო. როგორც ცხრილ 2-ის ანალიზი გვიჩვენებს, ასეთი აღმოჩნდა მომსახურების სექტორი.

დასასრულს, დასკვნის სახით გვინდა აღვნიშნოთ, რომ CGE მოდელები, რთული აღწერილობისა და გარკვეული არასრულყოფილების მიუხედავად, ინტენსიურად გამოიყენება სხვადასხვა ქვეყნის პრაქტიკაში ფართო სპექტრის საკითხებზე პასუხის გასაცემად (Nesterova, 2017). გამოცდილების დაგროვებასთან ერთად პარალელურად მიმდინარეობს ნაკლოვანებების აღმოფხვრისა და სრულყოფის პროცესი. ამ მხრივ საინტერესო მიმართულებაა CGE მოდელის გარდაქმნა დინამიკურ ვარიანტად, რომელიც აღწერს ეკონომიკის არა ერთ წონასწორობის მდგომარეობას, არამედ წონასწორულ მდგომარეობათა თანმიმდევრობას. აღსანიშნავია, რომ დინამიკური CGE მოდელი შეიძლება გამოყენებულ იქნას განვითარების გრძელვადიანი სცენარების შესამუშავებლად.

[3] მოკლევადიანი პერიოდისათვის ეს საკმარისად ლოგიკური დაშვებაა და მას სხვა ტიპის მოდელებშიც ხშირად იყენებენ.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Ananiashvili, I. (2019). Monetary Politics in Quasi-linear Macroeconomic model. The 4th International Scientific Conference materials: *Challenges of Globalization in Economics and Business*. Tbilisi (In Georgian).

Ananiashvili, I., Achelashvili K., Meskhia I., Papava V., Silagadze A., & Tsereteli G. (2003). *Methods and Models of Macroeconomic Regulation*. Tbilisi, Metsniereba (In Georgian).

Armington, P. (1969). *A Theory of Demand for Products Distinguished by Place of Production.* IMF Staff Papers.

Bovenberg, A. A. (1996). Optimal Environmental Taxation in the Presence of Other Taxes: General- Equilibrium Analysess. *American Economic Review,* 86(4), 985-1000.

Debreu, G. (1959). Theory of Value. New Haven and London: Yele Universin Press.

Decaluwe, B. A. (1999). *Poverty Analysis Within a* CREFA Working Paper 99-106.

Dervis, K., De Melo, J., & Robinson, S. (1982). *General Equilibrium Models for Development Policy.* Washington: World Bank.

Ergeshidze, A. (2017). Impact of Exchange Rate on Macroeconomic Environment. TSU, PhD thesis (In Georgian).

Gorbachuk, V., & Rusanov M., I. (2010). Calibration of a Computable General Equilibrium Model. *Computer Mathematics*. 1, 10-17 (In Russian).

Goulder, L. (2002). *Environmental Policy Making in Economies With Prior Tax Distortions.* Northampton MA: Edward Elgar.
Graham Pyatt, J. I. (1985). *Social Accounting Matrices: a Basis for Planning.* Washington: The World Bank.
Gunning, J. W., & Keyzer, M. A. (1995). Applied General Equilibrium Models for Policy Analysis. In T. S. Hollis Chenery, *Handbook of Development Economics, Edition 1.* 3(35), 2025-2107.
Hosoe, N. (2004). *Computable General Equilibrium Modeling with GAMS.* Tokyo: National Graduate Institute for Policy Studies.
Hosoe, N., Kenji, G., & Hideo, H. (2010). *Textbook of Computable General Equilibrium Modelling: Programming and Simulations*. Palgrave Macmillan.
Johansen, L. (1960). A Multi-Sectoral Study of Economic Growth. North-Holland, Amsterdam.
Labadze, L. (2015). Assessing the Effectiveness of Investments in Agriculture of Georgia through Microeconomic Model. TSU, PhD thesis ((In Georgian).
Lavrentev, A. S., & Krinichanskii, K. V. (2016). Methods for Assessing the Impact of Structural Policy on Macroeconomic Parameters: General Equilibrium Models. *Regional Economics: Theory and Practice*, 9, 98-112 (In Russian).
Leontief, W. (1936). *Quantitative Input-Output Relations in the Economic System of the United States.*
Lofgren, H., Harris, R. L., & Robinson, S. (2002). *A Standard Computable General Equilibrium (CGE) Model in GAMS*. International Food Policy Research Institute. https://www.ifpri.org/publication/standard-computable-general-equilibrium-cge-model-gams-0
Makarov, V.L, Bakhtizin A. R., & Sulashkin S. S. (2007). Application of Computable Models in Public Administration. Nauchni Ekspert. (In Russian).
Martin, W., & Winters, L. (1996). *The Uruguay Round and the Developing Economies.* Cambridge University Press: New York.
Melitauri, N. (2021). International Trade in Theoretical and Empirical Models of Macroeconomic Modelling (on the Example of Trade between European Union and Georgia). TSU, PhD thesis. (In Georgian.)
Nesterova, K. V. (2017). Multiregional Models of General Equilibrium: Framework and Applications. Upravlencheskoe Konsultirovanie. 12, 92-100 (In Russian).
Palatnik, R. R., & Shechter, M. (2010). Assessing the Economic Impacts of Climate Change Using a CGE Model with Decentralized Market Instruments. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences, 6*.
Perry, G. J. (2003). *Fiscal Reform and Structural Change in Developing Countries.* New-York: Palgrave-Macmillan.
Rausch, S., Metcalf, G. E., Reilly, J. M., & Paltsev, S. (2009) Policy Analysis', The MIT Joint Program on the Science and Policy of Global Change, *Technical note,* 6.
Shields, C., & François, J. (1994). *Modeling Trade Policy: Applied General Equilibrium Assessments of North American Free Trade.* New York: Cambridge University Press.
Stone, R. (1947). *Measurement of National Income and the Construction of Social Accounts.* Geneva: United Nations.
Stone, R. (1962). *A computable Model of Economic Growth.* London: Chapman and Hall.
Szeto, K. L. (2002, June 2). A Dynamic Computable General Equilibrium (CGE) Model of the New Zealand Economy. *New Zealand Treasury Working Paper.* http://nzae.org.nz/files/%2363-SZETO.PDF.
Thorbecke, E. G. (1976). *Planning Techniques for a Better Future.* Geneva.
Weyant, J. (1999). *The Costs of the Kyoto Protocol: a Multi-Model Evaluation. Energy Journal* (special issue).
Wing, S. I. (2004). *Computable General Equilibrium Models and their Use in Economy-Wide policy Analysis.*

JEL Classification: E52, E58. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.019

ANTI-CRISIS POLICY OF THE LEADING CENTRAL BANKS AT THE PRESENT STAGE

MALKHAZ CHIKOBAVA
PhD in Economics, Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
malkhaz.chikobava@tsu.ge

Abstract. According to a review of "Central Banks: Monthly Balance Sheets", prepared by the consulting company Yardeni Research, Inc., the assets of the four leading central banks in the world - the US Federal Reserve (FED), the European Central Bank (ECB), the Bank of Japan and the People's Bank of China (PBOC), increased by 4.8 times over the specified period. Consequently, the liabilities of the big four central banks increased by 4.8 times. As it is known, the bulk of the Central Bank's liabilities is money issued by central banks (in the form of cash and deposits, on which commercial banks place their funds). Therefore, the money supply issued by four banks in a quarter of a century has also increased by 4.8 times.

The FED was especially distinguished by the fact that it began to sharply increase the issue of money in the midst of the financial crisis of 2008-2009. This was done under the flag of "quantitative easing" (QE). There were three "quantitative easing" programs, the last one ended in 2014. However, when the US declared a "pandemic" and began to impose quarantine restrictions, the Fed's printing press was again launched at full capacity. Now the Fed buys $ 120 billion a month in the securities market ($ 80 billion in US Treasury securities and another $ 40 billion in mortgage securities). Accordingly, the dollar supply is increasing by the same amount every month.

The Bank of Japan is on the second place in terms of the growth rate of assets (and money supply). It began to build up assets and money supply earlier than other leading central banks, from the end of the 20th century to the beginning of the 21st century.

At the end of February 2021, the picture has changed radically. We see a rapid rise in the value of the indicator at the Bank of Japan, at the turn of 2018-2019. It crossed the 100% bar. Now its assets are equal to 127.4% of GDP. The indicators of the relative level of assets of the Fed and the ECB have grown very much. But the Central Bank of China has reduced the relative value of its assets by about a third. This is both the result of curbing the activity of the Chinese Central Bank and the fact that China has experienced high rates of GDP growth.

As for the other three leading central banks, their policy of increasing money supply will continue. The head of the US Federal Reserve, Jerome Powell, makes it clear that the US Central Bank, at least until the end of the year, will continue to buy securities in the same volumes (that is, $ 120 billion a month).

ECB President Christine Lagarde said in March that the bank would accelerate asset purchases in the coming months under the Pandemic Emergency Purchase Program (PEPP). The volume of this program is 1.85 trillion EUR. In addition, the main ECB repurchase program continues to operate.

Other central banks that are not included in the survey by Yardeni Research, Inc. are also pursuing an asset buildup course. Among them are the Bank of England and the Swiss National Bank.

Leading central banks of the world, to justify the runaway money emission, refer to the "pandemic". The more money supply is created, the more likely it is that this currency will have a lower rate in relation to the competitor's currency. And the undervalued exchange rate of the national currency is a means of strengthening the international competitiveness of national business. However, such competition can lead to the collapse of the currencies of rival central banks.

KEYWORDS: NEGATIVE INTEREST RATE, PANDEMIC, VIRAL-ECONOMIC CRISIS, QUANTITATIVE EASING, CURRENCY WAR.

For citation: Chikobava, M., (2021). Anti-Crisis Policy of the Leading Central Banks at the Present Stage. *Globalization and Business.* 12, 143-151. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.019

JEL Classification: E52, E58. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.019

წამყვანი ცენტრალური ბანკების ანტიკრიზისული პოლიტიკა თანამედროვე ეტაპზე

მალხაზ ჩიქობავა
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
malkhaz.chikobava@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: უარყოფითი საპროცენტო განაკვეთი, პანდემია, ვირუსულ-ეკონომიკური კრიზისი, რაოდენობრივი შერბილება, სავალუტო ომი.

ციტირებისთვის: ჩიქობავა, მ. (2021). წამყვანი ცენტრალური ბანკების ანტიკრიზისული პოლიტიკა თანამედროვე ეტაპზე. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 143-151. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.019

2008-2009 წლების ფინანსური კრიზისის შემდეგ ნამდვილი ეკონომიკური გამოცოცხლება მსოფლიოში ჯერ კიდევ არ დამდგარა. XXI საუკუნის მეორე ათწლეული იყო სტაგნაციის პერიოდი, ხოლო 2020 წლის ბოლოსათვის ცალკეულ ქვეყნებში შეიმჩნეოდა რეცესიის ნიშნები.

თვით ისეთი თავგამოდებული გლობალისტები, როგორიცაა კლაუს შვაბი და ჟაკ ატტალი, ალაპარაკდნენ კაპიტალიზმის კრიზისზე და გამოვიდნენ მისი სხვა მოდელით შეცვლის იდეით (Katasonov, 2020).

2019 წლის IV კვარტალში გლობალურ ეკონომიკაში დაწყებული რეცესია ინიღბებოდა „პანდემიით". თითქოს ეკონომიკური კრიზისი წარმოშობილიყო არა კაპიტალისტური სისტემისთვის დამახასიათებელი დისპროპორციებით, არამედ რომელიღაც ვირუსით. როგორც ცნობილია, მთელ მსოფლიოში შემოღებულ იქნა შეზღუდვები ადამიანთა ნორმალურ ცხოვრებასა და კომპანიების საქმიანობებზე, რაც კიდევ უფრო თრგუნავდა ეკონომიკას. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეფასებით, განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკამ 2020 წელს დაკარგა 5,8%. აშშ-მა ეს წელი დაასრულა 4,3%-იანი ვარდნით, ევროზონის ეკონომიკამ დაკარგა მთლიანი გამოშვების 8,3% რეცესიის მნიშვნელოვანი მასშტაბების გამო. ვარდნამ ესპანეთში 12,8%, იტალიაში – 10,6%, საფრანგეთში – 9,8%, ხოლო გერმანიაში – 6% შეადგინა.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შეფასებით, 2020 წელს მსოფლიო ეკონომიკის დანაკარგებმა აბსოლუტური მაჩვენებლით 3,6 ტრლნ დოლარი შეადგინა, რაც საფრანგეთისა და ესპანეთის ერთად აღებული ჯამური წლიური GDP-ის ტოლია. ნებისმიერი პროფესიონალი და კეთილსინდისიერი ექსპერტი იტყვის, რომ გასული წლის მსოფლიო რეცესია ყველაზე ღრმაა ე.წ. დიდი დეპრესიის შემდეგ.

თუმცა, მსოფლიო ჯერ კიდევ არც ისე ძალიან გრძნობს ეკონომიკური ვარდნის სიღრმეს. მართალია, ადამიანები განიცდიდნენ საშინელ დისკომფორტს „თვითიზოლაციით", შეზღუდვებითა და აკრძალვებით, მაგრამ ადგილი ჰქონდა კრიზისული მოვლენების ერთგვარ ამორტიზაციას, უპირველეს ყოვლისა, განვითარებულ ქვეყნებში. მოსახლეობა ღებულობდა ე.წ. „ვერტმფრენის ფულს", კომპანიებს ეძლეოდათ სუბსიდიები და პრაქტიკულად უპროცენტო კრედიტები. გარდა ამისა, სახელმწიფო ყიდულობდა კორპორაციულ ფასიან ქაღალდებს, რითაც ასულდგმულებდა კომპანიებს (Katasonov, 2019).

გულუხვი ფულადი ინექციების პირველწყაროდ იქცნენ მსოფლიოს წამყვანი ცენტრალური ბანკები (უპირველეს ყოვლისა, აშშ-ის ფედ-ი, ევროპის ცენტრალური ბანკი, იაპონიის ბანკი, ინგლისის ბანკი). გასულ წელს მათ ეკონომიკაში გადაისროლეს 10 ტრლნ დოლარის ოდენობის ფულადი მასა. ოთხი ცენტრალური ბანკის, კერძოდ, აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის, ევროპის ცენტრალური ბანკის, იაპონიის ბანკისა და ჩინეთის სახალხო ბანკის მონაცემებზე დაყრდნობით, მათი ჯამური აქტივები 2007 წლის დასაწყისში (მსოფლიო ფინანსური კრიზისის დაწყებამდე) 5 ტრლნ დოლარს შეადგენდა. 2020 წლის დასაწყისში („პანდემიის" დაწყებამდე) აქტივებმა 19,2 ტრლნ დოლარი შეადგინა, ხოლო 2020 წლის ბოლოსათვის – 28,6 ტრლნ დოლარი. შედეგად, ნაზრდმა ერთი წლის მანძილზე 9,4 ტრლნ დოლარი შეადგინა. 2020 წლის ბოლოს ცენტრალური ბანკების აქტივები ასე გამოიყურებოდა (ტრლნ დოლარში): ევროპის ცენტრალური ბანკი – 8,5; აშშ-ის ფედ-ი – 7,3; იაპონიის ბანკი – 6,8; ჩინეთის სახალხო ბანკი – 5,9 (Bedianashvili, 2021).

საფონდო მოედნებზე გარკვეული პანიკა შეიმჩნეოდა 2020 წლის მარტში, როცა ჯერ კიდევ არ იყო მიღებული გა-

დაწყვეტილება ფულად ინექციაზე, მაგრამ უკვე აპრილში საფონდო ბაზრები მოსულიერდნენ. აქციების ამერიკული ბაზარი ჩამოშლის შემდეგ მარტში 75%-ით გაიზარდა S&P 500 ინდექსის მიხედვით და მან ისტორიული მაქსიმუმი განაახლა. გლობალური საფონდო ბაზრების კაპიტალიზაცია 2020 წლის მარტიდან 30 ტრლნ დოლარით გაიზარდა და მჭიდროდ მიუახლოვდა 100 ტრილიონიან ნიშნულს.

ერთი სიტყვით, ამა თუ იმ გზებით ცენტრალური ბანკების საბეჭდი მანქანების თითქმის მთელი პროდუქცია აღმოჩნდა საფონდო ბაზრებზე და გამოიყენებოდა ფინანსური საპნის ბუშტების გასაბერად. სეტ კლარმანი (Seth Klarman), ჰეჯ-ფონდის Baupost Group-ის დამფუძნებელი წერს: „ასეთი მასშტაბის სტიმულებით რეცესიის სიღრმის გაგების მცდელობა იგივეა, რომ გავიზომოთ ტემპერატურა ასპირინის მიღების შემდეგ". ინვესტორებმა, სეტ კლარმანის აზრით, სრულად შეწყვიტეს რისკების შეგრძნება, მან ისინი შეადარა „ბაყაყებს, რომლებსაც ხარშავენ ნელ ცეცხლზე" (Financial Times, 2021).

მივაქციოთ ყურადღება: 2020 წელს ფულადი მასა გაიზარდა 10 ტრილიონით, ხოლო საფონდო ბაზრების კაპიტალიზაცია – 30 ტრილიონი დოლარით. ვინ გაბერა ბუშტები ცენტრალური ბანკების გარდა? მათ, რომლებიც ახდენენ არა ფულის, არამედ ციფრული ინფორმაციის ემისიას! უპირველეს ყოვლისა, ესენია სილიკონი ველის ამერიკული IT-კორპორაციები. გასული წელი Amazon, Apple, Microsoft, Facebook, Google-ისათვის გახდა „წვეულება ჟამიანობის" დროს. 2020 წლის იანვრიდან შუა პერიოდამდე Amazon-ის საბაზრო კაპიტალიზაცია 80%-ით გაიზარდა, Apple-ის – 66%-ით, Microsoft-ის – 42%-ით, Facebook-ის – 40%-ით, Google-ის – 20%-ით. კორპორაცია Tesla კი ერთი წლის მანძილზე ცხრაჯერ უფრო ძვირი გახდა!

2020 წლის აგვისტოში აშშ-ის ტექნოლოგიური კომპანიების საბაზრო კაპიტალიზაციამ გადააჭარბა მთელი ევროპის აქციების ბაზრის მთლიან კაპიტალიზაციას და მან 9,1 ტრილიონი დოლარი შეადგინა (ევროპის ანალოგიურ მაჩვენებელთან – 8,9 ტრილიონთან შედარებით). 2007 წელს კი სიტუაცია სრულიად საწინააღმდეგო იყო: ამერიკული აქციები ევროპულ ბაზრებს 4-ჯერ ჩამორჩებოდა (Bedianashvili, 2021).

2020 წლის შედეგებით S&P500-ის ინდექსი, რომელიც ზომავს აშშ-ის საფონდო ბაზრის მდგომარეობას, 16,3%-ით გაიზარდა, ხოლო Nasdaq Composite-ის ინდექსი (მაღალტექნოლოგიური კომპანიების აქციები) — 43,6%-ით. 2021 წლის იანვარში ძირითადმა ინდექსებმა მიაღწიეს ახალ სარეკორდო დონეებს. მაგალითად, ილონ მასკმა შეძლო საკუთარი კომპანიის – Tesla-ს კაპიტალიზაციის გაზრდა 800 მლრდ დოლარამდე, რითაც ამ მაჩვენებლით გაუსწრო Facebook-ს. კომპანიის აქციების გახელებული დინამიკა, რომელიც აფართოებს ელექტრომობილების წარმოებას, ემყარება მასკის ისტორიებს ახალი ავტომობილის სასწაულებრივი თვისებების შესახებ.

ოპტიმიზმს მხარს უჭერს ფული, რომელთა ბეჭდვასაც ახდენენ ცენტრალური ბანკები. ისინი აგრძელებენ ფულადი მასის გაფართოებას: აშშ-ის ფედ-ი – 120 მლრდ დოლარით ყოველთვიურად, ევროპის ცენტრალური ბანკი – 80 მლრდ დოლარით. Bank of America აფასებს, რომ ექვს წამყვან ბანკს შეუძლია თავისი აქტივების ზრდა კიდევ 3 ტრლნ დოლარით 2021 წელს. თუმცა, იმისათვის, რომ ეკონომიკა ასულდგმულოს, საჭიროა ფულადი მასის ზრდის მხარდაჭერა წინა წლის დონეზე მაინც. ეს კი ვერ მოხდება. 2021 წელს ფულადი მასის კიდევ 10 ტრლნ დოლარით გადიდება – ეს ნიშნავს, რომ წამყვანი ვალუტები ჩამოიშლება. სიტუაცია ჩიხურია.

იმის ალბათობა, რომ ეკონომიკური კრიზისი 2021 წელს გაგრძელდება, მაღალია. და თუ გასულ წელს ეს გამოიკვეთა მთავარი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების (GDP, ინვესტიციები, დასაქმება) ვარდნაში, მიმდინარე წელს შეიძლება საფონდო ბუშტები გასკდეს და ეს პირდაპირ მოახდენს გავლენას რეალურ ეკონომიკაზე. შეიძლება განმეორდეს ის, რაც 2008 წელს მოხდა: ფინანსური ბაზრების კოლაფსი ღრმა ეკონომიკური რეცესიის პროვოცირებას მოახდენს.

ზემოხსენებულ კლაუს შვაბსა და ჟაკ ატალის ასევე არ სჯერათ, რომ კრიზისის დაძლევა შესაძლებელია ცენტრალური ბანკის საბეჭდი მანქანის დახმარებით და ითხოვენ ახალ მსოფლიო ეკონომიკურ წესრიგზე გადასვლას, რომელშიც გლობალური ელიტის მკაცრი დიქტატურა იქნება დამყარებული.

წლის დასაწყისში მსოფლიოში შედარებით სიჩუმე შეიმჩნეოდა, მაგრამ ეს სიჩუმე ავისმაუწყებელია. მგრძნობიარე ყური შორეულ ღრმა ბიძგებს ისმენს, რაც გლობალური მიწისძვრის მაუწყებელია. Bloomberg-ის სააგენტო დიდი ხნის განმავლობაში აკვირდება ბირჟის მონაწილეთა იმ ნაწილს, რომლებსაც ინსაიდერებს უწოდებენ. ესენი არიან მაჟორიტარი აქციონერები და ტოპ მენეჯერები; ადამიანები, რომლებსაც რეალური წარმოდგენა აქვთ საკუთარი კომპანიების მდგომარეობაზე. ბევრ ინსაიდერს ასევე აქვს ინფორმაცია პარტნიორებისა და კონკურენტების კომპანიების შესახებ. ინსაიდერებზე დაკვირვება, ინსაიდერების ქცევა, მათი კონტროლი და ინსაიდერული ოპერაციების სტატისტიკა ძალიან დელიკატური საკითხია. Bloomberg-იც კი ყოველთვის არ იზიარებს ასეთ სტატისტიკას. თუმცა, ცოტა ხნის წინ, მან საინტერესო მონაცემები გამოაქვეყნა: ინსაიდერებმა მფლობელებისა და ტოპ მენეჯერების რიცხვიდან 2021 წლის იანვარში დაიწყეს მათი კომპანიის აქციების გაყიდვა აშშ-ის ბაზარზე ისტორიაში უპრეცედენტო ტემპით. ახალი წლის პირველ სამ კვირაში დაახლოებით ათასი ინსაიდერი ყიდდა ფასიან ქაღალდებს და მხოლოდ 128 ყიდულობდა. ადგილი ჰქონდა გამყიდველების რვაჯერ მეტობას მყიდველებთან შედარებით! ეს არის რეკორდული გარღვევა 1988 წლიდან მოყოლებული. კიდევ უფრო ფართოა ღირებულებითი გარღვევა: სამ კვირაში ინსაიდერებმა 300 მილიონ დოლარად გაყიდეს ფასიანი ქაღალდები, რაც 16-ჯერ მეტია, ვიდრე მათი შესყიდვების მოცულობა (Durden, 2021).

აღსანიშნავია, რომ ჯო ბაიდენი წინასაარჩევნო კამპანიის დროს გაცემული დაპირებით, გახდებოდა თუ არა პრე-

ზიდენტი, დაუყოვნებლივ მიმართავდა ძალისხმევას დახმარების პაკეტის შესათავაზებლად ამერიკელი ხალხისა და ეკონომიკის მიმართ. ეს ის პოლიტიკაა, რომელიც შესადარია საგანგებო დახმარების პაკეტთან და რომელიც გამოყენებულ იქნა 2020 წლის მარტ–აპრილში, როცა საუბარი დაიწყო „პანდემიაზე“ და სავაჭრო–სამრეწველო საქმიანობა ძლიერ იქნა შეზღუდული. მაშინ ფედერალური ბიუჯეტიდან გამოყოფილ იქნა საერთო ჯამში 2,2 ტრლნ დოლარი. ფულის ნაწილი განკუთვნილი იყო მოქალაქეებზე პირდაპირ დასარიგებლად: 1200 დოლარის ოდენობით ყოველ ზრდასრულ ამერიკელზე და 500 დოლარი ბავშვებზე. ასეთმა ფულმა მიიღო „ვერტმფრენის ფულის“ (Helicopter money) სახელწოდება, ისინი გაიცემა ერთნაირი სიდიდით ყველაზე ან თითქმის ყველაზე (ძალიან მდიდრების გამოკლებით).

ადრე უკვე ადგილი ჰქონდა ვერტმფრენის ფულის გაცემის შემთხვევას ამერიკელებზე – 2008-2009 წლების ფინანსური კრიზისის დროს, მაგრამ მაშინ გადახდები ბევრად მოკრძალებული იყო: 600 დოლარამდე ზრდასრულ ადამიანებზე და 300 დოლარამდე – ბავშვებზე.

2020 წლის დეკემბრის ბოლოს დონალდ ტრამპმა კონგრესის მეშვეობით გაიტანა კანონი კონსოლიდირებულ ასიგნებებზე (Consolidated Appropriations Act — CAA), რომელიც ითვალისწინებდა მოსახლეობისა და ბიზნესის მიმართ დახმარების გაწევას ვირუსულ–ეკონომიკურ კრიზისთან დაკავშირებით, მათ შორის, მოსახლეობისადმი ვერტმფრენის ფულის დარიგებით. კანონმდებლები თავდაპირველად შემოიფარგლნენ 600 დოლარით ერთ ზრდასრულ მოსახლეზე გაანგარიშებით, მაგრამ ტრამპი დაჟინებით მოითხოვდა 2000 დოლარს. მაშინ ვერტმფრენის ფულზე გამოიყო 0,9 ტრლნ დოლარი (Papava & Charaia, 2021).

ჯო ბაიდენი, მოვიდა რა თეთრ სახლში, შეუდგა აშშ–ის კონგრესის მეშვეობით კიდევ ერთი დახმარების პაკეტის გატანას. 6 მარტს სენატმა, 10 მარტს კი წარმომადგენლობითმა პალატამ მოიწონა კანონი COVID-19–ის შედეგების შერბილებაზე (COVID (Covid Relief Act, CRA), მოახდინა რა მის რეალიზაციაზე 1,9 ტრლნ დოლარის ასიგნება. კანონი მონათლეს, როგორც „გადარჩენის ამერიკული გეგმა“ (Chikobava, 2020).

160 მლრდ დოლარის გამოყენება ნავარაუდევია მოსახლეობის ტესტირებაზე კორონავირუსისა და ვაქცინაციის საგანზე. რამდენიმე ასეული მილიარდი დოლარი გამოყოფილია ბიზნესის დასახმარებლად, კარანტინის შემდეგ სკოლების გახსნაზე, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების გამყარებაზე და სხვ.. ასიგნების ნახევარზე მეტი კი CRA–ს ფარგლებში (დაახლოებით 1 ტრილიონი დოლარი) – განკუთვნილია მოსახლეობის დასახმარებლად. ყოველმა ზრდასრულმა ამერიკელმა უნდა მიიღოს ჩეკი 1,4 ათასი დოლარის ოდენობით. ეს წმინდა სახით ვერტმფრენის ფულია (Katasonov, 2019). პლუს ამისა, დამატებითი დახმარებები განკუთვნილია ბავშვებისთვის, უმუშევრობაზე შემწეობებზე დანამატების გაგრძელებაზე და ცალკეული სოციალური ჯგუფების სხვა შეღავათებზე. „გადარჩენის ამერიკული გეგმა“ მიმართულია მოსახლეობის ყველაზე ღარიბი ნაწილის (დაახლოებით მეხუთედი ნაწილის) მხარდასაჭერად; ექსპერტების შეფასებით, მიმდინარე ფინანსური წლის დამთავრებამდე (ანუ, 2021 წლის 1 ოქტომბრამდე) ამ ამერიკელების შემოსავლები უნდა ამაღლდეს 20%–ით.

მაშასადამე, თუ გადავითვლით გასული წლის მარტის ბოლოს CARES Act–ის მიღების მომენტიდან მიმდინარე წლის მარტში Covid Relief Act–ის მიღებამდე, ზუსტად ერთ წელს ვღებულობთ. დახმარების ყველა პაკეტის ოდენობა ერთი წლის მანძილზე მიღებული კანონებით დაახლოებით 5 ტრილიონი დოლარია. თანხა კოლოსალურია. მაგალითად, აშშ–ში ფედერალურ ბიუჯეტში 2019 წელს ყველა ხარჯის საერთო ოდენობა განისაზღვრა 4,4 ტრლნ დოლარით. გამოდის, რომ გასული წლისათვის საშუალება, რომელიც გამოყოფილ იქნა COVID-19–თან და მის სოციალურ–ეკონომიკურ შედეგებთან საბრძოლველად, აჭარბებს აშშ–ის 2019 წლის ფინანსური წლის ბიუჯეტის ჯამურ ხარჯებს.

საკმაოდ რთულია, დავითვალოთ ყველა ვერტმფრენის ფულის საერთო თანხა, რომელიც ბოლო წლის მანძილზე იქნა გამოყოფილი. ყველაზე ხშირად სახელდება თანხა 1,5 ტრილიონი დოლარის ოდენობით. შედარებისთვის: თავდაცვაზე დანახარჯები (საბიუჯეტო ხარჯების ყველაზე მსხვილი მუხლი) აშშ–ის ფედერალურ ბიუჯეტში 2020 წლისათვის განისაზღვრა 738 მლრდ დოლარის ოდენობით.

ვერტმფრენის ფულის დარიგების პრაქტიკის მომხრეები ხაზს უსვამენ, რომ ის წარმოადგენს არა მხოლოდ სოციალური პოლიტიკის (ღარიბების მხარდაჭერის) საშუალებას, არამედ ეკონომიკის სტიმულირების ინსტრუმენტსაც. მოქალაქეების მიერ მიღებული ფული იხარჯება სურსათისა და სხვა სასიცოცხლოდ აუცილებელი პროდუქტების შეძენაზე, რომლებიც წარმოებულია ამერიკელი საქონლის მწარმოებლების მიერ.

ვერტმფრენის ფულს თავისი ოპონენტები გააჩნია. ისინი ყურადღებას ამახვილებენ იმაზე, რომ მოქალაქეები ვადიანი დახმარების ფარგლებში მისაღები ფულის ნახევარზე არანაკლებს ხარჯავენ არა სამამულო, არამედ უცხოური საქონელმწარმოებელთა პროდუქციის შეძენაზე. ვერტმფრენის ფული, რბილად რომ ვთქვათ, სუსტად ასტიმულირებს ამერიკელ მწარმოებელს. უფრო მართებული იქნებოდა ფულის წარმართვა პირდაპირ ამერიკული ბიზნესისკენ, განსაკუთრებით მცირე და საშუალოსკენ. მოქალაქეებს კი დახმარება უნდა გაეწიოს არა ფულადი, არამედ ნატურალური სახით.

მხედველობაშია პროდუქტების შეღავათიანი ყიდვის პროგრამა (Supplemental Nutrition Assistance Program), რომელიც ამერიკაში რამდენიმე ათეული წელია მოქმედებს (Sedov, 2019). მას კიდევ უწოდებენ პროდუქტის ტალონების სახით დახმარებას (food stamps), რომელიც შეღავათიანი ფასებით პროდუქტების ყიდვის საშუალებას იძლევა. ამერიკელ მოქალაქეთა რაოდენობა, რომლებიც სარგებლობენ

ტალონებით, წლის განმავლობაში 36-დან 44 მილიონამდე გაიზარდა. საშუალოდ, ტალონის ერთ მფლობელზე გაანგარიშებით დახმარებამ თვეში 161 დოლარი შეადგინა (ფასდაკლების ჯამური სიდიდე). საბიუჯეტო დანახარჯები პროდუქტებით დახმარებაზე ამერიკელების მიმართ 2020 საფინანსო წელს 50%-ით გაიზარდა წინა წელთან შედარებით და მან 90 მლრდ დოლარს მიაღწია (შეღავათიანი ფასების სუბსიდირება სურსათზე). ციფრი შთამბეჭდავია, თუმცა ვერ შეედრება ვერტმფრენის ფულის ასტრონომიულ თანხებს.

მოულოდნელად ვერტმფრენის ფულის ოპონენტებს გაუჩნდათ კიდევ ერთი საინტერესო არგუმენტი – Deutsche Bank AG (DE:DBKGn)-ის არგუმენტი, რომელიც ემყარება ამერიკელების ანონიმურ გამოკითხვას. კითხვაზე, თუ როგორ აპირებენ ვერტმფრენის ფულის შემდეგი ნაწილის განკარგვას, გამოკითხულთა 37%-მა თქვა, რომ აქციების ყიდვა სურთ ბირჟაზე. აბსოლუტური გამოხატულებით ეს დაახლოებით 150 მლრდ დოლარია.

ბანკ JP Morgan Chase-დან ანალიტიკოსებმა ასეთი კომენტარი გააკეთეს ამ კვლევის შედეგებზე (კომენტარები გამოქვეყნდა 10 მარტს): „თუ ვივარაუდებთ, რომ გადახდების გადარიცხვა 1,4 ათასი დოლარის ოდენობით დაიწყება ამ ან მომდევნო კვირას, არსებობს მაღალი შანსი იმისა, რომ ჩვენ ვნახავთ გასული წლის დეკემბრის განმეორებას" (Ossinger, 2021). აღნიშნულია, რომ უწინდელმა გადახდებმა სტიმულირების ღონისძიებების ფარგლებში აშშ-ის საფონდო ინდექსებს საშუალება მისცა, მიეღწია რეკორდული მნიშვნელობისათვის. მაშინ აშშ-ის საფონდო ბაზარზე მოხდა ცალკეული კომპანიების აქციებზე ფასების ანომალური ზრდა, დაწყებული GameStop-ის მაღაზიების ქსელიდან და სხვა მთელი რიგი აქტივებიდან WallStreetBets-ის ჯგუფის მოქმედების ფონზე, რომელიც ითვლის მონაწილეთა ექვს მილიონზე მეტს Reddit-ის ონლაინ-პლატფორმაზე. ფიზიკურმა პირებმა დაიწყეს აქციების შესყიდვა, რათა „გაეძარცვათ" ტრეიდერები, რომლებიც თამაშობდნენ შემცირებაზე. ეს ისტორია ფართოდ განიხილებოდა მასმედიაში, მაგრამ არავინ მიაქცია ყურადღება იმას, რომ საფონდო ბაზარზე ექვს მილიონ ადამიანზე მეტის აქტიურობა პროვოცირებული იყო არა მხოლოდ Reddit-ის საიტის ახალი ამბებით, არამედ ასევე ვერტმფრენის ფულით, რომელიც მიიღეს მოქალაქეებმა ახალი წლის წინ მიღებული Consolidated Appropriations Act-ის მიხედვით.

შეიძლება ველოდოთ, რომ ვერტმფრენის ფულის მოსალოდნელი გაცემა Covid Relief Act-ის მიხედვით გამოიწვევს საფონდო ბაზარზე კოტირებების ახალ ანომალურ ზრდას. ეს ფული – არა მხოლოდ სოციალური პოლიტიკის ინსტრუმენტია, არამედ ასევე ფინანსური საპნის ბუშტების გაბერვის ინსტრუმენტიც.

როგორც ცნობილია, „გლობალურმა პანდემიამ" მოახდინა გლობალური ეკონომიკური კრიზისის კიდევ უფრო გამწვავება მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში. მრავალმა ცენტრალურმა ბანკმა კრიზისზე რეაგირება მოახდინა საკვანძო განაკვეთების შემცირებით.

მაგალითად, აშშ-ის ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ 2020 წლის 4 მარტს საკვანძო განაკვეთი 1,50-1,75-დან 1,00-1,25%-მდე შეამცირა, ანუ ერთბაშად 50 პუნქტით ჩამოვიდა დაბლა. 16 მარტს კი კიდევ ერთ ნახტომს ჰქონდა ადგილი შემცირების მიმართულებით – 0-0,25%-მდე, ანუ, კიდევ 100 პუნქტით დაწევას. შემცირების მიმართულებით ამგვარ მკვეთრ ნახტომებს ამერიკული ცენტრალური ბანკი არასოდეს აკეთებდა. ჩანს, რომ გასული წლის მარტში სიტუაცია აშშ-ში ნამდვილად კრიტიკული იყო.

სხვა ცენტრალური ბანკები ასე რადიკალურნი არ ყოფილან, მაგრამ ისინიც აგრეთვე წავიდნენ საკვანძო განაკვეთების შემცირებისკენ. მაგალითად, ინგლისის ბანკმა 2020 წლის 11 მარტს განაკვეთი 0.75%-დან 0,25%-მდე, ხოლო 19 მარტს – 0,10%-მდე დასწია. ავსტრალიის სარეზერვო ბანკმა 19 მარტს საკვანძო განაკვეთი 0,50-დან 0,25%-მდე დასწია. კანადის ბანკმა შემდეგი შემცირებების სერია განახორციელა: 4 მარტი – 1,75-დან 1,25%-მდე; 13 მარტი – 0.75%-მდე; 27 მარტი – 0,25%-მდე.

შემცირების პროცესში ჩაერთო ჩინეთის სახალხო ბანკიც: 2020 წლის 20 თებერვალს მან საკვანძო განაკვეთი 4,15-დან 4,05%-მდე დასწია; 20 აპრილს – 3,85%-მდე (Chikobava, 2020).

განზე არ დარჩენილან განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკების მქონე ქვეყნების ცენტრალური ბანკებიც. ბრაზილიის ცენტრალურმა ბანკმა განახორციელა რამდენიმე შემცირება 5 თებერვლიდან 17 ივნისამდე პერიოდში; საკვანძო განაკვეთი 4,50-დან 2,25%-მდე იქნა დაწეული. ინდოეთის სარეზერვო ბანკმა 27 მარტს საკვანძო განაკვეთი 5,15-დან 4,40%-მდე დასწია, ხოლო 22 მაისს – 4%-მდე.

გამონაკლისი არც რუსეთის ბანკი ყოფილა. 2020 წელს მან საკვანძო განაკვეთის ოთხი თანმიმდევრული შემცირება განახორციელა: 10 თებერვალი, 27 აპრილი, 22 ივნისი, 27 ივლისი. ამ ხნის განმავლობაში საკვანძო განაკვეთი 6,25-დან 4,25%-მდე დაეშვა.

ცენტრალური ბანკების უმრავლესობისათვის საკვანძო განაკვეთების შემცირების პიკი მოდიოდა გასული წლის მარტის თვეზე. მრავალი თვის განმავლობაში თითქმის ყველა ცენტრალური ბანკის საკვანძო განაკვეთები გაყინული იყო. და აი, 2021 წლის მარტში ჩვენ ვაკვირდებით საკვანძო განაკვეთების აღდგენის ტენდენციის პირველ ნიშნებს.

ტენდენცია ჯერ-ჯერობით ცხადი არაა, ცენტრალური ბანკების გარკვეული ნაწილი აცხადებს, რომ აპირებს თავისი საკვანძო განაკვეთების შენარჩუნებას. უპირველეს ყოვლისა, ასეთი განცხადებით გამოვიდა აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის ხელმძღვანელი ჯერომ პაუელი. 2021 წლის ღია ბაზრის ოპერაციების კომიტეტის პირველ სხდომაზე განაცხადეს, რომ საპროცენტო განაკვეთი შენარჩუნდებოდა 0-0,25%-ის დონეზე. ამიტომ, პაუელმა განაცხადა, რომ

მიმდინარე წელს ამაღლება ნამდვილად არ იქნება. 2022 წელს კი – „შესაძლებელია", „არ არის გამორიცხული", „ალბათ მოხდება"... 16 მარტს ღია ბაზრის ოპერაციების კომიტეტის მეორე სხდომაზე განაკვეთი ასევე უცვლელი დარჩა.

ბაიდენის ადმინისტრაცია აშშ-ის ფედ-ის ხელმძღვანელობასთან ერთად იმედოვნებს, რომ მიმდინარე წელს ამერიკაში დაიწყება ეკონომიკური აღმავლობა, რომელიც უნდა გადავიდეს ენერგიულ ეკონომიკურ ზრდაში. თუ გასულ წელს აშშ-ის GDP 3,5%-ით შემცირდა, 2021 წლისათვის, ფედ-ის შეფასებით, მოსალოდნელია 6,5%-იანი ზრდა. მოლოდინები აგებულია მოსახლეობის ვაქცინაციის სავარაუდო წარმატებებსა და ყველა საკარანტინო შეზღუდვის მოხსნაზე. მაგრამ, ეს არასაკმარისი პირობებია ეკონომიკური გამოცოცხლებისათვის.

მთავარი პირობებია: ფედ-ის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა „უწყინარი" უნდა დარჩეს. ეკონომიკაში მცირედი ინფლაცია რომ გაჩნდეს (1-2 პროცენტი წლიური გაანგარიშებით), ეს არ უნდა აწუხებდეს ფედერალურ რეზერვს. მან საკვანძო განაკვეთი უწინდელ დონეზე უნდა შეინარჩუნოს. რეალურ გამოხატულებაში (ინფლაციის გათვალისწინებით) ის შეიძლება აღმოჩნდეს მცირედ მინუსში. გარდა ამისა, ფედ-ი გააგრძელებს „რაოდენობრივ შერბილებას". უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, შენარჩუნდება „საბეჭდი მანქანის" მუშაობის მიმდინარე სიჩქარე. ახლანდელ დროში ფედერალური რეზერვი ბეჭდავს 120 მლრდ დოლარს ყოველთვიურად, ცვლის რა თავის ბეჭდურ პროდუქციას ფასიან ქაღალდებზე: აშშ-ის სახაზინო ობლიგაციებზე (80 მლრდ დოლარის ოდენობით) და იპოთეკურ ქაღალდებზე (40 მლრდ დოლარის ოდენობით). ფედ-ის ახლანდელი საკვანძო განაკვეთის ნულთან ახლოს მყოფ დონეზე შენარჩუნების ლობისტებად გვევლინება ამერიკის ხაზინა. ჯერ ერთი, ის იმედოვნებს მინიმალური განაკვეთით სახაზინო ობლიგაციებზე დიდი სესხების მიღებას (აშშ-ის ბიუჯეტის დეფიციტი 2021 წელს ფასდება 2,26 ტრლნ დოლარით, ანუ ხარჯვითი ნაწილის 40%-ით). მეორე, დაბალი საკვანძო განაკვეთი საშუალებას იძლევა შენარჩუნდეს უწინდელ დონეზე საბიუჯეტო დანახარჯები სახელმწიფო ვალის მომსახურებაზე.

დაახლოებით ასეთ პოზიციაზეა ევროპის ცენტრალური ბანკი, რომელიც არ გეგმავს წლის ბოლომდე ნულის ტოლ საკვანძო განაკვეთის ცვლილებას. იგივე შეიძლება ვთქვათ ინგლისის ბანკზე (განაკვეთი 0,10%) და იაპონიის ბანკზე (განაკვეთი -0,10%-ია). სხვათა შორის, იაპონიაში საერთოდ არაა ინფლაცია, ადგილი აქვს საპირისპირო მოვლენას – დეფლაციას.

აი, ზოგიერთი სხვა ცენტრალური ბანკების ხელმძღვანელები ნერვიულობენ და ემზადებიან, დაიწყონ უჩვეულოდ დაბალი საკვანძო განაკვეთების ზრდა. პირველ რიგში, საუბარია განვითარებადი ქვეყნებისა და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნების ცენტრალურ ბანკებზე. მანდ აღინიშნა ინფლაციის ნიშნები და მოსალოდნელია, რომ 2021 წლის შედეგებით ფასების ინფლაციური ზრდა ორნიშნა რიცხვით გაიზომება. დღეისათვის კი ყველაზე გასაგები საშუალება ინფლაციისადმი ეკონომიკის ადაპტაციისა საკვანძო განაკვეთების მატებაა.

რატომაა, რომ „ოქროს მილიარდის" ქვეყნების ფარგლებს გარეთ ინფლაცია რეალური საფრთხეა? უნდა ვაღიაროთ, რომ მრავალმა განვითარებადმა ქვეყანამ გასულ წელს მიმართა საბეჭდ მანქანებს დასახმარებლად, მაგრამ პერიფერიული ცენტრალური ბანკების ფულადი ემისიის მასშტაბები ვერანაირად ვერ შეედრება „ოქროს მილიარდის" ცენტრალური ბანკების ფულად ემისიას. გასულ წელს, ამ უკანასკნელმა ბეჭდვითი პროდუქცია შექმნა დაახლოებით 10 ტრლნ დოლარის ოდენობით. ინფლაცია კი „ოქროს მილიარდის" ზონაში მინიმალურია. რაშია საქმე?

ჯერ-ერთი, აშშ-ის ფედ-ის, ევროპის ცენტრალური ბანკისა და სხვა წამყვანი ცენტრალური ბანკების „საბეჭდი მანქანების" პროდუქციის საკმაოდ დიდი ნაწილი განვითარებადი ქვეყნების ბაზრებზე ხვდება.

მეორე, თვით ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში „საბეჭდი მანქანების" პროდუქცია თითქმის არ ხვდება სასაქონლო ბაზრებზე, არამედ იმთავითვე მიემართება საფონდო მოედნებზე, სადაც ბერავენ ბუშტებს. განვითარებადი ქვეყნების საფონდო ბაზრები სუსტია, ამიტომ, ადგილობრივი ცენტრალური ბანკების „საბეჭდი მანქანების" პროდუქცია მაშინვე აღმოჩნდება ხოლმე სასაქონლო ბაზრებზე, რის გამოც ადგილი აქვს ფასების ზრდას, რაც დაწყებული ინფლაციის მანიშნებელია.

საკვანძო განაკვეთების აღდგენის პიონერებად მოგვევლინა ბრაზილიისა და თურქეთის ცენტრალური ბანკები, რომლის შესახებაც მათ განაცხადეს 18 მარტს. ბრაზილიის ცენტრალურმა ბანკმა საკმაოდ მკვეთრად გაზარდა განაკვეთი – 2,00-დან 2,75%-მდე. მატებამ მოლოდინებს გადააჭარბა (ექსპერტების უმრავლესობა ვარაუდობდა, რომ ადგილი ექნებოდა მხოლოდ 2,50%-მდე ზრდას). ხოლო თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ მიმდინარე წლისათვის მოსალოდნელი ინფლაცია შეადგენს 5.2%-ს, ბრაზილიის ცენტრალური ბანკი აცხადებს, რომ მან შეიძლება 3,50%-მდე გაზარდოს განაკვეთი.

გადამჭრელი ნაბიჯები გადადგა თურქეთის ცენტრალურმა ბანკმა. ყველა ელოდა განაკვეთის 15-დან 16%-მდე ზრდას. ფაქტობრივმა ამაღლებამ 17% შეადგინა. მოსალოდნელი ინფლაცია თურქეთში 19%-ია, ამიტომ, შეიძლება ველოდოთ, რომ ეს არ არის ცენტრალური ბანკის მიერ საკვანძო განაკვეთის ბოლო მატება.

და აი, მესამე ცენტრალური ბანკი, რომელმაც გაზარდა განაკვეთი, რუსეთის ბანკია. ეს მოხდა 19 მარტის ცენტრალური ბანკის დირექტორთა საბჭოს მორიგ სხდომაზე. ყველა ელოდა, რომ რუსეთის ბანკი აწევდა საკვანძო განაკვეთს, იმის გათვალისწინებით, რომ ინფლაცია უკვე გასცდა საპროგნოზო მნიშვნელობის ფარგლებს. წლის დასაწყისში ცენტრალურმა ბანკმა განაცხადა, რომ ინფლაცია წლის განმავლობაში არ

გადააჭარბებდა 4,2%-ის მნიშვნელობას. ფასების ფაქტობრივი მაჩვენებლებიდან გამომდინარე, 15 მარტს მივიღეთ ის, რომ წლიური გაანგარიშებით ინფლაცია 5,8%-ის ტოლი იქნება. ეს ალბათ შედეგია იმისა, რომ რუსეთის ბანკს მოუწია „საბეჭდი მანქანის" ჩართვა და არაუზრუნველყოფილი ფულადი მასის გაფართოება. ფინანსური ბაზრის მონაწილეების უმრავლესობა ვარაუდობდა, რომ საკვანძო განაკვეთის ამაღლება მოხდებოდა აპრილში, მაგრამ ეს მოხდა 19 მარტს, განაკვეთი 4,50%-ს გაუტოლდა. თითქმის ყველასათვის ეს მოულოდნელი გახდა. რუსეთის ბანკის განცხადებაში ხაზგასმულია, რომ განაკვეთის შემდგომი ამაღლების შესაძლებლობა განხილულ იქნება „უახლოეს სხდომებზე", ინფლაციური ზეწოლა კი მოითხოვს „ნეიტრალურ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკასთან დაბრუნებას". „ნეიტრალურობის" ქვეშ იგულისხმება ისეთი პოლიტიკა, რომლის დროსაც საკვანძო განაკვეთი ინფლაციის მაჩვენებლის ტოლია. ამიტომ, შეიძლება ველოდოთ, რომ ამ მაჩვენებელს 6%-მდე აწევენ.

მიმდინარე წლის მარტში გამოვიდა მორიგი მიმოხილვა „ცენტრალური ბანკები: ყოველთვიური ბალანსები" (Central Banks: Monthly Balance Sheets), რომელიც მომზადებულია საკონსულტაციო კომპანია Yardeni Research, Inc.-ის მიერ. ამ მიმოხილვაში თავმოყრილია მონაცემები მსოფლიოს ოთხი წამყვანი ცენტრალური ბანკების აქტივების სიდიდეზე, ესენია: აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემა, ევროპის ცენტრალური ბანკი, იაპონიის ბანკი და ჩინეთის სახალხო ბანკი. მიმოხილვები მზადდება 2007 წლიდან ყოველთვიურად, ამ გამოშვებაში კი მოცემულია 2021 წლის თებერვლის ბოლოს მონაცემები (Yardeni and Quintana, 2021).

ასევე საინტერესოა ცენტრალური ბანკების აქტივებისა და მათი ინდიკატორის ცვლილების დინამიკის დანახვა ბოლო წლების განმავლობაში (ცხრილი 1).

ოთხივე ცენტრალური ბანკის მიხედვით დროის მითითებული პერიოდისათვის მოხდა აქტივების გაფართოვება 4,8-ჯერ. შესაბამისად, 4,8-ჯერ გაიზარდა ცენტრალური ბანკების დიდი ოთხეულის პასივები (ვალდებულებები). როგორც ცნობილია, ცენტრალური ბანკების პასივების ძირითადი ნაწილი (ვალდებულებები) – ესაა ცენტრალური ბანკების მიერ გამოშვებული ფული (ნაღდი ფულადი ნიშნებისა და დეპოზიტების სახით, რომლებზეც თავის ფულად საშუალებებს განათავსებენ კომერციული ბანკები). ამიტომ, ჩვენ არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ ფულადი მასა, რომელიც ემიტირებულია ოთხი ბანკის ბოლო 14 წლის განმავლობაში, ასევე 4,8-ჯერ გაიზარდა.

ცნობისათვის: მსოფლიო ბანკის შეფასებით, მსოფლიო GDP 2007 წელს მიმდინარე ფასებში შეადგენდა 58,22 ტრლნ დოლარს. 2020 წლის შედეგებით მისი მნიშვნელობა იზომებოდა 83,84 ტრლნ დოლარის ოდენობით. ანუ, 2007-2020 წლებში მსოფლიო GDP გაიზარდა 1,44-ჯერ. შევნიშნოთ, ეს მიმდინარე ფასებში მოხდა. მუდმივ ფასებში კი (ინფლაციის გათვალისწინებით) GDP-ის ზრდა კიდევ უფრო მოკრძალებული იყო. და ამ ფონზე – ადგილი აქვს ფულადი მასის თითქმის ხუთჯერ ზრდას, რომელიც წარმოებულია ცენტრალური ბანკების „დიდი ოთხეულის" მიერ.

განსაკუთრებით გამოირჩევა ფედ-ი, რომელმაც ფულადი ემისიის მკვეთრი გაფართოება დაიწყო 2008-2009 წლების ფინანსური კრიზისის შუაგულში. ეს კეთდებოდა „რაოდენობრივი შერბილების" ეგიდით. არსებობდა „რაოდენობრივი შერბილების" სამი პროგრამა, ბოლო დასრულდა 2014 წელს. ამასთან, როცა აშშ-ში გამოაცხადეს „პანდემიის" შესახებ და დაიწყეს საკარანტინო შეზღუდვების შემოღება, ფედ-ის საბეჭდი მანქანა კვლავ ამუშავდა სრული სიმძლავრით. ამჟამად ფედ-ი ყოველთვიურად ყიდულობს ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე 120 მლრდ დოლარს (80 მლრდ დოლარის ოდენობით – აშშ-ის სახაზინო ფასიან ქაღალდებს და კიდევ 80 მლრდ დოლარის – იპოთეკურ ქაღალდებს). შესაბამისად, იმავე სიდიდით ყოველთვიურად იზრდება დოლარული მასა.

მეორე ადგილზე აქტივების (და ფულადი მასის) ზრდის ტემპებით იმყოფება იაპონიის ბანკი. აქტივებისა და ფულადი მასის გაფართოვება მან დაიწყო სხვა წამყვან ცენტრალურ ბანკებზე ადრე, XX საუკუნის ბოლოსა და XXI საუკუნის დასაწყისში.

2007 წელს „დიდ ოთხეულში" აქტივების სიდიდის მიხედვით პირველ ადგილს იკავებდა ჩინეთის ცენტრალური ბანკი, ფედერალური რეზერვი კი მეოთხე ადგილზე იყო. მაშინ აშშ-ის მონეტარული ხელისუფლება ჯერ კიდე ატარებდა ძალზე მკაცრ მონეტარულ პოლიტიკას, ახდენდა რა საბეჭდი მანქანის პროდუქციის გაფართოვების ნებისმიერი ცდების აღკვეთას. დღეს განსხვავებული სურათი გვაქვს: პირველ ადგილზე აქტივების მიხედვით გავიდა ევროპის ცენტრალური ბანკი. მას მოჰყვება აშშ-ის ფედ-ი და იაპონიის ბანკი. ჩინეთის სახალხო ბანკი კი მეოთხე ადგილზე აღმოჩნდა. განსახილველ პერიოდში ჩინეთის ცენტრალურმა ბანკმა ყველაზე დიდი

ცხრილი 1. წამყვანი ცენტრალური ბანკების აქტივები (ტრლნ დოლარი) *(Yardeni and Quintana, 2021)*

ცენტრალური ბანკის დასახელება	აქტივები 2007 წლის ბოლოსათვის	აქტივები 2021 წლის თებერვლის ბოლოსათვის	აქტივების სიდიდის ზრდა (-ჯერ)
აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემა	0,8	7,6	9,50
ევროპის ცენტრალური ბანკი	1,9	8,6	4,53
იაპონიის ბანკი	1,0	6,8	6,80
ჩინეთის სახალხო ბანკი	2,3	5,9	2,57
ჯამი	6.0	28,8	4,80

თავშეკავება გამოავლინა თავისი აქტივების გაფართოვებაში (ის 2,57-ჯერ გაიზარდა).

მიმოხილვაში მოყვანილია აგრეთვე ცენტრალური ბანკების აქტივების შეფარდებითი მნიშვნელობა – მათი სიდიდე GDP-სთან მიმართებაში. 2007 წლის ბოლოსათვის აქტივების ყველაზე მაღალი შეფარდებითი დონე გააჩნდა ჩინეთის ცენტრალურ ბანკს, ყველაზე დაბალი კი – აშშ-ის ფედერალურ სარეზერვო სისტემას.

2021 წლის თებერვლის ბოლოსათვის სურათი რადიკალურად შეიცვალა. მაჩვენებლის მნიშვნელობის სწრაფ ზრდას ჩვენ ვხედავთ იპონიის ბანკთან, 2018–2019 წლების მიჯნაზე მან გადააბიჯა 100%-იან ზღვარს. ამჟამად მისი აქტივები უტოლდება GDP-ის 127,4%-ს. ძალიან გაიზარდა ფედ-ისა და ევროპის ცენტრალური ბანკის აქტივების შეფარდებითი დონის მაჩვენებლები. აი, ჩინეთის ცენტრალურმა ბანკმა კი თავისი აქტივების შეფარდებითი სიდიდე დაახლოებით მესამედით შეამცირა. ეს არის ჩინეთის ცენტრალური ბანკის აქტივობის შეკავების შედეგი და ასევე იმისაც, რომ ჩინეთში ადგილი ჰქონდა GDP-ის ზრდის მაღალ ტემპებს.

2001 წელს ჩინეთის ცენტრალური ბანკის მთელი აქტივების დაახლოებით ნახევარი იმყოფებოდა ოქროსავალუტო რეზერვებში. XXI საუკუნის მეორე ათწლეულის შუაში ამ ბანკის ოქროსავალუტო რეზერვების წილი მაქსიმალურ მნიშვნელობამდე – დაახლოებით 85%-მდე ამაღლდა. და აი, 2021 წლის თებერვლის ბოლოს ოქროსავალუტო რეზერვებზე უკვე მოდიოდა 56%, წმინდა სავალუტოზე (ოქროს გარეშე) – 54%. აქტივების სტრუქტურის ასეთი ცვლილება მოწმობს იმას, რომ ჩინეთის მონეტარული ხელისუფლება ცდილობს ცენტრალური ბანკის ორიენტაცია მიმართოს შიდა ბაზარზე, აქტივებში მაღლდება კრედიტებისა და ფასიანი ქაღალდების წილი იუანებში.

რაც შეეხება სხვა სამ წამყვან ცენტრალურ ბანკს, მათი კურსი ფულადი ემისიის გაფართოებაზე ნარჩუნდება. აშშ-ის ფედ-ის ხელმძღვანელი ჯერომი პაუელი გვიხსნის, რომ ამერიკის ცენტრალური ბანკი, სულ მცირე, წლის ბოლომდე გააგრძელებს ფასიანი ქაღალდების შესყიდვას უწინდელი მოცულობით (ანუ, 120 მლრდ დოლარის ოდენობით ყოველთვიურად).

ევროპის ცენტრალური ბანკის პრეზიდენტმა ქრისტინ ლაგარდმა მარტში განაცხადა, რომ ბანკი უახლოეს თვეებში დააჩქარებს აქტივების გამოსყიდვას ექსტრემალური პროგრამის – PEPP (Pandemic Emergency Purchase Programme) – ფარგლებში. ამ პროგრამის მოცულობა შეადგენს 1,85 ტრლნ ევროს. გარდა ამისა, მოქმედებას აგრძელებს ევროპის ცენტრალური ბანკის ძირითადი პროგრამა ფასიანი ქაღალდების გამოსყიდვაზე.

19 მარტს ჩატარდა იაპონიის ბანკის დირექტორთა საბჭოს სხდომა. მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება კომერციული ქაღალდებისა და კორპორატიული ბონდების დამატებითი გამოსყიდვის გაგრძელების თაობაზე 2021 წლის სექტემბრის ბოლოსათვის (გამოსყიდვის მოცულობა განსაზღვრულია 20 ტრლნ იენის ოდენობით). იაპონიის ბანკმა შეინარჩუნა აგრეთვე გამოსყიდვის ყოველწლიური მოცულობა საბირჟო საინვესტიციო ფონდების (ETF) ქაღალდებისა დაახლოებით 12 ტრლნ იენის დონეზე და უძრავი ქონების საინვესტიციო ტრასტების ატივებისა (J-REIT) – დაახლოებით 180 მლრდ იენის მოცულობით.

აქტივების გაფართოების კურსს ატარებს სხვა ცენტრალური ბანკებიც, რომლებიც არ არიან ჩართულნი Yardeni Research, Inc.-ის მიმოხილვაში. მათ შორის უნდა გამოიყოს ინგლისის ბანკი და შვეიცარიის ეროვნული ბანკი. მაგალითად, ინგლისის ბანკმა 18 მარტის მორიგ სხდომაზე მიიღო გადაწყვეტილება ბაზრიდან აქტივების შესყიდვის მოცულობის შენარჩუნებაზე 895 მლრდ ფუნტი სტერლინგის ოდენობით. სახელმწიფო ობლიგაციების გამოსყიდვა შეადგენს 875 მლრდ ფუნტ სტერლინგს, კორპორატიული ობლიგაციების გამოსყიდვა დარჩა 20 მლრდ ფუნტის დონეზე.

რაც შეეხება შვეიცარიის ეროვნულ ბანკს, ის ყიდულობს არა მარტო შვეიცარიელი ემიტენტების ქაღალდებს, არამედ უცხოელთა ფასიან ქაღალდებს, მათ შორის, ამერიკული კორპორაციებისას.

მსოფლიო წამყვანი ცენტრალური ბანკები ფულადი ემისიის დასასაბუთებლად ეყრდნობიან „პანდემიას", მაგრამ ეს მხოლოდ საბაბია. მიმდინარეობს გამოუცხადებელი სავალუტო ომი, გააქტიურდა საბეჭდი მანქანების კონკურენცია. რაც უფრო მეტი ფულადი მასა შეიქმნება, მით უფრო მაღალია ალბათობა იმისა, რომ მოცემულ ვალუტას უფრო დაბალი კურსი ექნება კონკურენტ ვალუტასთან მიმართებაში. ეროვნული ფულადი ერთეულის შემცირებული კურსი კი – ეროვნული ბიზნესის საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობის გამყარების საშუალებაა. მაგრამ, მსგავსმა კონკურენციამ (სავალუტო ომმა) შეიძლება მიგვიყვანოს ერთმანეთის კონკურენტი ცენტრალური ბანკების ვალუტების კრახთან.

ცხრილი 2. წამყვანი ცენტრალური ბანკების აქტივები (%-ით GDP-სთან მიმართებაში) (Yardeni and Quintana, 2021)

ცენტრალური ბანკის დასახელება	აქტივები 2007 წლის ბოლოსათვის	აქტივები 2021 წლის თებერვლის ბოლოსათვის
აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემა	6	33,4
ევროპის ცენტრალური ბანკი	12	59,5
იაპონიის ბანკი	21	127,4
ჩინეთის სახალხო ბანკი	53	35,1

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Bedianashvili, G. (2021). Macroeconomic and Cultural Determinants of the COVID-19 Pandemic Crisis. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences.* 15(2), 191-197.

Bedianashvili, G. (2021).The Socio-Economic Effects of Covid-19 and the Challenges of Economic Uncertainty. Materials of VI International Scientific Conference: *Challenges of Globalization in Economics and Business*. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Economics and Business Faculty, 34-38 (In Georgian).

Chikobava, M. (2020). Covid – 19 as a Form of Hybrid War. *Globalization and Business*, 10. 79-85. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.010

Chikobava, M. (2020). Metamorphoses of the monetary system against the background of a modern pandemic, The 5th International Scientific Conference, *Challenges of Globalization in Economics and Business*, Proceedings, 476-486. (In Georgian).

https://www.tsu.ge/assets/media/files/23/%E1%83%A4%E1%83%90%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/Programa%20konferencia.pdf

Durden, T. (2021). Insider-Selling Explodes To Record Highs As Buybacks Re-Emerge. January 20, 2021. https://www.zerohedge.com/markets/insider-selling-explodes-record-highs-buybacks-re-emerge

Financial Times, (2021). Baupost's Seth Klarman compares investors to "frogs in boiling water", https://www.ft.com/content/9c3ecb09-c4bd-4066-a462-af496725105d

Katasonov, V. (2019). What is helicopter money, (in Russian). 27.12.2019.

https://www.fondsk.ru/news/2019/12/27/chto-takoe-vertoletnye-dengi-49778.html

Katasonov, V. (2020). Inclusive capitalism as the ideology of the Great Reset, (in Russian). 21.12.2020. https://www.fondsk.ru/news/2020/12/21/inkljuzivnyj-kapitalizm-kak-ideologija-velikoj-perestrojki-52523.html

Ossinger, J. (2021). Stimulus Checks Bring Hope for Bull Market Roiled by Bond Yields. March 10, 2021. https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-03-10/stimulus-checks-bring-hope-for-bull-market-roiled-by-bond-yields

Papava, V., & Charaia, V. (2021). The Problem of the Growth of Georgia's Public Debt during the Economic Crisis under the Covid-19 Pandemic. GFSIS Expert Opinion, 152. Tbilisi, Georgian Foundation for Strategic and International Studies. DOI: 10.13140/RG.2.2.10091.57120.

Sedov, D. (2019). American shutdown and its possible consequences (in Russian). 08.01.2019. https://www.fondsk.ru/news/2019/01/08/amerikanskij-shutdown-i-ego-vozmozhnye-posledstvija-47411.html

Yardeni, E. & Mali, Q. (2021). Central Banks: Monthly Balance Sheets. *Yardeni Research*, Inc. Octomber 29, 2021. https://www.yardeni.com/pub/peacockfedecbassets.pdf

JEL Classification: O4, O11, O40, I3, I30. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.020

ECONOMIC GROWTH OF GEORGIA AND SOCIAL PROBLEMS

MERAB JULAKIDZE
Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
merab.julakidze@tsu.ge

Abstract. Generalization of macroeconomics dynamic model is mean of multipliable influence in different directions of Technological progress on economic growth, connection between production and its intensification on non-production factors, and optimal component criteria for social-economic intensification process. The Spline structure of Production Function is an efficient tool for establishing the dynamics of its parameters, which, in turn, makes it possible to correlate the efficiency of the production factors and their combination with the potential of the intensification factors: scientific-technical, educational, and organizational. Application of ultimate model for creation of aggregate figures' movement, rates and proportions and reaching of social purposes and their dynamic results: prediction of normative genetic consumption demand calculation on a person, public and state.

KEYWORDS: ECONOMIC GROWTH, TECHNOLOGICAL PROGRESS, GENERALIZATION MACROECONOMIC MODEL, FACTORS OF INTENSIFICATION, SOCIAL STABILITY.

For citation: Julakidze, M., (2021). Economic Growth of Georgia and Social Problems. *Globalization and Business.* 12, 152-154. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.020

INTRODUCTION

The study discusses the topics of developing Georgia's socio-economic development target function and its realization on the macroeconomic level. It is oriented towards maximizing social target accomplishment according to output and its usage in every direction, balancing labor and potentials. The resulting socio-economic macromodel will be used for interpreting base trajectory of Georgia's development as the trajectory closest to the extremum. Based on this, the function was restored in accordance with trajectory and finally the parameters of target function were estimated.

The optimization macromodel in its original form was used for rational distribution of resources in every direction of utilization and accumulation. Also, it was used for calculating rational rates and proportions of social targets. The dynamics of dual variables of the problem were used, more precisely, efficiency norm and its movement in the perspective. The results of socio-economic optimization are analyzed which is compared with the calculation based on production optimization considering technological progress.

The macroeconomic model will take more consistent form if the optimization is directed not towards pure production targets but well-defined social-economic targets as well. Focusing on production target maximization was characteristic of sectoral management process, while social direction was financed based on residual principle. It is well-known that this made production maximization the main objective. Nowadays Georgia is focused on socially oriented market economy, the transition to which has not finished yet. At the scientific level this demands developing tools for defining socio-economic goals and if possible, their quantification which might become a base needed for forming the focus of production system development.

GENERAL FORM OF GEORGIA'S SOCIO-ECONOMIC OPTIMIZATION CRITERION

The target function entails social welfare and attainment of comprehensive development. Let us characterize welfare at time t:

1. Expanded consumption fund per capita c^t, which also includes population's capital and current expenditure in the service sector;
2. Average worker's labor time fund as χt share of time. While ultimate wellbeing, which indicates the ultimate level of welfare category, corresponds to maintaining consumption in accordance with rational norms.

Measuring c^t consumption fund in fixed prices (we operate on physical amount of this fund), we will be able to calculate the fund's actual amount $\bar{c}$, by multiplying natural norms of consumption by these fixed prices and summarizing them according to every type of consumption good.

This is how we will get that the comfort condition of an average worker with respect to his/her employment is reached at the target level of working time (for instance, three days of leisure per week).

Therefore, we can equate reaching social consumption targets with reaching such a structure of production and productivity that consumption is c, and time expenditure on labor is $\bar{\chi}$.

As for the comprehensive social development, we will firstly note that development through regular learning might be attributed to one form of service and be involved in consumption of service or non-productive consumption. There is a social aspect of comprehensive or mainly spiritual development category. It is measured by the quality of scientific-educational and administrative development. Indeed, the higher the share of people prone to these kinds of activities, the higher social intellectual potential will be put at play. This can be considered as an important and economically tangible aspect of spiritual development. Let us denote the share of people employed in scientific-educational and administration spheres (intensification fields) by λ^t, then the general form of the target function at the macro level will take the following form:

$$U^t = U\,(c^t, \chi^t, \lambda^t) \rightarrow \max$$

Specification of the target function should be based on the fact that social targets are dual: consumption, which is measured by consumption level per capita (including consumption of leisure time) – they are characterized by final level, existence of saturation level; and spiritual, which is determined by social structure and not by individuals – they are characterized by theoretical possibilities of indefinite growth, which is given by genetic funds and economy. The final state puts consumption dependence to inferior rather than superior position, which is the case in "consumerist society" and which has a big perspective later, once the final satiation level has been reached.

MODEL REALIZATION

Traditional macro models – regular Cobb-Douglass production function with autonomous technological progress – take us to diminishing capital-output dynamics, which is its main flaw. It would be interesting to analyze dynamics of capital-output according to general macro model. It turns out that for the optimization variant, which shows us its trajectory, is in reality characterized by increasing capital-output. This may be attributed to qualitative increase of production factors, the representation of which is impossible by neutral technological progress of Tinbergen's factors. Theoretical generalization of economic growth trajectory possibilities with increasing capital-outputs should be discussed as qualitative accomplishment of generalized model.

As we have seen target function and macroeconomic development optimality integral socio-economic parameter have been developed. The evaluation of target function parameters was based on base sections of the trajectory, assuming that the perspective trajectory would continue with the same phase.

Optimality criterion evaluates economic growth in the following two directions:

Welfare might be specified as reaching the final level of non-productive consumption of material goods. With the aim of representing this category in the target function the following indicator was constructed: weighted algorithm of squares of deviation of current and half long-term goods' factual consumption from its normative level. To this indicator an analogous sum should be added which will measure social effects of deviation from normative levels of long-term consumer goods and real term representation of social infrastructure funds.

Spiritual development condition with first estimation can be reduced to two indicators: labor time fund per worker and development of educational, scientific, cultural and administrative fields (according to relative employment level in them). Apart from this, state consumption maximization (in certain proportions) might be ascribed to the overall objective of economic development.

Model may not be used for direct calculations without estimation of optimality criterion parameters. The values of these parameters are chosen so that extremum point in the base interval will best correspond to trajectory. For this, an inverse problem of the original optimization will be solved in the retrospect.

For solving the inverse as well as the original problems the package for nonlinear optimization analysis of economic models was used.

Basic and dual variables of the original problem, as well as its optimality conditions largely exceed unknown parameters of the target function. This means that the inverse function is over specified. For these circumstances the parameters were found under the condition that the sum of squares of derivatives of Lagrange function of the original problem according to its basic and dual variables will reach minimum. After prolonging target function parameter estimates in the perspective the original problem was transformed into a classic problem of nonlinear conditional optimization which was solved using the above-mentioned package. Solving the direct optimization problem yielded macroeconomic forecast indicators of Georgia's socio-economic development. This allows us to analyze main trends of the country's development.

Economic sustainability of GDP growth rates depends on GDP expenditures, or the growth structure of economy and its productivity. The higher the share of investment in capital and the lower its share in private consumption with respect to GDP, the higher the economic sustainability and consequently, quality of economic growth. Georgian economy is characterized by excessive consumption (absorption), which means that domestic demand exceeds the good and service supply capacities of the local economic sector. The overall demand is very high and constitutes 85% of the total GDP which is an indication of low-quality growth. When the ratio of consumption and saving is leaned in favor of the former it means that current generation is living at the expense of the future generations which will negatively affect wellbeing of the latter. This means that we are consuming more than we should.

Resolution of the optimization problem resulted in obtaining forecasting indices of macroeconomic dynamics that permit an analysis of the main development trends in Georgia's national economy until 2030. The main conclusions drawn from the forecasts produced are as follow:

Socioeconomic optimization that forms the consumption goals of economic development leads to surplus grown of GDP and the consumption fund. According to the results of social optimization, when the consumption fund amounts to

21.5 billion GEL, the population's rational demands for goods and services can be met. Production optimization, on the other hand, with a constant standard of accumulation led to an increase in the consumption fund to 24 billion GEL, that is to unsubstantiated hypertrophy of consumption;

Production optimization disregards the interests of spiritual, scientific-educational, and cultural development. According to its results, the optimal percentage of employment in the scientific-educational and cultural-management sphere in 2030 will amount 21%; in corresponding conditions this index equal to 28%;

Socioeconomic optimization ensures the necessary increase in room for individual development in the form of free time. According to its results, by 2030, it may be possible to have a four-day work week with a 7-hour workday.

Based on the calculations carried out with the macroeconomic model we tried to explain how sustainable Georgian economy is and whether Georgian government's current economic policy is adequate and consistent for economic growth. What institutional changes are needed to make the growth of population wellbeing an irreversible process.

Country's economic development depends on not only quantitative but qualitative indicators of growth. Only high-quality economic growth can turn into economic development. On the other hand, economic development is of high quality if it is sustainable, accompanied by structural improvements and innovations. We will briefly discuss **three important aspects of economic growth** that are preconditions to significant progress:

For **sustainable economic development** inflow of investments is crucial. Significant share of foreign direct investment flowing to Georgia is directed towards non-trade sectors. As local producers lack the capacities needed to locally produce goods that constitute an important part of imports, GDP growth stimulates import growth rather than local real sector. Georgia is characterized by labor force moving from production to service sectors which, on one hand, indicates improved distribution of resources and, on the other hand, indicates that the share of tradable goods is decreased in GDP. In Georgia economic growth is very loosely linked with SME development. Recently, Georgia was characterized by an insignificant increase in labor productivity, however, we significantly lag behind developed countries in terms of this indicator. The indicator denotes the level of labor education and their equipment with modern technologies. In order to improve in this direction, science-related sectors need to develop in Georgia.

Innovations imply generation of scientific-technological achievements and their implementation in production which is a prerequisite for economic progress. Innovation quality is measured by the share of research and development (R&D) expenditures in GDP which stands at 0.3% in Georgia, while it is about 3-4% in developed countries.

One of the indicators of **social stability** is GDP per capita according to which Georgia takes one of the last positions among transition economy countries. This indicates low advancement in terms of human development. The indicator in Georgia is 5 times less compared to Easter European countries and 10 times less compared to developed states. The reason for this is that Georgian economy underwent a prolonged (5 years) and deep (almost 75%) contraction. In 2000 Georgian real GDP was only 30% of its 1990 level. In the coming years economic growth needs to be stimulated and long-term stable growth rates need to be restored. The polarization of population income distribution should be put to end by imposing progressive tax system. In Georgia middle-income group of society has not formed yet (5-7% in Georgia vis a vis 65-70% in developed countries), which is still unable to take the role of avant-garde in the society. Reducing inequality, poverty and unemployment is still one of the stressing problems that Georgia is facing. Without solving these problems, it will be impossible to induce social solidarity of the society and ultimately to reach higher levels of wellbeing.

CONCLUSION

To conclude, economic policy of the Georgian government should be directed towards achieving inclusive growth which will guarantee that economic growth and enhancement is reflected in the wellbeing of every citizen in real terms. Government programs of economic and social development should be detailed in terms of timeline so that people can regularly monitor what has been done. This will help people make proper decisions during elections. Discussed macro model of Georgia's socio-economic development and the obtained results allow us to estimate the current stance of Georgia's economic and social development and timeline for reaching target indicators with concrete parameters. Moreover, it allows us to make estimations by correcting growth trajectory based on existing and attracted resources.

REFERENCES:

Julakidze, M.G. (2010). A Macro model of Georgia's Socioeconomic Development and its use in forming Economic policy. 11(1), 137-144.CA&CC *Press Sweden.*

Papava, V. (2013). Economic Reforms in Post-Communist Georgia: Twenty Years after. *Nova Science Publishers.*

Papava, V. (2016). Georgia's choice: The European Union or The Eurasian Economic union. Expert Opinion. Georgian Foundation for strategic and international Studies.

Tinbergen, J. (1978). Economic policy: Principles and Design. Amsterdam. 1956, 1978. 478.

Weil, D. N. (2008). Economic Growth. Brown University. Second Edition.

Wooldridge, M. J. (2013). Introductory Econometrics. A Modern Approach. Fifth Edition.

Geostate Database (PC-AXIS Database) of National Statistic Office of Georgia. Retrived from: http://pc-axis.geostat.ge

The World Bank Open Date. (2021). https://data.worldbank.org/

JEL Classification: E24, J21, J28. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.021

STATE EMPLOYMENT POLICY IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC CRISIS IN GEORGIA

IRMA TKEMALADZE
PhD Student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
irma.tkemaladze@tsu.ge

Abstract. The crisis caused by the Covid-19 pandemic has not only economic character, it is multifaceted, so ways to tackle the problem are more complex and ambiguous. Measures to protect the health of the population often comes into conflict with economic recovery measures, which raises the issue of their proper balancing. At the same time, financial, moral and material support should be provided to the vulnerable sections of the society, at the same time, the party creating the demand for labor should be encouraged to maintain jobs. Recovering the economy requires a comprehensive and consistent strategy based on the interests of each citizen. It is important to have an active social dialogue between employers 'and entrepreneurs' organizations and employees. These measures are relatively easy to implement for countries with high incomes and developed economies, while for low-income countries, the use of fiscal and monetary policy instruments is limited and therefore becomes a more difficult process. In such a case, it is recommended to differentiate the directions of the state employment policy according to the priority. The first line of action in the conditions of the covid-19 pandemic should be to stop the growth of poverty caused by declining employment income from reduced employment. As mentioned above, the government's anti-crisis plan even provides for passive policy measures and appropriate funding. However, it should be noted that the simplification of bureaucratic procedures related to the issuance and administration of targeted benefits would also be desirable. The activation of passive policy has accelerated the "formalization" of informal employees, it is recommended to continue working in this direction through a different prism to prevent the growth of precariate in the labor market. It is advisable to increase the number of jobs in the formal sector, to adequately remunerate the qualifications and energy expended, to create normal working conditions and to provide real protection of the labor rights of the employees. It is recommended to finance various projects and startups to promote self-employment and motivate the unemployed people. An important measure is the systematic research of labor market needs, which creates a clear picture of the requirements in the field of employment in the policy-making process and is a vector in the planning of training relevant qualified personnel. The latter will help to eliminate the most important problems of the Georgian labor market - the imbalance between labor demand and supply.

KEYWORDS: LABOR MARKET, EMPLOYMENT, REMOTE EMPLOYMENT, UNEMPLOYMENT, PANDEMIC CRISIS.

For citation: Tkemaladze, I. (2021). State Employment Policy in The Conditions of The Covid-19 Pandemic Crisis in Georgia. *Globalization and Business.* 12, 155-161. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.021

JEL Classification: E24, J21, J28. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.021

დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკა კოვიდ–19–ის პანდემიით გამოწვეული კრიზისის პირობებში საქართველოში

ირმა ტყემალაძე

დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
irma.tkemaladze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: შრომის ბაზარი, დასაქმება, დისტანციური დასაქმება, უმუშევრობა, პანდემია, კრიზისი.

ციტირებისთვის: ტყემალაძე, ი. (2021). დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკა კოვიდ–19–ის პანდემიით გამოწვეული კრიზისის პირობებში საქართველოში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 155-161. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.021

შესავალი

მიმდინარე პანდემიურმა კრიზისმა გლობალური შრომის ბაზარზე სამუშაო ადგილების არნახული უკმარისობა შექმნა. პროგნოზირებულია, რომ 2021 წელს ჯამურად სამუშაო ადგილების დეფიციტი 75 მილიონს, ხოლო 2022 წელს – 23 მილიონს გაუტოლდება (World Employment and Social Outlook: Trends, 2021). გარდა პირდაპირი გზით სამუშაო ადგილების შემცირებისა, ნავარაუდებია სამუშაო საათების შემოკლება, ანუ არასრული დასაქმების ზრდა, რაც დასაქმებულის ნების საწინააღმდეგოა და უმთავრესად დაკავშირებულია შრომის ანაზღაურების ფონდის ეკონომიასთან. ჯამურად სრულ დასაქმებასთან მიმართებაში თუ გავიანგარიშებთ, 2021 წელს 100 მლნ. სამუშაო ადგილის, ხოლო 2022 წელს 26 მლნ. სამუშაო ადგილის ექვივალენტია. გამოდის რომ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) მკვლევართა პროგნოზებით, 2022 წელს მსოფლიოში უმუშევართა რაოდენობა 205 მილიონ ადამიანს მიაღწევს, რაც 2019 წლის რაოდენობაზე (187 მილიონი) ბევრად მეტია. უმუშევრობის დონე 5,7%–მდე გაიზრდება, მსგავსი მაჩვენებელი ბოლოს 2013 წელს დაფიქსირდა. სიტუაციის დარეგულირების შემთხვევაში შრომის ბაზარი 2023 წლამდე ვერ მიაღწევს პანდემიამდე არსებულ მდგომარეობას (World Employment and Social Outlook: Trends, 2021).

პანდემიის უარყოფითი გავლენა უფრო ნაკლებია მაღალშემოსავლიანი ქვეყნების ეკონომიკებზე და პირიქით. საქართველომ პანდემიის პირველი ტალღა სამედიცინო თვალსაზრისით შედარებით მსუბუქად გადაიტანა, მაგრამ ისე როგორც ბევრი გარდამავალი ან განვითარებადი ქვეყანა, ეკონომიკური კუთხით მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორმა, მაგალითად, ტურიზმმა, ტრანსპორტმა და საცალო ვაჭრობამ ფაქტიურად „უძრაობის" ეტაპზე გადაინაცვლა. კრიზისმა მოიცვა მშენებლობა, უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობები, ხელოვნება, გართობა და დასვენების სექტორები. საქართველოს ეკონომიკა პანდემიის დაწყებიდან ოთხ თვეში 7,7%–ით შემცირდა, ხოლო როცა კრიზისი ყველაზე მწვავე იყო GDP–ს შემცირებამ 16,6% შეადგინა. გამოშვება შემცირდა როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სექტორში. სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა წარმოებული მოთხოვნაა და შესაბამისად, კიდევ უფრო ნათლად გამოიკვეთა მანამდე არსებული პრობლემები და გაჩნდა ახალი გამოწვევები. ასეთ პირობებში სახელმწიფოს მიერ გატარებული ეფექტიანი ეკონომიკური, ორგანიზაციული და სამართლებრივი ღონისძიებების გარეშე შრომის ბაზარზე და ზოგადად ეკონომიკაში შექმნილი რთული მდგომარეობიდან გამოსავლის მოძებნა გართულდება.

ძირითადი ნაწილი

როგორც ზემოთ აღინიშნა, პანდემიამ გლობალურად წარმოაჩინა შრომის ბაზრის სუსტი ადგილები და ამავე დროს უფრო ნათელი გახადა თითოეული ქვეყნის დასაქმების სფეროში არსებული პრობლემები. ეკონომიკური აქტივობების დაქვეითების პარალელურად მყისიერად დაიწყო სამუშაო ადგილებისა და სამუშაო დროის შემცირება, ორგანიზაციათა

ნაწილი გადავიდა დისტანციურ სამუშაო რეჟიმზე, ნაწილში ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზების გამო აღნიშნული პროცესი ვერ განხორციელდა.

მიმდინარე პერიოდში შრომის ბაზრის კვლევისა და ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა პანდემიისთვის დამახასიათებელი ახალი პრობლემები, კერძოდ:

- დასაქმების შეზღუდული შესაძლებლობები, განსაკუთრებით შრომის ბაზარზე ახალშესულთათვის და ქალებისათვის;
- უკვე არსებული სამუშაო ადგილების შენარჩუნების მაღალი რისკი;
- დასაქმებულთა საბაზრო ძალაუფლების შემცირება, მათი შრომითი უფლებების დარღვევა, რაც შემდეგ მოვლენებში აისახა: სამსახურიდან დაუსაბუთებელი გათავისუფლება, უხელფასო შვებულებაში დასაქმებულის სურვილის საწინააღმდეგოდ გაშვება, შრომითი ხელშეკრულებით განსაზღვრული პირობების ცალმხრივად ცვლილება;
- ანაზღაურების გარეშე ზეგანაკვეთური შრომა;
- დამქირავებლის მიერ დისტანციური შრომის არასათანადოდ შეფასება;
- შრომის ანაზღაურების უკონტროლო შემცირება;
- სამუშაოზე გამოცხადების იძულება კარანტინის და სატრანსპორტო შეზღუდვების პირობებში.

ახალი პრობლემების მრავალრიცხოვნად გამოვლენის ზოგიერთი მიზეზი საქართველოს შრომის ბაზარზე პანდემიამდე არსებული ისეთი გადაუჭრელი საკითხებია, როგორიცაა შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მოთხოვნას შორის დისბალანსი, ღარიბი დასაქმებულების მაღალი წილი, ახალგაზრდობის დასაქმების პრობლემები, დასაქმების გენდერული პრობლემები, არაფორმალური დასაქმების მაღალი წილი, გრძელვადიანი, ანუ ქრონიკული უმუშევრობა.

საქართველოს შრომის ბაზრის საფირმო ნიშნად იქცა კონიუქტურა, სადაც ერთდროულად გვაქვს უმუშევრობის მაღალი დონე და ვაკანსიების დიდი რაოდენობა. როგორც შრომის ბაზრის საინფორმაციო სისტემის ვებ-გვერდზე განთავსებული შრომის ბაზრის კვლევებიდან ირკვევა, ბოლო სამი წლის განმავლობაში ჯამურად გამოცხადებულია 161 000 ვაკანსიაზე მეტი (hr.ge). კონკრეტული ქვეჯგუფების მიხედვით ყველაზე მეტი ვაკანსია იყო მაღაზიების კონსულტანტ-გამყიდველებზე (26815 ვაკანსია), კომერციული გაყიდვების წარმომადგენლებზე (8624), მიმტანებზე (4019), ბუღალტრებზე (3964), ოფისის, სასტუმროებისა და სხვა დაწესებულებების დამლაგებლებსა და დამხმარეებზე (3772), სატვირთო ავტომობილის მძღოლებზე (3206), საკონტაქტო ცენტრის კლერკებზე (3625), მზარეულებზე (3121), მტვირთავებზე (1976), უსაფრთხოების სამსახურის თანამშრომლებზე (2 772). ვაკანსიების დიდი წილი მოდის მომსახურებისა და გაყიდვის სფეროებზე (http://www.lmis.gov.ge), სადაც საკვალიფიკაციო მოთხოვნა საკმარისია პროფესიული ან საშუალო განათლების დონეზე. ასეთი სამუშაო ადგილები დაბალი ანაზღაურების გამო ხასიათდება მაღალი მობილობით და დაბალი პროდუქტიულობით. პარალელურად მიწოდების მხრივ სამუშაო ძალა წარმოდგენილია უმაღლესი განათლების მქონე (ბაკალავრიატი, მაგისტრატურა) პირთა დიდი ნაწილით, 2017-2020 წლებში სახელმწიფო და კერძო უმაღლეს სასწავლებლებში სხვადასხვა პროგრამებზე ბაკალავრიატის საფეხურზე ჯამურად 331647 სტუდენტი ირიცხებოდა, მაგისტრატურის საფეხურზე ამავე პერიოდში – 97684 სტუდენტი, ხოლო პროფესიულ პროგრამებზე – 10529. უმაღლეს სასწავლებლებში უმაღლესი განათლების მიღების მქონეთა რიცხვი მუდმივად ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება, ხოლო პროფესიულ პროგრამებზე ბოლო ორი წლის შეჯამებით შეიმჩნევა შემცირების ტენდენცია, რაც იძლევა იმის თქმის საშუალებას, რომ მომავალში შრომაზე მოთხოვნა და მის მიწოდებას შორის დისბალანსი როგორც სტრუქტურული, ისე კვალიფიკაციური თვალსაზრისით კვლავ აქტუალურ საკითხად დარჩება, იმ შემთხვევაში თუ დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის ფარგლებში აქტიურად არ განხორციელდება პროფესიული მომზადება-გადამზადების პროგრამების მნიშვნელობის შესახებ ფართო მასების სწორი კუთხით ინფორმირება. უნდა ითქვას, რომ სამუშაო ძალის მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის დისბალანსი გლობალური მასშტაბითაც მწვავეა, რასაც ადასტურებს ნობელის პრემიის ლაურეატების პიტერ დაიმონდის (Diamond,1982:68), კრისტოფერ პისარიდესის და დეილ მორტენსენის (Mortensen & Pissarides, 1994) ინტერესი აღნიშნული პრობლემით. მეცნიერებმა დაასკვნეს, რომ უმუშევრობის შემწეობა, უკეთესი სამსახურის შოვნის მოლოდინები, შრომის ბაზრის მკაცრი რეგულაციები სხვა თანაბარ პირობებში, აყოვნებს უმუშევრების მიერ შედარებით დაბალანაზღაურებიან სამსახურზე დათანხმებას, ზრდის უმუშევრობას, ასევე ხელს უშლის ეფექტიანი დასაქმების არსებობას.

სიღარიბის მაღალი დონის გამომწვევ ძირითად მიზეზებს – არაეფექტიან დასაქმებას, არაფორმალური დასაქმების მაღალ დონეს და შრომის მწარმოებლურობის დაბალ დონეს დაემატა (Tsartsidze, 2016:7) პანდემიური კრიზისისგან გამოწვეული ეკონომიკური შოკი, რამაც კიდევ უფრო გაართულა სოციალური სფეროში მანამდე არსებული პრობლემები. 2020 წელს 2019 წელთან შედარებით მსოფლიოში კიდევ 108 მლნ. მუშაკი გადავიდა ღარიბ ან უკიდურესად ღარიბ (რაც ნიშნავს, რომ ისინი და მათი ოჯახები ცხოვრობენ დღეში 3,2 დოლარზე, ოჯახის ერთ სულზე გაანგარიშებით) კატეგორიაში (World Employment & Social Outlook: Trends, 2021). რაც შეეხება საქართველოს, ოფიციალური მონაცემებით კრიზისის დაწყებიდან ერთ წელში დასაქმებულთა რაოდენობა 54 100 ადამიანით, ხოლო 2021 წლის ორი კვარტლის მიხედვით 123700 ადამიანით შემცირდა (geostat.ge). დასაქმებულთა

რიცხოვნობის პარალელურად მცირდებოდა სამუშაო საათები. 2020 წელს არასრული დასაქმებისა და უმუშევრობის კომბინირებული დონე 19,6%, ხოლო უმუშევრობის დონე 18,5%-ია, ნაცვლად 2019 წლის 17,6%-სა. დასაქმების და სამუშაო დროის შემცირებამ მიგვიყვანა შრომითი საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლების მკვეთრ შემცირებასთან და სიღარიბის აბსოლიტურ ზღვარს ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილის ზრდასთან.

ამიტომ, პოსტპანდემიურ პერიოდში დასაქმების პოლიტიკის კიდევ ერთი გამოწვევა მეტი და ამავე დროს ეფექტიანი სამუშაო ადგილების შექმნის ხელშეწყობა იქნება. გაზრდილი უმუშევრობის საპირწონედ სამუშაო ადგილების მხოლოდ რაოდენობრივი ზრდა საკმარისი აღარაა. ამავე დროს არსებული ეკონომიკური მდგომარეობის გამწვავების თავიდან ასაცილებლად პასიური პოლიტიკის გატარებაც პრიორიტეტული ხდება. პანდემიით გამოწვეული პირველადი უარყოფითი ეფექტების მინიმიზაციისათვის საქართველოს მოქალაქეებს 170 მლნ. ლარიანი ბიუჯეტით დაუფინანსდათ სამი თვის კომუნალური გადასახადები, სახელმწიფომ დააზღვია, რომ არ მომხდარიყო გაცვლითი კურსის ცვლილებით გამოწვეული ფასების მნიშვნელოვანი ზრდა ცხრა ძირითად სასურსათო პროდუქტზე, სახელმწიფოს დახმარებით მოქალაქეებს სესხის გადახდის 3 თვით გადავადების შესაძლებლობა მიეცათ, რითაც 600 000- მდე მსესხებელმა ისარგებლა (COVID-19-ის წინააღმდეგ საქართველოს მთავრობის მიერ გატარებული ღონისძიებების ანგარიში, 2020). ანტიკრიზისული გეგმის მეორე ეტაპზე პირდაპირი ფინანსური დახმარება მიიღეს დაქირავებით დასაქმებულებმა, რომლებმაც დაკარგეს სამსახური ან უხელფასო შვებულებაში იქნენ გაშვებულნი, დახმარების რაოდენობამ 1200 ლარი შეადგინა 6 თვის განმავლობაში და მოიცვა 350 000 მოქალაქე. პროგრამის ბიუჯეტმა 450 მლნ. ლარი შეადგინა. თუმცა უნდა ითქვას, რომ მიზნობრივი შემწეობების გაცემისა და ადმინისტრირების საკითხები გარკვეულ პრობლემებთან არის დაკავშირებული, ამ მიმართულებითაც სასურველია ბიუროკრატიული პროცედურების გამარტივება, რომ დახმარებებმა მიზნობრივ ჯგუფებთან დროულად მიაღწიოს და შეასრულოს მისი ძირითადი ფუნქცია – გადაუდებელ შემთხვევებში მოსახლეობის დაცვა შემოსავლების სრული ან ნაწილობრივი გაუფასურებისგან.

კრიზისი არაპროპორციულად აისახა გენდერულ ჭრილშიც, იზოლაციისგან წარმოქმნილი დამატებითი საყოფაცხოვრებო ვალდებულებების გამო ქალების უმრავლესობისთვის პროფესიული საქმიანობის შესრულება გართულდა, საფრთხე შეექმნა დავალებათა მაღალხარისხიანად შესრულებას, ზოგიერთ შემთხვევაში საჭირო გახდა დამატებით სამუშაოზე უარის თქმა, ქალთა ნაწილს მოუწია შრომის ბაზრიდან გასვლა. ასევე ონლაინ – მომსახურებაზე გადასვლის შემდეგ, მიტანის სერვისების გააქტიურებამ კონსულტანტების რაოდენობის შემცირება და კურიერების რაოდენობის ზრდა გამოიწვია. ანუ ე.წ. „ქალთა“ პროფესიები და საქმიანობების შემცირების ტენდენციასთან გვაქვს საქმე, ხოლო მამაკაცები უფრო მეტად ინარჩუნებენ სამუშაო ადგილებს. რაც შესაბამისად აისახა დასაქმების გენდერულ სტრუქტურაზე. კრიზისის დაწყებიდან ერთი წლის განმავლობაში დასაქმების დონე ქალებში შემცირდა თითქმის 3.0%-ული პუნქტით, ხოლო მამაკაცებში – 1.0%-ული პუნქტით.

გლობალურ დონეზე 2020 წელს ქალთა შორის დასაქმება შემცირდა 5.0%-ით, მაშინ როცა კაცებში ეს შემცირება 3,9%. აღნიშნული მიმართულებით დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის კონკრეტული ღონისძიებების განხორციელება არ დაწყებულა, გამომდინარე იქედან, რომ საკითხი უფრო ღრმაა და გრძელვადიან პერიოდს ითხოვს პრობლემის გადასაწყვეტად.

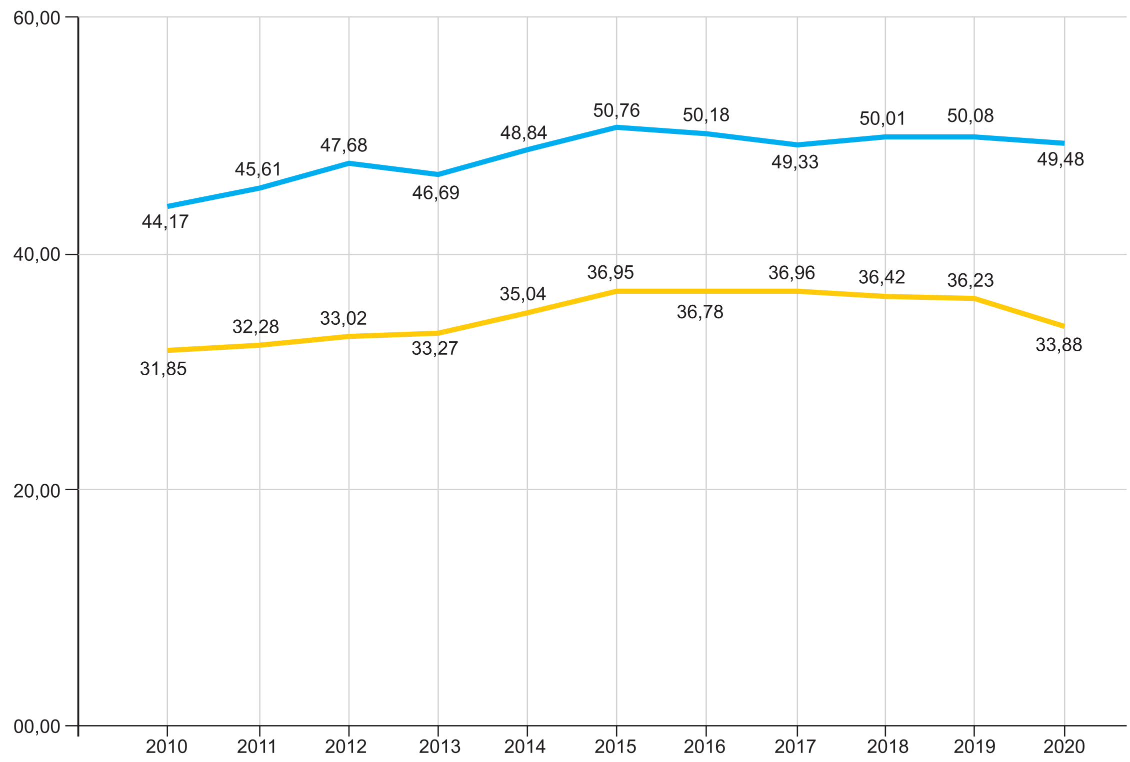
დასაქმების სტატუსის მიხედვით ანალიზისას თვითდასაქმებულებმა შედარებით ნაკლები დანაკარგები მიიღეს პანდემიისგან, რასაც ადასტურებს კრიზისის პერიოდში მათი რაოდენობის ზრდა (სამუშაო ძალის უმნიშვნელო ზრდის პირობებში). 2010 წლიდან მუდმივად მცირდებოდა თვითდასაქმებულთა წილი საერთო დასაქმებაში, ხოლო 2020 წელს პირველად დაფიქსირდა ზრდის ტენდენცია. მიზეზი შეიძლება ვეძიოთ დაქირავებული შრომის შემცირებაში და პასუხად სამუშაო ძალის ადაპტირებაში შეცვლილ ეკონომიკურ სიტუაციასთან. ანუ დაქირავებით დასაქმებულთა ნაკადები მიემართა ყველაზე დაბალეფექტიანი სასოფლო თვითდასაქმებისკენ, რამაც სტატისტიკურად დასაქმების დონის კატასტროფული ცვლილებებისგან დაიცვა შრომის ბაზარი. რაც ერთის მხრივ პოზიტიურ მოვლენადაც შეიძლება შეფასდეს და იყოს ვექტორი დასაქმების პოლიტიკის შემუშავების პროცესში, რომ სამომავლოდ ხელი შეეწყოს თვითდასაქმების შესაძლებლო-

ცხრილი 1. დასაქმება და სიღარიბე საქართველოში კოვიდ-პანდემიის პირობებში

მაჩვენებლები	2019	2020
დასაქმებულთა რაოდენობა საქართველოში (ათასი კაცი)	1295.9	1241.8
დასაქმების დონე (%)	42,67	41,14
სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი, %	19,5	21,3

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, geostat.ge

დიაგრამა 1: დასაქმების დონე სქესის მიხედვით 2010-2020 წლებში (%) საქართველოში

წყარო: საქსტატი, სამუშაო ძალის კვლევა 2020

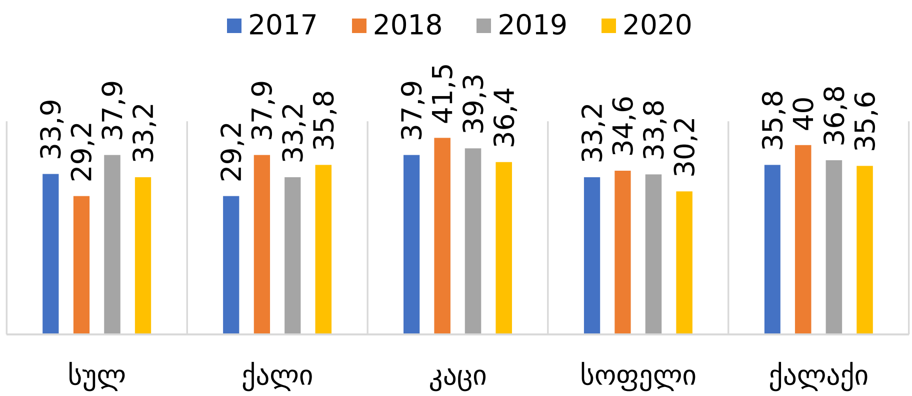
ბების ზრდას, როგორც უმუშევრობის და ეფექტიანი დასაქმების პრობლემის გადაჭრის გზას. მეორე მხრივ, სავარაუდოა, რომ თვითდასაქმებულთა რაოდენობის ზრდა განპირობებული იყო მათი არაფორმალური ნაწილის „გაფორმალურებისგან“, ეს უკანასკნელი მოვლენა დაკავშირებულია მთავრობის ანტიკრიზისული გეგმით გათვალისწინებულ 300 ლარიან დახმარებასთან, რომელიც ერთჯერადად გაიცა უმუშევრად დარჩენილ თვითდასაქმებულ პირებზე და გარკვეულწილად კატალიზატორის როლი შეასრულა ამ კატეგორიის დასაქმებულთა „ჩრდილიდან“ გამოსასვლელად.

შრომის ბაზრის კიდევ ერთი გამოწვევა დაკავშირებულია არაფორმალურ სექტორში ჩართული ადამიანების დიდ რაოდენობასთან. ზოგადად, არაფორმალური დასაქმება ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკის „აქილევსის ქუსლად“ რჩება. თუმცა განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისათვის იგი ერთგვარ გამოსავლადაც შეიძლება მივიჩნიოთ, მანამდე, ვიდრე ეკონომიკის რეალური სექტორისა და ფინანსურ კაპიტალზე შემოსავლიანობის ზრდა იქნება შესაძლებელი (Kakulia & Chikobava, 2016;123).

საქართველოში 2018 წლიდან არაფორმალური დასაქმება შემცირების ტენდენციით ხასიათდება, იგი უფრო მაღალია მამაკაცებში და სოფლად. პანდემიის პერიოდში არაფორმალური დასაქმების წილის შემცირება შეიძლება აიხსნას ზემოთაღნიშნული სახელმწიფოს მიერ ანტიკრიზისული პროგრამით გათვალისწინებული დახმარების გაცემით, რითაც ჩრდილიდან გამოვიდა არაფორმალურად დასაქმებულთა ნაწილი და მოხდა მათი ფორმალიზება.

პანდემიის პირობებში დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის მნიშვნელოვან მიზნად იქცა სამუშაო ადგილების დაცვა. დასაქმებულთა შენარჩუნების მოტივით დამსაქმებლებმა ანტიკრიზისული გეგმის მეორე ეტაპზე საგადასახადო შეღავათები მიიღეს, მათ შორის 6 თვის განმავლობაში 750 ლარის ოდენობის ხელფასი სრულად გათავისუფლდა საშემოსავლო გადასახადისგან. 1500 ლარამდე ხელფასი კი, 750 ლარის ოდენობაზე გათავისუფლდება საშემოსავლო გადასახადისგან. პროგრამის ბიუჯეტი 250 მლნ. ლარი იყო (COVID-19-ის წინააღმდეგ საქართველოს მთავრობის მიერ გატარებული ღონისძიებების ანგარიში, 2020). ასევე, ბიზნესსუბიექტებს 4 თვის ქონების და საშემოსავლო გადასახადი გადაუვადდათ 2020 წლის 1-ელ ნოემბრამდე – პროგრამის ბიუჯეტი 171 მლნ. ლარს შეადგენს. მცირე სასტუმროებს მიეცათ შესაძლებლობა საბანკო სესხის 6 თვის პროცენტის თანადაფინანსებით ესარგებლათ. ცვლილებები შეეხო მცირე მეწარმეობის განვითარების საგრანტო კომპონენტს – გრანტის მოცულობის მაქსიმალური ზღვარი იზრდება 20 000 ლარიდან 30 000 ლარამდე, ხოლო ბენეფიციარის მხრიდან თანადაფინანსების მოთხოვნა მცირდება 20%-დან 10%-მდე, რაც მეტ ბენეფიციარს მისცემს საგრანტო კონკურსში გამარჯვების საშუალებას. ტურიზმის, დეველოპერული და სოფლის მეურნეობის სექტორები წარმოადგენენ მსხვილ დამსაქმებლებს, სადაც დასაქმე-

დიაგრამა 2. არაფორმალურად დასაქმებულთა წილი (%) არასასოფლო-სამეურნეო სფეროს დასაქმებულებში საქართველოში 2017-2020 წლებში

Source: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, www.geostat.ge

ბულთა რაოდენობა პანდემიამდე 400 000-ზე მეტ ადამიანს შეადგენდა, ამიტომ ცალკე შემუშავდა აღნიშნული ინდუსტრიების ამოქმედების ანტიკრიზისული გეგმები, რაც ასევე უმუშევრობის ზრდის შეჩერებისკენ იქნება მიმართული. ასევე, ლოქდაუნის პირველივე ეტაპზე დაიწყო დისტანციურ სამუშაო რეჟიმზე აქტიური გადასვლა, რამაც მნიშვნელოვნად შეამცირა პანდემიისგან გამოწვეული რისკები და დანაკარგები.

და ბოლოს, გამომდინარე იქიდან, რომ დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის საბაზრო მექანიზმები ვრცელდება იმ სეგმენტზე, სადაც დაქირავებული შრომა გამოიყენება, მისი მოქმედების არეალი შეზღუდულია, ანუ დასაქმების ბაზრის 38%-ს ფარავს და გარკვეული ეკონომიკური განუსაზღვრელობის პირობებში აქცევს შრომის ბაზარს. მისი შემცირებისთვის კი კომპლექსური საპროგნოზო-ანალიტიკური საქმიანობის გაძლიერების აუცილებლობაა საჭირო როგორც კერძო სექტორის დონეზე, ისე მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებისას (Bedianashvili, 2021:177).

დასკვნა

კოვიდ-19-ის პანდემიისგან გამოწვეული კრიზისი მხოლოდ ეკონომიკური არაა, მას მრავალწახნაგოვანი ხასიათი აქვს, ამიტომ, პრობლემის დაძლევის გზები უფრო რთული და ბუნდოვანია. მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობის დაცვაზე მიმართული ღონისძიებები ხშირად წინააღმდეგობაშია ეკონომიკის აღდგენის ღონისძიებებთან, ჩნდება მათი სწორად დაბალანსების საკითხი. ერთდროულად უნდა მოხდეს საზოგადოების დაუცველი ფენების ფინანსური, მორალური და მატერიალური მხარდაჭერა, პარალელურად სამუშაო ადგილების შესანარჩუნებლად უნდა წახალისდეს სამუშაო ძალის მოთხოვნის შემქმნელი მხარე. ეკონომიკის აღდგენისათვის საჭიროა ყოვლისმომცველი და თანმიმდევრული სტრატეგია, რომელიც თითოეული მოქალაქის ინტერესზე იქნება დაფუძნებული. მნიშვნელოვანია დამსაქმებელთა და მეწარმეთა ორგანიზაციებსა და დასაქმებულთა შორის საჭიროა აქტიური სოციალური დიალოგი. აღნიშნული ღონისძიებების განხორციელება მაღალი შემოსავლების და განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისთვის შედარებით მარტივად განსახორციელებელია, მცირე შემოსავლიანებისათვის კი ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტების გამოყენების შეზღუდულობასთან არის დაკავშირებული და შესაბამისად, უფრო რთული პროცესია. ასეთ შემთხვევაში რეკომენდირებულია დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის მიმართულებების დიფერენციაცია პრიორიტეტულობის მიხედვით. პირველი რიგის ღონისძიებად covid-19-ის პანდემიის პირობებში, დასაქმების შემცირების შედეგად შრომითი საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლების შემცირებისგან გამოწვეული სიღარიბის ზრდის შეჩერება უნდა გახდეს. როგორც ზემოთ აღინიშნა, მთავრობის ანტიკრიზისული გეგმით გათვალისწინებულია კიდეც პასიური პოლიტიკის ღონისძიებების გატარება და შესაბამისი დაფინანსებაც. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ მიზნობრივი შემწეობების გაცემისა და ადმინისტრირების საკითხებთან დაკავშირებული ბიუროკრატიული პროცედურების გამარტივებაც სასურველი იქნებოდა. პასიური პოლიტიკის გააქტიურებამ დააჩქარა არაფორმალურად დასაქმებულთა „გაფორმალურება", რეკომენდირებულია ამ მიმართულებით განსხვავებული პრიზმით გაგრძელდეს მუშაობა, რათა შრომის ბაზარზე ხელი შეეშალოს პრეკარიატის ზრდას. მიზანშეწონილია ფორმალურ სექტორში სამუშაო ადგილების ზრდა, კვალიფიკაციისა და დახარჯული ენერგიის შესაბამისი ანაზღაურება, შრომის ნორმალური პირობების შექმნა და დასაქმებულთა შრომითი უფლებების რეალური დაცვა. თვითდასაქმების ხელშეწყობის, უმუშევრების მოტივირებისათვის რეკომენდირებულია სხვადასხვა პროექტებისა და სტარტაპების დაფინანსება. მნიშვნელოვანი ღონისძიებაა შრომის ბაზრის საჭიროებების სისტემური კვლევა, რაც პოლიტიკის შემუშავების პროცესში ნათელ

წარმოდგენას ქმნის დასაქმების სფეროში არსებულ მოთხოვ-ნებზე და წარმოადგენს ვექტორს შესაბამისი კვალიფიციური კადრების მომზადების დაგეგმვის საქმეში. უკანასკნელი კი საქართველოს შრომის ბაზრის ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლების – სამუშაო ძლაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის დისბალანსის აღმოფხვრას შეუწყობს ხელს.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Bedianashvili, G. (2018). Culture as a factor of knowledge economics with paradigmatic changes in systemic institutional context. *Globalization and Business*, 6, 59-62 (In Georgian).

Bedianashvili, G. (2021). Macroeconomic and Cultural Determinants of the COVID-19 Pandemic Crisis. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 15(2), 191-197.

Data of the National Statistics Office of Georgia - https://www.geostat.ge/ka (In Georgian).

Diakonidze, A., & Natsvlishvili, V. (2020). Labor and Social Security during the New Coronavirus Pandemic. Open Society Fund (In Georgian).

Diamond, P. (1982). Aggregate demand management in search equilibrium. *Journal of Political Economy*.

Enterprise Demand Survey on Skills. (2019). Tbilisi: Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia (In Georgian).

Georgian Labor Market Survey. (2020). Tbilisi: Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia (In Georgian).

http://mes.gov.ge/content.php?lang=geo&id=1028

https://ec.europa.eu/eurostat

Kakulia, N., & Chikobava, M. (2016). The possibility of Overcoming the Current Economic Crisis through the Use of Negative Interest Rates, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, *The collection of The International Scientific-Practical Conference Materials*, 125-132 (In Georgian).

Kakulia, N., & Lazarashvili, T. (2019). Institutional transformation and its challenges in Georgia. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, *The collection of The 4th International Scientific-Practical Conference Materials*, 173-178 (In Georgian).

Law of Georgia N6819-SR On Employment Promotion, 2020 years, 14 Juile (In Georgian).

Papava, V. (2020). On the COVID-19 Pandemic Economic Crisis and the Reorientation of the Georgian Economy, *Reflecting on a Changed World*, 215-221.

Report on the measures taken by the Government of Georgia against COVID-19. (2020). (In Georgian).

Resolution of the Government of Georgia N662 On Approval of the National Strategy of Labor and Employment Policy of Georgia for 2019-2023. (2019). (In Georgian).

Saltiel, F. (2020). Who Can Work From Home in Developing Countries? working paper, Duke University, Durham, North Carolina.134-168

Silagadze, A., Atanelishvili, & T., Silagadze, N. (2020). Some Tendencies of Post-Soviet Migration and Unemployment. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, 14 (1), 175-176. (In Georgian).

Tsartsidze, M. (2019). Active labor market policy and peculiarities of youth employment in Georgia. *Ekonomics and Business*, XI (2), 16-37. (In Georgian).

Tsartsidze, M. (2019). Efective Employment - An important factor in human well-being and economic growth in Georgia. *Economisti*, 2, 79-82. (In Georgian).

Tukhashvili, M., & Shelia, M. (2012). The impact of labor emigration on the demographic and economic development of Georgia in the post-Soviet period. http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RR-29.pdf.

World Economic Outlook, (2020). IMF. https://www.imf.org/en/Publications/WEO-/Issues/2020/04/14/weo-april-2020

World Employment and Social Outlook: Trends (2021), ILO. International Labour Office – Geneva. https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/trends2021/WCMS_795453/-lang--en/index.htm

JEL Classification: I20, J10. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.022

MODERN PRACTICE OF LEADERSHIP: ITS ROLE AND IMPORTANCE IN THE SUCCESSFUL OPERATION OF THE ORGANIZATION

TEIMURAZ SARTANIA
PHD Student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
t.sartania@yahoo.com

Abstract. The rapidly accelerating globalization process in the 21st century, advances in technology and science, and other developments related to these processes have posed hitherto unknown challenges to our country's education system. Therefore, at the current stage of the country's development, the main challenge of the Georgian higher education system should be considered to improve the quality of education.

However, the effectiveness of the higher education system depends on a large extent on the optimal distribution and efficient use of monetary resources between the various links and field of the education system.

Based on the study, generalization and research of the above-mentioned issues in the article, the main factors, influencing the development of organizational leadership and educational space in Georgia, were identified.

The aim of this research is to determine the compliance of the Georgian educational system with the international principles and to identify the model of a successful university with a significant impact in this direction. Also, based on the generalization and evaluation of the experience of foreign universities, active use and implementation of leadership strategies in Georgia.

The aim of research is to identify the challenges of the Georgian education system based on the generalization of modern leadership practice.

The object of research is Georgian and foreign educational institutions.

The subject of research is to study and identify the factors that have a positive and negative impact on the development of the Georgian educational system.

The research is based on analysis and synthesis, as well as graphic representation, comparison and other methods.

KEYWORDS: EDUCATION SYSTEM, EDUCATION REFORM, EDUCATIONAL SPACE, HUMAN GAPITAL, LEADERSHIP, MANAGEMENT.

For citation: Saetania, T., (2021). Modern Practice of Leadership: Its Role and Importance in The Successful Operation of The Organization. *Globalization and Business.* 12, 162-165. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.022

There has always been an interest in leadership practices from the public. People have been trying to figure out the values and qualities that a successful leader must possess. In recent decades, people's interest in effective leadership has grown even more, due to an unequivocal link between the successful functioning of the organization and well-conducted leadership, as well as effective internal organizational activities (Hallinger, 2011).

Rather than talk directly about modern leadership practices and their significance, it is important to clarify what is meant by the term. It can be said that there are many definitions of leadership and maybe every person has a different association when they hear this word. However, it should be noted that in this paper we consider leadership not as a trait but as a process involving a group of people who share a common organizational interest and goals (Arnold, 2017). We consider leadership as a process when a particular person turns people employed in the organization into accomplices in order to achieve a set goal through joint effort, which will be beneficial for both the organization and the individual people employed in the company. The main function of a leader can be perceived as follows: to motivate the people around him to achieve a common goal and to create the most comfortable working conditions for them (Bolden, 2004).

Thus, leadership is a complex process. The leader has special qualities that stimulate him to motivate other individuals to implement the set strategy. When talking about modern leadership practice, it is important to outline the key features of organizational performance. In this regard, the formation of the culture and vision of the organization is essential.

In order to be considered as a successful one for an organization, it must be constantly evolving. The foundation of every organization is a person and a group of people who, over time, shape the culture of the organization as a result of their activities. Establishing an organization culture is impossible without a clearly defined vision. One of the main purposes of modern leadership is to establish a common vision, attitudes and common cultural values in organizational activities (Civil Service Bureau, 2020).

However, leadership can be thought of as a process of transformation, when the leader stimulates like-minded people to maximize their potential. However, leadership is a skill based on a person's knowledge and experience.

Leadership can also be seen as a process in which a particular person influences a group of people to achieve a common goal.

However, it should be noted that the relationship between the leader and his followers is not one-sided. Whereas, on the one hand, the leader influences his associates as well as, to some extent he also occurs under the followers' influence, which serves the common goal. Thus, there are similarities and differences between management and leadership.

Proper use of modern approaches to leadership is especially important in the educational field and educational institutions. In 2005, Georgia joined the Bologna Process, which aims to maximize the compatibility of the Georgian educational space with the European space. All above mentioned considered a fundamental change in the existing education system in Georgia (Kikoria et al., 2019). In order to escape from the chaos created in the Georgian educational system in the post-Soviet period, it was extremely important to be actively involved in the Bologna process and to introduce the methods and practices that were actively used in European countries (Lezhava, Amashukeli, 2016).

Basic Concepts and Approaches to Leadership

Leadership theory is divided into three main types - sign, behavior and situational theories. One of the oldest theories is the "Great Man" Theory. Based on this concept, people are born as leaders. According to the followers of this theory, the starting point of leadership is directly determined by the personality traits and characteristics. This approach is also called the "big personality" theory, based on which, a leader is distinguished from his peers by his abilities and personal qualities. The main characteristics of a leader are intellect, dominance, persuasiveness, high activity and knowledge needed to solve a specific problem (Madanchian et al., 2016).

There are many definitions of a leader. According to Plato, in the role of a true leader is a person who is constantly focused on his own development and progress. Therefore, leadership belongs to the person who, along with the acquisition of knowledge, has the ability to self-realize. Plato considered these individuals to be people who had the ability to foresee eternity (Takala, 1998).

The theory of the leadership sign was explored by the German sociologist Max Weber. In his view, for a charismatic leader, supernatural and superhuman qualities are remarkable. In view of the all above mentioned, the society expresses special respect and awe towards the leaders of this category (Breuilly, 2011). It is also noteworthy that charismatic leaders are characterized by a desire for power to achieve a goal.

Kurt Levine, based on his research on the decision-making style, distinguishes between a group of authoritarian, democratic, and liberal leaders (Billig, 2014).

As usuall, any organization, depending on its strategy, with the support of the leader tries to deal with the challenges facing him. In particular, it assumes responsibility for the implementation of a strategy, solving the problems of its subordinates, conducting negotiations, acting as an arbitrator, reaching a consensus and etc.

In the process of implementing the organization's strategy, the leader as a manager has the following key functions:

- Be constantly informed about current processes;
- Forming a common organizational vision and culture that ensures sustainable development and successful functioning of the organization;
- Adapting to constantly changing environmental conditions and ensuring the introduction of innovations;
- Ease of conflict situations and prevent possible aggravation of the situation;
- Make changes to the strategic plan according to the situation.

When researching the characteristics and regularities of leadership, it is important to identify the characteristics of leaders' behavior, in particular, "employee orientation" and "production orientation". Whereas leaders who are production-oriented consider the fulfillment of the tasks set before them as a top priority. Based on the above mentioned, they consider employees only as a means for achieving a goal. However, as a rule, preference should be given to cooperation orientation, as focusing on employees usually ensures high productivity of team members.

Also of interest is the two-dimensional vision of a leadership style, developed by Ohio State University researchers Robert Blake and James Mouton, based on both "caring for people" and "caring for production" and suggests "employee orientation" and "production orientation". (Cai, Fink, et al., 2019).

Peculiarities of transformational leadership

Talk of leadership transformation style first began in the late 1970s, and in the early 1990s the latter emerged as one of the main directions of leadership (Eerkens et al., 2010).

Transformational leadership is considered to be the most effective way to meet the challenges of today's fast-changing world, as its essence lies in the fact that organizations are able to quickly adapt to the ever-changing world and select the most effective style of organizational business at the moment.

Transformational leadership style focuses on restructuring the organization and developing a new, more effective vision (Warrilow, 2009).

According to this theory, at the initial stage, a transformational leader works with a group of people to identify organizational challenges and problems. Then develops a common vision, draws up a concrete action plan, and begins to make changes at the expense of inspiring and motivating other people employed in the existing organization (Klingborg et al., 2006).

Institutional managers who use the leadership transformational style to achieve specific results, focus on the individual level of motivation of the people employed in the organization, which plays an important role in shaping the overall organizational vision and achieving goals in a short period of time (Korejan et al., 2016).

Transformational leadership stands out from other concepts of leadership in terms of its complexity and the development of heterogeneous ways of solving the problem. In contrast to traditional leadership approaches, transformational leadership focuses on adapting and transforming an organization's behavior in ever-changing environmental conditions (Mohammed et al., 2018).

The concept of transformational leadership is particularly important in the context of the Georgian educational space, since the latter joined the Bologna Process in 2005, aiming at fundamental reform of the education system and bringing the Georgian educational space in line with the European educational space (Lezhava, 2016). In turn, the practice of effective leadership plays a crucial role in achieving the above goals.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Leadership is a complex process. The leader has special qualities that stimulate him to motivate other individuals to implement the strategy. When talking about modern leadership practice, it is important to outline the key features of organizational performance. In this regard, formation of the culture and vision of the organization is essential.

One of the main purposes of modern leadership in organizational activities is to establish a common vision, attitudes and common cultural values.

When researching the characteristics and regularities of leadership, it is important to identify the characteristics of leaders' behavior, in particular, "employee orientation" and "production orientation". Whereas leaders who are production-oriented consider the fulfillment of the tasks set before them as a top priority. Based on the above, they consider employees only as a means to achieve a goal. However, as a rule, preference should be given to cooperation orientation.

In order to escape from the chaos created in the Georgian educational system in the post-Soviet period, it was extremely important to be actively involved in the Bologna process and to introduce the methods and practices that were actively used in European countries.

Transformational leadership stands out from other concepts of leadership in terms of its complexity and the development of heterogeneous ways of solving the problem. In contrast to traditional leadership approaches, transformational leadership focuses on adapting and transforming an organization's behavior in ever-changing environmental conditions.

REFERENCES:

Arnold, K. (2017). Transformational Leadership and Employee Psychological Well-Being: A Review and Directions for Future Research. Journal of Occupational Health Psychology. 22. 10.1037/ocp0000062.

Billig, M. (2014). Kurt Lewin's Leadership Studies and His Legacy to Social Psychology: Is There Nothing as Practical as a Good Theory?. *Journal for the Theory of Social Behaviour.* 45. 10.1111/jtsb.12074.

Bolden, R. (2004). What is Leadership?.

Breuilly, J. (2011). Max Weber, Charisma, and Nationalist Leadership. Nations and Nationalism. 17. 477 - 499. 10.1111/j.1469-8129.2011.00487.x.

Cai, D., Fink, E., & Walker, C. (2019). Robert R. Blake, With Recognition of Jane S. Mouton. Negotiation and Conflict Management Research. 10.1111/ncmr.12151.

Civil Service Bureau. Management and leadership in public service.2020.

Eerkens, J., Vaughn, K. & Kantner, J. (2010). Introduction: The Evolution of Leadership. https://www.researchgate.net/publication/257925411_Introduction_The_evolution_of_leadership ; Last Accessed: 01.08.2021

Hallinger, P. (2011). Leadership for Learning: Lessons from 40 Years of Empirical Research. *Journal of Educational Administration*. 49. 125-142. 10.1108/09578231111116699.

http://www.csb.gov.ge/media/3081/Mahagement-and-leadership-in public-service.pdf

https://www.researchgate.net/publication/29810622_What_is_Leadership ; Last Accessed: 01.08.2021

https://www.researchgate.net/publication/305323677_Leadership_Theories_an_Overview_of_Early_Stages ; Last Accessed: 01.08.2021

Kikoria, G., Gachechiladze, S., & Pataridze, S. (2019). Distance Education and E-learning in Georgia, 209-220. *Economics and Business*, XI, 2, 2019.

Klingborg, D., Moore, D., & Varea-Hammond, S. (2006). What Is Leadership?. *Journal of veterinary medical education*. 33: 280-283. 10.3138/jvme.33.2.280.

Korejan, M., & Shahbazi, H. (2016). An analysis of the Transformational Leadership Theory. *Journal of Fundamental and Applied Sciences*. 8:452. 10.4314/jfas.v8i3s.192. Last Accessed: 01.08.2021

Lezhava D., & Amashukeli M. (2016). Assessing the Bologna Process in Georgia: Key Achievements and Challenges.Tbilisi. https://osgf.ge/files/2017/Bolonia-feradi-kdit.pdf ; Last Accessed: 01.08.2021

Madanchian, M., Norashikin, H., Noordin, F., & Taherdoost, H. (2016). Leadership Theories; an Overview of Early Stages.

Raed, M., Nusari, M.; Ameen, A,. & Alrajawy, I. (2018). Leadership in the organization: A Conceptual Review. 2. 52-59. Last Accessed: 01.08.2021

Takala, T. (1998). Plato on Leadership. *Journal of Business Ethics* - J BUS ETHICS. 17:785-798.

JEL Classification: M5, M21. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.023

INTERNAL CONTROL SYSTEM PROBLEMS, CHALLENGES AND ISSUES OF ITS IMPROVEMENT

DALI SOLOGHASHVILI

Academic Doctor of Economics, Professor
Akaki Tsereteli State University, Georgia
dali.sologhashvili-udesiani@arsu.edu.ge

TATIA UDESIANI

PhD Student
Caucasus International University, Georgia
tata.udesiani@gmail.com

Abstract. The activities of the budget institution are directly related to the society and each successful step is aimed at the development of the country. An effective system of internal control is the main lever for managing and minimizing the risks in budgetary institutions. That is why the study and elimination of problems and shortcomings related to internal control will functionally strengthen this system, which will have a positive impact on the efficiency of the functioning of budgetary institutions. The results of the research work and the recommendations developed based on it, will help budget institutions to improve the internal control system and, consequently, to manage risks.

Resources in the public sector are created based on public money and therefore should be used in the public interest. That is why it is very important in the public sector to control the acquisition, use and protect the existing resources, which is regulated by the internal control system.

The article deals with the issues of an effective internal control system and its quality assurance in Georgia. The paper discusses the importance of the internal control system and its components, the role, and importance of quality assurance of the internal control system about the identified problematic issues. The role and benefits of internal audit as an integral part of the internal control system are evaluated and analyzed on the example of the Georgian budget institution.

Based on the conducted research and analysis, relevant conclusions have been made and problematic issues related to the internal control systems in the budget sector of Georgia have been assessed.

KEYWORDS: INTERNAL CONTROL, INTERNAL AUDIT, BUDGETARY INSTITUTIONS, QUALITY ASSURANCE, EFFICIENCY.

For citation: Sologhashvili, D., Udesiani, T., (2021). Internal Control System Problems, Challenges and Issues of its Improvement. *Globalization and Business.* 12, 166-172. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.023

INTRODUCTION

The internal control system in public institutions is one of the main levers for managing existing risks and minimizing it. Lack of internal control in budgetary institutions, complete or partial disruption, poses certain risks to the transparency and accountability of budget expenditures.

Having a comprehensive internal control mechanism is especially important for a developing country like Georgia.

Although the establishment and development of an internal control system in Georgia is not a small amount of time, there are still problematic issues that require finding and improving solutions. The existence of problematic issues is also because budgetary institutions are characterized by risks such as improper, uneconomical, unproductive management of budget funds, corruption, misappropriation, and others (Udesiani, 2015). At the same time, there is a high public interest in Georgia regarding the ongoing processes in budgetary institutions and the rational management of budgetary funds.

An effective system of internal control is the main lever for managing and minimizing the risks in the country's budgetary institutions. Therefore, the study and elimination of problems and shortcomings related to internal control will functionally strengthen this system.

The financial management reform in Georgia began in 2007, when a financing agreement was signed between the Government of Georgia and the European Commission to support Georgia's financial management reform (Gongadze, 2012). These were the first steps in establishing an internal financial control system in our country and, consequently, in introducing an internal control system. Later, the adequacy

of the state internal financial control system became a kind of indicator to assess the effective functioning of the public institution (2018 Consolidated Annual Report ..., 2019).

Initially, there were three main conditions for the institutional development of state internal financial control: the establishment of an appropriate legal framework, internal audit entities, and a harmonization center.

In 2009, the Ministry of Finance of Georgia developed a strategic document "On Public Sector Financial Management Reform" (2009-2013), according to which it was planned to establish and develop an internal control system in the public sector. This strategic document included a five-year plan and measures for the establishment of internal control mechanisms in the country, based on the concept developed by the European Union on Public Internal Financial Control (PIFC) and the guidelines and standards of the International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) for the public sector. In addition, a draft law on State Internal Audit and Inspection was drafted in June 2009, which was later approved by the Parliament of Georgia in March 2010.

The law provided for the establishment of internal audit entities in the Ministries of Georgia, the Ministries of the Autonomous Republics, local self-government executive bodies - boards (city halls) and legal entities under public law. It regulated the functioning of each such entity, the rights and duties, the principles of responsibility and independence. Currently, the same issues are regulated by the Law of Georgia on State Internal Financial Control ((Law of Georgia on State..., 2010).

In parallel with the introduction of the internal control system, the Georgian legislation was improved and underwent a number of changes. Relevant legislative acts were developed in stages and Action Plan for the Development of the State Internal Financial Control System and others.

Within the framework of the above-mentioned reform, internal audit entities were gradually established in the budgetary institutions of Georgia, which are an integral part of "monitoring" according to the COSO model (internal control framework form) and which play an important role in promoting the implementation of internal control. It is an independent, objective, the persuasive and consulting activity aimed at improving the activity, ensuring the achievement of its goals, and the complete fulfillment of its tasks. It evaluates and improves the effectiveness of risk management, control, and governance processes with a systematic, disciplined and organized approach.

Subject and object of research. The subject of research is the assessment and analysis of the quality of control mechanisms in budgetary institutions. The object of research is internal control systems and their effectiveness in budgetary institutions.

Research Methodology and Methods. The methodological basis of the research is International Standards on Auditing (ISA), standards of the International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI), international and locally developed methodologies, manuals and instructions, legislative and normative documents, researches and works of Georgian and foreign scientists, results of research and audits conducted by various non-governmental or governmental bodies, reports and other public information developed by relevant organizations.

Research analysis

We started the analysis of the internal control system in the budgetary institutions of Georgia by studying the provisions of the Internal Audit Department of the same institutions, as the internal audit is an integral part of the internal financial control system and at the same time, great resources are spent for its introduction and development. In the first stage, we took several ministries. Since the Ministry of Finance of Georgia facilitates and ensures the introduction, development, and functional improvement of the state internal financial control system in the institutions and the coordination of these issues, we considered it expedient to first evaluate the statute of this Ministry.

The Statute of the Internal Audit Department of the Ministry of Finance of Georgia was approved on October 22, 2010 by Order N801 of the Minister of Finance. It was established on the basis of the Law of Georgia on State Internal Audit and Inspection in force at that time and its main goals and objectives were defined as:

1. Promoting the efficiency and effectiveness of the functioning and management procedures of the Ministry system (Order N801 of the Minister of Finance ..., 2010);

2. Examination of financial resources, material values, intangible assets of other property, use, management and protection of legality, purpose, expediency, economy, and efficiency, compliance with applicable law, as well as accounting and study of existing risk, accounting, and financial statements. Identify, evaluate the factors and develop appropriate strategies and recommendations for their management, the implementation of which will help the Ministry to achieve the set goals;

3. Responding to the law in connection with the facts of misconduct and preventing such misconduct.

The above-mentioned regulation also defined the structure of the department, which included the following structural units:

- Inspection Division;
- Monitoring and Internal Control Division;
- Risk Study Division.

The statute of the Internal Audit Department of the Ministry of Finance of Georgia has undergone 9 changes so far and the structure, functions and terms of the Department have been changed. Also, by the Laws of Georgia on Internal Financial Control and the Civil Service Law, the Regulation was periodically amended to comply with current legislation.

Currently, there are 2 divisions in the Internal Audit Department of the Ministry of Finance of Georgia - inspection and assurance services, which carry out their activities within the framework of their functions and duties.

The next ministry whose analysis of the regulations of

the Internal Audit Department is the Ministry of Education, Science, Culture, and Sports of Georgia. His discussion is interesting in the sense that he was involved in the reform process from the very beginning and was introducing and introducing innovations in pilot mode, for example, such as information technology audit, system audit, efficiency audit.

The Statute of the Internal Audit Department of the Ministry of Education, Science, Culture and Sports of Georgia was approved by the Order N65 / N of the Minister of Education and Science of Georgia on August 4, 2010. This regulation was declared invalid on May 3, 2012 and the new regulation of the Internal Audit Department was approved by Order N89 / N. Last regulation was declared invalid on February 2, 2019 and the new regulation of the Internal Audit Department was approved by Order N11 / N.

According to the regulations approved in 2010, the main objectives of the Internal Audit Department are:

Improving the activities of the Ministry through the systematic, complex study of issues and risk management, control and evaluation of governance processes, improving financial management, promoting the legality of spending and using funds, other tangible assets, protecting the purposefulness and efficiency, producing legal procedures for the functioning and management of the Ministry. And elimination and prevention of functional defects;

Ensure that the Ministry monitors the strict implementation of the laws of Georgia, the decrees of the President of Georgia, the decrees of the Government of Georgia, the orders of the Prime Minister, and the legal acts of the Minister.

As the analysis showed, the statute of the Internal Audit Department of the Ministry of Education and Science underwent a fundamental change in 2012, changing the general statute, main tasks, functions, rules of internal audit, and more. The basis for this was the Law of Georgia on State Internal Financial Control (Order N89 / N of the Minister of Education ..., 2012).

For the current period, the Ministry of Education, Science, Culture and Sports of Georgia has three structural units - Internal Audit Division, Analytical Division, and Inspection Service. Each of them carries out activities within the framework of their function-duties. The Internal Audit Division (Order N11 / N of the Minister ..., 2019) conducts compliance, financial, systemic and performance audits, as well as monitoring, following approved strategic and annual plans. At the same time, it constantly raises the qualification of employees and introduces a form of self-assessment to ensure and improve quality.

To assess the issues related to the development of internal control throughout Georgia, we also analyzed the regulations of the municipalities, the City Hall internal audit services, and the changes made in it. As the analysis showed most of them were approved in 2014.

It is also interesting to note that in some cases the provision contains such records as:

- In carrying out the assigned tasks and functions, the Service is authorized within its competence to conduct internal audits/inspections. On the facts of actions (Resolution N11 of the City Council of Akhaltsikhe ...);

- Another example is when the Monitoring, Internal Control, and Inspection Department was established in the City Hall and, consequently, the rights and responsibilities were written together when the internal audit and inspection were functionally completely different. In one case, on January 12, 2018, the statute of the Internal Audit and Inspection Service was approved, according to which it was determined that the Service has one structural subdivision - the Monitoring and Inspection Division. The main functions defined in this section are also important.

The main functions of the monitoring and inspection department are:

A) Develop recommendations to increase the economy, efficiency, and productivity of the City Hall;

B) Assessing/monitoring the compliance of the activities of the City Hall bodies with the legislation of Georgia due to the specifics; Monitoring compliance with the requirements of the legislation, analysis of expected violations and/or shortcomings and their prevention; Submit relevant recommendations to the Mayor;

C) Monitoring the further implementation of the recommendations developed and issued by the Service;

D) Cooperate with state bodies, public representatives, non-governmental organizations, and mass media within its competence.

Since, the effective functioning of internal audit as an important part of the internal financial control system is an important issue for achieving the set goals and objectives, we consider it expedient to properly define and develop their function in budgetary institutions, as internal audit For this, it is important for senior management to ensure the independence of internal audit, for which, first of all, internal audit should be separated from inspection. In addition, it is important for the internal audit to fulfill the requirements set by the legislation and standards and to fully perform its function - internal audit.

The analysis of the regulations showed the existence of problematic issues, so we considered it expedient to further evaluate the existing internal control systems in the municipalities. Because the municipalities were involved in the study only at the in-depth interview stage and due to the non-publicity of the information, the results of their activities could not be used (Measuring the Effectiveness of the Internal ..., 2016). Reports on audits conducted in 2014-2015 and 2016-2017, activity reports of the State Audit Office for 2016-2019, as well as the results of audit audits of municipalities published in 2016-2020.

Across the country, the evaluation of the internal control system of municipalities reveals some thematic problematic issues that have a significant impact on the misuse and misappropriation of budget funds. For example;

- Violations in public procurement management:

Various violations were revealed in the public procurement management process due to the following reasons;

- Budget funds are transferred without complete documentary substantiation;

Unreasonably increased workloads and unit values. Unpaid work is remunerated;

Weak control mechanisms are used in the process of planning and execution of work;

Changes in the timing of the work were made without proper justification, due to which the penalty sanctions provided by the contract were not applied;

The works specified in the contract are completely or partially unfulfilled.

It is also important to note that the current situation has not improved over the years. The results of the audits conducted in 2016-2017 reveal similar types of violations in the process of public procurement management, the total amount of which amounted to more than 33 million GEL.

The reason for this issue can be considered several factors, among which, in our opinion, one of the most important is the inefficiency of internal control in budgetary institutions. In the first stage, if we consider the issue in terms of the functioning of internal audit and take into account that these gaps are not found in internal audit reports, we can say that the functioning of internal audit in the organization is ineffective because it fails to achieve its goals and objectives (Report of the State Audit ..., 2015).

In particular:

1. Public procurement issues, especially when there are no effective and adequate control systems in the organization, are high-risk carriers. If the internal audit were to analyze the risk, then the public procurement process should be considered as one of the riskest processes, because it, in turn is associated with risks such as inappropriate, irrational and uneconomical spending of budget funds, restriction of competition, the possibility of legal dispute, financial loss. And so on.

2. If we consider the case that the public procurement processes were included in the audit, then the issue is different - given the above shortcomings, the internal audit was conducted without risk analysis.

It is important why we make such an assessment of this issue. The reasons are as follows:

- The audit of the public procurement process covers all issues from procurement planning to settlement. It is quite a complex process and is characterized (Udesiani, 2015) by many risky subprocesses. For example, the lack of procurement planning rules, which in turn is associated with inefficient planning, the risk of breaches of monetary limits, etc; Inefficient market research system, which in turn is associated with the risk of uneconomical and irrational spending of financial resources, etc.; Ineffective control system of contract execution, which is related to the risk of irrational and inappropriate spending of financial resources, etc. During the audit, each stage and issue is analyzed with relevant evidence. If the public procurement process were to be adequately studied (International Standards..., 2011) the settlement issues under the contracts would have to be addressed on an appropriate basis, which would have resulted in these issues being reflected in the audit report and relevant recommendations developed.

As for the unreasonably increased workloads and unit costs, this problem is also detected after the study/analysis of the grounds for changes to each contract. However, in addition to the significant problem of what is called inappropriate and irrational spending of budget funds, there is a problem related to internal control, which should also be addressed during the internal audit. An existing issue requires further study and a search for the reasons why things led to the existing one. As mentioned in previous chapters, the internal financial control system is not just an internal audit, an important role is played by the management. Accordingly, the analysis of the existing problem would make it possible to clearly identify the shortcomings that would be related to the weakness or non-existence of internal financial control. Another important issue that needs to be assessed during the internal audit is the risks of corruption and fraud, especially given the fact that unperformed work has been remunerated (Resolution N133 approved ..., 2017).

Deficiencies related to the weak control mechanisms used in the planning and execution process can be identified after the internal auditors have studied/analyzed the basics of each public procurement planning and implementation phase. It is also important that to adequately assess the processes, internal auditors use a variety of methods, interview/survey, observation, and so on. These methods allow to correctly assessment the existing problem and its underlying causes.

As for changes in the timing of work performed without proper justification, it indicates the risks in the organization, especially since the penalty sanctions provided for in the contract are not applied. In addition to the risks listed above, it should also be noted that research/analysis should be done on corruption and fraud. Although confirming this is a rather difficult issue, the management of the organization should be informed about such risks to take effective steps on time by establishing control mechanisms and risk minimization.

Another issue covered by the State Procurement Report is the non-performance of all or part of the contracted works. This is a significant problem because of the inefficient management of budget funds. In addition to the evidence that may be obtained to confirm the performance of contracts, auditors need to verify the goods/services actually received. This will make it possible to assess the real state of the results obtained.

In terms of evaluating the internal control in budgetary institutions, we additionally analyzed the results of the audit conducted by the State Audit Office. Because in Georgia, it is the highest audit body, that carries out audits in public institutions by the annual plan. In 2019, the State Audit Office conducted 16 financial and 37 compliance audits. It is noteworthy that the audit reports present qualitatively and quantitatively inaccuracies, including issues related to internal control mechanisms (State Report of the …, 2019). In particular, systemic shortcomings such as:

• Lack of detailed processes and procedures;

• Lack of IT and effective monitoring systems and / or malfunction;

• Gaps in proper documentation of financial transactions and communication between structural units.

Across the country (Georgia), to evaluate the internal control system, we conducted additional qualitative research, in the framework of which an in-depth interview was conducted with the managers of the internal audit entities of the budgetary institutions. The interview focused on important issues such as the introduction of financial management and control, the assessment of the level of awareness related to internal control and the need to improve it, and more.

The study revealed several important circumstances, including:

1. The benefits of the internal control system are evaluated with an unequivocally high score;
2. Awareness in this area assessed as average at the management level and below-average at the employee level;
3. Some of the respondents mentioned that the introduction of financial management and control is in pilot mode, according to some of them, it has been introduced and is being refined, although a specific date of introduction could not be provided, while some of the respondents stated that the system is not implemented in the organization.

The above analysis and the results of our research confirm that the level of quality of internal control across the country is significantly low and it requires a systematic and effective approach.

The introduction and development of an internal control system in public institutions is important because the benefits it receives far outweigh the costs of implementing it. A mechanism ensures that not only the organization, but also the country achieves significant results, both in the short and long term. The benefits are manifested in the economic, productive, efficient, targeted, and rational spending of budget resources, in achieving the set goals and objectives, in the efficiency of risk management and control systems, and so on.

To determine and evaluate the benefits of the internal control system, we also considered it expedient to evaluate the real benefits of the internal audit entity (as a component of the internal control system) created in the budget institution, for which we studied and analyzed the results of internal audits.

A total of 107 findings were identified during the internal audit of the above-mentioned audit facility, of which the issues in terms of priority and highest risk content were distributed as follows:

- Public Procurement - Planning, Payment and Implementation;

Budget formation;

- Accounting and financial reporting;

Transfer of property to a third party;

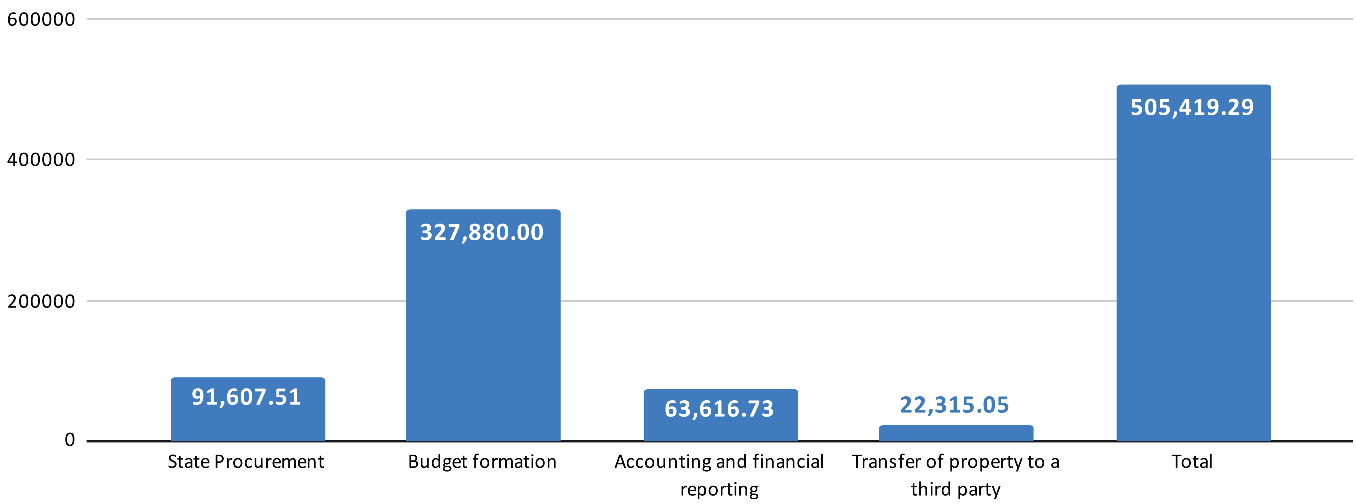
It is important to note that as part of the audit carried out by the internal audit team, only the breaches in the cash ratio were as follows (see Figure 1).

It is also interesting to note that - the shortcomings identified in public procurement included both planning and. Implementation and settlement stages; The budget formation process was assessed as an imperfect, inefficient, and formal quality train; The financial statements were assessed as imperfect and unreliable, and the study of the transfer of property to a third party revealed a number of shortcomings, due to the lack of control mechanisms and the lack of qualifications of responsible employees.

It is also important to note here that the data presented by us in the sum indicator in the diagram does not fully reflect the result obtained as a result of the internal audit. As mentioned, several systemic deficiencies were identified during the audit, including those related to the internal control system, which did not have a direct financial impact on the organization at the time of the audit, although it puts its activities at high-risk.

Finally, the recommendations issued by the group of internal auditors concerned not only the elimination of specific deficiencies identified, but also the establishment of

Figure 1. The sum of the deficiencies identified by the internal audit at the stage of the audit

Source: Budgetary Institution, 2017 Internal Audit Report

an internal control system and the establishment of effective control mechanisms to minimize existing risks.

The above analysis, in addition to allowing us to assess the role and importance of internal audit, is also a good indicator in terms of evaluating the internal control system of the audited budget institution, given that the existing shortcomings indicate the inefficiency of the internal control system . Properly established, adequate, and effective control system is a prerequisite for the successful functioning of the organization through which. The set goals are achieved.

The ways to solve the problem

When we talk about the effectiveness of the internal control system and the problems associated with it, here we must consider ways to solve them. We believe that the most important and effective step in this regard is quality assurance (Public Sector ..., 2014).

To assess and analyze the relationship of problematic issues in terms of internal control with quality assurance issues, we also conducted a study of issues related to quality control of internal audit.

The "Internal Audit Methodology" in Georgia defines three main forms of quality control - internal evaluation, external evaluation, and ongoing supervision, and for each of them are defined ways of conduct, objectives, process, sample activities, organization issues, and others. It is also important to define the methods in which the internal audit entity can analyze the usefulness and effectiveness of the internal audit (Resolution N593 of ..., 2018).

During our qualitative research phase (which involved the managers of the internal audit entities of the budget sector), it was revealed that there are quality control tools in practice today, such as:

- Review of the final report and recommendation by the head of the internal audit entity;
- Monitoring individual audit / assignment;
- Involvement of the internal audit activity and submission of opinions after the completion of each inspection (Models of effective ..., 2015);
- Identify and self-assess internal audit risks at the annual planning stage.

It is also important to note that significant steps have been taken across the country in terms of quality improvement. External quality assessments were carried out in several ministries, during which all stages of the internal audit activity were evaluated. It covered issues such: establishment, management of audit activities, individual audit approaches, reporting and monitoring the implementation of the recommendation, issues of assured quality assurance, and more. According to the findings, relevant recommendations were issued by experts .

It should be noted that external quality assessment is currently underway at the municipal level, which in turn can be considered a positive factor.

Despite the steps taken forward, there are several problematic issues identified during the research phase and the resolution of which is a crucial issue for the development of internal audit. In particular:

- The current legislation of Georgia, which is guided by internal auditors, needs to be refined, improved, and updated.
- Most of the auditees participating in the study have not developed a unified / formal approach to the implementation of internal quality control, the existing quality control mechanisms are not documented and included in the unified system;
- In most cases, there is no relevant documentary evidence of internal quality control;
- There are cases when the independence of the internal audit entity is questioned because there are no appropriate and adequate protection measures;
- There is no internal audit committee that would play an important role in improving the independence and quality of internal auditors;
- Mandatory certification of internal auditors has not been introduced, which in turn would have a positive impact on auditors' qualifications and, consequently, quality;
- Only in a few cases is there a quality assurance and improvement program, which in turn affects the effective functioning of internal audit.

Recommendations

To improve the internal control methods and methodology in Georgia, we think that the following recommendations should be taken into account:

Introduction of internal control system - the development needs to develop and introduce common standards. Besides, best practices should be shared, training and workshops should be organized periodically, where representatives of the budget institution will be involved;

It is important to promote the development of internal audit as an internal control mechanism, which includes access to updated methodologies, guidelines, and standards, training. Certification, etc;

It is advisable to promote the introduction of internal audit quality assessment, which is reflected in the development of a unified methodology, sharing of experience gained, training of managers and auditors of the internal audit entity, development of internal standards, etc.;

It is important to promote the establishment of an effective internal control system, which includes the establishment and development of a structured system by international standards and current legislation, as well as its quality control.

CONCLUSION

As the results of our research and analysis have shown, despite the steps taken to implement and develop the internal control system, there are some problematic issues in our country regarding the improvement of the

internal control system and quality control, which requires a systematic approach to be timely and effective. Their solution. We think that the recommendations developed by us will help to solve the existing problems and will have a positive impact on the full establishment of internal control in the budget sector.

REFERENCES:

2018 Consolidated Annual Report on the Development of State Internal Financial Control System, (2019).

International Standards on Internal Audit Practice, (2011). (Accessed 8 August 2017). https://global.theiia.org/translations/PublicDocuments/Standards_2011_Georgian.pdf

Law of Georgia on State Internal Financial Control, (2010). https://matsne.gov.ge/ka/document/view/91618?publication=11

Measuring the Effectiveness of the Internal Audit Function, the Institute of Internal Auditors Netherlands. (2016).

Models of effective internal audit, Vahrtered Institute of Internal Auditors. (2015).

Order 11 / N of the Minister of Education, Science, Culture and Sports. (2019). - On Approval of the Statute of the Internal Audit Department of the Ministry of Education, Science, Culture and Sports of Georgia"; https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4472158?publication=1 (Accessed 7 Febraury 2019).

Order 644 of the Minister of Finance of Georgia of December 30, 2011 - On the Approval of the Risk Management Guidelines in the Public Sector. (Accessed 14 March 2016). https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1546971?publication=0

Order 801 of the Minister of Finance of Georgia. (2010) - On Approval of the Statute of the Internal Audit Department; (ccessed 25 October 2017). https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1060232?publication=9.

Order 89 / N of the Minister of Education, Science, Culture and Sports. (2012). - On Approval of the Statute of the Internal Audit Department of the Ministry of Education and Science of Georgia; (Accessed 8 May 2012). Retrieved from: https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1647920?publication=6

Public Sector Financial Management Reform Strategy and Action Plans for 2014-2017. https://mof.ge/images/File/strategia/2014-2017_strategiis_document.pdf

Report of the State Audit Office on Audits Carried Out in 2014-2015 on the Expenditure and Execution of Municipal Budgets, (2016). https://sao.ge/Uploads/2019/11/adgilobrivi-2014-2015.pdf

Resolution 11 of the City Council of Akhaltsikhe Municipality. (2018) - On the approval of the Statute of the Internal Audit and Inspection Service of the City Hall of Akhaltsikhe Municipality; (Accessed 6 January 2019). https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4000427?publication=0

Resolution 133 approved by the Government of Georgia. (2017). - On Approval of the Instruction on the Rules and Procedures for Establishing the Financial Management and Control System; https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3613890?publication=0

Resolution 593 of the Government of Georgia. (2016). On Approval of the Internal Audit Methodology; (Accessed 1 April 2018). https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3509521?publication=0

State Audit Compliance, Financial and Performance Audit Reports for 2015-2019 and 2016-2020; (Accessed 24 January 2020).

State Report of the State Audit Office of Georgia. (2019). https://sao.ge/ka/about-us/Annual-Reports

Udesiani, T. (2015). Problematic issues related to internal audit in the public sector. *Journal Accounting*, 8, 7-15. (In Georgian).

JEL Classification: F3, F5. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.024

IMPACT OF AMENDMENTS MADE TO VALUE ADDED TAX IN 2021 ON PUBLIC AND BUSINESS SECTORS

MAMUKA LEZHAVA
PhD Student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
mamukalezhava1@gmail.com

Abstract. Tax administrations play a big role in terms of economic development of the country. Each reform or change implemented by them leave significant imprint on shaping the business environment. Without adopting a fair tax policy, progress in business, as well as in economy is unachievable.

Fulfilment of commitments under the cooperation with EU, represents the state priority. Respectively, the best model of European practice is being established from 2021, further promoting the cooperation between Georgia and EU to move to another level. Considering the abovementioned circumstances, the value-added taxable objects have been substantively changed since 2021 in Georgia. The amendments aim to protect the tax payers' rights, improve the tax regime and approximate it to the European Standard to the maximum extent possible.

As a result of a qualitative research, the expectations both of field experts and business sector representatives towards the amendments made to value added tax since 2021 have been analyzed through an in-depth interview. The research was aimed at defining the further role of the amendments from the perspective of economic development. The impact of implemented reforms on the development of the country's economy was assessed as the research object; and the amendments made to the Tax Code in 2021 and the mechanisms of its functioning were determined as the subject of the research.

KEYWORDS: FINANCIAL GLOBALIZATION, TAX LAW, TAX CODE OF GEORGIA, ECONOMIC MODELING, CHANGES OF VALUE ADDED TAXES, INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS.

For citation: Lezhava, M., (2021). Impact of Amendments Made to Value Added Tax in 2021 on Public and Business Sectors. *Globalization and Business.* 12, 173-176. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.024

INTRODUCTION

Achieving a high rate of improvement in socio-economic conditions is unimaginable without pursuing proper taxation policy. Therefore, it may safely be said that the taxes are of crucial importance to economic process management. They develop business, nurture and play a special role in the development and production of Gross Domestic Product and in job creation. Unquestionably, the 21st century is the age of challenges and progresses, therefore, for a developing country, like Georgia, the issue of creating the business environment is still relevant today, achievement of which is closely linked with tax policy improvement. Certainly, the issue of perfection is a wide notion. The latter includes tax system throughput, fairness principles and transparency (Bajiv, 2020; Crivelli, 2019; Honaker, 2019). Development of mechanisms for promoting the business environment is a subject of wide discussion nowadays, while, the tax policy undergoes continuous alteration and processing stages, fundamentally changing and shaping the tax issues. On one hand, these processes can be reviewed as an important step forward, and on the other hand, as the means of achieving new opportunities and development. That's why, the recent changes clearly demonstrated that tax burden alleviation is a positive factor for stimulating the economy (Abashidze, 2019; Bukia, 2019). Thanks to tax system reform, many soviet countries managed to improve their social and economic conditions.

RESEARCH DESIGN

The purpose of the study is to determine what positive and negative effects can have the amendments made to value added tax for such a young economy like Georgia. As a result of qualitative research, mainly, by means of in-depth interview with tax field experts, the forecasts and expectations existing with regards to the changes undertaken in short-or-long term have been reviewed.

The subject of the study are the amendments made to Tax Code of Georgia in 2021 and the mechanisms of its functioning, while the object of the research is the impact

of implemented reforms on the development of the country's economy. Along with that, for further verification, a hypothesis was developed around the research topic: the amendments made to the Value Added Tax will help raise the tax culture, attract the investments and develop the business sector. It has to be noted, that we have reviewed the example of European countries with the model in force that is approximated to the abovementioned amendments and the results it produced and how it influenced the economic recovery.

RESEARCH ANALYSIS

Thanks to the tax field amendments made over the recent period, Georgia is approximating to the European tax model. Due to this precise reason, value added taxation modes have been fundamentally changed since 2021. The alterations affected almost all provisions. It has to be remarked that the best model of European practice is gradually being established, which in future, will contribute to and play an important role in close relations between Georgia and European Union and in the development of entrepreneurship.

On one hand, the need to undertake the changes served the purpose of fully protecting taxpayer's interests and on the other hand, approximating the tax system to European Standards as much as possible. Unquestionably, the Value Added Tax is the biggest and most significant tax existing today in Georgia. Accordingly, its fundamental alteration is directly related to the amount of cash inflows in the budget. Obviously, the implemented changes applied both to public and private sectors. The experts of Economic or Tax fields assess these changes as the important step forward, that will facilitate the development of both small and medium businesses. Despite the abovementioned circumstances, the representatives of this field still have various types of remarks or instructions, however, the Ministry of Finance and the Revenue Service operating under it, actively work on this issue. Until this period, there has been issued number of Definitions and Methodology, guiding the tax payer how to minimize confusion and other types of uncertainty. Let's review the important paragraphs that have been fundamentally altered in the Value Added Tax since 2021 and analyze its effect on private or public sectors. Correspondingly, the reader will have the possibility to evaluate, analyze and draw his/her own conclusion how the already implemented reform will contribute to the development or increase of the country's economy (Kbiladze, 2020; Mamrikishvili, 2021).

As mentioned above, the bill elaborated by the Ministry of Finance of Georgia can yield many meaningful results in the short or long term. Naturally, the old bill had its drawbacks, that was eliminated by the changes implemented. As an example, numerous terms have been specified and explained, that were not defined in the Tax Code of Georgia hitherto. Accordingly, the existing circumstance caused the confusion in tax payers. In addition to that, the physical entity, registered as the VAT tax payer, had the obligation to perform financial accounting by accrual method only, and since 2021, the VAT tax payer physical entity has the right to conduct accounting by cash method. Of course, this fact will significantly alleviate the entrepreneur's tax burden and liability to the state, because the cash method of accounting for income and expenses involves direct payment or receipt of cash. And, the accrual method existing before, considers the moment of actual receipt of income and the actual incurrence of expenses regardless of whether the payment has been made. As for the most important change, it applied to the place of service delivery for VAT purposes, which has been defined by two basic principles: on one hand, if a service is provided by a business to a business, the place of establishment of the service purchaser shall be deemed as the Place of Service Delivery. And, on the other hand, if the business renders the services to an individual, the place of establishment of suppliers shall be considered as the Place of Service Delivery. It should be noted that before implementing the aforementioned changes, the type of transaction which was actually performed on the territory of Georgia, was considered as a VAT taxable object. Accordingly, there had been many question marks as what kind of transactions were deemed to be actually performed on the "territory of Georgia", especially in tourism or other sectors. Of course, the new model of service delivery fully provided information to the business and a clear entry has been made in the Tax Code, that will result in raising the culture of the taxpayer. As mentioned above, the new VAT model significantly meets the EU requirements and is in full compliance with European standards. In addition to the changes in the VAT section, Georgia already has the experience in sharing foreign practices, particularly, in terms of amendments made to profit tax. It is noteworthy, that thanks to the changes implemented, poverty and inequality is being reduced in Estonia (Alari, 2018; Cockfield, 2010).

It is a common knowledge that there exists United Nations Human Development Index, according to which, Estonia managed to move from the group of less developed countries to the group of developed nations.Of course, at the moment unemployment and inflation rates in Estonia is low, the living standard has significantly improved (Angelo, 2020; Mathieu, 2020; Sweeney, 2020). The budget is balanced, consistent and, most importantly, complete. Estonia has implemented healthcare and pension reforms to become a full member of the NATO and the European Union. The changes mentioned above, tax policy flawlessness, have enabled Estonia to get prepared to meet the new challenges of the 21st century. Of course, the economy has grown significantly, the market has become free and competitive.

Another example of success is the reform of tax changes in Poland and its positive impact on entrepreneurship. The progress made by the post-Soviet country is internationally recognized. Taxes in the country have changed fundamentally, the pressure on businesses has been reduced, allowing the business entities, operating in the country, to reinvest their own funds and expand their businesses. According to tax experts, a significant amendment was made to gratuitous delivery of goods / services. Compliant to the new reform, free

delivery of goods will be taxed only if VAT is fully or partially included in this specific expense. Accordingly, this change will significantly help the taxpayer not to shoulder a tax burden. At the same time, the transfer of small value gift / voucher to one physical entity is not considered as gratuitous transfer of goods without compensation. At the same time, the amount should not exceed 50 GEL without VAT during the calendar year. The auditors of leading companies or tax executives are developing the idea that this particular reform will significantly benefit the food business, as the company often delivers food vouchers to loyal customers, and so on. There are quite many facts in Georgian market, when repair works are carried out for own building-facilities and fixed assets used by the company, for the purpose of obtaining economic profit. Compliant to the new reform, the abovementioned transaction will be taxed with VAT only if the entity cannot receive the VAT credit when purchasing goods/services from another entity. When speaking about the benefits for private sector from the amendments made to Value Added Tax, it is necessary to pay attention to the significant allowances that will be received by medical and educational fields as a result of the reforms. In particular, the following types of transactions will be exempted from tax: supply of goods used in the fields of education, culture, sports, medicine and social sciences, unless the right to VAT credit on the mentioned goods has arisen. At the same time, pharmaceuticals/medical goods produced in Georgia are exempted from VAT without the right to VAT credit. Obviously, the tax experts positively evaluate this specific case that will significantly contribute to the emergence of more competitive firms on the market, producing pharmaceuticals or medical goods, and exporting them, if necessary. Most of the companies represented in the Georgian market today are engaged in retail or wholesale trade, including the sale of food, non-food, tobacco products. Nowadays, it is considered to be a natural event, when the deficit is identified during inventory taking/inventory. The deficit revealed for tax code purposes is definitely deemed as the sale and delivery. Correspondingly, the mentioned case is taxed. It is noteworthy, that up to 2021, the loss of goods was taxed according to market prices, at the selling price. As a result of the amendments made, unpaid delivery will be taxed according to the "cost price" instead of market price (Kuparadze, 2016; Papiashvili, 2021). Of course, taxpayer will have significantly less obligation towards the budget and will be able to save funds. It is an internationally recognized practice that the greater the tax burden on the taxpayer is, the more he/she develops an instinct to hide the tax from the budget, therefore, the existing changes enhance the state's care policy.

From 2021, a new term for qualified and non-qualified VAT taxpayer is being introduced. A newly registered company will automatically be granted the status of an unqualified VAT payer, which at this stage, will not be able/authorized to deduct VAT on the performed transactions. After the Revenue Service examines the company's transactions and the taxpayer's good faith, the company will obtain qualified VAT taxpayer status. The current change aims to enable the state to protect itself as much as possible from the taxpayer getting VAT credit through a fictitious transaction. Consequently, the risk of harming the state is drastically reduced. Tax field experts and the experts working on the bill agree that the enacted changes will be most fruitful for legal entities under public law, because as a result of implementation of the reforms, their activities will not fall under economic purposes and therefore will no longer be taxed with value added tax. Of course, this particular change will help public law entities to use their funds for the development, success and innovation of their sector instead of paying them to the budget. At the same time, they will be given a chance to create more state wealth. However, according to experts, there are many open issues regarding legal entities under public law. In particular, what amount of VAT was credited for the expenses incurred on the repair or reconstruction of own buildings/facilities before 2021, whether this amount shall be restored in favor of the budget, alongside with that, whether they have the right to VAT credit. At this stage, the abovementioned issues remain open, but this is temporary and the law is in the process of being refined (Cockfield, 2010; Zylicz, 2019).

CONCLUSION

Therethrough, the changes made to the Value added Tax after 2021 will, on one hand, help private sector to save, mobilize funds and develop its own business, while, this will raise the taxpayer's awareness, culture and good faith. Creation and establishment of stable business environment will have positive impact on implementation of foreign investments, that will unconditionally increase the country's economy. When making the amendments, the approaches of European Court of Justice to disputed issues have been taken into consideration. Indeed, the amendments made to the Tax Code in 2021 are aimed at achieving tax policy perfection and recognition, introducing the EU standards and establishing the best European practices that will facilitate the international trade and integration and on the other hand, promote the public legal entities to create more state wealth and reinvest their funds. Consequently, the application of European Court rulings and interpretations in practice will, in turn, reduce disputes and make it easier for taxpayers to meet their tax obligations.

REFERENCES:

Abashidze, K. (2019). Profit Tax and Audit, Tbilisi, 5 (In Georgian).

Alari, P. (2018). Effects of flat tax reforms in Western Europe, *FiFo Institute for Public Economics*, Warsaw.

Alvarado, M. (2021). European Union - Digital Services Taxes Across Europe in the Midst and Aftermath of the COVID-19 Pandemic: A Plausible Option to Raise Tax Revenue? *European Taxation,* London.

Angelo, M. (2020). On the Complementarity between Labour Market Regulation and Tax Reforms in the European Union, Kiev, 12.
Antonio, V. (2017). Corporate Tax Reforms and Tax-Motivated Profit Shifting: Evidence from the EU, *Audit and Assurance*, London.
Bajiv, B. (2002). International Tax Competition, Globalisation and Fiscal Sovereignity, *published by Commonwealth Secretariat*, Warsaw.
Barrios, S. (2020). Progressive Tax Reforms in Flat Tax Countries, Brussels, 2.
Barshov, G. (2021). Amendment to the VAT section from 2021, Tbilisi, 3 (In Georgian).
Bukia, I. (2018). Estonian Model of Profit Tax - Economic Growth Prospects. *The Economist*, Tbilisi (In Georgian).
Bukia, I. (2019). Expectations and Results of Implemented Tax Reforms in Georgia, Tbilisi, 7-8 (In Georgian).
Cockfield, J. (2010). Globalization and its Tax Discontents, Tax Policy and International Investmnets, *University of Toronto Press*, Paris.
Crivelli, E. (2019). Taxing Multinationals in Europe, Departmental Papers, Warsaw.
Flanagan, R. (2021). EU resurrects plan for single European tax policy, London, 13.
Honaker, K. (2019). Analysis of the Initial Financial Statement Impact of the Tax Cuts and Jobs Act, Paris, 1.
Kanter, J. (2017). Europe Renews Offensive on Silicon Valley With Tax Reforms. Brussels, 2.
Kbiladze, T. (2020). The challenge of defining the optimum tax burden level in Georgia. Tbilisi, 15 (In Georgian).
Kuparadze, G. (2016). The Impact of Tax Policy on Foreign Direct Investment, Tbilisi, 11 (In Georgian).
Mamrikishvili, D. (2021). *Changes in Value Added Tax*, Tbilisi, 1 (In Georgian) Mathieu, C. (2020). tax reforms in Europe, Warsaw, 3.
Papiashvili, K. (2021). Strategy and Task for VAT Purposes, *The Economist*, Tbilisi (In Georgian).
Papiashvili, K. (2021). Value Added Tax Reform, *The Economist*, Tbilisi (In Georgian).
Ries, R. (2019). Tax Cuts and Jobs Act: Impact on Donor Advised Funds, *The Cpa Journal*, Budapest.
Shenkman, M. (2019). Estate Planning after the Tax Cuts and Jobs Act. London, 5.
Sweeney, P. (2020). Tax wars have so far denied the EU the unanimity required to stop the race to the bottom on corporation tax. Rome, 12.
Syhan B. (2019). IRS Tax Reform Resources, London.
Yiren, K. (2020). The Impact of the Tax Cuts and Jobs Act's Repatriation Tax on Financial Statements, Warsaw.
Zylicz, T. (2019). Europe's experience with carbon-energy taxation. Brussels.

მიკროეკონომიკა, ბიზნესი და სამეწარმეო საქმიანობის განვითარება

MICROECONOMICS, BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

JEL Classification: B26, D24, D53, K24. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.025

SME SECTOR DEVELOPMENT THROUGH FINTECH IN GEORGIA

VAKHTANG CHARAIA
PhD in Economics, Associated Professor
Business and Technology University, Georgia
vakhocharaia@gmail.com

MARIAM LASHKHI
Financial Analyst
TSU Centre for Analysis and Forecasting, Georgia
mariam.lashkhi09@gmail.com

Abstract. Article analysis new technological opportunities for Georgia to reduce the Small and Medium size Enterprises (SME) financing gap, which hinders not only their own, but country's economic development. While SME sector has a vital role in employment, inclusiveness, gross domestic product generation and etc. in any country in the world and especially in developing ones, they still face significant credit constraints having bank centered, non-diversified financial systems within their economies. However, modern digital financial technologies, could be seen as a paradigm changing instrument for Georgia. The reasons for the Fintech industry at the initial stage of its development in Georgia are different and mainly related toward (but not limited with): not enough legislative support so far; lack of financial education among society and even SME sector; low competition on the market; covid-19 global pandemic and related challenges; not enough motivation among businesses and businessmen to spend enough time, money and effort to innovate; lack of interest from the fintech industry because of small market size and etc.; decrease the foreign direct investments and increase the investment's share in the banking sector and the absence of qualified workforce in needed amount.

KEYWORDS: SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES, FINTECH, FINANCIAL GAP, ECONOMIC GROWTH.

For citation: Charaia, V., & Lashkhi, M. (2021). SME Sector Development through Fintech in Georgia. *Globalization and Business.* 12, 179-185. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.025

INTRODUCTION

SMEs are recognized to be a crucial part of any economy (Lu, 2018), does not matter it is rich or poor country. They play a critical role in any economy from the prism of: employment, tax revenues to the state budget, inclusiveness, economic diversification, sustainable development and etc. Nevertheless, SMEs encounter tremendous number challenges, it will be legislative, financial, market caused or etc., especially in developing countries as Georgia.

Despite the data fragmentation and differences in methodologies all over the world, it could be concluded that SMEs, as a leading form of enterprise worldwide are accounting for around 99 percent of all firms in the OECD area, providing nearby 70 percent of total employment, 50 percent value creation and 60 percent of all value added on average (OECD, 2016). Although, in emerging economies contributing up to 1/2 of total employment and around 30 percent of GDP (OECD, 2017; G20, 2020).

Despite this significant achievements worldwide, for instance SMEs receive merely 17 percent of bank credits, for instance, in UK, while the rest goes to large corporations (Lu, 2018). The situation is even more problematic in developing countries, where banking regulations hinders SME sector from many different aspects, including: collateral requirements, inability to estimate the business potential outside big cities, extreme price of the loan and etc. (Charaia at al., 2020; 2021). Thus, the vital necessity of alternative financing sources is critical, as never before.

As if they had no more challenges to deal with, small and medium enterprises all over the world, and especially in the developing world was attacked by unprecedented global pandemic of Covid-19, also known as Coronomic Crisis (Papava & Charaia, 2020; 2021 (a); 2021 (b)). Which brought enormous number of business to collapse or at least to forceful operational stop, especially at the service sector.

LITERATURE REVIEW

Considering those existing challenges for SME in the prism of access to finance from the banking sector (GFD, 2017) and systematic regulations toughening by local and international regulators, fintech technologies could be seen as a new breath of fresh air in different regions +(Lukonga, 2018). Berger and Udell (2006) study shows that SMEs cannot usually find the common language with the banking sector because of their: weak transparency, poor financial administration, inability to provide a collateral (in case of Georgia could go as high as 220 percent).

However, only the existence of financial challenges for SME sector is not enough to solve their problems through fintech technologies, since it requires at least a proper ground for its implementation, such as: well developed IT infrastructure, digital skills and financial literately among society, proper legislation for obtaining specific data and etc. However, it is also the fact that the modern digital technologies has a strength to play a key role in the process of sustainable economic development (Turmanidze et al., 2020; Benashvili, 2017).

While observations show that bank loans are still the main source of financing for SME (Schweitzer, Barkley, 2017) and bearing in mind that literature on innovative digital financing is limited (Hua et all, 2019), some studies by this time show, that the awareness on alternative financing through fintech is increasing (Walden, 2020; Harbar, 2021) and the last decade has become an extremely successful (Jaksic & Marinc, 2019; GII, 2020), making its own input in the fourth industrial revolution (Chang et al., 2020), not without a significant coronomic push.

Rapid fintech popularity growth all over the world could be explained by different reasons (Odinet, 2018), which could be:

- Faster loan processing speed, in comparison to traditional sources (Sangwan et all, 2019);
- Lower operating costs related toward credit management (Ozili, 2018);
- Coziness in credit obtaining procedures, especially in remoted areas with no necessity to travel far distances;
- less bureaucracy from the regulators usually challenging the client – bank relations;
- Opportunity to get a credit with lower interest rate and etc.

At the same time, benefits also go the lenders side:

- It's easier for fintech companies to be backed by investor's and not company's own money (Anagnostopoulos, 2018);
- Diminishing credit risks based on innovative technologies of big data analysis (Lu, 2018);
- Speedily increasing number of clients and financial turnover from the remoted areas unachievable for other lenders.

Most, if not all above mentioned advantages both from the clients and business side, most likely would not be possible to obtain if not the fintech and the modern digital technologies they are using. However, there are risks as well, which requests a top level attention:

- Cybersecurity;
- Online data protection;
- Banking sector's resistance and lobbing against fintech;
- Financial and business illiteracy among the wider population;
- Difficulties with Internet connectivity and usage, especially in rural areas of developing countries.

GLOBAL TRENDS

As already stated above, because of tightened capital and liquidity regulations from national and sub-national / international regulators, especially after the financial crisis of 2008, banks are encouraged to scrutinize their clients, thus leading toward higher interest rates (Buca & Vermeulen, 2017). However, SME sector here has been negatively affected more, then by contrast bigger businesses (Yoshino & Yamagami, 2017). However, the most important and essential fact is that the difference between the developing and developed economies financial systems (which is the banking system in absolute majority cases) is that the first requires such problem causing collateral payment, while in the second case, for instance in Europe SMEs are getting credits lines for their business, which is typically uncollateralized (see Columba et al. 2010 for the Italian case).

There are also important trends which signal positive perspectives for SME financing and that is the ground for fintech development, those are:

- Rising volume of non-cash transactions;
- Growing number of banking account users;
- Step by step adoption of relative legislation;
- Spread the innovative business models and etc. ;
- Implementing the modern standards of accounting;
- Initiatives aiming to eliminating cash from circulation;
- Popularization of modern digital technologies and applications;
- Increasing popularity of online shopping platforms (especially after pandemic).

According to the Capgemini (2020) financial services analysis, during the five years before pandemic (2015 – 2019) the volume of global non-cash transactions increased by more than 60 percent, with optimistic predictions of around 54 percent further increase during the next five years from 2019 to 2023.

CASE OF GEORGIA

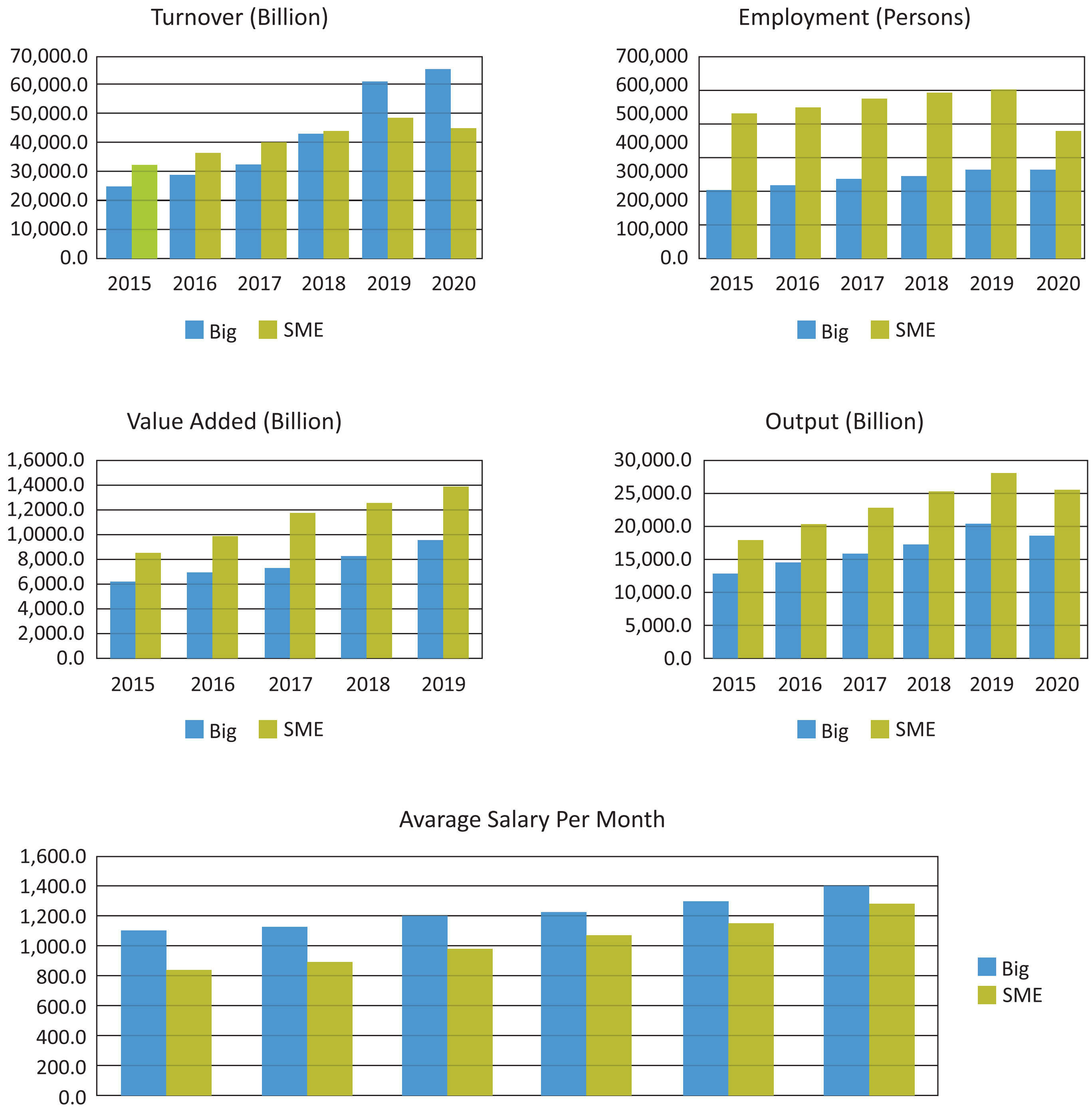
First of all it is important to distinguish what is the SME meaning in local Georgian context, since its understanding could vary from country to county. According to the Georgian National Statistics office understanding:

- Small business are considered as those with less than 50 employees and/or up to 12 million GEL annual turnover;
- Medium size business employ from 50 to 250 persons and/or have a turnover between 12 and 60 million GEL;
- What is higher, i.e. more than 250 employees and turnover over 60 million GEL represents the big scale business.

However, should be noted that according to the size of the local economy, these numbers could be exaggerated. For instance if in the USA or Germany, a company with employers number of 45 persons could be counted as a small business, in Georgia such companies are hard to name small. Because of such segmentation the total majority of active companies in Georgia represent SME sector - 99.8%, while the number of active big companies is only - 300.

Despite the finance gap equal to 18% of GDP (SME Finance Forum, 2021) and other type of challenges faced by SME sector in Georgia, they still have significant impact on

Diagram 1. Different statistics on SME sector in Georgia

Source: GEOSTAT https://www.geostat.ge/en/modules/categories/195/business-statistics

Georgian economy and represent (see diagram 1 for more details): a) 41 percent of total turnover, b) 58 percent of employment, c) 59 percent of value added and d) 58 percent of total output. Not speaking about the inclusiveness and diversification they provide to local economy, which can never be achieved by big companies. Even the average salary shows to be almost equal, however taking into account the business models at big companies with many times higher salaries for the top management and significantly lower salaries for the staff, it could be said that SME is not losing even this position to the big businesses.

Historically it has never been so cheap to take a loan from the bank in Georgia, as it is nowadays (diagram 3), if not counting some minor fluctuation because of Covid-19 effect. However, if looking in more details it is in average 15% interest rate in local and around 7 percent in foreign currencies, which still makes a lot of challenges for local companies. Firstly, because the interest rate on local currency is expensive even without naming other problematic aspects and secondly, because of extremely unstable exchange rate the formal 2.5 times cheaper foreign currency loan could end with more problems even then the loan in local currency.

Theoretically there are different ways how companies could avoid the complicated banking restrictions for obtaining financing, for instance from the capital market. However in developing countries such mechanisms are hard to use, due to different practical challenges in general related toward: trust, transparency, legislation, popularity, attractiveness and etc.

Because of many different reasons it's obvious that fintech will solve several important problems (collateral, geographic proximity, price of loan and etc.) for SME to get financing, but because of even more reasons it's hard to guarantee that only appearance of fintech will solve the problems in this country. The reasons here are too many:

- Not enough legislative support so far;

The national bank of Georgia, which has to take bold steps to create a proper legislative base for alternative financial institutions support is pausing the reform for years already, thus strengthening the banking dominance and consequently postponing the SME sector's sustainable growth at least from the financial point of view. At the same time legislation which should be adopted from the Georgian Parliament's side in many cases is also late (in general it is harmonization with EU standards), hindering immense opportunities for ICT and consequently country's economic development (Margvelashvili, 2020).

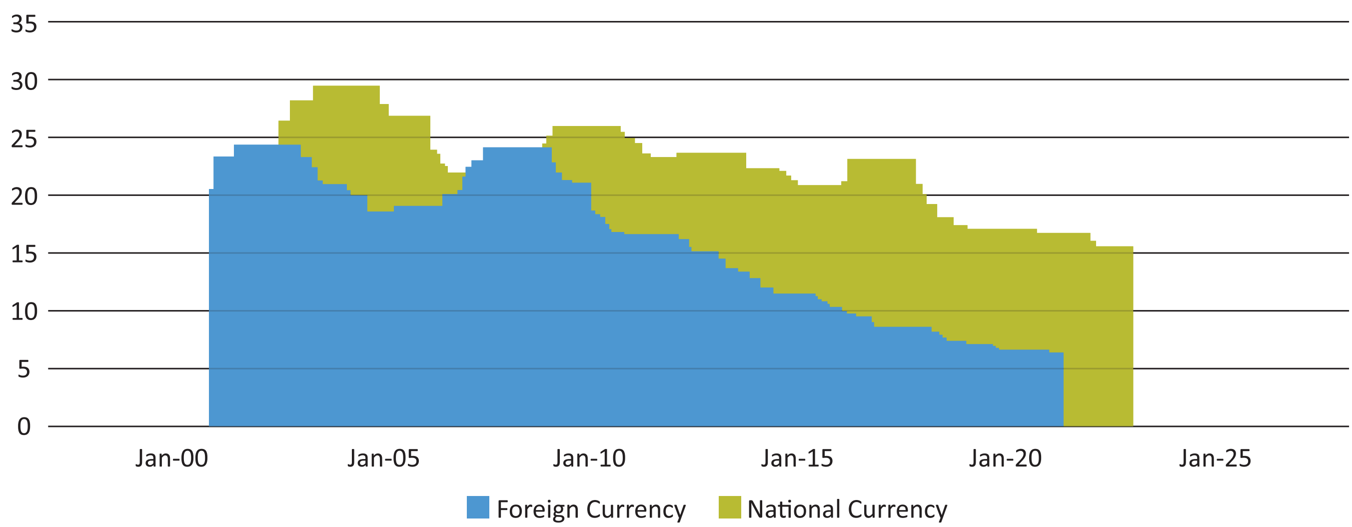
- Lack of financial education among society and even SME sector;

Unfortunately, because of wide spread soviet style business making experience, even the business people prefer to act according towards their own intuition, rather than to follow the most advanced business decisions so popular in developed world. This goes even to such simple issues as creating a company and to such important aspects as expansion, where once own knowledge and finances could be inadequate (Bedianashvili, 2018), but in most cases business owners don't want to have partners or investors, not to lose their total "freedom", forgetting about the benefits and advantages new companions can bring to the company. That comes and continues with low financial education along the country, starting from the school pupils (Kvirkvaia, et al, 2018), continuing with youth and adults and finishing with the elders group.

- Low competition on the market;

Because of free market in most directions and only some level of competition in a very few business directions, businesses do don't feel the stress and need for systematic progress, such vitally important for market development.

Diagram 3. Interest Rates on Loans in Georgia (%)

Source: National Bank of Georgia https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304&lng=eng

Even the banking sector feeling comfortable not to go into competition within each other, but simply to share the market according to the level of their finances and influence.

- Covid-19 global pandemic and related challenges

From one point of view Covid-19 pandemic should have a positive influence on modern digital technologies popularization and their implementation and the reality because of other side of Covid-19, such as lockdowns, supply chain break downs, chaos on consumer market, socio-economic instabilities and etc. (Pirveli et al., 2020), has prevented the process for at least some time in the future.

- Not enough motivation among businesses to spend enough time, money and effort to innovate;

According to EBRD and the World Bank Group data, only 2.9 percent of small and 15.2 percent of medium business in Georgia do export their products (OECD, 2016). This is the best illustration of laziness of business sector in Georgia which has a free trade regime almost with the 1/4th of the world population, including EU and China (Shatakishvili, 2021). For comparison reasons, small companies in eastern Europe do export around 5 times more – 15 percent of their productions, while medium business exports more than 1/4th – 25.6 percent of their products.

- Lack of interest from fintech industry because of small market size and etc.

Because of small market in general, but also because of other challenges mentioned above, 3.7 million nation with GDP around 17 billion USD seems to be an uninteresting dot for signature players, while smaller players need time to cover the market needs, if at all. Economic partners, such as China, EU and/or US could play a vital role in development not only trade, tourism and investments in Georgia (Charaia & Lashkhi, 2020; 2021), but to promote a fintech industry as a new perspective direction in their portfolios.

- Decrease of foreign direct investments and increase of investment's share in the banking sector

According to the National Statistics Office of Georgia for last several years in a row the amount of FDI has been decreased for around 3.5 times (2017 year – $1.98 billion; 2018 – $1.32 billion; 2019 - $1.36; 2020 – 0.57 billion), while one of the dominant shares of investments still belongs to the Financial Sector which nowadays is nothing else but the banking sector, which on its turn is oriented not on sustainable economic development, but simply on short term operations such as – import-export operations (Charaia & Lashkhi, 2018; Sikharulidze & Charaia, 2018). Consequently, it's especially hard to promote and implement alternative financial instruments, while the dominant position from different perspectives still belongs to the banking sector.

- Absence of qualified workforce in needed amount.

Over those reasons mentioned above from the governmental point and from the business side, there is maybe the most significant part in shortage and that is a qualified labor force. Unfortunately, local market is very scarce in ICT specialists (Ghonyan, 2020), which increases the price and time to get from the market or to create one and also increases the competition to maintain him/her.

CONCLUSION

At the era of SME sector ascendency all over the world, innovative technics of financing for small and medium companies are also available, but not everywhere and not for everyone. Countries like Georgia significantly depended on workplaces, production, taxes and etc. from the SME business have no time to waste and not start a complex procedure of constructing a full fledge fintech environment, including with all those amendments in legislation, increasing financial literacy among population, supporting growth and attraction of qualified labour force, increasing motivation for making innovative digital businesses and etc.

Georgian economy has to use all its positive achievements and reputation to farther increase its sustainable economic growth perspective. Harmonisation of legislation with EU, creating competitive balance between existing banking sector and the fintech industry, for the sake of advancing local SME sector has a power to advance the whole Georgian economy to the new heights. Challenges on this way are already detected and possible to overcome with proper political and practical will, which should prevail for the ultimate goal of diversified, inclusive and sustainable economic development.

REFERENCES:

Anagnostopoulos, I. (2018). Fintech and Regtech: Impact on regulators and banks. *Journal of Economics and Business*, *100*, 7-25.

Bedianashvili, G. (2018). Knowledge economy, entrepreneurial activity and culture factor in modern conditions of globalization: challenges for Georgia. *Journal: Globalization and Business,* (5), 32-37. https://doi.org/10.35945/gb.2018.05.004

Benashvili, G. (2017). Boosting Entrepreneurship in Georgia Development of Fab Labs. *PressAcademia Procedia* 4, (1), 29-33.

Berger, A.N., & Udell, G.F. (2006). A more complete conceptual framework for SME finance. J. Bank. Financ. 30 (11).

Bucă, A., & Vermeulen, P. (2017). Corporate Investment and bank-dependent borrowers during the recent financial crisis. *Journal of Banking and Finance* 78 (C), 164-180.

Chang, V., Baudier, P., Zhang, H., Xu, Q., Zhang, J., & Arami, M. (2020). How Blockchain can impact financial services – The overview, challenges and recommendations from expert interviewees. Tech. Forecast. Soc. Cha 158.

Charaia, V., Chochia A., & Lashkhi M. (2020). The impact of FDI on Economic development: The Case of Georgia. *TalTech Journal of European Studies*, *10*(2), 96-116. https://sciendo.com/article/10.1515/bjes-2020-0017.

Charaia, V., Chochia A., & Lashkhi M. (2021). Promoting Fintech financing for SME in S. Caucasian and Baltic States during the Covid-19 Global Pandemic. *Journal of Business Management and Economics Engineering, 19 (2).*

Charaia, V., & Lashkhi M. (2018). An analysis of the motives underlying foreign direct investments (the case of Georgia). Central Asia & the Caucasus, 19(4). https://www.ca-c.org/online/2018/journal_eng/cac-04/07.shtml

Charaia, V., & Lashkhi M. (2020). Georgia and China: The Economic Ties that Could One Day Bind. *A Sea Change?: China's Role in the Black Sea*, 26. https://mei.edu/sites/default/files/2020-11/A%20Sea%20Change%3F-China%27s%20Role%20in%20the%20Black%20Sea.pdf

Charaia, V., & Lashkhi M. (2021). *Strategic cooperation between China and the South Caucasus countries.* China and Eurasia: Rethinking Cooperation and Contradictions in the Era of Changing World Order. Routledge. https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003109259-14/strategic-cooperation-china-south-caucasus-countries-vakhtang-charaia-mariam-lashkhi

G20. (2020). *Promoting Digital and Innovative SME financing*. https://www.gpfi.org/sites/gpfi/files/saudi_digitalSME.pdf

Geostat. (2021). Business Statistics. https://www.geostat.ge/en/modules/categories/195/business-statistics

Geostat. (2021). Foreign Direct Investments. https://www.geostat.ge/en/modules/categories/191/foreign-direct-investments

Ghonyan, L. (2020). E-Commerce, Opportunities and Challenges: Prospectus for Developing Countries. *Opportunities and Challenges: Prospectus for Developing Countries*.

Global Findex database. (2017). MSME Finance Gap Database. http://smefinanceforum.org/sites/default/files/MSME%20Finance%20Gap%202018-19%20Update%20(public)%20.xlsx

Hua, X., Huang, Y., & Zheng, Y. (2019). Current practices, new insights, and emerging trends of financial technologies. *Industrial Management & Data Systems*.

Jaksic, M., & Marinc, M. (2019). Relationship banking and information technology: the role of artificial intelligence and fintech. Risk Manag. 21 (1), 1–18.

Kvirkvaia, M., Kikutadze, V., Sikharulidze, D., Shaburishvili, S., & Charaia, V. (2018). Study of factors affecting young people's professional orientation in Georgia,' Globalization & Business, 233–242.

Lu, L. (2018). Promoting SME finance in the context of the fintech revolution: A case study of the UK's practice and regulation. *Banking and Finance Law Review*, 317-343.

Lukonga, M. I. (2018). Fintech, Inclusive Growth and Cyber Risks: Focus on the MENAP and CCA Regions.

Margvelashvili, T. (2020). Fostering E-Commerce in the Light of the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA): A Case Study of Georgia. *J. Law*, 122.

National Bank of Georgia. (2021). Interest Rates on Loans, by Quarters and Years. https://nbg.gov.ge/fm/%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%90/loans/eng/annual-weighted-loans-interest-rates-lwireng.xlsx?v=z2rpq

Odinet, C. K. (2017). Consumer Bitcredit and Fintech Lending. *Ala. L. Rev.*, 69, 781.

OECD. (2016). Entrepreneurship at a Glance 2016, OECD Publishing, Paris. http://www.worldsmeforum.org/wp-content/uploads/2016/10/EntrepreneurshipataGlance.pdf

OECD. (2016). *Recommendations for Georgia's SME Development Strategy 2016-2020*. https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Recommendations_for_Georgia_SME_strategy.pdf

OECD. (2017). Meeting of the OECD Council at Ministerial Level. OECD Publishing, June 7-8. Paris. https://www.oecd.org/industry/C-MIN-2017-8-EN.pdf

Ozili, P. K. (2018). Impact of digital finance on financial inclusion and stability. *Borsa Istanbul Review*, *18*(4), 329-340.

Papava, V., & Charaia V. (2020). The coronomic crisis and some challenges for the Georgian economy. *GFSIS, Expert Opinion*, (136). https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-expert-opinion-eng.pdf

Papava, V., & Charaia V. (2021 a). Public Debt Increase Challenge under COVID-19 Pandemic Economic Crisis in the Caucasian Countries. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government.* 2021, 27(3). https://cibg.org.au/article_10671.html.

Papava, V., & Charaia V. (2021 b). The Problem of the Growth of Georgia's Public Debt during the Economic Crisis under the COVID-19 Pandemic. *GFSIS, Expert Opinion*, (152). https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/152-expert-opinion-eng.pdf

Pirveli, E., Shugliashvili T., & Machavariani N. (2020). Rethinking economic policy of Georgia in the times of COVID-19. *International Journal of Economic Policy in Emerging Economies.*

Sangwan, V., Prakash, P., & Singh, S. (2019). Financial technology: a review of extant literature. *Studies in Economics and Finance*.

Schweitzer, M. E., & Barkley B. (2017). Is "fintech" good for small business borrowers? Impacts on firm growth and customer satisfaction. Federal Reserve Bank of Cleveland Working Paper.1.

Shatakishvili, D. (2021). Economic Ties of Georgia with Central Asian Countries and Future Cooperation Perspectives. Inter*national Journal of Trend in Scientific Research and Development.* 5, (6), 305-314. www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd46396.pdf

Sikharulidze, D., & Charaia V. (2018). Oli paradigm and investment position of Georgia. Globalization & Business. 71–78. https://www.eugb.ge/view_archive2.php?content=content&id=126&OLI%20PARADIGM%20AND%20INVESTMENT%20POSITION%20OF%20GEORGIA

SME Finance Forum. (2021). MSME Finance Gap. https://www.smefinanceforum.org/data-sites/msme-finance-gap

Turmanidze, R., Dašić, P. & Popkhadze, G. (2020). Digital infrastructure in Georgia as a condition for successful application Industry 4.0. *Industry 4.0*, *5*(1), 3-6.

Walden, S. (2020). What Is Fintech And How Does It Affect How I Bank? *Forbce*. https://www.forbes.com/advisor/banking/what-is-fintech/#:~:text=Fintech%20refers%20to%20software%2C%20algorithms,reality%20(VR)%20trading%20platforms.&text=The%20annual%20Forbes%20Fintech%2050,on%20the%20market%20worth%20noting.

Yoshino, N., & Yamagami, H. (2017). Monetary Economics: Practice and Theory. Keio University Press.

Harbar, Z., & Harbar, V. (2021). Fintech as a modern form of financing. Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. 9, (1), 44-47.

JEL Classification: L83, Z31, Z32, Z38.
https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.026

ECO-TOURISM AND THEORETICAL-PRACTICAL ASPECTS OF SUSTAINABLE PLANNING

MAIA AZMAIPARASHVILI

Dr., Associate professor
Gori State Teaching University,
European University, Georgia
azmaiparashvili.maia@eu.edu.ge

Abstract. Sustainable tourism development is a fundamental concept of tourism planning. Optimal use of resources helps to preserve natural treasures. Businesses are required to have high standards of accountability in order to avoid adverse environmental impacts in a competitive environment. Less attention is paid to the problems of destinations in general and its sustainability in particular. Innovative tourism management is increasingly focused on local destination management and its sustainability. In this paper, we discuss the problems of destination sustainability on the example of protected areas. We analyzed visitor statistics, processed visitor satisfaction survey, revenue and the impact of tourism sustainability on the quality of the destination. In addition, the paper covers the problems identified in terms of sustainable development, such as ensuring the sustainability of the destination, sustainable maintenance and development dependence on its management. Tourism and environmental conditions are interrelated. The environment contains many elements. The most important factor in achieving sustainable development is the development and management of tourism in a way that does not harm the environment. Ecologically correct planning of tourism should be well aware of the potential impacts that follow the development of tourism. Sustainable development means balancing economic progress, social justice and protection of the physical and natural environment. The principle of sustainability includes the ecological, economic and socio-cultural aspects of tourism development, so it is necessary to balance all three directions to guarantee the long-term sustainability of the destination.

KEYWORDS: PLANNING, SUSTAINABLE, ECONOMY, DESTINATION, ECOTOURISM COUNTRY.

For citation: Azmaiparashvili, M., (2021). Eco-Tourism and Theoretical-Practical Aspects of Sustainable Planning. *Globalization and Business.* 12, 186-190. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.026

INTRODUCTION

The growing role of tourism in sustainable development and the world economy has raised the new question of whether it is possible to develop the tourism sector in the light of key areas of sustainability (Pigram & Wahab, 2005). Over the years, the above concepts have come together and resulted in the concept of sustainable tourism development, which combines four main approaches: 1. Protecting the heritage, environment and biodiversity created by mankind 2. Protecting vital ecological processes 3. Promoting public inclusion 4. Creating productivity (Florek, 2012).

Sustainable tourism development is a fundamental concept of tourism planning. This concept envisages the preservation of natural, cultural and other resources for their continued use in the future in a way that benefits the community even today. One of the essential benefits of tourism, in the case of its conceptual development, is that it can subsidize the protection of natural and cultural resources. Thus: tourism is an important means of ensuring the environment; Tourism is an important means of protecting cultural heritage. Optimal use of resources helps to preserve natural treasures. With respect to the socio-cultural identity of the host societies, it is possible to establish inter-cultural relations, which in turn implies the sharing of cultural heritage and traditions. In addition, the sustainable development of tourism serves to improve the social conditions of the society, by increasing economic activities, redistributing wealth, eradicating poverty or creating jobs. Constant monitoring of tourist satisfaction is of great importance, for the effective implementation of which the diversity of the participating parties is important. Businesses are required to have high standards of accountability in order to avoid adverse environmental impacts in a competitive environment. As for new trends in sustainable tourism development, ecotourism is becoming popular in the world, which involves traveling in nature and redistributing financial resources to the local community (Florek, 2012). The main idea of all the above-mentioned approaches is to reduce the environmental impact and to provide voluntary financial resources to different societies in order to increase development opportunities.

The history of protection of natural territories in Georgia begins centuries ago. As early as the eleventh century, Queen Tamar issued a royal decree to protect some territories. Five hundred years later, Vakhtang VI's "Code of Laws" referred to the Koruli area as a place of protection where it was forbidden to cut down trees and walk, and the area was guarded by guards. The first official reserve was established later in 1912 in Kakheti and was called Lagodekhi Reserve. During the 20th century, other nature reserves and protected areas were gradually established throughout Georgia (Kikodze & Gokhelashvili, 2007). In 1996, the Parliament of Georgia took into account the importance of the unique and unique natural-cultural environment of our country and adopted the "Law on the System of Protected Areas". This law creates a legal basis for the establishment of protected areas, the purpose of which is to protect the country's remarkable natural environment and precious cultural heritage. Georgia has legalized the categories of protected areas in accordance with international criteria and norms and the procedure for establishing which is based on the recommendations of the World Conservation Union (IUCN).

The existence of a network of national parks and other protected areas undoubtedly contributes to the development of tourism in Georgia. It should be noted that most of the protected areas (70-80%) are covered with forests, namely oaks, beeches, pines and spruces. There are many historical and cultural monuments in national parks, which organically merge with natural landscapes, most of them are ancient and located in precious forests (Gigauri & Supatashvili, 2007). Protected areas today play a key role in protecting Georgia (and not only Georgia) biodiversity, natural heritage. In addition, protected areas are distinguished by their unique natural-aesthetic characteristics. The aim of the paper is to use the example of protected areas to study how visitors perceive the diversity of the landscape and what role perceptual resources can play in the scheme of protected areas planning and management improvement. The paper also focuses on visitor statistics for protected areas, visitor satisfaction surveys, tourism revenues, and the impact of tourism sustainability on destination quality.

LITERARY REVIEW

It can be said that the study of protected areas of Georgia has a long history, the scientific research in this direction was founded by Academician Vasil Gulisashvili, the founder of the Tbilisi Forest Scientific Research Institute. For the first time he studied the spa significance of the forest (1934, 1949), Vladimer Matikashvili (1938) and Giorgi Gigauri have interesting works on the spa significance of the forests of Georgia (1960). A long time has passed since the publication of these works and they have become a bibliographic rarity. The monograph of Giorgi Gigauri and Archil Supatashvili on the spa-recreational-tourist-importance of Georgian forests and the basics of running their farms (2007) is also interesting (published within Protected Areas Development Project). One cannot fail to mention Marina Metreveli Handbook on Environment and Ecotourism Management (2012), the handbook deals with natural resources, protected areas, environmental policy, principles and characteristics of tourism nature use, etc.

METHODOLOGY

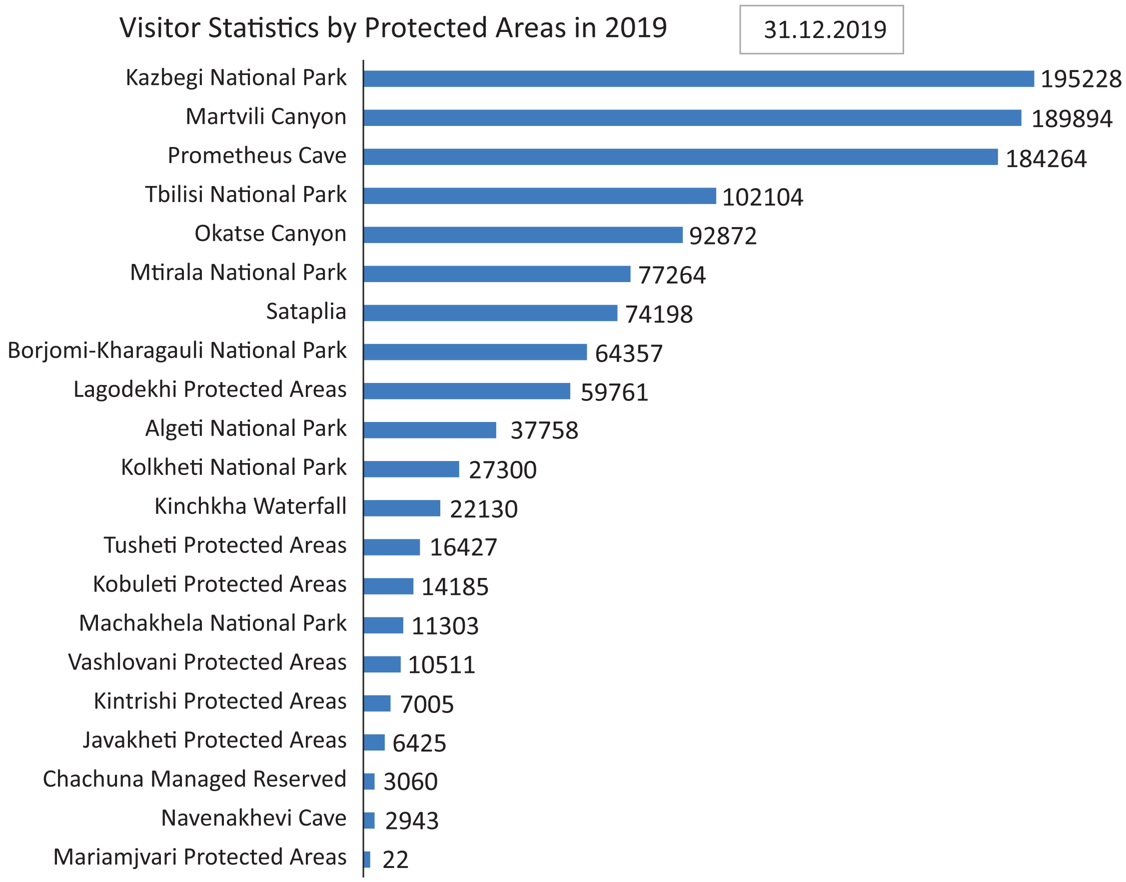
It is very important for the protected areas to study the opinion of the visitors and to hear constructive criticism from them. This can be done by contacting directly as well as by filling out electronic and printable questionnaires. Visitors fill in registration forms (origin, age, sex, etc.) when visiting protected areas. In visitor centers, these data are collected by the territorial administrations and processed by the Agency of Protected Areas. The selected group is interviewed using an interviewer administered / self-administered (including electronic) questionnaire. We used data obtained from visitor centers for our research. Qualitative research methods are used. The target group and the research area were identified. We analyzed visitor statistics, visitor satisfaction survey, revenue and the impact of tourism sustainability on the quality of the destination. Ensuring the sustainability of the destination, sustainable maintenance and development dependence on its management.

RESULTS AND DISCUSSION

Questions arise: Who do you involve in the process of developing a strategic vision for the community / destination of the national park? What type of tourism activity would you encourage in a national park and allow to exist? The most common form of protected area organization is the creation of national parks. Parks are created in places where ecosystems, as a result of human agricultural activities, have not yet changed and where the animal / plant world is preserved in its original form, where geomorphology, habitat are of particular interest and landscapes are particularly beautiful. Parks are created by international organizations, based on the decisions of the highest state bodies or in agreement with them. Georgia's biodiversity is important nationally, regionally and globally The Caucasus Ecoregion is one of the two eco-regions recognized by the World Wide Fund for Nature (WWF) as a priority site for conservation based. There are 87 protected areas of five categories in Georgia. It occupies 9.56% of the total area of the country (666,107 ha). In 2019, 1,199,011 visitors visited. Growth compared to the previous year +8.2%. The share of foreign visitors is 51%. Most visitors visited Kazbegi National Park - 195,228 (16.3%), Martvili Canyon - 189,894 (15.8%) and Prometheus Cave - 184,264 (15.4%). Prometheus, Martvili, Okatsi, Mtirala, Sataplia, Kinchkha waterfalls, the number of foreign visitors to Tusheti, Machakhela and Chachuna protected areas exceeded the number of Georgian visitors. Consequently, the largest number of foreign visitors also visited Prometheus Cave and Martvili Canyon (Table 1).

The number of foreign visitors to the protected areas

Table 1.

Source: http://apa.gov.ge/ge/statistika/vizitorta-statistika

amounted to 611,989, an increase of + 15.7%. Foreign visitors predominated: Russians 20.5%, Jews 12.2%, Poles 7.9%, Germans 7.8% and Ukrainians 6%. Revenues from tourism services in protected areas amounted to GEL 9,363,447, an increase of + 11% over the previous year. Leading in terms of revenue were: Prometheus Cave - 3,738,026 GEL, Martvili Canyon - 2,921,300 GEL, Okatse Canyon - 1,152,511 GEL and Sataplia - 792,030 GEL. (file:///C:/Users/HP/Desktop/2019_print_GEO.pdf).

In the coming years, the budget for the planned infrastructure projects will be about 212 000 000 GEL, of which 49 000 000 GEL will be from the state budget. The implementation of new projects will significantly contribute to the interest and attraction of visitors; accordingly, the projected number of visitors to the protected areas will increase 5 times and reach 8 million, and the income from ecotourism will reach 58 million GEL. It should be noted that at present, the volume of private investments in the protected areas of Georgia is 142 million GEL. According to the current forecast, by 2030, investments will increase at least 3 times and will reach 429 million GEL.

It is important to analyze the destinations where more visitors were mentioned. In Prometheus Cave, Martvili Canyon and Sataplia, a data research team conducted a survey of visitor satisfaction with Georgian national reserves in July-August 2019. The study included those visitors who visited the Georgian National Reserves and benefited from the services available there. The survey was conducted with Georgian, English and Russian specialized questionnaires administered by the interviewer. The survey was conducted by 6 interviewers. The survey was conducted on 338 visitors, of which 44% were Georgian tourists and 56% were foreign tourists. The mean age of the study group was 44 years, the minimum age was 18, the maximum age was 70 years. 53.6% of the participants were male and 46.4% were female. 92.7% of the respondents were in the Georgian National Reserve for the first time, 7.3% for the second and / or more times. For 80% of foreign citizens, this visit coincided with the first visit to Georgia.

The vast majority of respondents - 88% - definitely recommend friends to visit Georgia reserves, while 12% might recommend. To the question "Would you visit the reserve in the future in case of increasing the entrance fee to the reserve (1-3 GEL for a citizen of Georgia, 2-5 GEL for a foreign citizen) in order to improve the service and infrastructure?" I would visit, however, to create discomfort of 32.2%; I would no longer visit 6.2%. Foreign tourists: I would definitely visit 76%; I would visit, however, to create discomfort of 18.5%; I would no longer visit 5.5%. Taking into account all the services, the picture of the evaluation of the points in the reserves, where 10 points correspond to the great satisfaction of the visitor, and 0 dissatisfaction, is as follows: - 10 points - 35.3%; 9 points 25.8%; 8 points 26.3%; 7 points 7.9%; 6 points 2.7% 5 points 1%. (http://drg.com.ge/team.php).

The ideas of the visitors identified during the research

are noteworthy, the implementation of which would make the reserve more attractive to visitors: in Martvili it would add chairs where the visitor would be able to relax 20.2%; 23.1% of visitors think adding food items is important; Also, 36.2% think that the park area should be expanded and more walking trails should be arranged; 23% think that up-to-date information on access to services should be available on the Internet; The outer area of the park should be regulated by 8.6%; English language service staff needed to improve 15.7%; It is necessary to arrange a ramp 1.73%; Admission to the park should be 1.73% free for locals. Prometheus needed to improve the English language level of the service staff by 19.2%; 3.8% would clear the trail in the cave; View of the river to be available without tickets 3.8%; ATM placement in the cave area - 3.8%. 6.7% think that Sataplia's service staff needs to improve their English language skills; Domestic transport to move in the park 6.7%; More dinosaur skeletons 6.7%; 6.7% think more extreme entertainment is important (http://drg.com.ge/team.php).

According to the information received from the Agency of Protected Areas of Georgia, 84% of the surveyed visitors to the protected areas of Georgia in the summer of 2019 are satisfied. Most of the 88% of the visitors definitely recommend their friends to visit the protected areas of Georgia. 68.8% of the respondents assess the attitude of the staff towards the visitor as very friendly. When traveling to protected areas, 88.3% feel protected.

As of 2020, 240 268 visitors visited the protected areas, a decrease of -80% over the previous year. The number of foreign visitors to the protected areas was 26,432, with a decrease of -95.7%. Among foreign visitors, Russians (share 18.7%), Germans (share 10.3%), Jews (share 8%), Poles (share 6.7%) and Latvians (share 6.1%) predominated. The highest number of visitors visited Tbilisi National Park - 61,890 (25.8%), Kazbegi National Park - 28,515 (11.9%) and Martvili Canyon - 21,489 (8.9%). Most foreign visitors visited Prometheus - 7,090 (26.8%), Martvili Canyon - 3,401 (12.9%) and Kazbegi National Park - 3,390 (12.8%). The reduced number of visitors was also reflected in the revenues of the protected areas. Revenues from tourism services in protected areas amounted to 899,076 GEL, a decrease of -90.4% over the previous year. Leading in terms of revenue were: Prometheus Cave - 290,589 GEL, Martvili Canyon - 255,644 GEL, Sataplia - 98,569 GEL and Okatse Canyon - 91,756 GEL. Covid and related regulations have had a significant impact on protected areas, namely: the share of foreign visitors to protected areas has been reduced from 51% to 11%. The decrease in the number of foreign visitors was -95.7%, while the decrease in Georgian visitors was -63.6%. As a result, the share of foreign visitors in the number of visitors to protected areas has decreased.

The situation created by COVID-19 in the spring and summer of 2020 had a significant impact on the development of Georgia's 2020-2030 ecotourism strategy document. The vision is as follows: “By 2030, Georgia will be a leading, ecotourism country in the Caucasus region, which, with its rich living culture and nature, as well as high quality services, will provide ecotourism offers for all four seasons. Ecotourism in Georgia provides an authentic experience for tourists, benefits local communities and significantly contributes to the country's economic well-being; At the same time, it ensures the preservation of natural and cultural heritage and raises environmental awareness among tourists and locals.”

There is no doubt that tourism cannot develop in the country without a system of protected areas. The existence of tourism depends on the functioning of ecosystems and the services they offer. Georgia has a colossal potential for tourism development, as it has a variety of natural zones, aesthetically Attractive landscapes, unique flora and fauna untouched by urbanization and cultivation processes, not a small number of relict and endemic species included in the Georgian and International Red Book, protected and developed networks of natural areas. The special attraction of the country for ecotourists is the richness of ethnoculture, the variety of public holidays, customs, crafts, traditional hospitality of the population and a peculiar Georgian cuisine.

Innovative tourism management is increasingly focused on local destination management and its sustainability. Scientists do not argue that destination is the core of tourism. Therefore, it is easy to assess the importance of destination sustainability, what is practically equivalent to tourism sustainability. Nevertheless less attention is paid to the problems of destination in general and its sustainability in particular. One of the important conditions for the organization of ecological-tourism activities is to ensure rational, sustainable nature use in protected areas. In terms of protected areas managed by an approved management plan, if we exclude the issue of IUCN Category VI Protected Areas, there is no legal basis or institution for sustainable management. Ensuring the sustainability, maintenance and development of the destination is even dependent on its management. The essence and advantage of sustainable management is that the balance of the destination is not disturbed, the sustainability of the destination is ensured in all three directions: environment, economy, socio-cultural heritage.

The development of tourism should not be encouraged when it harms the natural environment; Tourism should be organized in such a way that the natural environment is protected in the present and in the future. Tourism activities should be integrated with regional conservation programs. Tourism should be organized to meet future needs. Economic achievements are less important than natural environment Development should take into account the region's capacity, culture and traditions. Tourism promotes cult Heritage protection Unlike ecotourism, the term sustainable tourism refers to the functional commitment of society to ensure the protection and preservation of the environment for future generations. These conditions are not just economic and political factors and need to be strengthened by making tough decisions. Any environment has a maximum load limit, exceeding which can cause serious damage and danger from an economic, social and environmental point of view. In order to achieve sustainable development of tourism, it is necessary to take into account the nature and volume of

tourism activities, taking into account the potential of existing natural and artificial resources.

In countries characterized by high growth rates of tourist flows, there are natural restrictions on the use of resources. Matheson and Val used the concept of "country capacity", which defines the minimum and maximum populations of a particular country based on available resources, to predict the consequences of the growth of the tourism sector. A simple formula has been developed according to which the mismanagement of resources and excessive demand for a particular service leads to the depletion of the resources already mentioned, which makes the popular service less attractive (Miller & Twining-Ward, 2005). Stuart McMain clarifies the views of the above authors and speaks of the need for a "capacity concept" to protect tourist attractions. Tourist attractions have limits on customer acceptance. For example, if any of them can receive 400 visitors a day, accommodating relatively more visitors will have a negative impact (Mcminn, 1997). The mass movement of tourists across the country is putting pressure not only on cultural but also on ecological and social issues. For example, a damaged ecosystem can no longer regenerate because it is actively occupied by travelers. Both the area and frequency of contamination increase. Entertainment venues created by small tourism businesses often cause dissatisfaction among locals, leading to conflict (Theobald, 2005). In summary, the mass influx of tourists damages not only different types of structures or ecosystems, but also the image of a particular landmark, reducing demand in the long run causes. The results of the research of Nursat Jahan and Sabrina Rahman can be used to confirm the above opinion. According to a quantitative study conducted by them to identify the factors affecting sustainable tourism in Bangladesh, the active use of cultural monuments and a kind of "tourist nature" and the lack of protection mechanisms have gradually reduced the degree of attractiveness of tourist attractions.

Sustainable tourism is based on three main principles: first is quality; Sustainable tourism should provide quality experiences for visitors, along with improving the quality of life of the host community and protecting the quality of the environment (Inskeep, 1991). The second basic principle is continuity; Sustainable tourism requires the continuity of the resources on which tourism is based; As well as the continuity of the culture of the host community and the continuity of visitor support or tourist demands (Wall, 1993); Finally, sustainable tourism is about balance, it is tourism that balances the needs of the host, guest and host environment (Bramwell & Lane, 1993; Irrational use can deplete nature's ability to regenerate itself, especially in the case of forest massifs, the degradation of which has many negative environmental consequences.

Tourism and environmental conditions are interrelated. The environment contains many elements. The most important factor in achieving sustainable development is the development and management of tourism in a way that does not harm the environment. Ecologically correct planning of tourism should be well aware of the potential impacts that follow the development of tourism. Sustainable development means balancing economic progress, social justice and protection of the physical and natural environment. The principle of sustainability includes the ecological, economic and socio-cultural aspects of tourism development, so it is necessary to balance all three directions to guarantee the long-term sustainability of the destination.

REFERENCES:

Azmaiparashvili, M. (2017). Eco-Tourism Potential in Protected Areas and its Sustainable Development Challenges. *European Journal of Hospitality and Tourism Research*, 5(1).
Devadze, N. (2019). Problems of sustainable tourism development and the main directions of their solution. *Batumi.*
European Tourism Indicators System for sustainable destination management (ETIS). (2016).
Gigauri, G., & Supatashvili, A., (2007). Resort-recreational-tourist-importance of Georgian forests and the basics of running a farm in them. *Monograph.* Tbilisi.
Gulisashvili, V. (1977). Nature and Natural Zones of Georgia. Tbilisi. *Soviet Georgia.*
Guntsadze, M., & Tsakadze, V. (2013). Statistical Publication. Georgia's natural resources and environmental protection. Tbilisi. *National Statistics Office of Georgia.* www.geostat.ge.
https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/sustainable/indicators_en
Khidesheli, G. (2019). Challenges of Sustainable Tourism Development. Tbilisi.
Kikodze, A., & Gokhelashvili, R. (2007). Protected Areas of Georgia. Tbilisi. *Department of Protected Areas of Georgia.*
Macharashvili, I., Arveladze, T., Svanidze, I., Archuadze, M., Kobakhidze, D., & Kutateladze, I. (2018). Biodiversity monitoring in protected areas. A fierce alternative. http://greenalt.org/wp-content/uploads/2018/07/biodiversity_monitoring_2018.pdf
Metreveli, M. (2012). Environment and Ecotourism Management. Tbilisi. *Favorite print.*
Ministry of Environment Protection and Agriculture of Georgia. (1996). Law of Georgia on the System of Protected Areas. Tbilisi.
Ministry of Environment Protection and Natural Resources of Georgia. Data Research Group. (2017). Visit Survey of Georgian National Reserves. http://drg.com.ge/team.php
Mowforth, M., & Munt I. (2016). Tourism and Sustainability, Development, globalization and new tourism in the Third World.
Ukleba, M. (2017). Tourist Destination Management. Tbilisi. Wagon.
Visitor statistics by years. (2021). https://apa.gov.ge/en/statistika/vizitorta-statistika/vizitorta-statistika-wlebis-mixedvit.
Zazanashvili, N. (1997). Present and Future of Protected Areas of Georgia. Tbilisi.

JEL Classification: O22. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.027

AGILE PROJECT MANAGEMENT APPROACH, METHODS AND ITS APPLICATION IN GEORGIA

NINO GORGADZE

Associate Professor
European University,
PhD student,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
ninogorgadze@gmail.com

Abstract. The article discusses the relatively modern Agile approach to project management, its difference from the traditional Waterfall approach, Agile application area, history and principles, advantages and difficulties of implementation and its use. Article discusses the most popular Agile methods (Scram, Kanban, Scramban), global statistics of the most frequently used relevant management software, and the role of Artificial Intelligence (AI) in project management; Changes resulting from the impact of the COVID 19 pandemic, which affected approaches, hybridization of approaches, methods and technologies used. The article is based on global and Georgian market research. The article includes research conducted in Georgia by the author of the article, among seventy relevant specialists from up to sixty organizations. The study outlines the scope and areas of the agile approach, the most commonly used methods and software.

KEYWORDS: PROJECT MANAGEMENT, AGILE PROJECT MANAGEMENT, SCRUM, KANBAN, PROJECT MANAGEMENT SOFTWARE, ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PROJECT MANAGEMENT.

For citation: Gorgadze, N., (2021). Agile Project Management Approach, Methods and its Application in Georgia. *Globalization and Business.* 12, 191-196. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.027

INTRODUCTION

In the practice of project management, with the introduction of innovative and IT/Software Development projects, in the early 2000s so-called Agile approach was introduced. The official beginning of the Agile approach is considered with the publication of "Agile Manifesto" in 2001. Since the dissemination of the approach, many methods of its use have been developed and implemented (Scrum, Kanban, XP, etc.), as well as a number of softwares for Agile project management; The use of artificial intelligence has also begun to spread widely. The method proved to be so convenient that it is growing within IT sector itself and in another spheres too. Agile approache is already being introduced not only at the project level, but also at the organizational level, not only in the field of information technology but also in marketing, consulting business, education, banking and finance, and even in construction. The COVID 19 pandemic has also increased the level of application of Agile approach and technologies.

According to the Cambridge Dictionary, the word Agile means: “able to move your body quickly and easily (Cambridge Dictionary, 2021). The word Agile is derived from the Latin - agere - "action", refers to the feeling of ownership and the ability to advance something.

In the modern business world, Agile has three characteristics that are important for project management: Sense of ownership and authority; Quick and easy change of direction and Convenience and adaptability (Griffin & Roldan, 2013).

To discuss in more detail, Agile Methods and Methodologies could be considered as a kind of umbrella term that encompasses many methods and models (Project Management Institute 2017), and Agile management is a combination of methods and methodologies that help teams think more efficiently, work more efectively, and make better decisions (The Projex Academy. 2017).

Is Agile an approach, a method, a technique or a framework? All definitions are acceptable and correct, depending on the area of application (Project Management Institute, 2017). In this article, we call Agile the approach, as we discuss what it means in a broad sense.

However, globally almost all authors agree that Agile is a more mindset (The Projex Academy, 2017) based on the exchange of information between project team members, assistance in information retention and joint decision making, and not just whole cycle management by the project manager as is in the Waterfall approach.

According to one of the surveys conducted in the field of IT and Software Development, 67% of organizations work with Agile, 24% with hybrid and 9% with Waterfall approaches (techbeacon.com, 2015).

HISTORY AND PRINCIPLES

The first signs of the Agile approach appeared in the 1980s, when small multidisciplinary teams integrated into Toyota Lean production system increased customer satisfaction and quality via generating small efficient systems and eliminating unnecessary ones (Gouveia, 2015). Then the Kanban method was developed (Milliken, 1987) and only in 2001 did Agile officially appear on the global stage (Hrablik et al., 2020), because with the Waterfall become problematic to manage projects in the IT field. In 2001 The "Agile Manifesto" was published, outlining the four values of Agile and the twelve basic principles (which are detailing four values) (Hrablik et al., 2020).

Four values of Agile: "1. Individuals and interactions over processes and tools; 2. Working software over comprehensive documentation; 3. Customer collaboration over contract negotiation and 4. Responding to change over following a plan". (Agilemanifesto.org, 2001)

AGILE METHODS

As was already mentioned above, the Agile approach is most commonly used in the IT and software development fields, although it has successfully established itself in other areas as well, even at the top management level of organizations.

Today, about twenty Agile methods are known (Rasnacis & Berzisa 2017), which are used for different purposes, have different specifics and the frequency of their use is also different.

The most commonly used Agile methods are the following:

Table 1. Use of Agile Methods, Global and Georgian Statistics, with 2021 data

#	Agile Method	% of application (global)	% of application (Georgia)*
1.	Scrum	66%	79,7%
	Scrumban	9%	-
	Kanban	6%	37,3%
	Scrum/XP	6%	-
	Iterative	4%	-
	XP	1%	3,4%
	Lean	1%	8,5%
	Other/non	6%	1,7%

Source: digital.ai. 2021, Stellman. 2016, Author's research

* The research was conducted by the author, in June-September 2021, across Georgia, 70 specialists from up to 60 organizations were interviewed.

According to a survey conducted by the author of the article in Georgia in June-September 2021, in which about 70 professionals participated, 18.6% manage projects using the Waterfall approach, 32.9% use the Agile approach, and 48.6% use the hybrid of both approaches. Statistics are not in doubt as 62.3% of respondents manage IT projects.

Let's take a closer look at some of the most commonly used methods.

1. Scrum

As a result of the 2021 survey, the majority of companies (66% globally and 80% in Georgia) use the Scrum method.

Scrum is a lightweight framework that helps people, teams, and organizations create value through adaptive solutions to complex problems. In short, Scrum requires a Scrum Master to help create an environment where (Hrablik et al., 2020):

1. The product owner orders the work needed to solve a complex problem and it is placed in the product backlog.
2. The Scrum team turns part of the work to be done into a value increment during the sprint.
3. Scrum team and stakeholders check the results and prepare for the next sprint.

Figure 1 shows the Scrum framework.

Scrum is used to manage and monitor IT and software development projects efficiently and without problems over a period of time. The Scrum takes place in iterations that cover the same period of time (2-4 weeks). There are several iterations in each project. These iterations in Scrum are called sprints (Hrablik et al., 2020). The Scrum framework consists of events, artefacts, and team roles.

Scrum activities include: Sprint, Sprint Planning, Daily Scrum, Sprint Review, Sprint Retrospective.

Scrum artefacts (represent work or value): Product backlog, Sprint backlog, increment.

Scrum roles are: Scrum team is a small group of people consisting of one Scrum master, one product owner and one or several developers. There are no subgroups and hierarchies in the team and it is self-organizing (Schwaber & Sutherland, 2020).

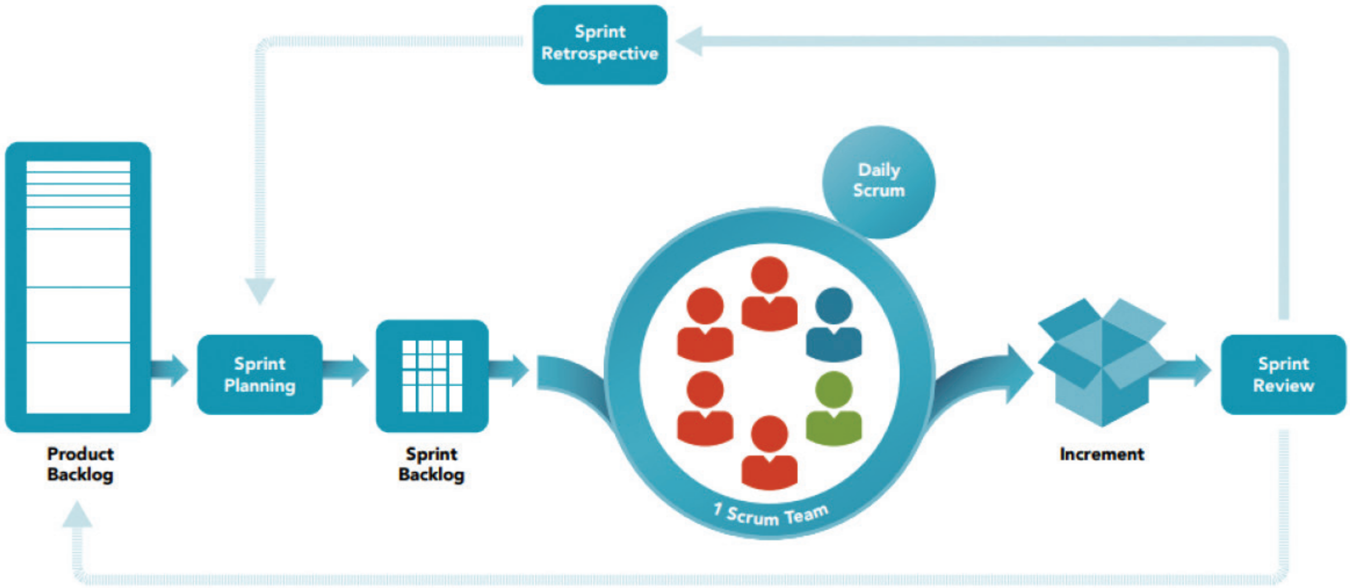
As we can see, the Scrum is quite framed and standardized method and although it is also effective in managing large projects since the amount of iterations is not limited (Hrablik et al., 2020).

2. Kanban

Kanban is also an Agile method, but partly. Kanban is part of the Agile because it also follows lean concept, which includes a focus on values, small parts management, and elimination of waste (Project Management Institute, 2017).

The Kanban method was introduced in Toyota by Taiichi Ohno to increase production efficiency. Kanban focuses on the continuous delivery of the product or part of it (EyLean.

Figure 1. Scrum framework

Source: Scrum.org. 2021

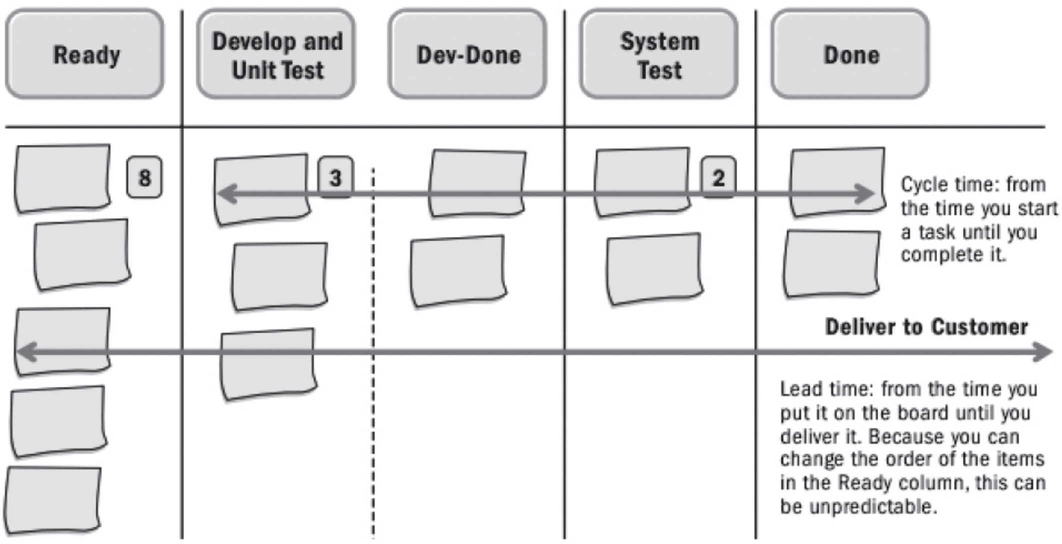
com, 2013). A key component of Kanban is the Work in Progress (WIP) Limits, which limit the number of tasks over the same period of time. The main tool of the Kanban is the Kanban board on which the tasks are visualized and moved in columns which reflect process stages (Atlassian.com, 2020). The board remains unchanged, and the tasks placed on it move from the logical beginning to the logical end, and then disappear from the board.

Kanban and Kanban boards, in addition to projects, are widely used in many fields today. For task management at the individual and organizational levels, using a variety of software such as Trello, JIRA, Asana and others (Wrike.com, 2020)

There are important differences between Kanban and Scrum, namely:

- Scrum sprint has start and end dates, Kanban is an ongoing process;
- We have formal roles in Scrum, not in Kanban. Both teams are self-organizing;
- Kanban Board is used for the entire life cycle of the project, while Scrum Board is used for individual sprints;
- Scrum Board has a predefined amount of tasks with its deadlines;
- Kanban boards are more flexible in terms of the amount of tasks and deadlines. Their re-prioritization, change of members and deadlines is painless (Atlassian.com, 2020).

Figure 2. Kanban board

Source: Project Management Institute. 2017

3. Scrumban

The term Scrumban was introduced by Corey Ladas, and expresses the combination of the use of Scrum and Kanban - the basic functions of Scrum and the flexibility of Kanban. Scrumban has a planning-on-demand principle for backlogs, but the tasks are given to performers on a "pool" basis, as in Kanban. Like Kanban, the board is constant here, only the task moves from the beginning to the end, and their priority changes over time, and the planning is done on demand bases and not on every sprint, as in the Scrum. Here, too, boards are used to visualize the tasks (EyLean.com, 2013).

Planning meetings are held to determine which user stories should be implemented during the next iteration. User stories are placed on the board, and team members perform them. The amount of tasks are limited and their completion is a trigger for a new planning. There are no specially defined roles here, team members retain existing roles (Reddy, 2016).

Which method is better?

It is difficult to say exactly which approach or method is better. On the one hand, the Waterfall method is more appropriate when there is less uncertainty in the project, goals and objectives are clear and well defined at the beginning. On the other hand, Agile is better when there is a lot of uncertainty and changes in the project, it is innovative and creative because Agile is much more flexible (Schwaber & Sutherland, 2020).

The PMI 2021 Pulse of the Profession® study identified so-called Gymnastic Enterprises for the first time. These organizations and their project teams are characterized by a high level of flexibility and maneuverability. Old-fashioned organizations were called Traditional Enterprises, regardless of the approach they took – Waterfall or Agile. The most important difference between Gymnastic Enterprises and Traditional ones is that they use all the approaches / methods and their combinations according to the needs and challenges and do not use any of the established methods rigidly (Project Management Institute, 2021)

Gymnastic Enterprises make a lot of changes compared to Traditional ones: digital transformation (Gymnastic 73%, Traditional 62%), business strategy (Gymnastic 70%, Traditional 57%), organizational adaptability (Gymnastic 70%, Traditional 53%), operational efficiency (Gymnastic 65%, Traditional 52%), innovation (Gymnastic 65%, Traditional 46%) and other components. Gymnastic Enterprises also deliver much better results in terms of project delivery (Project Management Institute, 2021).

Consequently, we can say that situational mix of approaches and methods yields much better results than the use of any one method strictly.

Difficulties in the introduction of Agile

Recent studies have shown that Agile is a fairly effective method in a number of areas compared to the Waterfall method. The success rate of Agile projects is high, as can be seen in Table 2.

Table 2. Comparison of Agile and Waterfall approaches

Approach	Success	Problematic	Failed
Agile	42%	50%	8%
Waterfall	26%	53%	21%

Source: vitilitychicago.com, 2019

Despite the effectiveness, there are a number of difficulties with the introduction of Agile. According to the 15th State of Agile 2021 survey, 30% of respondents named at least ten problems as a barrier to implementation and the main from them are: (digital.ai, 2021)

- Inconsistency in processes and practice 46%;
- Cultural incompatibility 43%;
- General organizational resistance to change 42%;
- Lack of skills and experience 42%;
- Lack of leadership 41%;
- Inadequate management support 40%.

Despite these barriers, Agile has many positive effects, in particular fast management of changing priorities, increased transparency, effective business and IT alignment, market launch speed, increased team productivity - survey respondents mentioned these points as the most important positive effects of Agile (70-60%) (digital.ai, 2021).

Technologies in project management

Today, project management, especially Agile management, is fully or almost completely implemented through various professional software. The COVID 19 pandemic in particular has accelerated the digitization process as humans have moved to remote working mode and still partially maintain this trend. For example, the biggest change in 2020-2021 is the digital transformation, which accounts for 68% of the changes. (Project Management Institute, 2021). According to the 15th State of Agile Report (2021) globally most commonly used software is Jira (digital.ai, 2021), which also leads in Georgia (author's research), followed by Digital.ai, Azure DevOps, Broadcom, and Trello. According to the author's research in Georgia, the picture is partially different from the global data, namely: in Georgia, as well as globally, the program JIRA is the most popular, while Microsoft Project is much more popular in Georgia, including IT projects, and Azure DevOps is now gaining ground; some globally popular programs are not used at all in Georgia.

Artificial Intelligence (AI) in project management

AI is already used for administrative tasks such as registering and logging, automating appointments, including booking rooms, sending invitations by email, and more. It gradually evolves into project management and over existing more complex tasks (rpsgroup.com, 2021).

The main reasons for introducing artificial intelligence in project management are: improved decision making,

Table 3. The most commonly used software in project management, global and Georgian data.

#*	Software (Toolling)	% of application (global)	% of application (Georgia)*
1	Atlassian Jira	81%	51,5%
2	Digital.ai	70%	-
3	Azure Devops	66%	1,4%
4	Broadcom Rally	62%	-
5	Trello	59%	31,4%
7	Google Docs	48%	1,4%
13	MS Project	35%	32,9%
15	MS office (excel, doc)	32%	42,9%
-	Microsoft 365 (teams, planner)	-	20%
-	Asana and Miro	-	22,8%

Source: digital.ai, 2021, Author's research ** Numbering is done according to global statistics*

increased productivity levels, better performance and reporting. It is now considered that Machine Learning has the greatest potential in AI technologies in terms of application in project management.

As for the various artificial intelligence technologies used in the projects, although currently only 4% of companies globally use them extensively, 65% have already said they are working on an implementation plan or are already planning to start the planning process in the next 3-6 months. The companies plan to introduce artificial intelligence in three main areas: Predictive Analytics Tools, Chat Bots and Robotic Process Automation (RPA) (International Project Management Association, 2020).

According to current forecasts, by 2025 AI will be able to: plan projects, allocate resources, create budgets, assist with contract administration, evaluate cost received, and perform completion cost forecasts (rpsgroup.com, 2021).

About the research conducted by the author in Georgia

In the period June-August 2021, the author of the article interviewed 70 professionals working in Georgia, from up to 60 organizations that have direct contact with project management.

Table 4 lists the respondents' activities, experiences, and project types that they run most frequently. As we can see, the project was mainly attended by project managers with average experience.

The vast majority of respondents are employed in the private sector (81.4%), led by banking-finance (24.3%) and IT companies (18.6%). The remaining 18.6% are employed in public sector.

CONCLUSION

As we have seen, the Agile approach is still mainly used in the field of IT and software development, although its various elements / principles and software are effectively introduced and developed in many other areas as well. Also in Georgia, private and public organizations working with IT projects are actively using this method and latest software are also used successfully. The tendency is to growing demand of Agile, because we are facing global increases of digitalization and growing degree of turbulence in all areas of economy.

Agile has many positive effects on the organization and the effectiveness of projects, however the first thing an organization needs to understand the reason for Agile application, because incorrectly selected processes and practices, along with team cultural incompatibility, can have quite negative consequences.

Table 4. Positions and experiences of the professionals participating in the study. 2021

Position	%	Experience	%
Project/ Program / Portfolio manager	50	> 2 years	21.4
Functional Manager	36	2-5 years	45.7
CEO	14	5 years and more	32.9

Source: Author's research

Despites there are up to twenty methods of Agile project management, several international standards and more than a dozen software, its use and implementation is still associated with a number of problems. The introduction of the new Agile approach requires first of all appropriate preparation of the team, because resistance to change is very natural condition. Additionally, we should not forget that Agile is a very different management scheme, the team is self-governing, which requires a high level of self-management, motivation and understanding on the part of the project team and leaders. Only then it is appropriate to introduce a specific method, framework, artifacts, software, and identify relevant roles of Agile.

At the expense of the rapid development of technology on the one hand, and the strengthening of the VUCA world on the other, and the impact of the COVID 19 pandemic, situational mix of approaches and methods, utilization of software and artificial intelligence capabilities will be the most effective (and in part already) way for future development in projects management.

REFERENCES:

Agilemanifesto.org (2001). Agile Basic Principles of the Manifest. Online available at: https://agilemanifesto.org/iso/ka/principles.html (in Georgian).

Atlassian.com (2020). What is a Kanban Board, Online available at: https://www.atlassian.com/agile/kanban/boards

Cambridge Dictionary (2021). Definition of agile on English. Online available at: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/agile

digital.ai (2021). 15th State of Agile Report.

EyLean.com (2013). Scrum vs. Kanban vs. Scrumban.

Gouveia, D.R. (2015). An Essay on Agile Project Management Practices. Universidade Nova de Lisboa, Faculdade de Ciências e Tecnologia.

Griffin, C., & Roldan, M. (2013). Swimming up the waterfall: agile processes in a waterfall world. Paper presented at PMI® Global Congress (2013) — North America, New Orleans, LA. Newtown Square, PA: Project Management Institute.

Hrablik, H., Husovič, R., Babčanová, D., & Makyšová, H. (2020). Agile Project Management - What is It?.

International Project Management Association (2020). Artificial Intelligence impact in Project Management.

Milliken, F. (1987). Three Types of Perceived Uncertainty about the Environment: State, Effect, and Response Uncertainty. Academy of Management review. 133-143.

Project Management Institute (2017). Agile Practice Guide.

Project Management Institute (2021). Beyond Agility: Flex to the Future. Pulse of the Profession®. online available at: [https://www.pmi.org/learning/library/beyond-agility-gymnastic-enterprises-12973?fbclid=IwAR24oXduVtqHKYXp62UYitbb-jZ1HGv-789abT7LDC_dgRWvYlAys4v1gWpo] Accesses on 01/05/2021.

Rasnacis, A., & Berzisa S. (2017) Method for Adaptation and Implementation of Agile Project Management Methodology, Procedia Computer Science, 104, 43-50, https://doi.org/10.1016/j.procs.2017.01.055.

Reddy, A. (2016). Scrumban Evolution, The: Getting the Most Out of Agile, Scrum, and Lean Kanban (Agile Software Development Series.

rpsgroup.com. (2021). The Impact of AI on Project Management. Available online at: https://www.rpsgroup.com/insights/the-impact-of-ai-on-project-management/

Schwaber, K., & Sutherland J. (2020). The Definitive Guide to Scrum: The Rules of the Game. Available online at: https://scrumguides.org/docs/scrumguide/v2020/2020-Scrum-Guide-US.pdf#zoom=100

Scrum.org (2021). The scrum framework Poster. Online available at: https://www.scrum.org/resources/scrum-framework-poster

Stellman, A., & Greene, J. (2016). Learning Agile: understanding scrum, xp, lean and Kanban.

techbeacon.com (2015). Survey: Is agile the new norm?. Available online at: https://techbeacon.com/app-dev-testing/survey-agile-new-norm

The Projex Academy (2017). Agile Methodology and PMBOK - PMP Mastery. Online Available: http://www.pm-primer.com/agile-methodology-and-pmbok/.

vitilitychicago.com. (2019). Agile Project Success Rates Are 2X Higher Than Traditional Projects. Online Available at: https://vitalitychicago.com/blog/agile-projects-are-more-successful-traditional-projects/

Wrike.com (2020). The Complete Guide to Personal Kanban. Online Available at: https://www.wrike.com/blog/complete-guide-personal-kanban/

JEL Classification: Q0, Q1. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.028

APPLE PRODUCTION INVESTMENT OPPORTUNITIES IN GEORGIA AND GLOBAL CONTEXT

EKATERINE ZVIADADZE

Invited Lecturer

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ekaterine74@yahoo.com

LASHA ZIVZIVADZE

Associate Professor

Business and Technology University (BTU), Georgia

l.zivzivadze@yahoo.com

MIKHEILI KUCHAVA

NNLE Rural Development Agency, Georgia

mikheili.Kuchava@rda.gov.ge

Abstract. The main objective of the presented paper is to identify investment opportunities in the apple value chain and also to evaluate the specific apple project using the state programs/projects. The methodological part provides a financial evaluation of a specific business project, taking into account state funding programs/projects. Furthermore, general investment opportunities of apples are analyzed in the paper. In addition, in order to study the investment potential, the investment climate of Georgia and Georgia's international ratings are discussed. A brief description and analysis of various state support projects are also provided. Additionally, an overview of local apples and the world market is given.

Due to the climate conditions and soil types of Georgia, the production of intensive apple varieties has a great potential in the country. Promoting the cultivation of intensive apple orchards through the use of various state supporting programs/projects and full compliance with apple production technologies, Georgia will have potential to increase the average apple yield per hectare. It is important for Georgia to use the existing free trade relations with other countries and to diversify the apple export market, which will further increase its competitiveness.

Based on the financial evaluation, key performance indicators are positive and beneficial for the investors, which should give the motivation to the investors to invest in the apple value chain. In the field of agriculture, the continuation of the implementation of various state co-financing projects/programs and their development will give additional motivation to local and foreign investors, which will further increase the competitiveness of Georgian apple value chain.

KEYWORDS: APPLE PRODUCTION, VALUE CHAIN, INVESTMENT POTENTIAL, ECONOMIC EVALUATION.

For citation: Zviadadze, E., Zivzivadze, & L., Kuchava, M. (2021). Apple Production Investment Opportunities in Georgia and Global Context. *Globalization and Business.* 12, 197-205. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.028

JEL Classification: Q0, Q1 https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.028

ვაშლის წარმოების საინვესტიციო შესაძლებლობები საქართველოში და გლობალური კონტექსტი

ეკატერინე ზვიადაძე
მოწვეული ლექტორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
ekaterine74@yahoo.com

ლაშა ზივზივაძე
ასოცირებული პროფესორი
ბიზნესისა და ტექნოლოგიების უნივერსიტეტი, საქართველო
l.zivzivadze@yahoo.com

მიხეილი კუჭავა
სოფლის განვითარების სააგენტო, საქართველო
mikheili.Kuchava@rda.gov.ge

საკვანძო სიტყვები: ვაშლის წარმოება, ღირებულების ჯაჭვი, საინვესტიციო პოტენციალი, ეკონომიკური შეფასება.

ციტირებისთვის: ზვიადაძე, ე., ზივზივაძე, ლ., კუჭავა, მ., (2021). ვაშლის წარმოების საინვესტიციო შესაძლებლობები საქართველოში და გლობალური კონტექსტი. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 12, 198-205. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.028

შესავალი

მსოფლიოში ცნობილია ვაშლის ათიათასზე მეტი ჯიში, მათგან საქართველოში გავრცელებულია 200-მდე. განსაკუთრებით დიდი სამეურნეო მნიშვნელობა გააჩნია შემდეგ ადგილობრივ ჯიშებს: ქართული სინაპი, თურაშაული, აბელაური, კეხურა, ივერია, ნაცარა ვაშლი და სხვა. ამასთან, აღსანიშნავია შემდეგი უცხოური ვაშლის ჯიშები: გალა, გოლდენ დელიშესი, ზამთრის ბანანი, რედ დელიშესი, მოცუ, ფუჯი, ჯონათან გოლდი და სხვა.

საქართველოს კლიმატური პირობებიდან და ნიადაგის ტიპებიდან გამომდინარე, სოფლის მეურნეობის მიმართულებით, მეხილეობა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგია, მათ შორის აღსანიშნავია ვაშლის წარმოება. საქართველოს გააჩნია ხელსაყრელი კლიმატური პირობები. ქვეყანაში წარმოდგენილია 13 კლიმატური და 22 მიკროკლიმატური ზონა. ასევე, ქვეყანა მდიდარია წყლის რესურსებით. საქართველოს ტერიტორიაზე დაახლოებით 26,000 მდინარეა, რომელთა საერთო სიგრძე დაახლოებით 26,000 კმ-ს შეადგენს. ქვეყანაში დაახლოებით 860 ტბაა, რომელთა უმეტესობა მტკნარ წყალს შეადგენს.

2020 წელს, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, ქვეყანაში ვაშლის წარმოების პროცენტულმა წილმა მთლიანი ხილის წარმოებაში 15% შეადგინა. ხოლო ანალოგიური მაჩვენებელი ბოლო 5 წლის (2016-2020 წლები) მიხედვით, დაახლოებით 13%-ს შეადგენს.

მოცემული კვლევის მიზანს წარმოადგენს ვაშლის ღირებულებათა ჯაჭვში საინვესტიციო შესაძლებლოებების იდენტიფიცირება და ასევე, სახელმწიფო პროგრამების/პროექტების გამოყენებით ვაშლის კონკრეტული წარმოდგენილი პროექტის ეკონომიკური შეფასება. წარმოდგენილი კვლევა მნიშვნელოვანი და აქტუალურია, როგორც ფერმერებისთვის ასევე, ინვესტორებისთვის და სამეცნიერო წრეებისთვის.

კვლევაში გამოყენებულ იქნა შემდეგი მეთოდები: მოცემულია სახელმწიფო დაფინანსების პროგრამების გათვა-

ლისწინებით კონკრეტული ბიზნეს პროექტის ფინანსური შეფასება. გაანალიზებულია ვაშლის ზოგადი საინვესტიციო შესაძლებლობები. ასევე, საინვესტიციო პოტენციალის შესწავლის მიზნით, განხილულია საქართველოს საინვესტიციო კლიმატი და საერთაშორისო რეიტინგები. აგრეთვე, მოცემულია სხვადასხვა სახელმწიფო მხარდამჭერი პროექტების მოკლე აღწერა და ანალიზი. დამატებით, ასევე მოცემულია ადგილობრივი ვაშლის და მსოფლიო ბაზრის მიმოხილვა.

ძირითადი ტექსტი

საქართველოს საინვესტიციო კლიმატი და საერთაშორისო რეიტინგები

საქართველო, 2020 წლის მსოფლიო ბანკის მიერ „ბიზნესის კეთების სიმარტივის" მონაცემების მიხედვით, ბიზნესის დაწყების სიმარტივით მსოფლიოში მეორე ადგილზეა. საქართველოში, ბიზნესის დაწყებას მხოლოდ 1-2 დღე სჭირდება. ქვეყანაში კომპანიის იმავე დღეს რეგისტრაციისთვის საჭიროა 205 ლარი, ხოლო ერთი სამუშაო დღის შემდეგ 105 ლარი (Business Registration, 2021).

საქართველოში საგადასახადო დაბეგვრა არის მარტივი, დაბალი, ეფექტიანი და სამართლიანი. ქვეყანაში გადასახადების აკრეფას და საგადასახადო გარემოს ზედამხედველობას უზრუნველყოფს სსიპ შემოსავლების სამსახური. საქართველოში წარმოდგენილია 6 სახის გადასახადი (Tax legislation, 2020): 0% ან 15% – კორპორატიული მოგების გადასახადი; 18% – დამატებული ღირებულების გადასახადი (დღგ); რამდენიმე შერჩეულ საქონელზე – აქციზის გადასახადი; 20% – საშემოსავლო გადასახადი; 0%, 5% ან 12% – იმპორტის გადასახადი; 1%-მდე – ქონების გადასახადი.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის **82 მუხლის „ლ" პუნქტის** შესაბამისად, გადასახადისგან თავისუფლდება 2023 წლის 1 იანვრამდე სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში დასაქმებული პირის მიერ საქართველოში წარმოებული სოფლის მეურნეობის პროდუქციის პირველადი მიწოდებით მიღებული დასაბეგრი შემოსავალი, თუ კალენდარული წლის განმავლობაში ასეთი მიწოდებით მიღებული ერთობლივი შემოსავალი 200,000 ლარს არ აღემატება (Tax Code of Georgia, 2021).

2020 წლის მაჩვენებლების მიხედვით, მსოფლიო ბანკის „ბიზნესის კეთების სიმარტივის" რეიტინგში, მსოფლიოს 190 ქვეყანას შორის, საქართველო პირველ ათეულშია შემდეგი კომპონენტების მიხედვით: ა) ბიზნესის დაწყება – მე-2 პოზიცია; ბ) ქონების რეგისტრაცია – მე-5 პოზიცია; მინორიტარულ ინვესტორთა უფლებების დაცვა – მე-7 პოზიცია (The World Bank Group, 2020).

2021 წლის ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსის მიხედვით, მსოფლიოს 178 ქვეყანას შორის, საქართველო მეთორმეტე ადგილს იკავებს – უმეტესწილად თავისუფალი ეკონომიკა (Index of Economic Freedom, 2021).

ფრეიზერის ინსტიტუტის 2021 წლის „მსოფლიო ეკონომიკური თავისუფლების" რეიტინგში, მსოფლიოს 165 ქვეყანას შორის, საქართველო მეხუთე (ჰონგ კონგის, სინგაპურის, ახალი ზელანდიის და შვეიცარიის შემდეგ) ადგილს იკავებს (Fraser Institute, 2021).

სავაჭრო ურთიერთობები

2014 წელს ხელი მოეწერა ასოცირების შეთანხმებას საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის (DCFTA, 2021) შესახებ.

საქართველოს, დსთ-ს ქვეყნებთან, გააჩნია თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულება. ქვეყანას ასევე გააჩნია თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება ჩინეთის რესპუბლიკასთან, ჰონგ კონგთან და თურქეთთან.

გარდა ამისა, 2016 წლის 27 ივნისს, საქართველომ ხელი მოაწერა თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებას ევროპის თავისუფალი ვაჭრობის ასოციაციის წევრ ქვეყნებთან (EFTA): ისლანდია, ლიხტენშტეინი, ნორვეგია და შვეიცარია.

ამასთან, სავაჭრო მიმართულებით, გათვალისწინებულ იქნა ზოგადი სქემები საქართველოსთვის უპირატესობის მინიჭების შესახებ (GSP) აშშ-სთან, კანადასთან და იაპონიასთან, რის შედეგად შემცირდა ტარიფები საქართველოდან ექსპორტირებულ 3,400 სახეობის პროდუქციაზე.

საქართველოში საექსპორტო პროცედურები მარტივია. საბაჟო ადმინისტრირება არის გამჭვირვალე, სწრაფი და ეფექტიანი. საშუალო განბაჟების დრო შეადგენს მხოლოდ 15-20 წუთს (New Customs Code, 2021).

სახელმწიფო მხარდამჭერი პროგრამები/პროექტები

საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო, აგრარული დარგის თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად, ახორციელებს მიზნობრივ პროგრამებსა და პროექტებს სოფლის მეურნეობის ღირებულებათა ჯაჭვის ყველა კომპონენტის მხარდასაჭერად.

საგრანტო მხარდაჭერის მიზნობრივი პროგრამების მეშვეობით სისტემატიურად მიმდინარეობს აუთვისებელ სასოფლო-სამეურნეო მიწებზე სხვადასხვა მრავალწლოვანი კულტურის გაშენება. კერძოდ, მეხილეობის დარგის განვითარების მიმართულებით 2015 წლიდან დაიწყო პროგრამა „დანერგე მომავალი", რომელმაც ქვეყანაში სტიმული მისცა ახალი თანამედროვე სტანდარტებით გაშენებულიყო მრავალწლოვანი ხეხილის ბაღები, რომელმაც ბოლო 6 წლის მანძილზე 14,400 ჰექტარზე მეტი შეადგინა, საიდანაც 356 ბენეფიციარმა გააშენა 1,386 ჰა ვაშლის ბაღი. სულ, პროგ-

რამის ფარგლებში, სახელმწიფო დაფინანსებამ, 105 მილიონ ლარს გადააჭარბა („Plant the Future" Project, 2021). აღსანიშნავია, რომ მოცემული პროგრამა წარმატებით ხორციელდება საქართველოში (Zivzivadze et al., 2021).

2013 წლიდან, ამოქმედდა პროგრამა „შეღავათიანი აგროკრედიტი". სოფლის მეურნეობაში ჩართულ მეწარმეებსა თუ ფერმერებს გაეზარდათ იაფ, ფულად სახსრებზე ხელმისაწვდომობა. სოფლის მეურნეობის პირველადი წარმოების, გადამამუშავებელი და შენახვა-რეალიზაციის საწარმოო პროცესების გაუმჯობესების მიმართულებით მიმდინარე საკრედიტო პორტფელი 1.3 მლრდ ლარს აღემატება, ხოლო 2013 წლიდან დღემდე გაცემულია 3 მლრდ ლარზე მეტი შეღავათიანი კრედიტი, სექტორში სადაც სასესხო პროდუქტებზე ხელმისაწვდომობა ფაქტობრივად არ არსებობდა. სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული სესხის პროცენტის თანადაფინანსებამ 440 მლნ. ლარს გადააჭარბა ("Preferential Agrocredit" project, 2021).

ბოლო წლებში და 2021 წელსაც სახელმწიფო ახორციელებს „არასტანდარტული ვაშლის რეალიზაციის ხელშეწყობის პროგრამას", რაც გულისხმობს არასტანდარტული ვაშლის შესყიდვის შემთხვევაში, ხილის გადამამუშავებელი კომპანიები, რომლებიც 1 კგ. არასტანდარტულ ვაშლს არანაკლებ 0.22 ლარად შეისყიდიან, სააგენტო 1 კგ-ზე 0.10 ლარის ოდენობის სუბსიდიას გასცემს (Industrial apple sale promotion program, 2021).

პროგრამის „აგროდაზღვევა" მიზანი აგროსექტორში სადაზღვევო ბაზრის განვითარება, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობის ხელშეწყობა, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობით დაკავებული პირებისთვის შემოსავლის შენარჩუნება და რისკების შემცირებაა. აგროდაზღვევის პროგრამის ფარგლებში 2014 წლიდან 2021 წლამდე პერიოდში დაზღვეულია 110 ათას ჰექტარზე მეტი მიწის ფართობი და სულ სადაზღვევო პრემიამ შეადგინა 78 მლნ. ლარზე მეტი, საიდანაც სახელმწიფო დაფინანსება 53 მლნ. ლარს აღემატება. ფერმერებისთვის ანაზღაურებული ზარალი 56 მლნ. ლარს აღემატება (Agroinsurance Program, 2021).

ასევე, დაიწყო გადამამუშავებელი და შემნახველი საწარმოების თანადაფინანსების პროექტი, რაც უზრუნველყოფს პირველადი წარმოებიდან მიღებული მოსავლის დროულად შენახვა/გადამუშავების პროცესს. ამ პერიოდის მანძილზე მხარდაჭერილია 106 ახალი გადამამუშავებელი და შემნახველი მეურნეობა, მათი დაფინანსება კი, ჯამურად, 55 მლნ ლარს აღემატება (Co-financing of Processing and Storage Enterprises project, 2021).

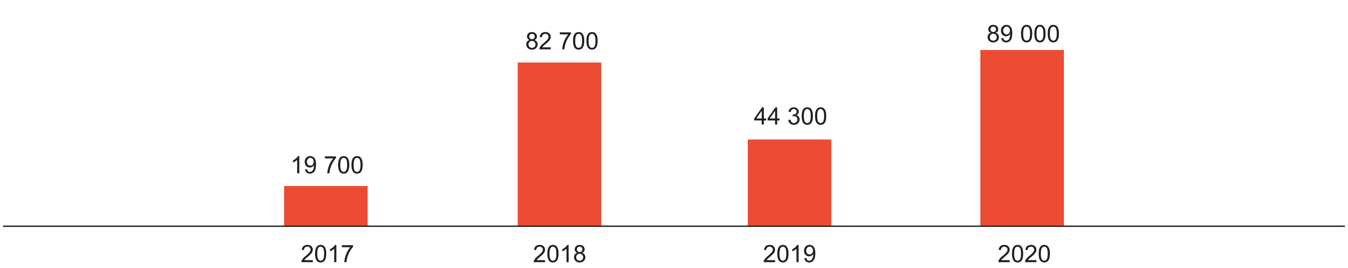
მოსავლის ამღები სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის თანადაფინანსების სახელმწიფო პროგრამის მიზანია მოსავლის ამღებ სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე ხელმისაწვდომობის გაზრდა. სოფლის განვითარების სააგენტოს თანადაფინანსების მოცულობა ერთ ბენეფიციარზე მარცვლეულის მოსავლის ასაღებად განკუთვნილი სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის (კომბაინის) შემთხვევაში შეადგენს ღირებულების არაუმეტეს 30%-ს, მაგრამ არაუმეტეს 150,000 ლარისა, ხოლო სხვა ტიპის მოსავლის ამღები (გარდა ყურძნისა) სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის შემთხვევაში არაუმეტეს 50%-ს, არაუმეტეს 150,000 ლარისა (State Program for Co-financing of Harvesting Agricultural Machinery, 2021).

სოფლის მეურნეობის მოდერნიზაციის, ბაზარზე წვდომისა და მოქნილობის (AMMAR) თანადაფინანსების პროგრამა მიზნად ისახავს პირველადი წარმოების პროდუქტის ხარისხისა და მოსავლიანობის ზრდის ხელშეწყობას. პროგრამის ფარგლებში, ბენეფიციარი სახელმწიფოსგან იღებს თანადაფინანსებას პროექტის ჯამური ღირებულების 40%-ის ოდენობით, ხოლო ბენეფიციარის თანამონაწილეობა შეადგენს 60%-ს (Agricultural Modernization, Market Access and Resilience (AMMAR) program, 2021).

სასოფლო-სამეურნეო მექანიზაციის თანადაფინასების სახელმწიფო პროგრამის მიზანია სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე ხელმისაწვდომობის გაზრდა და სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის შესასყიდად საჭირო ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის გაზრდა თანადაფინანსების გზით (State Co-financing Program of Agricultural Mechanization, 2021).

ზემოაღნიშნული პროგრამები მხოლოდ მცირე ჩამონათვალია პროექტებისა და პროგრამების, რომელიც დარგში წლების მანძილზე წარმატებით ხორციელდება. მოსახლეობის საჭიროებებიდან გამომდინარე, მომავალში გაგრძელება სხვადასხვა სახელმწიფო თანადაფინანსების პროექტების/პროგრამების განხორციელება, რაც დამატებით მოტივაციას გაუჩენს ადგილობრივ და უცხოელ ინვესტორებს.

გრაფიკი 1. ვაშლის წარმოება (ტონა)

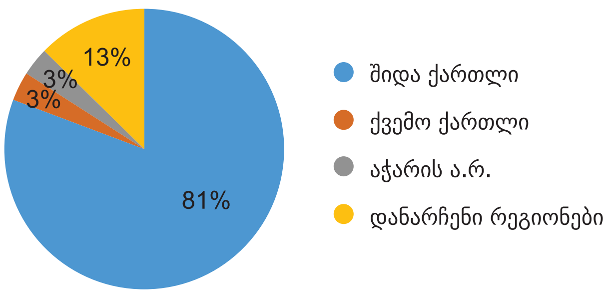
წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

ვაშლის ადგილობრივი ბაზარი

ქვეყანაში ვაშლის წარმოება, წლების მიხედვით, მაღალი ცვალებადობით ხასიათდება (გრაფიკი 1). საქართველოში ვაშლის ცვალებადი მოსავლიანობა, ძირითადად, გამოწვეულია შესაბამისი წარმოების ტექნოლოგიების დაუცველობით. ამასთან, ვაშლის მოსავლიანობაზე და მის ხარისხზე უარყოფით გავლენას ახდენს ვაშლის ბაღების მეწლეურობა და სხვადასხვა დაავადებები (ქეცი, სიდამპლე და ა.შ.).

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის 2016-2020 წლების მონაცემების მიხედვით, ვაშლის ძირითადი მწარმოებელი რეგიონებია შიდა ქართლი – 81%, ქვემო ქართლი – 3% და აჭარის ა.რ. – 3% (გრაფიკი 2).

გრაფიკი 2. 2020 წელს ვაშლის წარმოება რეგიონების მიხედვით

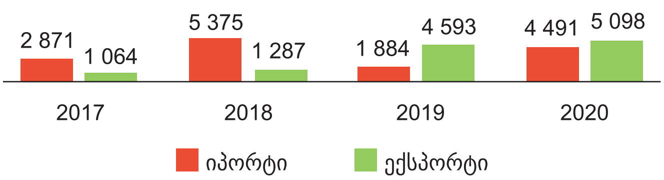

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

2017-2020 წლებში ვაშლის ექსპორტი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. 2020 წელს, 2017 წელთან შედარებით, ვაშლის ექსპორტი გაზრდილია დაახლოებით ხუთჯერ (გრაფიკი 3). საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, 2020 წელს, საქართველოდან ვაშლის ძირითად საექსპორტო ქვეყნებს წარმოადგენს რუსეთი (91%), სომხეთი (4%) და აზერბაიჯანი (2%).

2017-2020 წლებში ვაშლის იმპორტი ცვალებადი ტენდენციით ხასიათდება. 2020 წელს, 2017 წელთან შედარებით, ვაშლის იმპორტი გაზრდილია დაახლოებით 56%-ით (გრაფიკი 3). საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების მიხედვით, 2020 წელს, საქართველოში ვაშლის ძირითად იმპორტიორ ქვეყნებს წარმოადგენს თურქეთი (47%), ირანი (45%) და უკრაინა (3%).

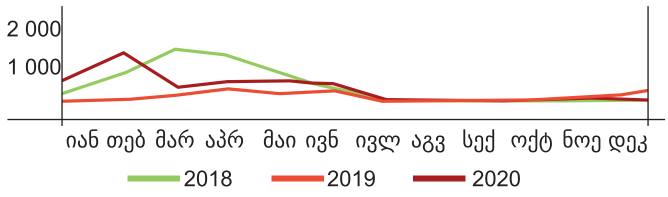
გრაფიკი 3. ვაშლის ექსპორტ-იმპორტი (1,000 აშშ დოლარი)

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

აღსანიშნავია, რომ ვაშლის იმპორტი საქართველოში, ძირითადად, ხორციელდება იანვარი-ივნისის თვეებში (გრაფიკი 4).

გრაფიკი 4. ვაშლის იმპორტი თვეების მიხედვით (1,000 აშშ დოლარი)

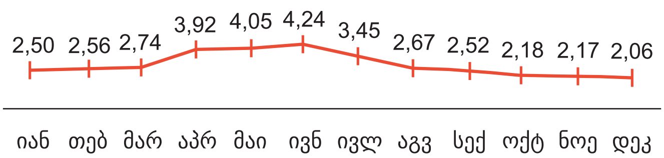
წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

ვაშლის მსოფლიო ბაზარი

მსოფლიოში, გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) მაჩვენებლების მიხედვით, 2019 წელს, დაახლოებით 87 მლნ ტონა ვაშლი იქნა წარმოებული. მსოფლიოში, ვაშლის ძირითადი მწარმოებელი ქვეყნებია: ჩინეთი (49%), აშშ (6%), თურქეთი (4%) და პოლონეთი (4%).

როგორც ავღნიშნეთ, ვაშლის იმპორტი საქართველოში, ძირითადად, ხორციელდება იანვარი-ივნისის თვეებში და ამავე პერიოდში ვაშლის საცალო საბაზრო ფასები ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება (გრაფიკი 5).

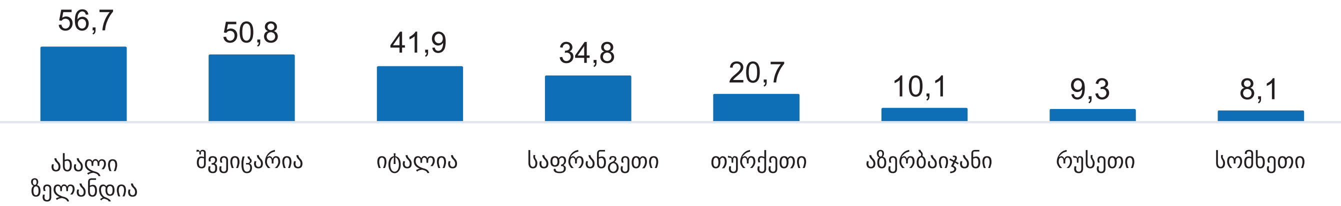
გრაფიკი 5. ვაშლის საცალო საბაზრო ფასები თვეების მიხედვით – 2020 წელი (ლარი/კგ)

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

2019 წლის, მონაცემების მიხედვით, ერთ ჰექტარზე ვაშლის მოსავლიანობის ყველაზე მაღალი მაჩვენებლით მსოფლიოში ლიდერობს ახალი ზელანდია, სადაც ერთ ჰექტარზე საშუალო მოსავლიანობა შეადგენს დაახლოებით 57 ტონას. ევროპის ქვეყნებიდან, ვაშლის საშუალო მოსავლიანობის მიხედვით, მაღალ პოზიციებს იკავებს შვეიცარია და იტალია. საქართველოს მეზობელ ქვეყნებში, ვაშლის საშუალო მოსავლიანობის მაჩვენებლით, ლიდერობს თურქეთი (20.7 ტონა/ჰა), ხოლო ვაშლის საშულო მოსავლიანობის ყველაზე დაბალი

გრაფიკი 6. ერთ ჰა-ზე ვაშლის მოსავლიანობა ქვეყნების მიხედვით (ტონა/ჰა)

წყარო: გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია (FAO)

მაჩვენებელი სომხეთს (8.1 ტონა/ჰა) გააჩნია (გრაფიკი 6).

2020 წლის მონაცემების მიხედვით, მსოფლიოში ვაშლის ყველაზე დიდი ექსპორტიორი ქვეყნებია ჩინეთი (1.4 მილიარი აშშ დოლარი), იტალია (962 მილიონი აშშ დოლარი), აშშ (855 მილიონი აშშ დოლარი) და ახალი ზელანდია (590 მილიონი აშშ დოლარი) (წყარო: comtrade).

2020 წლის მონაცემების მიხედვით, მსოფლიოში ვაშლის ყველაზე დიდი იმპორტიორი ქვეყნებია გერმანია (649 მილიონი აშშ დოლარი), რუსეთი (477 მილიონი აშშ დოლარი), გაერთიანებული სამეფო (435 მილიონი აშშ დოლარი) და ინდონეზია (326 მილიონი აშშ დოლარი) (წყარო: comtrade).

2019 წელს, ევროკავშირის ქვეყნებში, კერძოდ, საბერძნეთში, საფრანგეთში და იტალიაში, ვაშლის მწარმოებლის საშუალო ფასი 579 აშშ დოლარიდან 687 აშშ დოლარამდე მერყეობდა. მაგალითისთვის საფრანგეთში, ვაშლის მწარმოებლის საშუალო ფასი საქართველოში ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით, დაახლოებით 2.2-ჯერ მაღალია. საქართველოს მეზობელ ქვეყნებში – თურქეთი, აზერბაიჯანი და სომხეთი, ანალოგიური მაჩვენებელი, 235 აშშ დოლარიდან 417 აშშ დოლარამდე მერყეობდა. უკრაინაში, ვაშლის მწარმოებლის ფასმა კი 1 ტონაზე დაახლოებით 183 აშშ დოლარი შეადგინა, რაც საქართველოს ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით, 39%-ით ნაკლებია (გრაფიკი 7).

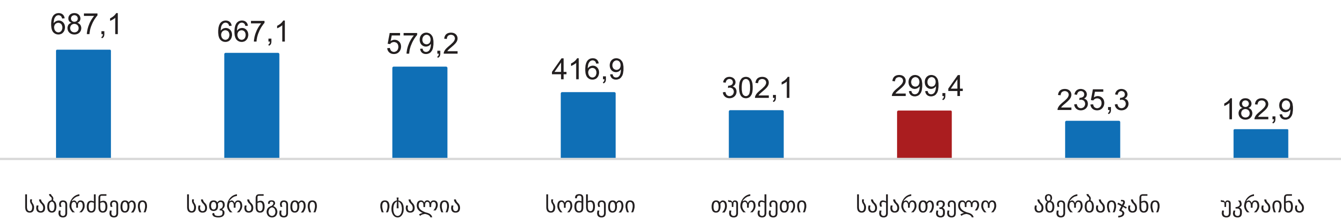
ვაშლის ზოგადი საინვესტიციო შესაძლებლობები საქართველოში

- ქვეყანაში ახალი ჯიშის ნერგების წარმოება;
- წარმოების საშუალებების მიწოდება (მცენარეთა დაცვის საშუალებები, სასუქები, სარწყავი სისტემები და სხვა);
- ტექნოლოგიებისა და მოწყობილობების მიწოდება კლიმატკონტროლირებადი სასაწყობო მეურნეობებისთვის;
- სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-დანადგარებისა და ხელსაწყოების მიწოდება;
- გადამამუშავებელი დანადგარების და ტექნოლოგიების მიწოდება;
- სატვირთო გადაზიდვების მომსახურების მიწოდება, რომელიც აღჭურვილია კლიმატკონტროლირებადი სისტემებით;
- ვაშლის ინტენსიური ბაღების გაშენება;
- პროდუქციის შენახვისთვის მომსახურების მიწოდება, რომელიც აღჭურვილია კლიმატკონტროლირებადი სისტემებით;
- დამატებითი ღირებულების შესაქმნელად მომსახურების მიწოდება (კონცენტრატი, წვენი და სხვა);
- პირველადი და გადამუშავებული პროდუქციისთვის შესაფუთი მასალების წარმოება (ყუთები და სხვა).

ვაშლის საინვესტიციო წინადადება/შესაძლებლობა

აღნიშნულ ფინანსურ გათვლებში გათვალისწინებული ინფორმაცია, ეყრდნობა დარგის ექსპერტებიდან მიღებულ ცოდნას და გამოცდილებას. გათვლებში გათვალისწინებულია სახელმწიფოს პროგრამების და დახმარების ოდენობები, რომელსაც საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო აგრარული დარგის თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად ახორციელებს, სოფლის მეურნეობის ღირებულებათა ჯაჭვის ყველა კომპონენტის მხარდასაჭერად. აღნიშნული გულისხმობს, როგორც საგრანტო დახმა-

გრაფიკი 7. ვაშლის მწარმოებლის ფასები ქვეყნების მიხედვით – 2019 წელი (აშშ დოლარი/ტონა)

წყარო: გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია (FAO)

რებას, ასევე სტრატეგიული მიმართულებების მხარდაჭერას სისტემური პროგრამების განხორციელების გზით.

სავარაუდო სცენარის, ფინანსურ გათვლებში წარმოდგენილი მოდელით, გაშენდება ვაშლის (M9) კულტურის ინტენსიური ბაღი 10 ჰა მიწის ფართობზე (დარგვის სქემა: 3.8 მეტრი * 1 მეტრზე – სულ 2,600 ნერგი), თანამედროვე სტანდარტების დაცვით. იმპორტირებული ნერგის ღირებულება გათვალისწინებულია – 3.5 ევროს ოდენობით. ასევე, გათვალისწინებულია შეიქმნას პირველადი წარმოების სრული ჯაჭვი, რაც გულისხმობს, როგორც შემნახველი სამაცივრე მეურნეობის შექმნას, ბაღის მოვლისათვის საჭირო მექანიზაციით უზრუნველყოფას, მოსავლის ამღები ტექნიკით უზრუნველყოფას და სურსათის უვნებლობის მართვის საერთაშორისო სისტემების/სტანდარტების დანერგვასა და ბრენდირების მიმართულებითაც ხელშეწყობას. აღნიშნული მიმართულებებით დაშვებებში გამოყენებულია ააიპ სოფლის განვითარების სააგენტოს ყველა შესაძლო თანადაფინანსების პროგრამები.

ვაშლის ბაღის გაშენებისათვის ცალცალკეა დაანგარიშებული შემდეგი ძირითადი განსახორციელებელი აგროტექნოლოგიური სამუშაოები. თითოეული პროცესის ღირებულება მოიცავს როგორც მასალისა და ინვენტარის ფასებს, ასევე მომსახურებისა და დაქირავებულ თანამშრომელთა ანაზღაურებას წლების მიხედვით. ბაღის გაშენების ხარჯები, მოიცავს:

- მიწის მოსამზადებელი სამუშაოების ჩატარება;
- ინფრასტრუქტურული სამუშაოების ჩატარება;
- ინტენსიური ბაღისთვის დამატებითი ინფრასტრუქტურის შექმნა;
- ნერგების დარგვა;
- სარწყავი სისტემის მოწყობა;
- ჭის/ჭაბურღილის მოწყობა;
- სეტყვის საწინააღმდეგო სისტემის მოწყობა;
- საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვა (შემდგომ წლებში მომსახურების საკომისიოს გადახდა);
- ქარსაფარი (მინდორდაცვითი) ინფრასტრუქტურის შექმნა.

შემდგომ ძირითად საკითხს წარმოადგენს ბაღის მოვლის ყოველწლიური ხარჯების ოდენობის განსაზღვრა. ბაღის გაშენების შემდგომ, მეორე წლიდან ხორციელდება პირველადი წარმოების ღირებულებათა ჯაჭვის შექმნის ღონისძიებების უზრუნველყოფა, რაც გულისხმობს შემნახველი სამაცივრე მეურნეობის შექმნას (ვინაიდან მშენებლობასა და სრულ გამართვას დაახლოებით 12–18 თვე სჭირდება), რითიც მესამე–მეოთხე წლიდან დაბინავებულ იქნება არსებულ ბაღში მისაღები მოსავლის 84%. ასევე, შესყიდულ იქნება ტრაქტორი და საჭირო მისაბმელი ტექნიკა ბაღის მოვლის უზრუნველსაყოფად. მეორე წლიდან გათვალისწინებულია მოსავლის ამღები ტექნიკის შესყიდვაც.

შემდგომ საკითხს წარმოადგენს, მოსავლის სავარაუდო ოდენობების განსაზღვრა. მოსავლის რეალიზაციისათვის და დაბინავებისათვის საჭირო ტარა მასალების უზრუნველყოფას, რომელიც მოიცავს, როგორც სარეალიზაციო, შესანახად და კრეფისათვის განკუთვნილ სხვადასხვა მოცულობის ყუთებს. ბაღის მსხმოიარობაში შესვლის შემდგომ ხორციელდება, აგროდაზღვევის პროგრამით, მოსავლის დაზღვევა. განსაზღვრულია მოსავლის სამაცივრე მეურნეობაში შენახვის ოპტიმალური ვადები, წონის კლების კოეფიციენტი და სამაცივრე მეურნეობაში შენახვის ხარჯები.

დაშვებებში გათვალისწინებულია, რომ ვაშლის მოსავლის 6% იქნება არასტანდარტული (ე. წ. ნაქარი ვაშლი) მოსავალი. სარეალიზაციო ღირებულება გათვალისწინებულია 1კგ – 0.22 თეთრი. ბაზრის კონიუნქტურიდან გამომდინარე, სავარაუდოდ მოსავლის 10%–ის რეალიზაცია განხორციელდება უშუალოდ ბაღიდან, საოპერაციო ხარჯების ნაწილის დასაფინანსებლად და სარეალიზაციო ფასი გათვალისწინებულია 1კგ – 1.3 ლარი. დარჩენილი 84% დაბინავდება, არანაკლებ 5 თვის ვადით შემნახველ მეურნეობაში. შენახვის შემდგომ, აღნიშნული მოსავლის სარეალიზაციო ფასი შეადგენს, საშუალოდ: 1კგ – 2.2 ლარს. მოსავლის აღების ხარჯები დაანგარიშებულია საშუალოდ 1 კგ– 0.09 თეთრი. ასევე, გათვალისწინებულია ბაღის მოვლისათვის, სამაცივრე მეურნეობისათვის და მექანიზაციისათვის საჭირო თანამშრომელთა ზედნადები და ადმინისტრაციული ხარჯები. ყოველწლიურად გათვალისწინებულია ბაღისთვის global gap მინიჭების ყოველწლიური მომსახურების თანხა (2500 ევროს ექვივალენტი). დაშვებებში, მომდევნო წლებში სარეალიზაციო ვაშლის ფასი (არასტანდარტულის გარდა) გაზრდილია შემდეგი დაშვებით: გაშენებიდან მესამე წელს საწყისი ფასი გაზრდილია 4%–ით, მეოთხე–მეხუთე წლებში პირვანდელი ფასი გაზრდილია 5%–ით, მეექვსე–მეშვიდე წლებში პირვანდელი ფასი გაზრდილია 6%–ით, მერვე–მეათე წლებში პირვანდელი ფასი გაზრდილია 7%–ით. დაშვებაში მეორე წელს ვაშლის სრული მოსავალი გაიყიდება ბაღიდან, რადგან მეორე წელს მაცივრის მშენებლობა არ იქნება დასრულებული.

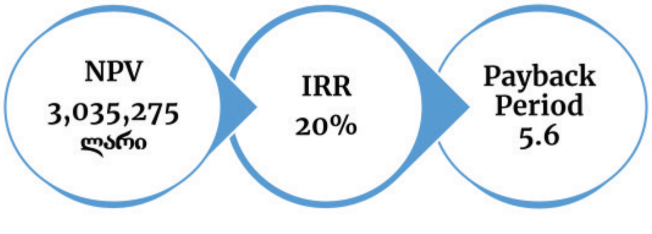
დაშვებებში გათვალისწინებულია მიზნობრივი დახმარების პროგრამებიდან, სახელმწიფო თანადაფინანსებით მიღებული სარგებელი (საშუალო მონაცემები):

- ვაშლის ბაღის გაშენებისთვის ნერგების შეძენასა და სარწყავი სისტემის უზრუნველყოფაში, სახელმწიფო თანამონაწილეობა შეადგენს მაქსიმუმ: 100,000 ლარს;
- ჭის/ჭაბურღილის მოწყობა: 18,800 ლარი;
- სეტყვის საწინააღმდეგო სისტემების მოწყობა: 106,475 ლარი (1 ჰა საშუალო ფასი 10,648 ლარი);
- საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვა (მოიცავს ბაღში Global Gap სტანდარტის დანერგვას და ასევე, ბრენდირების მიმართულებით მხარდაჭერას) — 15,000 ლარი;
- მექანიზაციის პროგრამა: 70,000 ლარი მაქსიმალური

თანადაფინანსების ოდენობა, რომელიც მოიცავს ტრაქტორის და იმპლემენტების შესყიდვას;

- მოსავლის ამღები სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის თანადაფინანსების პროგრამა: 150 000 ლარი მაქსიმალური თანადაფინანსების ოდენობა;
- შემნახველი სამაცივრე მეურნეობის შექმნა – აღნიშნული მიმართულებით სახელმწიფო თანადაფინანსება ხორციელდება, როგორც საგრანტო მიმართულებით, ასევე შეღავათიანი აგროკრედიტის პროცენტის თანადაფინანსების სახით. აღნიშნული მოცულობის ბაღის საჭიროებიდან გამომდინარე, 297,024 ლარის სახელმწიფო თანადაფინანსებაა შესაძლებელი ბენეფიციარმა მიიღოს, საშუალოდ 437 ტონის მოცულობის სამაცივრე ინფრასტრუქტურის შექმნისათვის;
- შეღავათიანი აგროკრედიტი – ა) პროექტის ფარგლებში გათვალისწინებულია შემდეგი დაშვება, რომ ბაღის სრული გაშენებისა და ინფრასტრუქტურის მოწყობისათვის საჭირო საკუთარ კაპიტალს, წარმოადგენს ბენეფიციარის მიერ კომერციული ბანკიდან აღებული შეღავათიანი აგროკრედიტი, მრავალწლიანი ბაღების გაშენების ქვეკომპონენტით (გარდა ქარსაცავი, მინდორდაცვითი ინფრასტრუქტურის შექმნისა). სესხი კომერციული ბანკის მიერ დამტკიცდება შემდეგი სავარაუდო პირობებით: სესხის თანხა: 1,284,846 ლარი, სესხის ვადა: 96 თვე, სესხის პროცენტი: 13%, მათ შორის სახელმწიფოს თანადაფინანსება 11%, 66 თვის მანძილზე. კაპიტალის დაფარვაზე საშეღავათო პერიოდი: 36 თვე. სულ სახელმწიფოს %-ის თანადაფინანსება 66 თვის მანძილზე 708,051 ლარს შეადგენს;
- შეღავათიანი აგროკრედიტი – ბ) პროექტის ფარგლებში გათვალისწინებულია შემდეგი დაშვება, რომ ბაღის გაშენების მომდევნო წელს, შემნახველი სამაცივრე მეურნეობის შესაქმნელად და მექანიზაციის შესაძენად საჭირო საკუთარ კაპიტალს წარმოადგენს, ბენეფიციარის მიერ კომერციული ბანკიდან აღებული შეღავათიანი აგროკრედიტი. სესხი კომერციულ ბანკში დამტკიცდება შემდეგი სავარაუდო პირობებით: სესხის თანხა: 775,536 ლარი (შედგება 445,536 სამაცივრეს თანამონაწილეობა და 180,000 მექანიზაციის თანამონაწილეობა + 150,000 მოსავლის ამღები ტექნიკა), სესხის ვადა: 96 თვე, სესხის პროცენტი: 13%, მათ შორის სახელმწიფოს თანადაფინანსება 11%, 48 თვის მანძილზე. კაპიტალის დაფარვაზე საშეღავათო პერიოდი: 24 თვე. სულ სახელმწიფო %-ის თანადაფინანსება 321,180 ლარს შეადგენს;
- აგროდაზღვევა – ბენეფიციარს შესაძლებლობა აქვს მიიღოს აგროდაზღვევის პროექტში მონაწილეობა და მაქსიმუმ 5 ჰა-ზე დააზღვიოს მოსავალი. სახელმწიფოს წლიური თანამონაწილეობის თანხა 1 ჰა-ზე შეადგენს 1400 ლარს და წელიწადში 7,000 ლარს შეადგენს. ბენეფიციარის წილი 1 ჰა-ზე შეადგენს 600 ლარს;
- აღნიშნულ დაშვებებში არაა გათვალისწინებული მიწის შესყიდვის ღირებულება. დაშვების მიხედვით მიწა საკუთრებას წარმოადგენს და წლიური იჯარის თანხა 1 ჰა-ზე 85 ლარს შეადგენს;
- ჯამში 2 წლის მანძილზე 2,853,421 ლარი კაპიტალდაბანდებაა განსახორციელებელი საიდანაც 757,299 შეადგენს საგრანტო თანადაფინანსება (არ მოიცავს სესხის პროცენტის თანამონაწილეობას, რომელიც დამატებით შეადგენს – 1,029,231 ლარს 66 თვის მანძილზე და დაზღვევის შემოსავალს – 7000 ლარს ყოველწლიურად);
- აღნიშნული კაპიტალდაბანდების შედეგად, კომპანია 10 წლის მანძილზე შეძლებს 489,872 ლარის დღგ-ს აქტივის შექმნას;
- დაშვების მიხედვით გათვალისწინებულია მოგების გადასახადის 15% განაკვეთით დაბეგვრა, მაგრამ ესტონური მოდელიდან გამომდინარე, მოგების რეინვესტირების შემთხვევაში, შესაძლებელია არ მოუწიოს კომპანიას აღნიშნული გადასახადის გადახდა;
- კომპანიას მოუწევს პირველი 3 წლის საოპერაციო ხარჯების დასაფარად საკუთარი სახსრების ინვესტირება ჯამში 324,590 ლარის ფინანსური რესურსი;
- დაშვებას წარმოადგენს ასევე, რომ განხორციელდება საინვესტიციო თანხის (მოიცავს გრანტის თანხასაც) ყოველწლიური დისკონტირება 1% განაკვეთით.

პროექტის წმინდა მიმდინარე ღირებულება (NPV) შეადგენს 3,035,275 ლარს. პროექტის შიდა უკუგების განაკვეთმა (IRR) შეადგინა 20%, ხოლო გამოსყიდვის (უკუგების) პერიოდმა (Payback Period) კი 5.6 წელიწადი, რომელიც მოცემულია ცხრილში დანართად.

წყარო: ა(ა)იპ სოფლის განვითარების სააგენტო

3. დასკვნა

საქართველოს კლიმატური პირობებიდან და ნიადაგის ტიპებიდან გამომდინარე ვაშლის ინტენსიური ჯიშების წარმოებას დიდი პოტენციალი გააჩნია. ვაშლის ინტენსიური ბაღების გაშენების ხელშეწყობა სხვადასხვა სახელმწიფო მხარდამჭერი პროგრამების/პროექტების გამოყენებით და ვაშლის წარმოების ტექნოლოგიების სრული დაცვის გათვალისწინებით საქართველოს ექნება დიდი პოტენციალი გაზარდოს ვაშლის საშუალო მოსავლიანობა ერთ ჰექტარზე. ვაშლის მოსავლიანოს ზრდასთან ერთად მნიშვნელოვანია, არსებული თავისუფალი სავაჭრო ურთიერთობების გამოყენება სხვა ქვეყნებთან და ვაშლის საექსპორტო ბაზრის დივერსიფიცირება, რაც კიდევ უფრო გაზრდის მის კონკურენტუნარიანობას.

კვლევაში მოცემულ ფინანსურ მაჩვენებლებზე დაყრდნობით, სახელმწიფო მხარდამჭერი პროგრამების/პროექტების გამოყენებით, ადგილობრივ ან უცხოელ ინვესტორს აქვს შესაძლებლობა აწარმოოს ვაშლის კულტურა, რომელიც ეკონომიკურად და ფინანსურად მომგებიანია.

ასევე, ინვესტორს გააჩნია შესაძლებლობები ვაშლის ღირებულებათა ჯაჭვის ნებისმიერ რგოლში განახორციელოს ინვესტიცია, მათ, შორის, ვაშლის ახალი ჯიშის ნერგების წარმოებაში, დამატებითი ღირებულების შესაქმნელად მომსახურების მიწოდებაში, წარმოების საშუალებების მიწოდებაში, გადამამუშავებელი დანადგარების და ტექნოლოგიების მიწოდებაში და სხვა.

აღსანიშნავია, რომ სოფლის მეურნეობის მიმართულებით, სხვადასხვა სახელმწიფო თანადაფინანსების პროექტების/პროგრამების განხორციელების გაგრძელება და მათი განვითარება დამატებით მოტივაციას გაუჩენს ადგილობრივ და უცხოელ ინვესტორებს, რაც კიდევ უფრო გაზრდის ქართული ვაშლის კონკურენტუნარიანობას მსოფლიო ბაზარზე.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Business Registration. (2021). Public Service Hall. http://psh.gov.ge

Fraser Institute. Economic Freedom Ranking. (2021). https://www.fraserinstitute.org/economicfreedom/map?geozone=-world&page=map&year=2019

Free Trade Regimes - Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA). (2021). https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/georgia/

Index of Economic Freedom. (2021). https://www.heritage.org/index/ranking

New Customs Code. (2021). https://www.rs.ge/; https://matsne.gov.ge/document/view/4598501?publication=0

NNLE Rural Development Agency. (2021). "Plant the Future" Project. https://rda.gov.ge/projects/read/plant_future/2:parent

NNLE Rural Development Agency. (2021). "Preferential Agrocredit" project. https://rda.gov.ge/projects/read/agro_credit/5:parent

NNLE Rural Development Agency. (2021). Agricultural Modernization, Market Access and Resilience (AMMAR) program. rda.gov.ge

NNLE Rural Development Agency. (2021). Agroinsurance Program. https://rda.gov.ge/projects/read/agroinsurance/4:parent

NNLE Rural Development Agency. (2021). Co-financing of Processing and Storage Enterprises project. http://enterprise.rda.gov.ge/?lang=en

NNLE Rural Development Agency. (2021). Industrial apple sale promotion program. https://rda.gov.ge/projects/read/industrial_apple_%20sale_%20promotion_%20program/7:parent

NNLE Rural Development Agency. (2021). State Co-financing Program of Agricultural Mechanization. http://agrotech.rda.gov.ge/

NNLE Rural Development Agency. (2021). State Program for Co-financing of Harvesting Agricultural Machinery. rda.gov.ge

Tax Code of Georgia. (2021). https://matsne.gov.ge/

Tax legislation - legal guide "Invest in Georgia". (2020). https://www.investingeorgia.org/en/

The World Bank Group. (2020). Ease of doing business in Georgia. https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreeconomies/georgia

Zivzivadze, L., Taktakishvili, T., Zviadadze, E., & Machavariani, G. (2021). An Evaluation of Permanent Crops: Evidence from the "Plant the Future" Project, Georgia: Open Agriculture 6(1), 212-222. https://doi.org/10.1515/opag-2021-0012

პროფესორ იური ანანიაშვილს 70 წელი შეუსრულდა

გამოჩენილ ქართველ მეცნიერ–ეკონომისტს, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის პროფესორს, ჟურნალის „გლობალიზაცია და ბიზნესი“ სარედაქციო კოლეგიის წევრს იური ანანიაშვილს 70 წელი შეუსრულდა.

იური ანანიაშვილი დაიბადა 1951 წლის 6 მარტს ახალქალაქის რაიონის სოფელ კოთელიაში. 1968 კოთელიის საშუალო სკოლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ იგი წარმატებით აბარებს მისაღებ გამოცდებს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ეკონომიკის ფაკულტეტზე, მოგვიანებით აგრძელებს სწავლას საინჟინრო–ეკონომიკის ფაკულტეტზე. სპეციალობით „ეკონომიკური კიბერნეტიკა“. აღნიშნული სპეციალობა იმ დროისათვის იყო ერთ–ერთი ახალი მიმართულება ეკონომიკაში. უნივერსიტეტში სწავლის დამთავრების შემდეგ მას მიენიჭა ეკონომისტ–მათემატიკოსის კვალიფიკაცია.

უნივერსიტეტში სწავლის პერიოდში იური ანანიაშვილი, როგორც ერთ–ერთი წარჩინებული სტუდენტი, წინასადიპლომო ერთსემესტრიან პრაქტიკას გადის იმ დროისათვის მსოფლიოში ცნობილ სამეცნიერო–კვლევით ცენტრში მოსკოვის ცენტრალურ ეკონომიკურ–მათემატიკურ ინსტიტუტში. აქვე გაიარა მან ასპირანტურის კურსი ცნობილი მეცნიერის პროფესორ ე. ბარანოვის ხელმძღვანელობით. ამავე ინსტიტუტში მან დაიცვა დისერტაცია ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად.

ასპირანტურის დამთავრების შემდეგ იური ანანიაშვილი მოღვაწეობას აგრძელებს მშობლიურ უნივერსიტეტში და მუშაობას იწყებს საინჟინრო–ეკონომიკური ფაკულტეტის ეკონომიკური კიბერნეტიკის კათედრაზე, ჯერ ასისტენტის, შემდეგ კი დოცენტის თანამდებობაზე. უკვე 1998 წელს იური ანანიაშვილმა წარმატებით დაიცვა დისერტაცია ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად თემაზე: „აგრეგირებული დარგთაშორისი კავშირების ეკონომიკურ–მათემატიკური მოდელირება“. 1999 წელს იგი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი ხდება, 2006 წლიდან კი ხელმძღვანელობს ეკონომეტრიკის კათედრას.

იური ანანიაშვილი, როგორც პედაგოგი, პატივისცემით სარგებლობს სტუდენტებს შორის. მისი ლექციები და სემინარები ყოველთვის სტუდენტთა დიდ ინტერესს იწვევს. იგი აქტიურად მონაწილეობს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სასწავლო–სამეცნიერო ცხოვრებაში. მას მონაწილეობა აქვს მიღებული არაერთ საერთაშორისო და ეროვნული დონის სამეცნიერო კონფერენციების მუშაობაში.

პროფესორის სამეცნიერო ინტერესების ძირითადი სფეროს წარმოადგენს ეკონომიკურ–მათემატიკური მოდელირებისა და მაკროეკონომიკის პრობლემების კვლევა. მისი კვლევის შედეგები ასახულია 90–დე გამოქვეყნებულ სამეცნიერო ნაშრომში, მათ შორის არის 3 მონოგრაფია და 3 სახელმძღვანელო.

აღსანიშნავია, რომ მეცნიერთა ჯგუფთან ერთად პროფესორ იური ანანიაშვილს მიღებული აქვს საქართველოს მეცნიერებისა და ტექნიკის დარგის 2004 წლის სახელმწიფო პრემია ნაშრომთა ციკლისთვის: „მაკროეკონომიკური რეგულირების მეთოდები და მოდელები“.

ივანე ჯავახიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილ 2014 წლის სამეცნიერო ფორუმზე პროფესორი გახდა გამარჯვებული ნაშრომისთვის: „არადაკვირვებადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების შეფასებისა და ანალიზის მოდელები“. ხანგრძლივი და ნაყოფიერი სამეცნიერო–პედაგოგიური მოღვაწეობისათვის პროფსორი იური ანანიაშვილი დაჯილდოებულია ღირსების ორდენითა და ივანე ჯავახიშვილის მედლით.

პროფესორ იური ანანიაშვილს ჰყავს მეუღლე და სამი შვილი. იგი კოლეგებს შორის სარგებლობს დამსახურებული პატივისცემით.

ვულოცავთ პროფესორ იური ანანიაშვილს სახელოვან 70 წლის იუბილეს, ვუსურვებთ შემდგომ წარმატებებს სამეცნიერო–პედაგოგიურ მოღვაწეობასა და ყოველივე საუკეთესოს პირად ცხოვრებაში.

ჟურნალ „გლობალიზაცია და ბიზნესის“
სარედაქციო კოლეგია

რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო – პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“

ტექსტის კორექტორი: **ნინო ქერაშვილი**

დაკაბადონება: **ნიკა ხვედელიძე**

გარეკანის დიზაინი: **ლიზა ჯალაღონია**

თბილისი, 0141, დ. გურამიშვილის გამზ. №76

ტელეფონი: (+995 32) 2 000 171

(+995 599) 96 94 59

ფაქსი: (+995 032) 214 35 83

ელ–ფოსტა: info@eugb.ge

REFEREED AND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL GLOBALIZATION & BUSINESS

Proof-reader: **Nino Kerashvili**

Page Make-up: **Nika Khvedelidze**

Cover Design: **Liza Jalaghonia**

76 D. Guramishvili ave, Tbilisi, 0141, Georgia

Phone: (+995 32) 2 000 171

(+995 599) 96 94 59

Fax: (+995 032) 214 35 83

E-mail: info@eugb.ge

